

Jaarverslag 2023

Inhoud

ABP in een oogopslag

Kerncijfers	4
Meerjarenoverzicht	6
Belangrijke gebeurtenissen in 2023	8
Profiel	9
Waardecreatiemodel	10

3

Bestuursverslag

Trends en ontwikkelingen	15
Onze strategie 2023-2026	17
Wat onze belanghebbenden belangrijk vinden	20
Resultaten 2023: pensioen als onderscheidende arbeidsvoorwaarde	24
Resultaten 2023: bijdragen aan leefbare wereld	32
Resultaten 2023: meerwaarde bieden voor deelnemers en werkgevers	46
Resultaten 2023: collectief vertrouwen	49
Resultaten 2023: solide fundament	54
Risicomanagement	57
Governance	62

12

Verantwoording en toezicht

Verslag van het niet-uitvoerend bestuur	69
Verslag van het verantwoordingsorgaan	72
Oordeel van het verantwoordingsorgaan	78

68

Jaarrekening

Jaarrekening	85
--------------	----

84

Overige gegevens

Statutaire winstverdeling	139
Actuariële verklaring	140
Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	142
Assurance-rapport van de onafhankelijke accountant	156
SFDR-bijlagen	161

138

Overige informatie

Over dit verslag	186
GRI content index	188
Belangrijkste lidmaatschappen en commitments	193
Personalia	194
Afkorting en begrippen	198

185

Leeswijzer

Pensioen is een ingewikkeld onderwerp. Daarbij komt dat we in ons jaarverslag moeten rapporteren over bepaalde verplichte onderdelen. We proberen alles zo begrijpelijk mogelijk toe te lichten voor onze lezers, maar soms ontkomen we niet aan het gebruiken van een bepaald begrip. Daarvan geven we een uitleg of omschrijving in de [begrippenlijst](#) achter in ons jaarverslag.

Pensioen dichtbij: in gesprek

Voor dit jaarverslag gingen twee duo's met elkaar in gesprek: Eva Schoonderbeek en Arno Lammeretz van de Pensioenkamer, en deelnemer Florian van Altena en uitvoerend bestuurder van ABP Yolanda Verdonk-van Lokven.

Samen drie jaar gewerkt 'onder de motorkap', nu bouwen aan vertrouwen

Eva Schoonderbeek, werkzaam bij CNV

Arno Lammeretz, werkzaam bij het ministerie van BZK

52

Pensioen? Zijn wij daar niet te jong voor?

Florian van Altena, deelnemer, werkzaam bij het ministerie van BuZa

Yolanda Verdonk-van Lokven, lid van het uitvoerend bestuur van ABP

30

ABP in een oogopslag

Gegevens per jaareinde

Deelnemers
(miljoen)

3,1

Werkgevers
(aantal)

3.404

Medewerkers
(aantal)

47

Beschikbaar vermogen
(€ miljard)

501

Kerncijfers 2023

Gegevens per jaareinde

 Actieve deelnemers
1.269.305
2022: 1.232.782

Gewezen deelnemers
782.364
2022: 783.397

Pensioen-gerechtigden
1.023.210
2022: 997.317

Aangesloten werkgevers
3.404
2022: 3.459

Premiebijdragen

(€ miljoen)

14.697

2022: 12.993

Uitkeringen

(€ miljoen)

15.975

2022: 13.712

Voorziening voor pensioenverplichtingen

(€ miljoen)

453.633

2022: 414.265

Beschikbaar vermogen

(€ miljoen)

501.448

2022: 459.495

Voor een verklaring van de gebruikte begrippen, zie de begrippenlijst op pagina 198.

Dekkingsgraad

110,5%

2022: 110,9%

Beleidsdekkingsgraad

113,9%

2022: 118,6%

Rekenrente

2,31%

2022: 2,57%

Rendement totaal

9,3%

2022: -17,6%

Verhogen

Ambitie 1-1-2023 11,96%

Realisatie 11,96%

Ambitie 1-1-2024 3,03%

Realisatie 3,03%

NPS

Deelnemers Werkgevers

-14

2022: -27

+41

2022: +31

Duurzaam en verantwoord beleggen

% vermogen belegd in SDG's 20%

Doel 2025

20%

Belegd in SDG 7 betaalbare en

duurzame energie

Doel 2025

€ 20 miljard

€ 15 miljard

CO₂-voetafdruk t.o.v. 2019

Doel 2030¹

-18%

-50%

¹ Het resultaat 2023 heeft betrekking op scope 1 en 2 (directe uitstoot). De doelstelling heeft betrekking op scope 1, 2 en 3 (uitstoot hele waardeketen). Op pagina 38 wordt dat verder toegelicht.

Meerjarenoverzicht

	2023	2022	2021	2020	2019
Beschikbaar vermogen (A) (in € mln)	501.448	459.495	551.644	495.335	465.619
Ouderdoms- en nabestaandenpensioen	450.797	412.207	496.768	527.935	473.558
Arbeidsongeschiktheidspensioen	2.774	1.986	1.912	1.832	2.664
Voorziening voor risico deelnemers	62	73	117	98	108
Voorziening voor pensioenverplichtingen (B) (in € mln)	453.633	414.265	498.797	529.865	476.330
Algemene reserve (C=A-B) (in € mln)	47.815	45.230	52.847	-34.530	-10.711
Dekkingsgraad (A/B) (in %)	110,5	110,9	110,6	93,5	97,8
Rekenrente ultimo (in %) ¹	2,31	2,57	0,57	0,19	0,74
Beleidsdekkingsgraad (in %)	113,9	118,6	102,8	87,6	95,8
Minimaal vereist eigen vermogen (+ 100 - in %)	104,2	104,2	104,2	104,2	104,2
Vereist eigen vermogen (+ 100 - in %)	126,4	128,8	126,3	125,8	126,7
Reële dekkingsgraad (in %)	84,0	90,7	83,6	72,1	77,5
Toekomstbestendige indexatie dekkingsgraad (in %)²	135,6	130,8	123,0	121,4	123,6
Premiebijdragen na aftrek kosten (in € mln)³	14.697	12.993	12.720	11.741	11.041
Uitkeringen (in € mln)	15.975	13.712	12.908	12.382	11.597
Aantallen (eindstanden)					
Actieve deelnemers	1.269.305	1.232.782	1.203.358	1.178.215	1.150.592
Gewezen deelnemers	782.364	783.397	940.146	930.241	954.702
Pensioengerechtigden	1.023.210	997.317	974.772	943.318	910.741
Totaal	3.074.879	3.013.496	3.118.276	3.051.774	3.016.035
Aangesloten (sub)werkgevers	3.404	3.459	3.468	3.557	3.593
Medewerkers in dienst bij ABP (jaareinde)	47	39	42	43	43
Medewerkers in dienst bij deelneming APG	3.565	3.300	3.124	3.013	2.939

¹ Op basis van de rentetermijnstructuur, zoals gepubliceerd door De Nederlandsche Bank.

² Hierbij is uitgegaan van de per 1 januari 2016 gewijzigde ambitie cf. de prijsontwikkeling.

³ 2022: exclusief inkoop VPL

	2023	2022	2021	2020	2019
Overige gegevens					
Premie voor ouderdoms- en nabestaandenpensioen in %	27,9	24,4	24,4	22,4	22,9
Premie- en (herstel) opslagen, percentage	0,0	1,5	1,5	2,5	2,0
Premie voor arbeidsongeschiktheidspensioen, gemiddeld in %	0,6	0,6	0,7	0,8	0,5
Prijsontwikkeling (in %) ¹	3,03	11,96	2,39	0,71	2,84
Besluit indexatie in het komend jaar (in %) ²	3,03	14,35	0	0	0
Maximale cumulatieve indexatieachterstand (in %) ³	19,95	19,95	22,82	19,95	19,11
Kostprijs van pensioenbeheer per deelnemer in €	104	89	72	67	68
Pensioenuitvoeringskosten van het gemiddeld belegd vermogen in % (excl transactiekosten)	0,05	0,04	0,03	0,03	0,03
Beleggingskosten van het gemiddeld belegd vermogen in % (excl transactiekosten)	0,42	0,51	0,98	0,66	0,57
Totale kosten van het gemiddeld belegd vermogen in % (excl transactiekosten)	0,47	0,55	1,01	0,69	0,60
Transactiekosten in %	0,11	0,12	0,10	0,12	0,09
Servicescore, CEM-definitie; max. = 100	4	90	83	80	87
Z-score	-1,2	1,4	0,1	1,2	-1,0
Performancetoets (norm: > 0)	1,5	2,4	2,0	2,2	2,4
Rendement totaal (= direct + indirect) in %	9,3	-17,6	11,4	6,6	16,8
Totaal rendement 3-jaarsgemiddelde in %	0,1	-0,7	11,5	6,8	7,1
Totaal rendement 5-jaarsgemiddelde in %	4,6	2,2	7,9	7,5	6,7
Totaal rendement 10-jaarsgemiddelde in %	5,4	5,1	8,5	7,7	8,4
Totaal rendement 15-jaarsgemiddelde in %	7,3	5,1	6,7	6,6	7,0

¹ Niet afgeleide Consumenten Prijsindex (CPI) van het CBS (peildatum 1-9-22 t/m 1-9-23).

² Indexatie 2022: 2,39% per 1-7-2022. 11,96% per 1-1-2023.

³ Berekend vanaf de invoering van de middelloonregeling (2003).

⁴ De servicescore 2023 is pas na publicatie van het jaarverslag beschikbaar.

Belangrijke gebeurtenissen in 2023

1 januari
Deelnemers hebben er vanaf januari **11,96%** bijgekregen

26 april
ABP stelt **vernieuwde strategie** vast

10 mei
ABP investeert € 250 miljoen in **Driveco**: meer laadpalen voor elektrische auto's

22 november
ABP investeert in Vesteda: **betaalbare huurwoningen** met voorrang voor deelnemers

9 juni
ABP belegt € 50 miljoen in obligatie voor **biodiversiteit** op zee

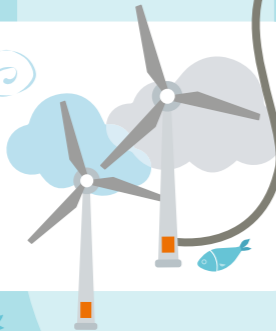
7, 8 en 9 november
ABP doet mee aan de **Pensioen3daagse**

30 november
Pensioen wordt verhoogd met **3,03%** per 1 januari 2024

13 januari
ABP start eerste samenwerkingsverband met SSE Renewables voor **Noordzeker**

18 april
Meer glasvezel via **GlasDraad** in het buitengebied dankzij ABP

1 juli
De **Wet toekomst pensioenen** gaat in

8 maart
ABP helpt **The Social Hub** verduurzamen

20 september
Bestuur vraagt visie van jongeren tijdens **The Future Talks**

Profiel

Van ruim drie miljoen deelnemers is het pensioen ondergebracht bij ABP – een van de grootste pensioenfondsen ter wereld. Zij zijn werkzaam bij werkgevers in de sectoren overheid en onderwijs of vrijwillig aangesloten werkgevers, in totaal ongeveer 3.400. Het is onze opdracht om de pensioenregeling uit te voeren zoals die door de sociale partners in de Pensioenkamer is vastgesteld. ABP bepaalt hiervoor strategie en beleid, de uitvoering is uitbesteed aan APG. Samen bouwen aan goed pensioen in een leefbare wereld. Dat is de missie van ABP. We geloven in de kracht van samen risico's en geluk delen en samen schaalvoordelen benutten. Deelnemers en werkgevers leggen premie in, die wij beleggen om kapitaal op te bouwen en te behouden. Daarbij letten we op rendement, risico, kosten en duurzaamheid. De 47 medewerkers van ABP werken vanuit onze kantoren in Heerlen en Amsterdam.

Hoe ABP waarde toevoegt

ABP draagt zorg voor het pensioen van ruim 3 miljoen deelnemers. Daarbij willen wij onze deelnemers rust geven over en grip op hun pensioen. Bovendien willen we ervoor zorgen dat zij van hun pensioen kunnen genieten in een leefbare wereld. Daarom beleggen wij duurzaam en verantwoord. Als grootste pensioenfonds van Nederland hebben we ook een maatschappelijke functie. Met pensioen voegen we dus waarde toe op verschillende manieren.

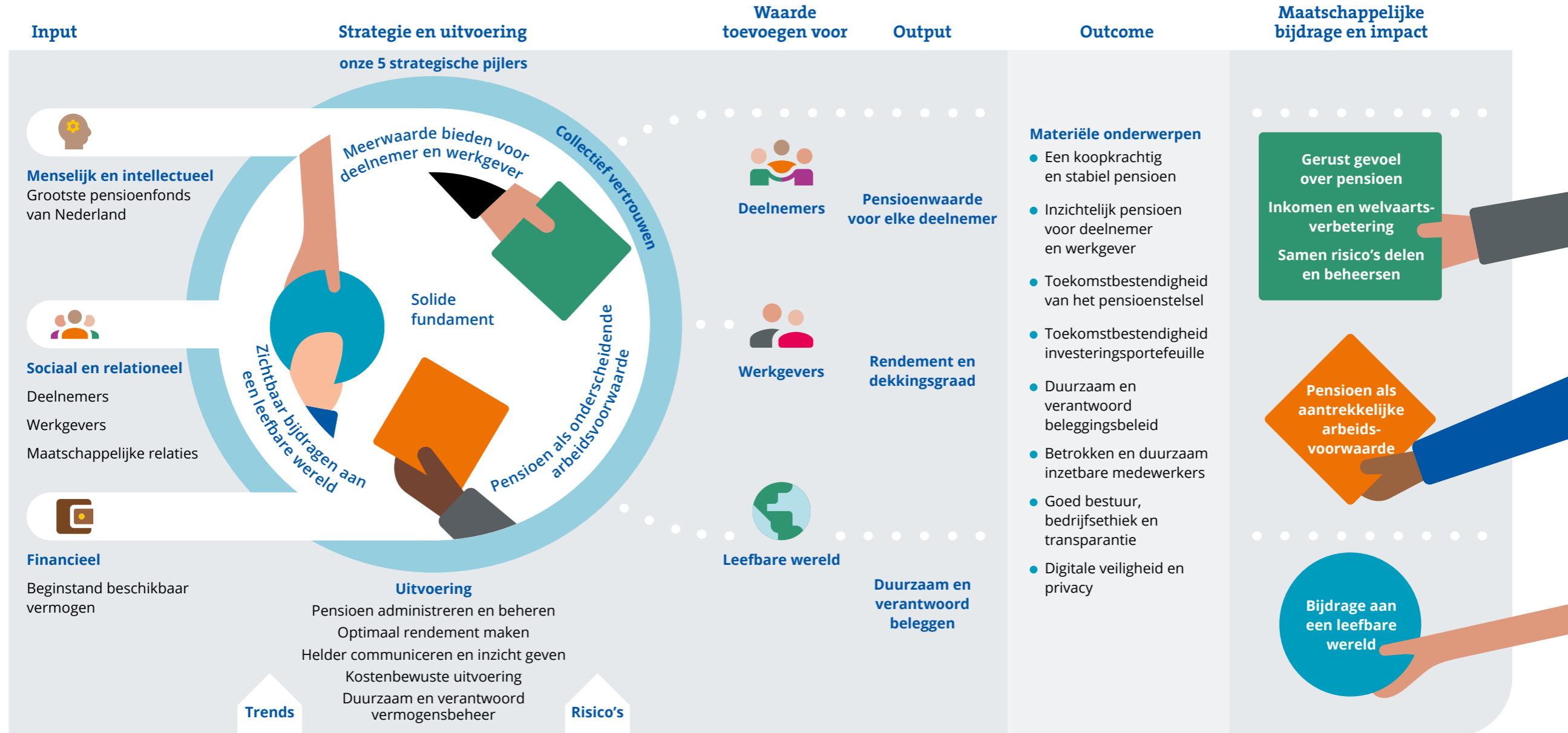
Kernwaarden

Missie *Samen bouwen aan goed pensioen in een leefbare wereld*

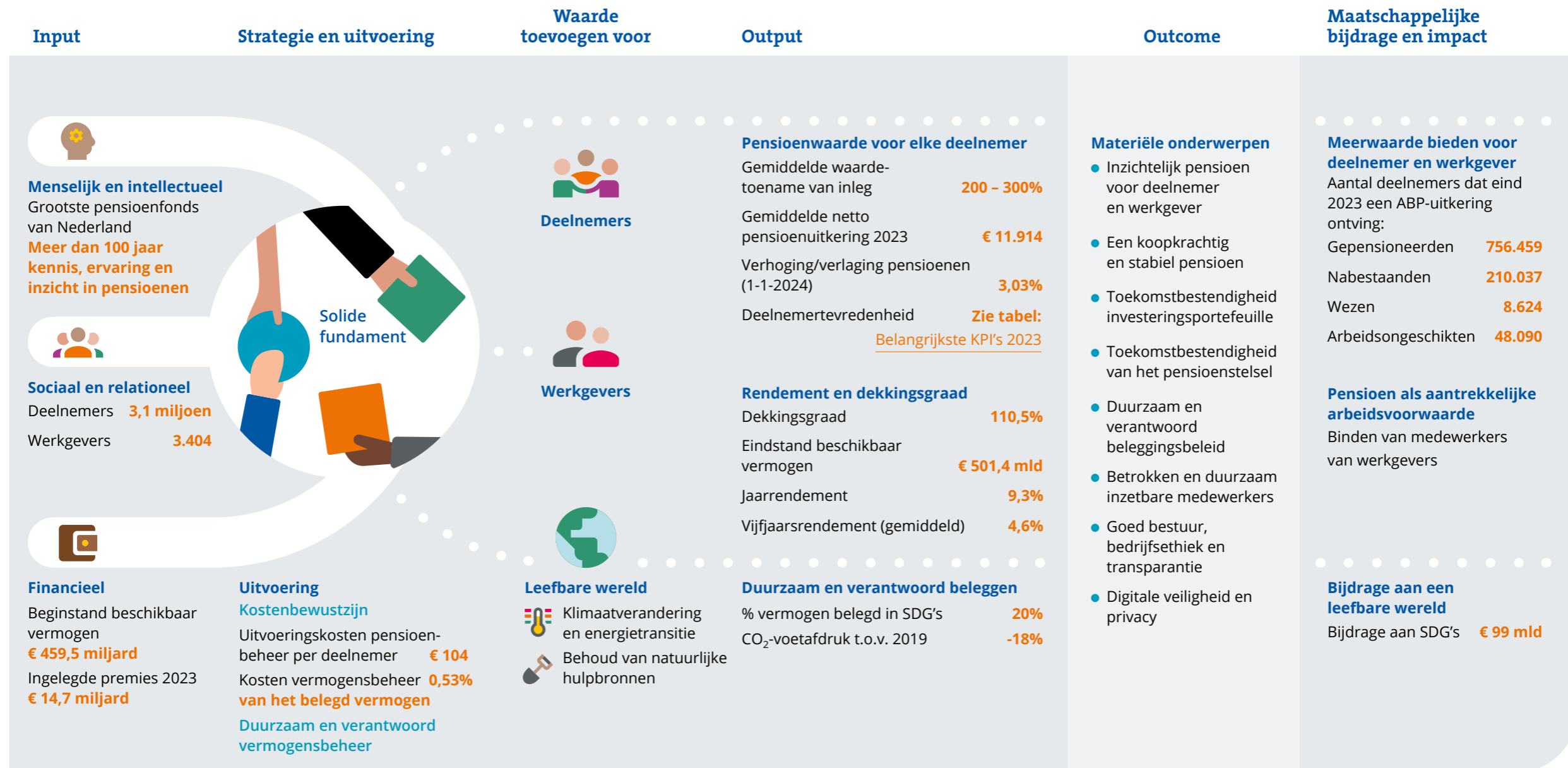
Hoe ABP waarde toevoegt – Overzicht

Samen bouwen aan goed pensioen in een leefbare wereld

Hoe ABP waarde toevoegt

Samen bouwen aan goed pensioen in een leefbare wereld

Input

Strategie en uitvoering

Waarde toevoegen voor

Output

Outcome

Maatschappelijke bijdrage en impact

Menselijk en intellectueel
Grootste pensioenfonds van Nederland
Meer dan 100 jaar kennis, ervaring en inzicht in pensioenen

Sociaal en relationeel
Deelnemers **3,1 miljoen**
Werkgevers **3.404**

Financieel
Beginstand beschikbaar vermogen **€ 459,5 miljard**
Ingelegde premies 2023 **€ 14,7 miljard**

Uitvoering
Kostenbewustzijn
Uitvoeringskosten pensioenbeheer per deelnemer **€ 104**
Kosten vermogensbeheer **0,53% van het belegd vermogen**
Duurzaam en verantwoord vermogensbeheer

Deelnemers

Werkgevers

Leefbare wereld
Klimaatverandering en energietransitie
Behoud van natuurlijke hulpbronnen

Pensioenwaarde voor elke deelnemer
Gemiddelde waarde-toename van inleg **200 - 300%**
Gemiddelde netto pensioenuitkering 2023 **€ 11.914**
Verhoging/verlaging pensioenen (1-1-2024) **3,03%**
Deelnemertevredenheid **Zie tabel: Belangrijkste KPI's 2023**

Rendement en dekkingsgraad
Dekkingsgraad **110,5%**
Eindstand beschikbaar vermogen **€ 501,4 mld**
Jaarrendement **9,3%**
Vijfjaarsrendement (gemiddeld) **4,6%**

Duurzaam en verantwoord beleggen
% vermogen belegd in SDG's **20%**
CO₂-voetafdruk t.o.v. 2019 **-18%**

- Materiële onderwerpen**
- Inzichtelijk pensioen voor deelnemer en werkgever
  - Een koopkrachtig en stabiel pensioen
  - Toekomstbestendigheid investeringsportefeuille
  - Toekomstbestendigheid van het pensioenstelsel
  - Duurzaam en verantwoord beleggingsbeleid
  - Betrokken en duurzaam inzetbare medewerkers
  - Goed bestuur, bedrijfsethiek en transparantie
  - Digitale veiligheid en privacy

Meerwaarde bieden voor deelnemer en werkgever
Aantal deelnemers dat eind 2023 een ABP-uitkering ontving:
Gepensioneerden **756.459**
Nabestaanden **210.037**
Wezen **8.624**
Arbeidsongeschikten **48.090**

Pensioen als aantrekkelijke arbeidsvoorwaarde
Binden van medewerkers van werkgevers

Bijdrage aan een leefbare wereld
Bijdrage aan SDG's **€ 99 mld**

Bestuursverslag

Voorwoord

In 2023 is er veel gebeurd, binnen en buiten de pensioensector. De Wtp is aangenomen door de Eerste Kamer en ingegaan op 1 juli, de overgang naar het vernieuwde pensioenstelsel wordt voorbereid. Tijdens dit proces houden wij onze focus scherp op deelnemers en werkgevers, onze belangrijkste belanghebbenden.

De aanhoudende onrust in de wereld om ons heen is natuurlijk niet voorbij gegaan aan de financiële markten. We raken er helaas ook aan gewend, aan onrust, oorlog en polarisatie op het wereldtoneel. Maar die ontwikkelingen hebben wel degelijk effect op ABP. 2023 was een bijzonder jaar, met twee gezichten. In de eerste drie kwartalen ging het qua rendementen moeizaam, maar in het vierde kwartaal werd dat ruimschoots goedge maakt.

Wtp aangenomen

Een bijzondere mijlpaal was de laatste vergaderdag van de Eerste Kamer voor de zomer, toen de Wet toekomst pensioenen werd aangenomen. ABP is al lange tijd bezig met de voorbereidingen en nu was het dan eindelijk zover. Met lagere regelgeving is de context duidelijker geworden. In de Pensioenkamer is vervolgens hard gewerkt: er zijn grote stappen gezet, met als uitkomst medio december een hoofdlijnenresultaat voor de vernieuwde pensioenregeling van ABP. De onderlinge samenwerking was steeds open en positief doordat iedereen vanuit de eigen rol en verantwoordelijkheid de blik vooruit hield. Dit komt ook duidelijk naar voren in het gesprek van Pensioenkamer-leden Eva Schoonderbeek en Arno Lammeretz, dat is opgenomen in het bestuursverslag.

Het bestuur was blij dat wij in 2023 opnieuw het besluit konden nemen om de pensioenen te verhogen in gelijke tred met de prijsinflatie. Doordat ABP heeft aangegeven over te gaan naar de vernieuwde pensioenregeling, konden we dit doen – voor de derde keer op rij. Het is goed nieuws voor onze deelnemers, want alle beetjes helpen nu de inflatie hoog is en de koopkracht onder druk staat.

Koers ABP herijkt

In zo'n dynamische omgeving wordt het nog duidelijker voelbaar dat ABP juist bestaat bij zekerheid, als pensioenfonds met een langetermijnvisie. We hebben als pensioenfonds wel eerder woelige periodes meegemaakt in ons ruim honderdjarige bestaan. Anno 2024 is ABP een financieel solide fonds en wij houden vast aan onze koers. Die koers hebben we in 2023 herijkt: op basis van de bestaande strategie hebben we een aantal accenten explicieter gemaakt. Accenten waarmee we benadrukken dat wij een bredere verantwoordelijkheid hebben in de samenleving.

In de vernieuwde strategie leggen we nog meer de nadruk bij pensioen als aantrekkelijke arbeidsvoorwaarde. In een krappe arbeidsmarkt kan de goede pensioenregeling van ABP onze werkgevers helpen in de 'war on talent'. Zoals blijkt uit het gesprek van deelnemer Florian met onze uitvoerend bestuurder Yolanda, verderop in dit jaarverslag, zijn niet alle deelnemers zich bewust van wat zij opbouwen en hoeveel de werkgever daaraan bijdraagt.

'Het bestuur was blij dat we in 2023 het besluit konden nemen om de pensioenen weer te verhogen'

Ook leggen we meer de nadruk op een leefbare wereld. Ontwikkelingen op het gebied van klimaat, biodiversiteit, maatschappij en bestuur hebben impact op ABP en onze beleggingen. Maar los van de euro's die ABP uitkeert als deelnemers met pensioen gaan, kunnen wij juist vanwege onze omvang ook bijdragen aan een betere omgeving waarin onze deelnemers leven. Daarom zetten we meer in op impactbeleggingen, ook in Nederland. Dat zijn directe investeringen in bijvoorbeeld Nederlandse woningen en hypotheek en in de vaste en digitale infrastructuur. Goed om in dit jaarverslag te kunnen laten zien dat we in 2023 al meteen tot daden zijn gekomen. We zijn onderweg, en ABP zal steeds zichtbaarder worden als investeerder. Samen met de andere grote pensioenfondsen in Nederland kijken we hoe we kunnen bijdragen aan grote maatschappelijke vraagstukken. Inmiddels is ABP aangehaakt bij diverse initiatieven van verschillende departementen. Fondsen worden naast het uitvoeren van de arbeidsvoorwaarde pensioen een serieuze gesprekspartner van de overheid als het gaat om investeringen in noodzakelijke veranderingen voor welzijn en welvaart, ook van toekomstige generaties.

Als we kijken hoeveel werk er is verzet, dan kunnen we niet anders dan trots zijn op het team van ABP. Zij hebben veel ballen tegelijk in de lucht gehouden, want ook de voorbereidingen voor de overgang naar de vernieuwde regeling hebben veel tijd, energie en inzet gevraagd. Datzelfde geldt voor de medewerkers

van onze uitvoeringsorganisatie APG. Ook zij verdienen een groot compliment. En natuurlijk zijn wij onze andere belanghebbenden, met deelnemers en werkgevers voorop, dankbaar voor hun vertrouwen in en betrokkenheid bij ABP. Een speciaal woord van dank richten wij aan het verantwoordingsorgaan en de Pensioenkamer voor de constructieve samenwerking.

Meerwaarde van collectiviteit en solidariteit

Onze missie als bestuur voor 2024 is om de herijking van onze strategie goed te laten landen en te vertalen in concrete acties. Naast de voorbereidingen op de vernieuwde pensioenregeling natuurlijk, want die gaan onverminderd door. Wij vinden het belangrijk om de meerwaarde van collectiviteit en solidariteit te laten zien. Dat is voor ons altijd het vertrekpunt geweest en dat blijft zo. In gezamenlijkheid willen wij zorgen voor een goed tweede-pijlerpensioen, ook met voorzieningen voor arbeidsongeschiktheid en nabestaanden. Maar die voorziening gaan we wel in een nieuw jasje steken, door te kijken naar innovatieve concepten om nog meer waarde toe te voegen. Het vernieuwde pensioenstelsel geeft ons hiervoor meer ruimte. Ruimte die we de komende tijd samen met deelnemers, werkgevers, sociale partners en andere partijen gaan verkennen.

Loek Sibbing

voorzitter
algemeen bestuur ABP

Harmen van Wijnen

voorzitter
uitvoerend bestuur ABP

'Juist vanwege haar omvang kan ABP ook bijdragen aan een betere leefomgeving voor onze deelnemers'

Onze omgeving in 2023

In 2023 was er nog steeds veel onrust in de wereld om ons heen. Onze samenleving staat ook voor grote uitdagingen op het gebied van klimaat, milieu en biodiversiteit, woningnood en migratie. Dit heeft impact op ABP; tegelijkertijd kan ABP als grote financiële instelling met een sociale en maatschappelijke functie positieve invloed uitoefenen op de wereld om ons heen.

Onzekerheid groeit, aandelen en obligaties presteren goed

De geopolitieke instabiliteit, onder andere door de oorlog in Oekraïne en het geweld in Israël en de Gazastrook, heeft in 2023 niet geleid tot een energie- of voedselcrisis zoals in 2022. Maar de onzekerheid blijft groot.

Het verhogen van de beleidsrente vormde in 2023 een extra bron van onzekerheid. In 2023 gingen centrale banken door met het verhogen van de rente om de inflatie te temperen. De beleidsrente van de ECB verdubbelde vorig jaar tot 4% en de Amerikaanse Fed eindigde op 5,5% – de hoogste rente sinds 2001. De meest verrassende ontwikkeling, gezien de renteverhoging van de Fed, was de substantiële economische groei in de VS. Hierdoor stegen de aandelenmarkten in de eerste helft van het jaar naar nieuwe hoogten. Vooral de grote Amerikaanse tech-bedrijven deden het goed. De groei in China kwam moeilijk op gang en bleef daarmee achter bij de groeiverwachting. De eurozone is sinds eind 2022 nauwelijks gegroeid. Nederland bevond zich in de eerste helft van 2023 al in een technische recessie (twee of meer kwartalen van negatieve groei). Door de aanhoudend krappe arbeidsmarkt had deze krimpende economie voor de meeste mensen minder impact dan eerdere recessies. Ook de huizenmarkt had weinig last van de recessie.

Vooral in de tweede helft van het jaar bewogen aandelen weer mee met obligaties: een daling in het derde kwartaal, gevolgd door een sterk herstel vanaf november. Onder de streep boekten zowel aandelen als obligaties goede rendementen in 2023. De lagere lange rente is voor de meeste Nederlandse pensioenfondsen nadelig. In 2023 namen de verplichtingen van ABP toe door indexatie en de lagere rente. Het portefeuillerendement was voldoende om die stijging in verplichtingen op te vangen.

Wet toekomst pensioenen aangenomen

Na een lange aanloop heeft de Eerste Kamer op 30 mei 2023 de Wet toekomst pensioenen aangenomen. Op 1 juli 2023 is deze wet in werking getreden en is de overgangsfase ingegaan, op weg naar het vernieuwde pensioenstelsel. De Wet toekomst pensioenen maakt het straks mogelijk dat het pensioen sneller kan meestijgen als het economisch goed gaat en er goede rendementen worden behaald (andersom: als het slechter gaat, zal het pensioen ook sneller dalen, maar wel gedempt vanwege buffers). Deelnemers krijgen een persoonlijker opbouw van hun pensioen, waardoor zij duidelijker inzicht krijgen. Tot slot sluit het vernieuwde pensioenstelsel beter aan bij de huidige arbeidsmarkt, waarin medewerkers zich veel flexibeler bewegen en minder lang bij dezelfde werkgever blijven.

In december 2023 hebben sociale partners in de Pensioenkamer een hoofdlijnenresultaat bereikt. Sociale partners en ABP zijn tot in 2024 bezig om de vernieuwde pensioenregeling van ABP invulling te geven en definitief te maken. De sociale partners beslissen hierover. ABP is van plan om met ingang van 1 januari 2027 over te gaan naar de vernieuwde regeling. Per 1 januari 2028 moeten alle pensioenfondsen in Nederland zijn overgestapt op het vernieuwde pensioenstelsel. ABP ziet het vernieuwde pensioenstelsel als een kans om deelnemers een logischer en begrijpelijker pensioen te kunnen bieden. ABP ondersteunt de Pensioenkamer in het gehele traject. Tegelijkertijd is ABP samen met APG 'onder de motorkap' bezig met de grote operatie om data en systemen klaar te stomen voor de daadwerkelijke overgang. ABP is hiermee al jaren geleden begonnen, in een speciaal programma. De risico's van dit traject worden nauwgezet gemonitord.

Pensioen is met de nieuwe politieke verhoudingen na de Tweede Kamer-verkiezingen opnieuw een discussiepunt geworden. Dit heeft eind 2023 en begin 2024 geleid tot onrust en onzekerheid bij deelnemers, werkgevers en pensioenfondsen. De pensioensector heeft inmiddels grote stappen gezet om het nieuwe pensioenstelsel in te voeren. Het zou voor deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden niet gunstig zijn als de verbeteringen en voordelen van het vernieuwde pensioenstelsel – dat na vijftien jaar uitvoerige discussie en analyse tot stand is gekomen – weer uit het zicht dreigen te verdwijnen.

ABP eindigt tweede in VBDO-onderzoek

Na zes jaar lang de nummer een te zijn geweest in het onderzoek van VBDO naar het meest duurzame pensioenfonds van Nederland, is ABP in 2023 op nummer twee geëindigd. ABP scoorde 4,7 uit 5. Als geheel scoort de sector dit jaar gemiddeld hoger (3,2) dan in 2022 (2,7). Dat vinden wij een positieve ontwikkeling, waaraan ABP blijft bijdragen.

Duurzaam beleggen met impact

De wereld om ons heen verandert voortdurend. Dat zien we ook in de economie. Bedrijven die zich niet aanpassen, of de risico's niet goed beheersen, lopen risico's met hun toekomstige verdienmodel. Voor het behoud van een goed pensioen, is het voor ABP belangrijk om hier rekening mee te houden bij de beleggingen die we doen. Dat geldt voor klimaatverandering, maar ook voor de invloed die een verlies van natuur en biodiversiteit heeft op de economie. Vervolgens de meeste bedrijven maken in hun bedrijfsvoering gebruik van natuurlijke hulpbronnen.

ABP wil duurzaam en verantwoord beleggen, om de risico's te beheersen van een veranderende wereld en economie voor de waarde van onze beleggingen, om negatieve invloed van onze beleggingen te voorkomen en om waar dat kan een bijdrage te leveren aan een leefbare wereld. Daarom hebben we ons beleid voor duurzaam en verantwoord beleggen herzien. We willen dat de keuzes die we maken ook echt werken. De doelen die we stellen voor duurzaam en verantwoord beleggen dragen zo bij aan een goed pensioen én een leefbare wereld. Meer over het nieuwe beleid voor duurzaam en verantwoord beleggen is te vinden in het hoofdstuk [Zichtbaar bijdragen aan een leefbare wereld](#).

Duurzaam en verantwoord beleggen en rendement

Uit ABP-onderzoek uitgevoerd door Motivaction blijkt dat 61% van de deelnemers het belangrijk vindt dat ABP duurzaam en verantwoord belegt. Deelnemers en andere stakeholders stellen ABP ook weleens de vraag of duurzaam beleggen niet ten koste gaat van het rendement.

ABP belegt altijd zorgvuldig afgewogen, waarbij duurzaamheid een van de vier criteria is, naast rendement, risico en kosten. Dat doen wij vanuit de overtuiging dat deze evenwichtige keuze op de lange termijn, ook gezien de grote veranderingen waar de wereld mee te maken heeft, zorgt voor een solide rendement.

Licht afnemende krapte op arbeidsmarkt nog steeds merkbaar

Hoewel de cijfers van het CBS laten zien dat de spanning op de arbeidsmarkt in het verslagjaar iets afnam, is er zeker nog sprake van krapte op de arbeidsmarkt. Pensioen als goede arbeidsvoorwaarde kan werkgevers helpen om nieuwe medewerkers aan te trekken en bestaande medewerkers aan zich te binden; ABP draagt daaraan bij in de sectoren waarvoor wij het pensioen verzorgen. Daarnaast kunnen werkgevers bepaalde constructies in de pensioenregeling benutten om duurzame inzetbaarheid van medewerkers te vergroten.

Als werkgever heeft ABP behoefte aan gespecialiseerde medewerkers, zeker met het oog op de overgang naar de vernieuwde pensioenregeling. Het is niet altijd gemakkelijk om die te vinden, maar we hebben alle posities kunnen bezetten. In 2023 is de ABP-organisatie verder versterkt. Sommige functies bezetten we met tijdelijke inhuur, wat vaak een bewuste keuze is omdat de capaciteitsbehoefte samenhangt met de invoering van de vernieuwde pensioenregeling en dus niet structureel is.

Samen bouwen aan goed pensioen in een leefbare wereld

In 2023 is de strategie van ABP herijkt. In een snel veranderende wereld zijn andere strategische accenten nodig. In dit hoofdstuk lichten we toe hoe onze koers voor de periode 2023 tot en met 2026 eruitziet.

Herijking missie, visie en strategie: andere accenten

Samen bouwen aan goed pensioen in een leefbare wereld. Dat is onze missie als sociaal maatschappelijk pensioenfonds van de publieke sector. Onze deelnemers en werkgevers dragen bij aan een betere toekomst voor de samenleving. Wij werken aan een goede toekomst voor en met hen. In het verslagjaar hebben we onze strategie herijkt, om die rol goed te kunnen vervullen in een veranderende wereld.

Bij de herijking van onze strategie hebben we als bestuur bewust gekeken voorbij de overgang naar het vernieuwde pensioenstelsel. Veel aandacht gaat de komende jaren nog uit naar die overgang, maar we moeten ook een doordachte koers hebben voor het moment dat we de overgang hebben afgerond en de periode daarna. Die contouren zijn in deze strategie al duidelijk. Ten opzichte van de 'oude' strategische routekaart is de herijkte strategie meer tot in detail uitgewerkt en daarmee specifiek en meer gericht op de uitvoering.

De belangrijkste accentverschuivingen ten opzichte van de vorige visie en strategie liggen op het vlak van:

- *de sociale rol van ABP* - Samen met deelnemers, werkgevers en sociale partners bouwen we aan een solidair pensioenstelsel, over inkomensklassen en generaties heen. De waarde van verplichte deelname is daarin helder en vanzelfsprekend. Een koopkrachtig en stabiel pensioen – bij arbeidsongeschiktheid, na pensionering en na overlijden voor nabestaanden – is een secundaire arbeidsvoorwaarde voor iedereen die verbonden is aan de sectoren overheid en onderwijs.
- *de maatschappelijke rol van ABP* - Het hoort bij onze opdracht om een goed rendement te realiseren en zichtbaar bij te dragen aan een leefbare wereld voor onze deelnemers tijdens en na hun werkzame leven en aan onze maatschappij.
- *meerwaarde bieden* - Een goed pensioen is de basis. Financiële rust voor de individuele deelnemer is onze ambitie. Door tijdens hun leven inzicht, overzicht en handelingsperspectief te geven in de financiële situatie bieden we meerwaarde. Daarnaast bouwen we aan het netwerk van ABP, om vanuit onze collectiviteit meerwaarde te bieden voor deelnemers, werkgevers en pensioen in Nederland. Ook benutten we onze collectiviteit en schaal voor het realiseren van excellente uitvoering tegen de laagste daarbij horende kosten.

Strategische pijlers

Collectief vertrouwen

We bouwen aan een goed pensioenstelsel en dragen actief bij aan de ontwikkeling van de Nederlandse pensioensector en samenleving

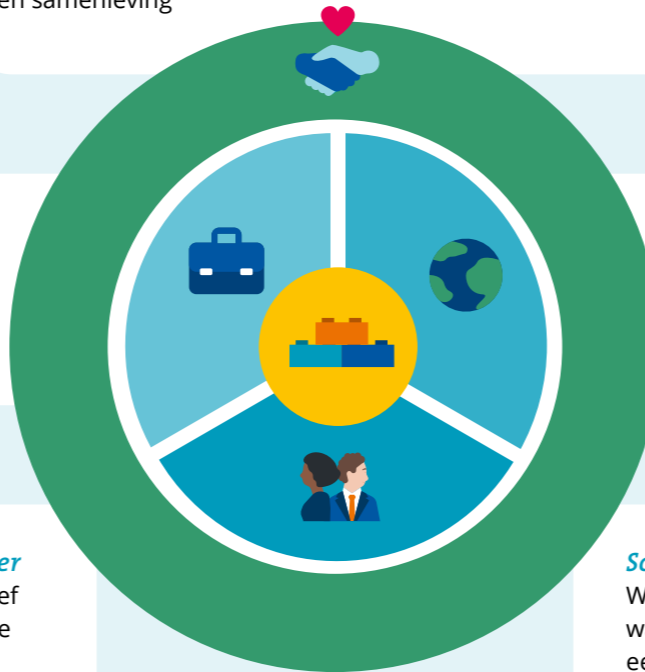
Pensioen als onderscheidende arbeidsvoorwaarde

We bieden samen met sociale partners een koopkrachtig en stabiel pensioen, we ontzorgen deelnemers en werkgevers in het proces

Zichtbaar bijdragen aan een leefbare wereld

We beleggen/investeren voor een goed sociaal, maatschappelijk, financieel rendement met verantwoord risico

Meerwaarde bieden voor werknemer en werkgever

We bieden inzicht, overzicht en handelingsperspectief in de financiële situatie en onderzoeken hoe we onze collectiviteit slim benutten

Solide fundament

We gaan voor een effectieve uitvoering van onze regeling, waarin onze deelnemers en werkgevers centraal staan en een succesvolle transitie een belangrijk onderdeel is

Strategische risico-analyse

In 2023 heeft, na vaststelling van de strategie, een strategische risico-analyse plaatsgevonden. In het hoofdstuk Solide fundament in het resultatengedeelte lichten we dit verder toe.

Implementatie strategie: KPI's in ontwikkeling

Met de herijkte strategie is ook een implementatieplan opgesteld om de komende jaren de aangescherpte koers opvolging te geven. Een van de eerste stappen is om te komen tot een set indicatoren (KPI's) waarmee we resultaten kunnen meten en op basis daarvan kunnen bijsturen indien nodig. ABP heeft regelmatig overleg met APG op alle verschillende niveaus binnen onze organisaties, om ervoor te zorgen dat we dezelfde doelen voor ogen hebben en houden.

Voortgang in 2023

Voor 2023 lag, naast het vaststellen van de strategie voor de komende jaren, de strategische focus op:

- intensiveren van de voorbereidingen voor de invoering van de vernieuwde pensioenregeling;
- opstellen van het nieuwe strategische beleggingsplan (StIP);
- verder aanscherpen van het beleid Duurzaam en Verantwoord Beleggen, om meer bij te dragen aan een leefbare wereld.

Over het geheel genomen is het algemeen bestuur tevreden met de gerealiseerde voortgang. In het gedeelte Resultaten in 2023 geven we hierop een nadere toelichting. Naast de KPI's die in de onderstaande tabel staan, worden in die hoofdstukken ook aanvullende KPI's benoemd.

Belangrijke KPI's 2023

KPI	Resultaat 2023	Resultaat 2022
rNPS deelnemers	-14	-27
rNPS werkgevers	41	31
CES deelnemers	72%	72%
CES werkgevers	96%	97%
Draagvlak deelnemers duurzaam en verantwoord beleggen	6,5	6,2

Vooruitblik

In 2024 werken we over de gehele linie aan de implementatie van onze strategie, waarbij de focus ligt op het voorbereiden van de overgang naar de vernieuwde pensioenregeling en het bijdragen aan collectief vertrouwen in pensioen, nu en straks.

Belangrijke onderwerpen voor belanghebbenden

Regelmatig gaat ABP met belanghebbenden in gesprek, over actuele onderwerpen en over wat zij van ABP verwachten. In 2023 hebben we een materialiteitsanalyse laten uitvoeren, om inzicht te krijgen in wat onze belanghebbenden belangrijk vinden voor ABP: op welke manier kan ABP impact maken en welke materiële thema's hebben invloed op ABP?

Wie zijn onze belanghebbenden?

Deelnemers en werkgevers zijn de belanghebbenden op wie wij ons primair richten: zij staan centraal in alles wat wij doen. Verder zien wij de samenleving als geheel ook als belanghebbende: wat wij doen heeft impact – sociaal en maatschappelijk. Binnen de samenleving onderkennen wij specifieke groepen belanghebbenden.

Primaire ABP doelgroepen

- Actieve deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden
- Werkgevers

Interne belanghebbenden

- Verantwoordingsorgaan
- Medewerkers ABP

Toezichhouders

- De Nederlandsche Bank
- Autoriteit Financiële Markten
- European Insurance and Occupational Pension Authority
- Autoriteit Consument & Markt

Sociale partners

- Pensioenkamer
- Sectoroverleg Defensie
- Kabinetssectoren
- Zelfstandige Publieke Werkgevers
- Sector werkgevers
- Sectorale vakbonden

Overige belanghebbenden

Onder meer:

- APG
- Centrale werknemers- en werkgeversorganisaties
- Belangenorganisaties (o.a. Pensioenfederatie, Verbond van Verzekeraars, Eumedion, jongeren- en ouderenorganisaties)
- Overheid en politiek
- Media
- Deskundigen en wetenschap
- Niet-gouvernementele organisaties (o.a. milieuorganisaties)

De samenleving

In contact met belanghebbenden

Voor het zo goed mogelijk uitvoeren van onze opdracht en invullen van onze sociaal-maatschappelijke functie vindt ABP het belangrijk om in contact te zijn met belanghebbenden. Dat doen we op alle niveaus van de organisatie, in reguliere werkprocessen en tijdens speciaal daarvoor georganiseerde momenten. Onderstaand overzicht laat zien welke contacten er in het verslagjaar zijn geweest.

Belanghebbendengroep	Belanghebbende(n)	Aard dialoog	Inhoud	Vorm dialoog
Primaire ABP-doelgroepen	Werkgevers	Informerend, luisterend, kennisdelen en inzicht	Onderwerpen gerelateerd aan het vernieuwde pensioenstelsel	Werkgeverswebinars
	Werkgevers	Informerend, kennisdelen en inzicht	Het vernieuwde pensioenstelsel, pensioenregeling bij ABP, duurzame inzetbaarheid, sectorale ontwikkelingen, MijnABP-omgeving, premie- en indexatiebeleid	Werkgevers HR-kennisdagen en ronde tafels
	Actieve deelnemers en gepensioneerden	Informerend, luisterend, inzicht, betrokkenheid	Pensioenregeling bij ABP, MijnABP-omgeving, met pensioen gaan en pensioenmomenten	Nederlandse Onderwijs Tentoonstelling (NOT)
	Actieve deelnemers	Informerend, luisterend, inzicht, betrokkenheid	Met pensioen gaan, pensioenregeling bij ABP, AOW, financiële en fiscale aspecten pensioen	Bijeenkomsten
	Gepensioneerden	Informerend, luisterend, kennisdelen, betrokkenheid	Het nieuwe pensioenstelsel, pensioenregeling bij ABP, financiële positie van het fonds, indexatie ingegane pensioenen	Bijeenkomsten
Interne belanghebbenden	Verantwoordingsorgaan	Informerend, intensieve betrokkenheid, consulteren, positie bepalend, adviserend	Het nieuwe pensioenstelsel, pensioenregeling bij ABP, financiële opzet, herstelplan ABP, Gedragscode pensioenfondsen 2024, Strategisch investment Plan, ABP Jaarverslag 2022, ABTN ABP, premie- en indexatiebeleid 2024, Service Level Agreement ABP-APG, Strategische plan ABP 2023 - 2025	Overleg met algemeen bestuur ABP
Toezichthouders	DNB AFM	Informerend, intensieve betrokkenheid, consulteren, monitoren	Het vernieuwde pensioenstelsel/Wet toekomst pensioenen, pensioenregeling bij ABP, financiële opzet, herstelplan ABP, premie- en indexatiebeleid 2024, Strategisch Plan ABP 2023 - 2025, pensioencommunicatie, duurzaam en verantwoord beleggingsbeleid ABP	Regulier bestuurlijk overleg

Belanghebbendengroep	Belanghebbende(n)	Aard dialoog	Inhoud	Vorm dialoog
Sociale partners	Sectorale vakbonden	Informerend, kennisdelen, inzicht, betrokkenheid	Het vernieuwde pensioenstelsel/Wet toekomst pensioenen, pensioenregeling bij ABP, premie- en indexatiebeleid 2024	Bijeenkomsten
	Pensioenkamer	Kennisdelend, inzicht, intensieve betrokkenheid, consulterend	Het vernieuwde pensioenstelsel, pensioenregeling bij ABP, transitieplan, premie- en indexatiebeleid, arbeidsvoorwaarde pensioen	Overleg sociale partners ABP-sectoren
	Kabinetssectoren	Informerend, kennisdelen, inzicht, intensieve betrokkenheid, consulteren	Het vernieuwde pensioenstelsel/Wet toekomst pensioenen, pensioenregeling bij ABP, premie- en indexatiebeleid, duurzaam en verantwoord beleggingsbeleid ABP	Regulier bestuurlijk overleg
Primaire ABP-doelgroepen	Jongere deelnemers Jongerenorganisaties	Informerend, luisterend, kennisdelen, inzicht, betrokkenheid	Het vernieuwde pensioenstelsel, pensioenregeling bij ABP, MijnABP-omgeving, leefwereld van jongeren, klimaatverandering, duurzaam en verantwoord beleggen	Jongerendialogen
Primaire ABP doelgroepen/ Interne belanghebbenden/ Overige belanghebbenden	Werkgevers Deelnemers Gepensioneerden Verantwoordingsorgaan Jongere deelnemers en jongerenorganisaties	Luisterend, inzicht, intensieve betrokkenheid, consulteren	Onderwerpen met betrekking tot het nieuwe Strategisch Plan ABP 2023 - 2025	Dialogsessies strategisch plan
Overige belanghebbenden	Niet-gouvernementele organisaties	Informerend, luisteren, betrekken, kennisdelend	Klimaatverandering, milieu, biodiversiteit, duurzaam beleggen, klimaatplan ABP, beleggingen in ondernemingen, controverses en misstanden	Dialogen milieu-organisaties
	Deskundigen en wetenschap	Informerend, luisteren, betrokkenheid, kennisdelen, adviserend	Duurzaam en verantwoord beleggingsbeleid ABP, science based evidence	Dialogsessies wetenschappers
Alle groepen belanghebbenden	Diverse interne en externe belanghebbenden	Informerend, luisteren, kennisdelend	Pensioen, sociale zekerheid, maatschappelijke en actuele ontwikkelingen	Relatie-event ABP

Nieuw materialiteitsonderzoek

Op basis van de in 2022 vastgestelde dertien belangrijke onderwerpen die onze belanghebbenden hebben aangedragen, is er in 2023 een verdiepend onderzoek gedaan op basis van dubbele materialiteit. Dat wil zeggen kijkend naar hoe de

buitenwereld invloed heeft op ABP en andersom: hoe ABP invloed heeft op de buitenwereld. Onder begeleiding van een extern bureau heeft het bestuur op basis van dialogen met interne en externe stakeholders de belangrijkste onderwerpen vastgesteld die onze belanghebbenden materieel vinden voor ABP als het gaat om impact, risico's en kansen. In dit jaarverslag leggen

wij verantwoording af over deze acht materiële onderwerpen, aan de hand van de pijlers van de herijkte strategie. Daarnaast rapporteren we over onderwerpen die voortvloeien uit wet- en regelgeving en uit het eigen beleid van ABP.

De belangrijkste materiële onderwerpen	Definitie
Inzichtelijk pensioen voor deelnemer en werkgever (zie pagina's 24 en 46)	Excellente deelnemer- en werkgeverbediening en -beleving zijn van belang om deelnemers inzicht, overzicht en handelingsperspectief te bieden. Dit wordt onder andere verbeterd door eenvoudige, open en begrijpelijke communicatie, begeleiding, gebruiksvriendelijkheid en innovatie.
Digitale veiligheid en privacy (zie pagina's 54 en 57)	Digitale veiligheid en privacy van data hebben grote impact op de kernactiviteiten van ABP. ABP speelt een beleidsbepalende regierol richting de uitvoeringsorganisatie ten aanzien van de digitale veiligheid van de systemen van ABP en APG en de data en privacy van deelnemers en werkgevers. Innovatie heeft een belangrijke rol in het voorkomen van cyberaanvallen en het accuraat optreden als een cyberaanval zich voordoet.
Duurzaam en verantwoord beleggingsbeleid (zie pagina's 32 en 57)	Duurzaam en verantwoord beleggingsbeleid speelt voor ABP op vier vlakken: klimaatverandering, biodiversiteit, mensenrechten en ondernemingsbestuur. Voor de transitithema's klimaatverandering en biodiversiteit geldt dat ABP een grote impact heeft via haar beleggingen. Tegelijkertijd kunnen klimaatverandering en biodiversiteitsverlies leiden tot een afname in de waarde van ABP's beleggingen. Voor de sociale thema's mensenrechten en ondernemingsbestuur geldt hetzelfde. Enerzijds kunnen beleggingen van ABP impact hebben op mensenrechten en goed ondernemingsbestuur (governance). Anderzijds kunnen mensenrechtenschendingen en slecht ondernemingsbestuur leiden tot een afname van de waarde van ABP's beleggingen.
Een koopkrachtig en stabiel pensioen (zie pagina's 24 en 46)	Een koopkrachtig en stabiel pensioen biedt de deelnemer financiële zekerheid. Het komt voort uit een goed rendement, sociaal-maatschappelijk en financieel, met verantwoord risico, tegen de laagste daarbij horende kosten.
Toekomstbestendigheid investeringsportefeuille (zie pagina's 32 en 57)	De mate waarin ABP's investeringsselectie en risicomanagement de financiële prestaties van de beleggingsportefeuille toekomstbestendig maken.
Toekomstbestendigheid van het pensioenstelsel (zie pagina 49)	ABP draagt bij aan de toekomstbestendigheid van het pensioenstelsel door het voldoen aan toekomstige pensioenverplichtingen, het aanpassen aan ontwikkelingen in de maatschappij en veranderende wet- en regelgeving, het samenwerken met werknemers, werkgevers en sociale partners aan een solidair pensioenstelsel, en het handhaven van de evenwichtigheid. Het goed uitvoeren van de transitie naar de vernieuwde pensioenregeling is hier een onderdeel van.
Betrokken en duurzaam inzetbare medewerkers (zie pagina 54)	Als werkgever en opdrachtgever heeft ABP een verantwoordelijkheid richting haar werknemers en die van haar partners. Het creëren en faciliteren van een veilige werkomgeving, het aanbieden van trainings- en ontwikkelmogelijkheden, het aantrekken van een divers en inclusief medewerkersbestand en het bieden van goede arbeidsomstandigheden zorgen mede voor meer betrokken en duurzaam inzetbare medewerkers.
Goed bestuur, bedrijfsethiek en transparantie (zie pagina's 54 en 62)	Voor ABP als maatschappelijke en sociale financiële instelling zijn goed bestuur, bedrijfsethiek en transparantie van groot belang, omdat deze aspecten bijdragen aan het publieke vertrouwen in ABP en in pensioen in zijn algemeenheid. Concreet gaat dit over de manier waarop ABP integere en effectieve besluiten neemt (onder andere via deelnemerbetrokkenheid), omgaat met morele vraagstukken en diversiteit en inclusie, en open communicatie richting deelnemers, werkgevers en andere stakeholders.

Pensioen als onderscheidende arbeidsvoorwaarde

Het maandelijks uitbetalen van een goed pensioen nu en straks aan onze deelnemers is de kernactiviteit van ABP. In dit hoofdstuk lichten we de belangrijkste ontwikkelingen en resultaten toe die te maken hebben met het pensioen van onze deelnemers.

Strategische context

Definitie strategische pijler

Samen met sociale partners willen we een koopkrachtig en stabiel ABP-pensioen bieden. We ontzorgen deelnemers door eenvoudig, open en begrijpelijk te communiceren. Werkgevers en sectoren ontzorgen we en geven we handelingsperspectief, met als doel om de arbeidsvoorwaarde pensioen zo effectief mogelijk te benutten.

Bijbehorende materiële onderwerpen

- Inzichtelijk pensioen voor deelnemer en werkgever.
- Een koopkrachtig en stabiel pensioen.

Belangrijkste kengetallen en KPI's

	2023	2022
Verhogen (indexatie)	11,96%	2,39%
Verhogingspercentage in relatie tot inflatie	100%	100%
Premiebesluit voor komend jaar (ouderdoms- en nabestaandenpensioen %)	27,0%	27,9%
Verhouding premiebijdragen werkgevers vs. werknemers	70/30	70/30
rNPS deelnemers	-14	-27
rNPS werkgevers	41	31
CES deelnemers	72%	72%
CES werkgevers	96%	97%
Totaal aantal klachten	556	551
Totaal aantal ingediende beroepschriften	27	33

Voortgang in 2023

Verhogen van pensioenen

ABP heeft de ambitie om de pensioenen te laten meegroeien met de door het CBS berekende prijsontwikkeling. De pensioenen waren in 2022 en 2023 al verhoogd met respectievelijk 2,39% en 11,96%. In november 2023 heeft het algemeen bestuur besloten om de pensioenen per 1 januari 2024 te verhogen met 3,03%. Deze verhoging geldt voor de uitkering aan gepensioneerden en de pensioenopbouw van deelnemers die werken of gewerkt hebben bij overheid en onderwijs. De verhoging is gelijk aan de prijsstijging die over de peilperiode van ABP (van 1 september 2022 tot 1 september 2023) is berekend door het CBS: 3,03%. ABP maakt haar ambitie dus waar.

Pensioenverhoging per 1 januari 2024 is mogelijk omdat de financiële positie van ABP het toelaat en omdat het fonds gebruik mag maken van soepelere wettelijke regels voor verhogen, aangezien ABP van plan is op 1 januari 2027 over te gaan naar de vernieuwde pensioenregeling. Er blijft na de verhoging naar

Dilemma bestuur: is de verhoging verantwoord?

Bij het besluit om de pensioenen te verhogen heeft het algemeen bestuur zich gebogen over de vraag of het verantwoord was om de pensioenen te verhogen in het licht van het streven naar een voldoende ruime dekkingsgraad bij de overgang naar de vernieuwde pensioenregeling. Dit dilemma is uitgebreid besproken aan de bestuurstafel. Het bestuur vindt het belangrijk om ABP's ambitie van een koopkrachtig pensioen waar te maken. We hebben de belangen afgewogen van onze deelnemers en werkgevers. Voor hen is rekening houden met de invaardekkingsgraad van belang. Daarom streven we naar een nog definitief te bepalen dekkingsgraad op het moment van overgaan. De conclusie was dat de verhoging conform de door CBS becijferde prijsstijging verantwoord is. Het verantwoordingsorgaan adviseerde positief.

verwachting voldoende in kas om die overstap verantwoord te maken, evenwichtig voor de verschillende groepen deelnemers (bijvoorbeeld jong en oud).

Premie- en indexatiebeleid

Het indexatiebesluit past in het overkoepelende premie- en indexatiebeleid van ABP. Voor de overgangperiode naar de vernieuwde pensioenregeling tot 1 januari 2027 heeft het algemeen bestuur het premie- en indexatiebeleid vastgesteld. Nu we meer weten over de regels voor de overgang naar de vernieuwde pensioenregeling, kunnen we met behulp van het premie- en indexatiebeleid rekening houden met de gewenste dekkingsgraad bij die overgang. Het algemeen bestuur heeft het besluit genomen om het indexatiebeleid tot 1 januari 2027 vast te stellen om consistentie te waarborgen. Dit beleid beoordelen we op basis van nieuwe informatie, in 2024 heeft het verantwoordingsorgaan adviesrecht bij deze herbeoordeling.

Evenwichtige belangenafweging

Evenwichtige belangenafweging is altijd een belangrijk uitgangspunt van het algemeen bestuur, voor alle beleidsonderdelen. Ook bij de overgang naar de vernieuwde pensioenregeling zorgt ABP ervoor dat deze voor onze deelnemers en werkgevers op een evenwichtige wijze plaatsvindt. We hebben in 2023 het evenwichtigheidskader gehanteerd conform het beleid vanuit de ABTN en daarin rekening gehouden met de overgang naar de vernieuwde pensioenregeling.

Premieontwikkeling 2024

Sociale partners stellen de pensioenregeling vast; deze is in 2023 niet gewijzigd. Het algemeen bestuur besluit vervolgens over de premie, na advies van het verantwoordingsorgaan.

De feitelijke premie voor het ouderdoms- en nabestaandenpensioen daalt in 2024: van 27,9% naar 27,0%. Werkgevers betalen 70% van de premie, werknemers 30%. Bij een inkomen van € 3.500 bruto betaalt de werknemer in 2024 ongeveer € 10 netto minder. Ook over de premie adviseerde het verantwoordingsorgaan positief.

De Pensioenwet schrijft voor dat de feitelijke premie, de gedempte kostendekkende premie en de ongedempte kostendekkende premie in euro's worden weergegeven. De ongedempte premie is berekend op basis van de door DNB vastgestelde rentetermijnstructuur. De gedempte premie is berekend op basis van het verwachte reële beleggingsrendement (2,0% voor 2023).

Premies

<i>in % van de bijdragegrondslag (pensioengevend salaris na aftrek franchise)</i>	2024	2023
Premie voor ouderdoms- en nabestaandenpensioen	27,0	27,9
Premieopslag op de premie voor ouderdoms- en nabestaandenpensioen	-	-
Premie voor ouderdoms- en nabestaandenpensioen inclusief opslagen	27,0	27,9
- voor rekening van werkgevers	18,9	19,5
- voor rekening van werknemers	8,1	8,4
Sectorale premie voor arbeidsongeschiktheidspensioen (gemiddeld) ¹	0,6	0,6
- gemiddeld voor rekening van werkgevers	0,4	0,4
- gemiddeld voor rekening van werknemers	0,2	0,2
- Subtotaal uitgedrukt in premiegrondslag (gemiddeld)	27,6	28,5
- Subtotaal uitgedrukt in salaris (gemiddeld)	20,3	20,7
De franchises voor de betreffende jaren bedragen (in €):		
voor collectieve en individuele regelingen	17.550	16.350
voor sectorspecifieke regelingen	26.800	25.050

¹ De AOP-premie is voor dit overzicht omgerekend van de AOP-franchise naar de OP/NP-franchise.

Samenstelling premiebijdragen

<i>in € mln</i>	Feitelijk	Gedempt kosten-dekkend	Ongedempt kosten-dekkend
a. premiedeel voor onvoorwaardelijke verplichtingen	7.637	7.637	12.895
b. premiedeel opslag voor kosten pensioenbeheer	107	107	107
c. premiedeel solvabiliteitsopslag	2.199	2.199	3.714
d. premiedeel voor voorwaardelijke (indexatie-) verplichtingen	3.063	3.063	-
e. premiedeel op- of afslagen op de gedempte kostendeekkende premie	1.672	-	-
2023	14.678	13.006	16.716
2022	12.275	11.674	23.698

Premiedekkingsgraad

De premiedekkingsgraad ging van circa 65% begin 2023 naar 113% aan het eind van het verslagjaar. De premiedekkingsgraad geeft de verhouding weer tussen de premie die in een jaar wordt betaald en de waarde van de pensioenopbouw in dat jaar, die leidt tot een toename van de voorziening pensioenverplichtingen. De pensioenopbouw wordt gewaardeerd op basis van de voorgeschreven rentetermijnstructuur. Dat maakt dat de premiedekkingsgraad rentegevoelig is.

Communicatie over de huidige pensioenen

ABP verstuurt elk jaar het wettelijke Uniform Pensioenoverzicht (UPO) naar deelnemers, om hen te informeren over hoe hun pensioen ervoor staat. Zij kunnen hun pensioenaanspraken ook online bekijken via Mijnpensioenoverzicht.nl (MPO). Voor de inhoud en de verzending van de UPO's gelden wettelijke richtlijnen. Op de peildatum van 30 september van het jaar moeten alle UPO's zijn verstuurd. Bij ABP is dat in 2023 niet voor alle deelnemers gelukt. Dit komt vooral doordat bij een aantal deelnemers noodzakelijke informatie ontbrak om op tijd een UPO te kunnen maken. Met APG is een duidelijke afspraak gemaakt over de UPO-verzending: op 30 september 2023 moest 99,0% van de deelnemers een UPO hebben ontvangen of dit via MijnABP beschikbaar gesteld hebben gekregen. Op 31 december 2023 moest dit 99,80% zijn. Deze doelstelling is gehaald. De deelnemers die op 31 december 2023 nog geen UPO hadden ontvangen, hebben we per brief hierover geïnformeerd. Hun vragen beantwoorden we persoonlijk.

Verzending GUPO's

GUPO staat voor Gepensioneerden Uniform Pensioenoverzicht. Voor pensioengerechtigde deelnemers geldt de wettelijke richtlijn dat uiterlijk 31 december alle GUPO's moeten zijn verstuurd. Deze doelstelling is net als voorgaande jaren niet gehaald, doordat ook hier in een aantal gevallen noodzakelijke informatie ontbrak. Daarnaast kunnen we helaas al langere tijd bij een deel van onze gepensioneerden niet het recht op nabestaandenpensioen op het GUPO vermelden. Dit probleem is net als voorgaande jaren nog niet helemaal opgelost. Met APG is een duidelijke

afspraken gemaakt over de GUPO's: op 31 december 2023 moest 99,80% van de doelgroep een GUPO hebben ontvangen. Deze doelstelling is gehaald.

Verzending SUPO's

Volgens de Pensioenwet zijn pensioenuitvoerders verplicht een UPO ter beschikking te stellen aan gewezen deelnemers, ook wel 'slapers' genoemd (in SUPO staat de 's' voor 'slapers'). ABP heeft dit in 2023 gedaan. Met APG is een duidelijke afspraak gemaakt over de SUPO's: op 31 december 2023 moest 99,80% van de gewezen deelnemers een SUPO hebben ontvangen of dit via MijnABP beschikbaar gesteld hebben gekregen. Deze doelstelling is gehaald.

Verzending EUPO's

EUPO staat voor Ex-partner Uniform Pensioenoverzicht. Volgens de wet moet ABP een keer per vijf jaar het EUPO actief verstrekken, digitaal of schriftelijk. In 2022 is de volledige doelgroep aan ex-partners gescheiden vanaf 1 januari 2008 benaderd. In 2023 lag de focus op de groep deelnemers die in 2022 geen EUPO had ontvangen. De afspraak met APG was dat op 31 december 2023 99,80% van de ex-partners een EUPO moest hebben ontvangen. Deze doelstelling is niet gehaald. Dit komt vooral doordat bij een aantal deelnemers noodzakelijke informatie ontbrak om een juist EUPO te kunnen maken.

Verzending pensioenoverzichten

	2023	2022
UPO		
Verzonden UPO's op 30 september	99,17%	99,46%
Verzonden UPO's op 31 december	99,92%	99,93%
Deelnemers met toegang tot MPO op 31 december	99,98%	99,97%
GUPO		
Verzonden GUPO's op 31 december	99,94%	99,97%
SUPO		
Beschikbaar gestelde SUPO's op 31 december	99,82%	99,80%
EUPO		
Beschikbaar gestelde EUPO's op 31 december	94,94%	90,14%

MijnABP aangepast

Met de invoering van de Wet toekomst pensioenen is per 1 juli 2023 de zorgplicht voor pensioenfondsen uitgebreid met keuzebegeleiding. Daarom heeft ABP de online omgeving MijnABP aangepast met een nieuwe planner. Er is van tevoren uitgebreid deelnemeronderzoek gedaan en een groep deelnemers heeft meegedacht bij de totstandkoming. De nieuwe planner geeft deelnemers de vrijheid om verschillende keuzes en combinaties te bekijken en met elkaar te vergelijken. Bij iedere keuze berekent de planner de juiste bedragen. Dat geeft deelnemers meer inzicht in de gevolgen van de diverse opties.

Deelnemers met achterstallige uitkering gecompenseerd

Begin 2023 heeft de Ombudsman van Omroep Max ABP benaderd met het verzoek om te beoordelen of de circa 7.500 deelnemers die vanaf 2019 alsnog achterstallig arbeidsongeschiktheidspensioen (AOP) hadden ontvangen, ook in aanmerking komen voor de nabetaling van wettelijke rente en een vergoeding van eventuele fiscale gevolgschade. Het bestuur heeft besloten om deze veelal kwetsbare deelnemers ook daarvoor te compenseren. Eind 2023 is aan alle betreffende deelnemers de wettelijke rente uitgekeerd. Voor het fiscale gedeelte ontvangen deze deelnemers een schadevoorstel. Zij kunnen daarmee akkoord gaan of eigen informatie aanleveren. Dit deel is naar verwachting in het eerste kwartaal van 2024 afgerond.

De afhandeling in het kader van de samenvallende diensttijd is in 2023 conform planning afgerond; in verband met de beschikbare capaciteit vinden er in 2024 nog wel nabetalingen plaats.

Klachten en beroep

Met ingang van 1 januari 2024 moeten pensioenfondsen voldoen aan de (verplichte) bepalingen uit de gedragslijn 'Goed omgaan met klachten' van de Pensioenfederatie. Hierin is vastgelegd dat pensioenfondsen een uniforme werkwijze hanteren voor klachten. De Pensioenfederatie heeft twaalf klachtencategorieën vastgelegd. ABP heeft besloten om over geheel 2023 de klachten te rapporteren conform deze indeling.

In 2023 heeft ABP meegedaan aan de 1-meting van de sectorbrede gedragslijn. De gemiddelde sectorscore bij 134 fondsen is in één jaar tijd fors gestegen van 67% (voldoende)

eind 2022 naar 84% (goed) eind 2023. ABP zit met een gedragslijnscore van 97% in de top vier van de deelnemende 134 fondsen. De ambitie van ABP (minimaal 91%) is daarmee ruimschoots behaald. Samen met APG werkt ABP aan verdere verbetering van de klachtenafhandeling voor onze deelnemers. Het klachtenbeleid wordt vanaf 2024 periodiek geëvalueerd en met het uitvoerend bestuur besproken.

Het totaal aantal klachten is in lijn gebleven met het aantal klachten van 2022. Het aantal klachten met betrekking tot

'Pensioenberekening en betaling' is aanzienlijk gedaald. Vorig jaar zagen we hier juist een stijging in. Dat kwam doordat de verwerking van de pensioenverhoging niet duidelijk was voor deelnemers die bij de pensioenaanvraag gekozen hadden voor een vast bedrag tot aan een bepaalde datum. Dit was in 2023 niet aan de orde.

Er is een toename van het aantal klachten in de categorie 'Deelnemersportaal'. Hieronder vallen de klachten met betrekking tot MijnABP (de digitale klantomgeving), de website van ABP en de app die in 2023 is geïntroduceerd. Nog niet alle deelnemers hebben toegang tot hun digitale omgeving. Hier wordt aan gewerkt, om ervoor te zorgen dat de digitale omgeving voor alle deelnemers van ABP toegankelijk wordt.

Op basis van klachten en feedback verbetert ABP continu haar dienstverlening. Zo is in 2023 de vindbaarheid van 'uw berichten' in MijnABP verbeterd, omdat hierover steeds meer signalen binnenkwamen. Deelnemers worden geïnformeerd over dit soort verbeteringen, persoonlijk of via de contactpagina op de ABP-website.

Klachten (onderwerpen en aantallen)

	2023	2022	2021	2020	2019
Informatieverstrekking ¹	210	216	237	420	34
Behandelingsduur	20	14	47	7	10
Toepassing van wet- en regelgeving; algemeen	21	33	11	85	11
Toepassing van wet- en regelgeving; invaren ²	3	-	-	-	-
Service en klantgerichtheid ³	131	111	136	164	3
Pensioenberekening en -betaling	44	88	77	24	30
Financiële situatie ²	3	-	-	-	-
Deelnemersportaal ⁴	115	76	78	83	-
Keuzebegeleiding ²	2	-	-	-	-
Registratie werknemers/datakwaliteit ²	7	-	-	-	-
Duurzaamheid ²	-	-	-	-	-
Klachten Anw-compensatie ⁵	-	-	-	-	-
Pilot klachten via KCC ⁵	-	-	-	-	124
Overig	-	13	13	21	32
Totaal aantal klachten	556	551	599	804	244
In behandeling op 31 december	13	16	9	16	4

1 Naamswijziging, was voorheen Informatievoorziening

2 Nieuwe categorie

3 Naamswijziging, was voorheen Klantvriendelijkheid

4 Naamswijziging, was voorheen Mijn ABP

5 Vervallen categorie

Beroepschriften

	2023	2022	2021	2020	2019
Ingediende beroepschriften	27	33	52	37	36
Beëindigde procedures zonder beslissing	1	2	9	3	7
Beslissing: besluit bevestigd	30	35	43	26	24
Beslissing: besluit vernietigd	1	3	3	1	1
In behandeling op 31 december	13	18	27	30	23

De belangrijkste onderwerpen die in de beroepschriften aan de orde werden gesteld, waren de berekening van het ouderdomspensioen en het recht op de berekening van nabestaandenpensioen. Door de complexiteit van de huidige pensioenregeling blijft een aantal specifieke onderwerpen terugkomen, zoals het recht op voorwaardelijk pensioen, de hoogte van het arbeidsongeschiktheidspensioen, en premievrije pensioenopbouw tijdens arbeidsongeschiktheid. In 2023 heeft de Commissie van Beroep 31 beslissingen genomen. In dertig zaken heeft de deelnemer geen gelijk gekregen en is het beroep ongegrond verklaard. In één zaak heeft de commissie het beroep gegrond verklaard en heeft de deelnemer gelijk gekregen. In één zaak is het beroep beëindigd in verband met het overlijden van de deelnemer. De uitspraken zijn gepubliceerd op de website van ABP.

Vanaf 1 januari 2024 kunnen deelnemers voor hun klachten over de uitvoering van de pensioenregeling terecht bij de Geschilleninstantie Pensioenfondsen (GIP). Deze onafhankelijke externe instantie is opgericht in het kader van de invoering van de Wet toekomst pensioenen. De ABP-interne klachtenregeling, die voorafgaat aan het indienen van een klacht bij GIP, is hierop ook aangepast. De Commissie van Beroep zal alleen nog beslissingen nemen op de zaken die voor 1 januari 2024 bij haar zijn ingediend; in de loop van 2024 wordt deze commissie opgeheven.

Pensioen dichtbij: in gesprek

Wie

Florian van Altena

Senior beleidsmedewerker Supply Chain Sustainability binnen het ministerie van Buitenlandse Zaken en deelnemer van ABP.

Yolanda Verdonk-van Lokven

Lid van het uitvoerend bestuur van ABP.

Wat

Florian en Yolanda kenden elkaar niet, tot dit gesprek over pensioen. Florian heeft het initiatief genomen om meer jonge collega's binnen het ministerie te interesseren voor pensioen. Yolanda heeft pensioenen als aandachtsgebied in haar portefeuille en was benieuwd naar Florians kijk op pensioen.

‘Pensioen? Zijn wij daar niet te jong voor?’

Florian is actief in het jongeren netwerk binnen ‘BuZa’, van collega’s tot en met 35 jaar. In 2023 nam ABP contact met hem op om te polsen of pensioen misschien een interessant onderwerp kon zijn. Florian kreeg als deelnemer wel miltjes van ABP. ‘Die las ik eigenlijk nooit’. Maar de interesse was gewekt.

Florian ‘Voor ons jongeren netwerk organiseren we regelmatig lunchsessies over een bepaald onderwerp. Ik heb bij een aantal collega’s gepolst wat zij vonden van pensioen: “zijn we daar niet te jong voor?” Zelf kwam ik erachter dat ik eigenlijk bar weinig wist van pensioen. Ik zie op mijn loonstrookje hoeveel eraf gaat, maar ik heb er nooit bewust bij stilgestaan hoe het precies zit.’

Yolanda ‘In 2023 hebben we de strategie van ABP herijkt. Een van de pijlers is pensioen als onderscheidende arbeidsvoorwaarde. Dat sluit aan bij wat jij nu vertelt. We gaan duidelijker laten zien dat deelnemers een derde van de pensioenpremie zelf betalen en dat de werkgever twee derde bijlegt. Dat is best een serieus bedrag, waarover je vervolgens rendement opbouwt.’

Florian ‘Uiteindelijk bleek pensioen als thema een schot in de roos, de lunch was drukbezocht. Er zijn veel concrete vragen gesteld, die het team van ABP kon beantwoorden. Ook kregen we uitleg over hoe ABP belegt. Het was meer dan alleen inhoud: we hebben ABP ook als organisatie beter leren kennen. Na afloop hoorde ik dat veel collega’s toch even zijn gaan kijken op MijnABP om te zien hoeveel pensioen zij hebben opgebouwd. Mijn generatie zal ook zelf iets extra’s moeten gaan opbouwen, willen we bijvoorbeeld een huis kunnen kopen.’

Yolanda ‘ABP investeert een vermogen van meer dan 500 miljard euro. Een van de dingen die we in 2023 hebben besloten is om meer direct te investeren in Nederland. Zo gaan we concreet bijdragen aan meer betaalbare woningen voor onze deelnemers.’

Pensioen dichtbij: in gesprek

‘ABP gaat concreet bijdragen aan meer betaalbare woningen voor onze deelnemers’

Florian ‘En hoe zorgen jullie ervoor dat ABP investeert in een eerlijke en duurzame wereld voor over vijftig jaar, als de volgende generatie met pensioen gaat? Er zijn vast ook veel deelnemers die dat minder belangrijk vinden als zij bijna met pensioen gaan.’

Yolanda ‘Voor ABP maken we daar werk van met het Beleid duurzaam en verantwoord beleggen. Een van de aandachtspunten van het bestuur is dat we evenwichtige keuzes maken voor alle deelnemers. En ook oudere deelnemers vinden het belangrijk dat hun pensioenvermogen duurzaam en verantwoord wordt belegd, voor hun kinderen en kleinkinderen. Het belang van een leefbare, veilige wereld is voor jou vast duidelijk, vanuit jouw functie.’

Florian ‘Klopt. Ik houd me bezig met het implementeren van verduurzamingsprogramma’s in de textielketen in zeventien landen. Regelmatig ga ik ook ter plekke kijken. Dan zie je dat we impact kunnen maken.’

Ik sprak een keer een vrouw in Bangladesh die dankzij deze steun haar werkgever heeft kunnen aanklagen voor intimidatie. Zij won de zaak en met de schadevergoeding kon zij haar kinderen naar school laten gaan. Dat soort persoonlijke verhalen achter de cijfers van onze programma’s is misschien nog wel het mooist. Hoort ABP die verhalen ook?’

Yolanda ‘Niet zo persoonlijk – ik kan me voorstellen dat dit je raakt in je hart. Wij willen er als ABP voor zorgen dat mensen inkomen houden. Als zij stoppen met werken, maar ook op moeilijke momenten. Daarvoor heeft ABP een arbeidsongeschiktheidspensioen en een nabestaandenpensioen. Wat ik ook mooi vind is dat jij zoveel hebt gehad aan die lunchsessie. We willen pensioen dicht bij deelnemers brengen. Dit soort activiteiten willen we vaker gaan doen. Jouw verhaal heeft mij daarvoor enorm geïnspireerd.’

Zichtbaar bijdragen aan een leefbare wereld

Als grootste pensioenfonds van Nederland en een van de grootste fondsen ter wereld kan ABP het verschil maken. ABP belegt met oog voor rendement, risico, kosten en duurzaamheid.

Strategische context

Definitie strategische pijler

We streven naar een goed rendement, sociaal-maatschappelijk en financieel, met een verantwoord risico, tegen de laagste daarbij horende kosten. We beleggen bewust, op basis van onze ambitie voor een leefbare wereld, een duurzame economie en een rechtvaardige samenleving. We beleggen zichtbaar in voor de deelnemer herkenbare doelen.

Bijbehorende materiële onderwerpen

- Een koopkrachtig en stabiel pensioen.
- Duurzaam en verantwoord beleggingsbeleid.
- Toekomstbestendigheid investeringsportefeuille

Belangrijkste kengetallen en KPI's

	2023	2022
Dekkingsgraad	110,5%	110,9%
Beleidsdekkingsgraad	113,9%	118,6%
Jaarrendement	9,3%	-17,6%
Vijfjaarsrendement	4,6%	2,2%
CO ₂ -voetafdruk beleggingsportefeuille t.o.v. 2019	-18%	-20%
Bijdrage aan SDG's (absoluut)	€ 99 mld	€ 92 mld
% vermogen belegd in SDG's	20%	20%
Draagvlak deelnemers duurzaam verantwoord beleggen	6,5	6,2
Totale kosten vermogensbeheer inclusief transactiekosten	0,53%	0,63%
Kostprijs pensioenbeheer per deelnemer	104	89

Voortgang in 2023

Financiële situatie ABP

In 2023 zakte de actuele dekkingsgraad licht van 110,9% naar 110,5%. In het eerste, tweede en derde kwartaal steeg de dekkingsgraad gestaag tot 118,6%. De bescheiden rendementen in het eerste half jaar en de gestegen rente in het derde kwartaal leverden hier een grote bijdrage aan. In het vierde kwartaal verwerkte ABP de pensioenverhoging van 3,03% in de dekkingsgraad. Dat had een negatief effect (-3,5%) omdat de verplichtingen van het fonds door de verhoging in waarde stegen.

De beleidsdekkingsgraad (het gemiddelde van de actuele dekkingsgraden over de twaalf laatste maanden) daalde in 2023: van 118,6% naar 113,9%. Deze dekkingsgraad, die belangrijk

is voor pensioenverhoging, stond daarmee boven het huidige vereiste niveau van 110% (FTK) en de versoepelde grens van 105%, die geldt voor fondsen die willen overstappen naar het nieuwe pensioenstelsel.

Het beschikbaar vermogen van ABP steeg van € 459 miljard eind 2022 naar € 502 miljard eind 2023. ABP boekte over heel 2023 een rendement van +9,3% (+€ 42,6 miljard). In het vierde kwartaal bedroeg het rendement +9,7% (€ 44,3 miljard). Nagenoeg alle beleggingscategorieën eindigden in de plus.

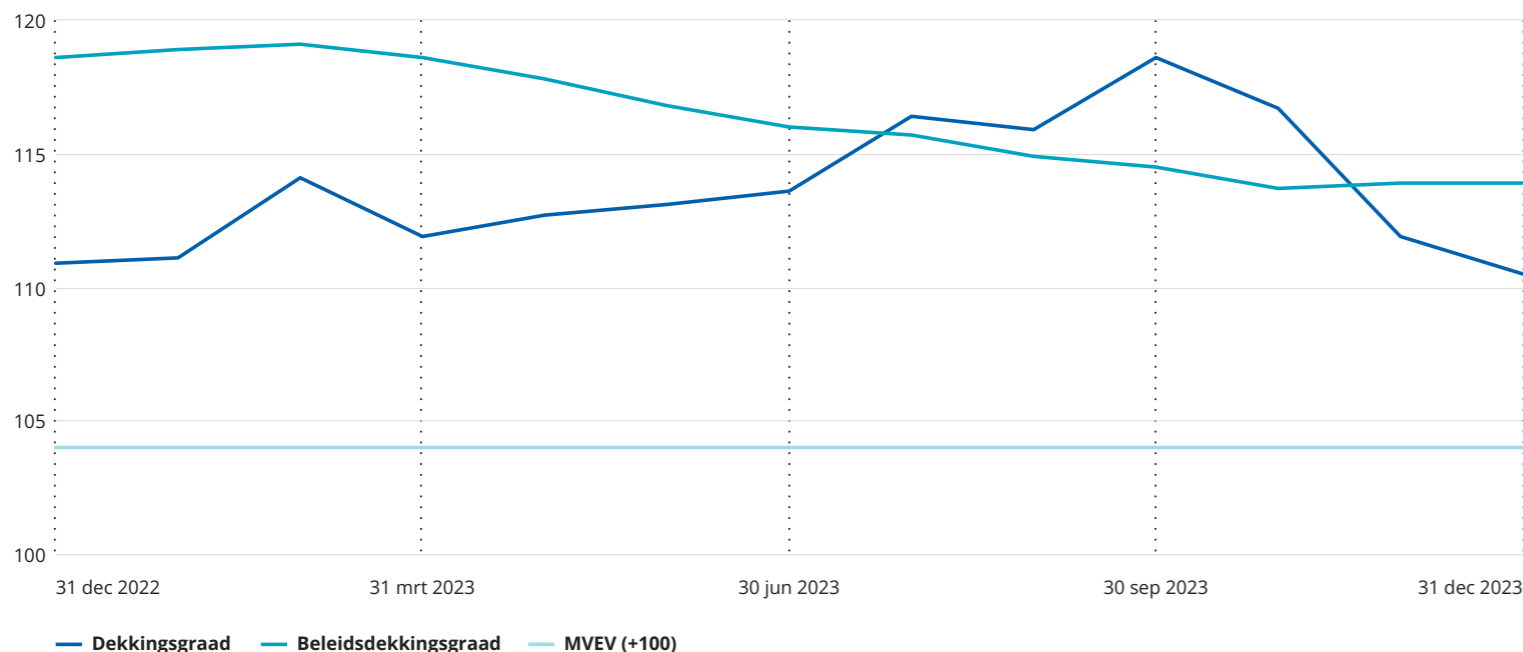
De rekenrente daalde in 2023 met 0,3%-punt (van 2,6% naar 2,3%). De impact op de waarde van de pensioenen die ABP nu en in de toekomst moet uitkeren, was een stijging van € 414 miljard

eind 2022 naar € 454 miljard eind december 2023. Deze stijging heeft een negatieve invloed op de dekkingsgraad.

Verloop dekkingsgraad (factoren met hun effect in procentpunten)

	2023	2022
Dekkingsgraad einde voorafgaand verslagjaar	110,9	110,6
Premie versus opbouw	0	-1,6
Verandering van de rentetermijnstructuur	-3,6	48
Rendement op de beleggingen	10	-19,5
Rentetoevoeging aan de verplichtingen	-3,5	0,6
Aanpassing grondslagen verplichtingen	0	-0,6
Indexatie	-3,5	-11,0
Overige effecten	0,2	-15,6
Dekkingsgraad einde verslagjaar	110,5	110,9

Ontwikkeling dekkingsgraad in 2023

Herstelplan en haalbaarheidstoets

ABP heeft in het voorjaar van 2023 een herstelplan ingediend. Dit was verplicht vanuit DNB omdat eind 2022 de beleidsdekkingsgraad onder het vereiste niveau van circa 126% lag. Met een herstelplan moeten wij laten zien of wij onze beleidsdekkingsgraad binnen de bepaalde hersteltermijn weer op het vereiste niveau kunnen brengen. ABP herstelt op eigen kracht. In de loop van 2024 dient ABP een overbruggingsplan in bij DNB, waarmee we laten zien dat ABP in de periode tot aan de overgang naar de vernieuwde regeling toegroeit naar een minimale dekkingsgraad die ligt boven het niveau waarop de pensioenen zouden moeten worden verlaagd. Als dit plan voor 1 juli 2024 wordt ingediend, vervalt de verplichting tot het indienen van een herstelplan.

ABP heeft verder voldaan aan de wettelijke eis om een haalbaarheidstoets voor 2023 in te dienen bij toezichthouder DNB. De haalbaarheidstoets geeft inzicht in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden.

Beleggingen

Rendement in 2023

Categorie ¹	Gewicht %	Rendement %	Rendement € mrd	Benchmark %	Verschil %	Relatieve bijdrage %	Relatieve bijdrage € mrd
Vastrentende waarden	39,2	6,3	11,6	6,5	-0,2	-0,1	-0,3
Staatsobligaties	9,3	5,3	2,4	5,7	-0,5	0,0	-0,2
Langlopende staatsobligaties	13,4	5,4	3,5	5,4	0,0	0,0	0,0
Bedrijfsobligaties	10,4	6,3	3,1	6,6	-0,2	0,0	-0,1
Obligaties opkomende landen	6,2	9,2	2,6	8,9	0,2	0,0	0,1
Inflatiegerelateerde obligaties	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Aandelen	28,3	15,4	18,7	15,3	0,1	0,0	0,0
Aandelen ontwikkelde landen	21,6	19,0	17,0	18,9	0,1	0,0	0,0
Aandelen opkomende landen	6,7	5,5	1,8	5,5	0,0	0,0	0,0
Alternatieve beleggingen	21,1	2,9	3,1	9,7	-6,2	-1,3	-5,9
Private equity	9,2	5,9	2,6	21,2	-12,7	-1,3	-5,7
Grondstoffen	5,5	-3,1	-0,8	-2,8	-0,3	0,0	-0,1
Opportunity fund	0,1	-6,2	0,0	20,5	-22,2	0,0	-0,1
Infrastructuur	5,3	5,5	1,4	4,6	0,9	0,0	0,3
Hedgefondsen	1,0	-1,3	-0,1	3,6	-4,7	-0,1	-0,3
Vastgoed	9,9	0,0	0,0	-3,2	3,3	0,3	1,4
Vastgoed	9,9	0,0	0,0	-3,2	3,3	0,3	1,4
Overlay	1,5	2,0	9,2	2,0	0,0	0,0	0,1
Rentehedge		1,8	8,4	1,9	0,0	0,0	0,0
Inflatiehedge		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Valutahedge		0,2	1,1	0,2	0,0	0,0	0,1
Overig		-0,1	-0,3	0,0	0,0	0,0	0,1
Active asset allocation			0			0,0	0,0
Totaal	100	9,3	42,6	10,5	-1,0	-1,0	-4,7

¹ De outperformance is geometrisch bepaald. Door afronding is het mogelijk dat de getallen niet exact tot het weergegeven totaal optellen.

Met een behaald rendement van 9,3% was 2023 zonder meer een goed beleggingsjaar. Vooral de laatste twee maanden van 2023 hebben een sterke eindspurt opgeleverd. Het jaar begon nog met behoorlijk hoge inflatiecijfers. Na meerdere renteverhogingen door centrale banken om de inflatie af te remmen, bereikte de rente een piek in oktober. Richting het einde van het jaar begonnen de beleggingsmarkten vertrouwen te krijgen dat de hoge inflatie was teruggebracht en de hoge rente niet zou leiden tot een diepe recessie in 2024 en dat centrale banken daardoor ook de rente zouden kunnen verlagen. Mede hierdoor hebben de beleggingen in aandelen en obligaties een uitstekend resultaat laten zien. Vooral aandelen ontwikkelde markten hebben een zeer goed rendement behaald.

Het positieve rendement is breed gespreid over de beleggingsportefeuille behaald. De prestaties bleven wel 1,1% achter bij de benchmark. Dit wordt vrijwel geheel veroorzaakt door private equity.

Veel beleggingscategorieën hebben een rendement tussen de 5% en 10% laten zien. Aandelen in opkomende en vooral in ontwikkelde markten rendeerden goed, met rendementen van respectievelijk 5,5% en 19,0%.

Ten opzichte van hun benchmarks presteerden aandelen in opkomende markten gelijk en ontwikkelde markten iets beter. Door de dalende rente behaalden staatsobligaties, credits en emerging market debt (EMD) aanzienlijke rendementen, respectievelijk 5,3%, 6,3% en 9,2%. Bij EMD zorgde actief beheer voor een beter resultaat dan de benchmark. Het rendement op staatsobligaties bleef achter bij de benchmark doordat de portefeuille niet belegt in Italiaanse staatsobligaties die wel in de benchmark zitten.

Ook credits presteerden minder goed dan de benchmark. Dit werd veroorzaakt doordat de waardering van private beleggingen achterbleven bij het rendement van de - sterk presterende - benchmark die gebaseerd is op indices van beurgenoteerde credits.

Hetzelfde geldt voor private equity en infrastructuur. Met 5,9% en 5,5% rendeerden deze beleggingen weliswaar redelijk, maar ze bleven achter bij hun benchmark. Dit komt vooral omdat er geen direct passende benchmark is. De beleggingen worden daarom vergeleken met een benchmark voor hun beursgenoteerde equivalent. Op de langere termijn geeft de benchmark dan de rendementsdoelstelling weer, maar op jaarbasis kan dit leiden tot grote uitschieters in de rendementen versus de benchmark.

De totale vastgoedportefeuille van ABP deed het beter dan de benchmark. Beursgenoteerd vastgoed heeft het beter gedaan dan privaat vastgoed. Doordat er verhoudingsgewijs meer privaat vastgoed in de benchmark zit, en de ABP-portefeuille meer beursgenoteerd vastgoed heeft dan de benchmark, heeft de portefeuille het relatief goed gedaan.

De categorie grondstoffen als geheel behaalde een negatief resultaat, net onder de benchmark. Deze portefeuille is een combinatie van liquide en illiquide strategieën. Het valt op dat vooral goud, landbouw en bosbouw positieve rendementen behaalden.

Op hedgefondsen was het behaalde rendement ook negatief. Deze belegging wordt afgebouwd en is relatief klein. Het effect op het totale rendement is daardoor beperkt.

Voor de opportunity-portefeuille geldt hetzelfde als voor hedgefondsen. Deze hebben een zeer beperkt gewicht in de totale beleggingsportefeuille. De opportunity-portefeuille is divers qua beleggingen en wordt afgebouwd. Er vindt daarom geen actief beheer op plaats; de afbouw zal over het algemeen fragmentarisch verlopen vanwege de beperkte liquiditeit ervan.

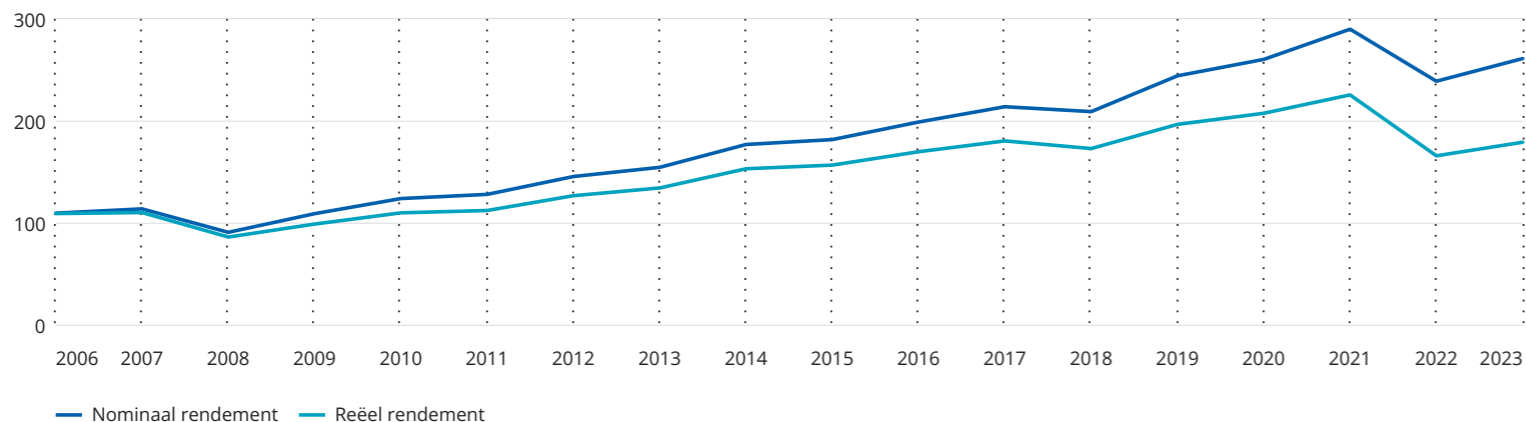
In 2023 is de afdekking van het renterisico versus de pensioenverplichtingen verder opgehoogd naar 50%. In combinatie met de per saldo gedaalde rente heeft de hogere afdekking van het renterisico gezorgd voor een positieve bijdrage aan het totaalrendement van de beleggingsportefeuille.

Splitsing van het rendement ¹	2023	2022	2021	2020	2019
Beleggingsportefolio	7,5	-12,5	12,6	5,5	15,0
Renteafdekking	1,8	-5,1	-1,3	1,1	1,8
Totaal	9,3	-17,6	11,4	6,6	16,8

¹ rendement beleggingsportefolio bepaalt na optelling totaal plus renteafdekking

Cumulatief rendement

2005 = 100

De beleggingsovertuigingen van ABP

Onze beleggingsovertuigingen vormen de basis van ons beleggingsbeleid. Ze bepalen voor een belangrijk deel hoe wij pensioengeld beleggen. Daarmee zijn de overtuigingen een belangrijk aansturingsinstrument en helpen ze ons om consistent keuzes te maken en deze te verantwoorden aan onze stakeholders. De in 2022 vernieuwde beleggingsovertuigingen zijn in 2023 niet gewijzigd; ze zijn te vinden op [onze website](#).

Onze beleggingsstrategie

We beleggen de gelden van onze deelnemers om een zo goed mogelijk rendement te behalen. Daarbij nemen we verantwoorde risico's tegen de laagst daarbij behorende kosten. Om een koopkrachtig en stabiel pensioen te kunnen bieden, verdelen we het vermogen over een combinatie van vastrentende waarden, aandelen en alternatieve beleggingen. Dit noemen we de strategische beleggingsportefeuille. Elk van de verschillende beleggingscategorieën heeft een specifieke rol in het behalen van onze ambitie. Op basis van de aspecten rendement, risico, duurzaamheid en kosten bepalen we de samenstelling van de beleggingsportefeuille. Hierbij hebben we aandacht voor

het zichtbaar beleggen in voor onze deelnemers herkenbare doelen. De uitvoering van de strategische beleggingsportefeuille volgt via vastgelegde opdrachten. We maken hierbij gebruik van zowel interne (APG) als externe vermogensbeheerders. Het uitvoerend bestuur monitort de uitvoering van het strategische beleggingsbeleid en stuurt waar nodig bij.

Het beleggingsplan voor 2024-2026

In 2023 heeft het algemeen bestuur op basis van de beleggingsovertuigingen en de beleggingsstrategie het beleggingsplan voor de jaren 2024-2026 vastgesteld, na positief advies van het verantwoordingsorgaan. ABP noemt dit het strategisch investeringsplan, kortweg StIP. Met het nieuwe StIP gaan we onder andere meer beleggen in Nederland. Hierbij valt te denken aan infrastructuur en Nederlandse hypotheek. Dit zijn langjarige investeringen waarmee we het verschil kunnen maken in het leven van onze deelnemers. Om hiervoor ruimte te maken in de beleggingsportefeuille bouwen we andere categorieën af. Zo gaan we bijvoorbeeld minder beleggen in opkomende markten.

De nieuwe beleggingsmix past bij onze beleggingsovertuigingen voor de komende jaren. Als langetermijnbelegger anticiperen wij op ontwikkelingen in de wereld en beleggen alleen in activiteiten die ook op de lange termijn passen in een duurzame economie. Door hierop te letten verwachten we onze risico's goed te kunnen beheersen. Verder is van belang dat de aanpassingen de overgang naar de nieuwe pensioenregeling niet in de weg staan.

Renteafdekking opgehoogd tot 50%

ABP heeft in 2023 de renteafdekking van de dekkingsgraad stapsgewijs opgehoogd tot 50%, conform bestaand beleid. Hiermee wordt het vermogen van ABP beschermd tegen een rentedaling. De ambitie was om deze afdekking te verhogen tot 50%. Dat is gelukt.

Beleggingsprocessen verder verbeterd

In het verslagjaar hebben we ook gekeken hoe we het beleggingsproces verder kunnen verbeteren en stroomlijnen. We hebben het mandateringsproces aangescherpt, waarbij ABP meer regie heeft en sneller kan bijsturen. Hiermee krijgen we meer grip op de uitvoering. Onze beleggingsovertuigingen en de uitgangspunten en doelstellingen van het StIP zijn daarbij leidend.

Beleggen voor een goed pensioen in een leefbare wereld

De bouwstenen 'goed pensioen' en 'een leefbare wereld' in onze missie worden soms door de buitenwereld als een dilemma gezien: duurzaam beleggen zou ten koste kunnen gaan van het rendement. Het algemeen bestuur heeft zich hier in het verslagjaar over gebogen. We hebben gebruikgemaakt van kennis van experts en actuele onderzoeken. Hierdoor zijn wij gesterkt in onze overtuiging dat wij door te beleggen met oog voor rendement, risico, kosten en duurzaamheid, aan beide bouwstenen bijdragen. Mochten bepaalde keuzes volgens striktere financiële maatstaven wel rendement kosten, dan zullen we duidelijk onderbouwen waarom we toch die keuze hebben gemaakt.

Verder geven we beleggen in Nederland en impactbeleggen meer vorm via de mandaten; deze krijgen daarmee een volwaardige plek in het reguliere beleggingsproces. Ook nemen we kosten mee in de mandatering: we sturen op marktconforme of lagere transparante fees. Dit is een uitvloeisel van het bestuursbesluit naar aanleiding van het kostenonderzoek van Mercer in 2022. Met de overgang naar meer indexbeleggen - ook een manier om kosten te beperken - zijn we nog volop bezig; het effect hiervan was in 2023 nog niet zichtbaar. Tot slot hebben we de functie van Fiduciair Management, dat is belegd bij APG, geëvalueerd. Samen met APG bespreken we de vervolgstappen.

Voortgang en resultaten duurzaam en verantwoord beleggen

Beleid Duurzaam en Verantwoord Beleggen vernieuwd

ABP heeft in 2023 gewerkt aan een herziening van het beleid voor duurzaam en verantwoord beleggen, dat inmiddels is vastgesteld en is gepubliceerd op [onze website](#). Veel doelen uit het bestaande beleid (DVB-beleid 2020-2025) waren al behaald. Bovendien verandert de wereld snel. Dat brengt kansen en uitdagingen voor ons als belegger met zich mee. We moeten herkennen wat de grote veranderingen zijn en daarop inspelen om goede beleggingsrendementen voor deelnemers ook in tijden van grote verandering in stand te houden. Zo beheersen we de risico's die invloed hebben op de waarde van de beleggingen van ABP.

Klimaatverandering en het verlies van biodiversiteit zijn de grote uitdagingen voor een leefbare wereld. Daarmee zijn dit ook thema's die onze beleggingsportefeuille direct raken. Daarnaast vinden we het belangrijk dat bedrijven rekening houden met mensenrechten en dat ze een goed ondernemingsbestuur voeren. Dat zijn voor ABP voorwaarden voor goede beleggingen. Voor elk van deze thema's hebben we concrete doelen gesteld. We stellen steeds strengere criteria, met meer focus op de houdbaarheid van bedrijfsmodellen voor de lange termijn.

We hebben ons klimaatbeleid in 2022 geactualiseerd, zodat het ons steeds beter in staat stelt om onze doelen te bereiken. In 2023 hebben we gewerkt aan beleid voor het behoud van natuur

en biodiversiteit. We zijn in 2023 gestart met het meten van de biodiversiteitsvoetafdruk van onze portefeuille. Zo kunnen we in de komende jaren bijhouden in welke mate we die verkleinen.

Om onze doelen voor duurzaam en verantwoord beleggen te bereiken, maken we gebruik van een aantal instrumenten:

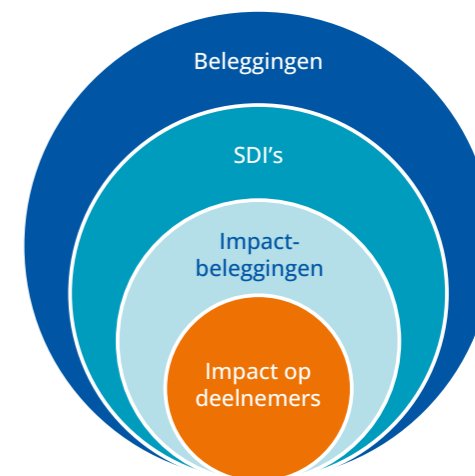
- de samenstelling van de ABP-aandelenportefeuille;
- impactbeleggen: het doen van beleggingen met een positieve maatschappelijke impact - dit instrument is nieuw toegevoegd in 2023;
- uitsluiting van specifieke beleggingen;
- engagement: het voeren van een dialoog met de bedrijven waarin we beleggen, maar ook met beleidsmakers;
- stemmen tijdens aandeelhoudersvergaderingen.

Impactbeleggingen en SDI's

Impactbeleggingen zijn beleggingen die voldoen aan de normen voor risico-rendement, waarbij bewust een meetbare positieve impact op de wereld wordt gemaakt. Daarmee onderscheidt impactbeleggen zich van de SDI's. SDI is een manier om te bepalen of ondernemingen positief bijdragen aan sociale doelen of milieudoelen. Bij impactbeleggen wordt gestuurd op het bijdragen aan meetbare verandering door onze investeringen. Voorbeelden van impactinvesteringen zijn beleggingen in zonneparken en betaalbare en duurzame huisvesting. Het doel is om tot 2030 voor € 30 miljard te investeren in impactbeleggingen, waarvan minimaal € 10 miljard in klimaat en minimaal € 1 miljard in natuur en biodiversiteit.

Voor de definitie van impactbeleggen sluit ABP aan bij de breed geaccepteerde definitie van het Global Impact Investing Network (GIIN): 'impactbeleggingen zijn beleggingen met een intentie om een positieve, meetbare sociale en milieu impact te maken, naast financieel rendement'. Binnen de gehele beleggingsportefeuille van ABP nemen onze beleggingen in de SDI's een belangrijke plaats in. De impactbeleggingen vormen daarvan een onderdeel, die zoals de afbeelding laat zien de meest directe impact heeft op onze deelnemers.

Impactbeleggen

In 2023 hebben we samen met APG het programma Beleggen in Nederland nieuw leven ingeblazen, door ons te focussen op impactbeleggingen in Nederland. Hierbij richt ABP zich dus louter op impactbeleggingen waar onze deelnemers de positieve effecten van merken. We zien vooral mogelijkheden om

ABP investeert in huurwoningen met voorrang voor maatschappelijke beroepen

Een van de eerste concrete resultaten van impactbeleggen in Nederland is de investering die ABP in 2023 deed in woningbelegger Vesteda (ABP is al langer een van de grootste beleggers in Vesteda). Dankzij deze investering kan het project Zuiderhof in Rotterdam door Vesteda worden aangekocht. De woningen binnen dit project zullen met voorrang worden verhuurd aan kandidaten met een maatschappelijk beroep, zoals leraren, politieagenten en zorgmedewerkers.

betaalbare huizen te bouwen en bij te dragen aan een goede en duurzame energievoorziening in Nederland. Met dit programma gaat het aandeel van impactbeleggingen in Nederland naar € 10 miljard in 2030. Aan het programma Beleggen in Nederland hebben we ook een mandaat toegevoegd voor Private Equity. Hiermee kan ABP beleggen in Nederlandse startups en scale-ups, om voor deze innovatieve ondernemingen de toegankelijkheid van financiering te vergroten. Dit mandaat gaan we de komende jaren geleidelijk invullen. De resultaten van het programma zijn nog niet zichtbaar, hier gaat langere tijd overheen.

Eerste jaar voor Klimaatplan

In het Klimaatplan van ABP is onder meer vastgesteld dat ABP de ambitie heeft om de absolute CO₂-uitstoot, gerelateerd aan alle beleggingen van ABP, te verlagen met 50% in 2030, gerekend vanaf 2019. In 2050 willen we netto geen uitstoot meer van onze portefeuille. Conform het Klimaatplan is over 2023 de CO₂-voetafdruk berekend voor de relevante beleggingscategorieën van ABP (voor delen van de portefeuille, bijvoorbeeld derivaten, wordt geen CO₂-voetafdruk bepaald omdat deze op grond van de PCAF-methodologie als niet relevant kunnen worden beschouwd).

Om de klimaatdoelen te bereiken, moeten ondernemingen hun uitstoot terugdringen. ABP stuurt op het verminderen van klimaatrisico's en wil bijdragen aan de klimaattransitie. Daarom zetten we onze instrumenten voor duurzaam en verantwoord beleggen bewust in.

ABP heeft de ambitie om van de gehele beleggingsportefeuille de CO₂-voetafdruk vast te stellen. We stellen nu voor 85% van onze beleggingsportefeuille de CO₂-voetafdruk vast. We maken bij het vaststellen van de CO₂-voetafdruk van onze beleggingsportefeuille onderscheid tussen de directe uitstoot van bedrijven (scope 1 en 2) en de uitstoot in de gehele waardeketen (scope 3), bijvoorbeeld door het gebruik van producten in de waardeketen van het bedrijf waarin we beleggen. Onze ambitie voor reductie van de absolute CO₂-voetafdruk heeft betrekking op scope 1, 2 en 3. Wat betreft de directe uitstoot (scope 1 en 2) was

in 2023 de CO₂-voetafdruk van onze beleggingsportefeuille 18% lager dan in het peiljaar 2019 (2022: -20%).

Wat betreft de uitstoot van de gehele waardeketen (scope 3), hetgeen van significante invloed is op de totale uitstoot van ABP, zien we grote schommelingen van jaar op jaar. Op basis van onze eerste analyses lijkt dit vooral samen te hangen met het beschikbaar komen van meer en betere data voor scope 3 emissies en door verbeteringen in de berekeningen sinds 2019. Hoewel dit het inzicht in de totale CO₂-voetafdruk verbeterd, roept het tegelijkertijd ook de vraag op hoe dit verbeterde inzicht kan worden gebruikt om ook de CO₂-voetafdruk van het basisjaar 2019 zorgvuldiger te kunnen berekenen. Dit vergt nog nadere analyse om een goede vergelijking te kunnen tonen. Op dit moment kan er nog geen betrouwbaar scope 3 cijfer worden bepaald voor het basisjaar. Daarom is de scope 3 nog niet meegenomen in de verantwoording over de reductie ambitie en nog niet opgenomen in dit jaarverslag gepresenteerde CO₂-voetafdruk cijfers.

Dit onderstreept dat de datarapportage van scope 3 nog volop in ontwikkeling is. Toen we eind 2022 besloten om te streven naar een absolute afname van de CO₂-voetafdruk voor scope 1, 2 en 3 waren we ons bewust van de uitdagingen die daarmee samenhangen. Dan gaat het bijvoorbeeld om het gebrek aan (actuele) data over scope 3 en potentiële dubbeltellingen bij met name de CO₂-voetafdruk van staatsobligaties. Op [onze website](#) rapporteren we in detail over de CO₂-voetafdruk van onze beleggingsportefeuille.

We hebben stappen gezet om de CO₂-voetafdruk van de gehele beleggingsportefeuille vast te stellen, maar er moet nog veel werk worden verzet. Door bedrijven, dataleveranciers en door ons. Voor ABP geldt dat we de rekenmethode kritisch zullen evalueren om na te gaan hoe we daarin de komende jaren verbeteringen kunnen aanbrengen.

Nieuw engagementbeleid

ABP spreekt als aandeelhouder met bedrijven in onze portefeuille over een duurzame en verantwoorde bedrijfsvoering, een goede langetermijnstrategie en het aanpakken van misstanden bij bedrijven. Dat noemen we engagement. Deze gesprekken zijn een belangrijk instrument in ons duurzaam en verantwoord beleggingsbeleid. In 2023 is met een groot aantal bedrijven gesproken over onze verwachtingen. Met een klein aantal bedrijven is er intensief engagement gevoerd. Zo spraken wij bijvoorbeeld met autofabrikanten over het produceren van elektrische auto's en met voedselproducenten over het voorkomen van ontbossing.

In 2023 hebben we nieuw engagementbeleid ontwikkeld, dat wij in 2024 op [onze website](#) hebben gepubliceerd. Ook in 2024 gaan we in gesprek met bedrijven over goed bestuur, mensenrechten, klimaat en biodiversiteit. Dat doen we om de risico's op die gebieden te begrijpen en beheersen, en om negatieve impact van die bedrijven te verminderen.

ABP belegt in Ørsted voor biodiversiteit op zee

In 2023 heeft ABP € 50 miljoen belegd in een 'blauwe' obligatie van het Deense energiebedrijf Ørsted. Het grootste deel van de opbrengst van de obligatie is bestemd voor projecten die bijdragen aan het behoud en herstel van ecosystemen op zee. Hierbij gaat het onder andere om maatregelen om de leefomgeving van diersoorten te herstellen en het gebruik van 'luchtbelgordijnen' om geluidshinder bij de aanleg van windparken op zee fors te verminderen. Lawaai en trillingen onder water hebben grote impact op zeedieren zoals dolfinen en walvissen, die gebruikmaken van geluidgolven om hun weg te vinden en met elkaar te communiceren. De opbrengst van de obligatie wordt ook ingezet voor het vergroenen van zeetransport.

Stembeleid

Op basis van het stembeleid van ABP stemt APG jaarlijks namens ABP tijdens aandeelhoudersvergaderingen, in totaal over zo'n 50.000 voorstellen. Door onze stem kunnen we invloed hebben op de bedrijven in onze aandelenportefeuille, bijvoorbeeld op stappen die een bedrijf zet om klimaatverandering tegen te gaan of de manier waarop een bedrijf het management beloont. We hebben in 2023 de regels voor het stemmen op aandeelhoudersvergaderingen verder aangescherpt voor onder andere klimaat, biodiversiteit, mensenrechten en belastingen. Ook de regels over bestuurdersbeloningen en het behalen van duurzaamheidsdoelstellingen zijn aangescherpt. [Hier](#) kan worden bekeken hoe ABP heeft gestemd.

Bijdragen aan SDG's

ABP wil met haar beleggingen en andere activiteiten bijdragen aan de Duurzame Ontwikkelingsdoelen of Sustainable Development Goals (SDG's). Deze doelen zijn in 2015 vastgesteld door de Verenigde Naties om te komen tot een betere en duurzame wereld. De SDG's waar wij ons met name op richten zijn:

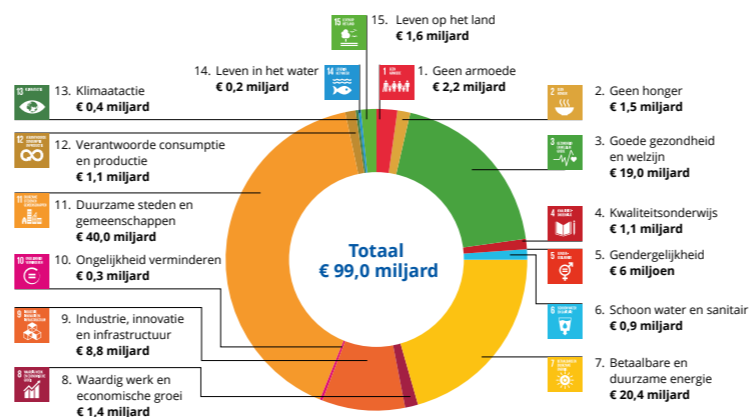
Klimaat

- SDG 7: Betaalbare en duurzame energie
- SDG 11: Duurzame steden en gemeenschappen
- SDG 13: Klimaatactie

Natuur en biodiversiteit

- SDG 6: Schoon water en sanitair
- SDG 12: Verantwoorde consumptie en productie
- SDG 14: Leven in het water
- SDG 15: Leven op het land

Beleggingen per SDG

Nieuwe ABP-aandelenportefeuille

In de ABP-aandelenportefeuille maakt ABP een nieuwe selectie van bedrijven waarin we willen beleggen. ABP wil hiermee de risico's voor de beleggingsportefeuille beter beheersen en de negatieve impact van beleggingen verminderen. Meer informatie is te vinden op de [ABP-website](#).

Fiscaal beleid

Door verantwoord met belastingen om te gaan, draagt ABP bij aan een leefbare wereld waarin haar deelnemers van hun pensioen kunnen genieten. ABP ziet verantwoord fiscaal gedrag als:

- voldoen aan wet- en regelgeving;
- zorgdragen voor goede fiscale governance en transparantie;
- bevorderen van verantwoord fiscaal gedrag bij partijen waarmee en waarin wij investeren door internationale samenwerkingen met andere beleggers aan te gaan;
- handelen naar initiatieven van supranationale organisaties op het gebied van fiscaliteit.

Het Tax Platform, de structurele samenwerking die op initiatief van ABP sinds 2019 plaatsvindt met andere grote institutionele beleggers, is in 2023 voortgezet. Van daaruit heeft ABP bijgedragen aan de publieke consultatie van de Europese Commissie over het stroomlijnen van bronbelastingprocedures. ABP heeft daarnaast constructieve gesprekken gevoerd met de Europese Commissie (DG TAXUD) over diverse fiscale regelgevingstrajecten die ABP direct of indirect kunnen raken. Verder is ABP in dialoog getreden met vermogensmanagers en beursgenoteerde bedrijven. Via uitvoeringsorganisatie APG zijn actieve engagement-gesprekken met beursgenoteerde bedrijven uit de beleggingsportefeuille gevoerd en wordt getoetst of beleggingen in de portefeuille voldoen aan ABP's fiscale criteria. Daarnaast wordt hard gewerkt aan het verhogen van verdere transparantie op het gebied van fiscaliteit door middel van (publieke) rapportages.

Aandacht voor mensenrechten

In onze instrumenten engagement en stembeleid nemen mensenrechten een belangrijke plaats in. Hiermee oefenen wij invloed uit op bedrijven waarin wij investeren om hun prestaties op het gebied van mensenrechten te verbeteren. In 2023 is onder andere een engagement-traject gestart met een elektriciteitsbedrijf, waarin mensenrechten expliciet worden besproken. Verder stemde ABP in 2023 tegen de (her)benoeming van bestuursvoorzitters bij twee grote multinationals, omdat deze bedrijven drie jaar achter elkaar onvoldoende presteerden in de Corporate Human Rights Benchmark (CHRB).

Belastingheffing wordt steeds vaker door overheden ook gebruikt als instrument om duurzaamheidsdoelen te bereiken. Voor ABP is het belangrijk om te begrijpen hoe bedrijven waarin we beleggen omgaan met deze mondiale fiscale ontwikkelingen en of ze op koers liggen om te voldoen aan de toegenomen belasting- en duurzaamheidsverwachtingen en wetgeving. Daartoe heeft ABP op 7 december 2023 het 'Seminar on Sustainable Tax and Transparency' georganiseerd. Het leverde goede inzichten op die we in 2024 verder gaan verkennen. In 2024 zullen we het fiscaal beleid herijken en de contouren van één rapportagestandaard bespreken met relevante partijen en regelgevers.

Nieuw: de biodiversiteitsvoetafdruk van ABP

In 2023 hebben we voor het eerst in kaart gebracht wat de mogelijke negatieve impact is van onze beleggingsportefeuille op natuur en biodiversiteit. Ook hebben we voor het eerst de financiële risico's van verlies van biodiversiteit voor onze beleggingen geanalyseerd. Veruit de meeste bedrijven maken in hun bedrijfsvoering gebruik van natuurlijke hulpbronnen zoals water, planten en grondstoffen ('ecosysteemdiensten'). Op basis van de methode van ENCORE hebben we de sectoren waarin wij beleggen gekoppeld aan deze ecosysteemdiensten en oorzaken van biodiversiteitsverlies. Dat is gelukt voor bijna de helft van de beleggingsportefeuille. Voor het overige deel van de beleggingsportefeuille is dat (nog) niet mogelijk, omdat er nog niet genoeg specifieke data beschikbaar zijn.

Bestuur is nauw betrokken bij duurzaam en verantwoord beleggen

Het algemeen bestuur is in 2023 nauw betrokken geweest bij de inhoud en uitkomsten van het dubbele materialiteitsonderzoek. Daarnaast zijn het beleid Duurzaam en Verantwoord Beleggen en de impact van dat beleid op de lange termijn vast terugkerende agendapunten tijdens de bestuursvergaderingen. Eind 2023 waren er twee themadagen over duurzaam en verantwoord beleggen, met interne en externe sprekers.

Op basis hiervan kan ABP concluderen dat de hele beleggingsportefeuille gevoelig is voor het verlies van biodiversiteit. Meer dan de helft van de portefeuille is naar verwachting sterk of zeer sterk afhankelijk van ecosysteemdiensten. Ook heeft naar schatting meer dan de helft van de portefeuille ernstige of zeer ernstige impact op tenminste een van de oorzaken van biodiversiteitsverlies. Die conclusies zijn in lijn met onderzoeksresultaten van het World Economic Forum, waaruit blijkt dat de helft van het wereldwijde BBP (sterk) afhankelijk is van de natuur.

Ten slotte hebben we in 2023 voor het eerst een biodiversiteitsvoetafdruk van de beleggingsportefeuille in kaart gebracht. Daarmee kunnen we ook op ondernemingsniveau een inschatting maken van de impact op biodiversiteit. Met name de investeringen binnen de sectoren consumentengoederen, materialen en industrie hebben een hoge biodiversiteitsvoetafdruk. Op die sectoren richt ABP zich ook bij het mitigeren van biodiversiteitsrisico's, bijvoorbeeld met gerichte engagementprogramma's en het samenstellen van het beleggingsuniversum. In 2024 gaan we de methode voor het in kaart brengen van onze biodiversiteitsvoetafdruk verder ontwikkelen.

Deze onderzoeken laten de 'dubbele materialiteit' zien uit onze beleggingsovertuiging voor duurzaam en verantwoord beleggen. Enerzijds vormt het verlies van natuur en biodiversiteit een risico voor de beleggingen van ABP. Anderzijds leveren de beleggingen zelf een bijdrage aan (het verlies van) natuur en biodiversiteit. ABP heeft in 2023 een nieuw beleid ontwikkeld voor natuur en biodiversiteit met een aantal doelstellingen voor 2030:

- de beleggingsportefeuille moet dan bijdragen aan het stoppen en terugdraaien van biodiversiteitsverlies;
- er vindt dat geen ontbossing meer plaats in de beleggingen van ABP;
- ABP wil uiterlijk in 2030 € 10 miljard investeren in biodiversiteit, waarvan € 1 miljard in impactbeleggingen.

Kosten

De uitvoeringskosten splitsen we op in kosten voor pensioenbeheer en kosten voor vermogensbeheer. Het bestuur houdt de kostenontwikkeling nauwlettend in de gaten. Daarbij laten we ook de maatschappelijke context waarbinnen de kosten worden gemaakt meewegen: ABP is een financiële dienstverlener met een sociale en maatschappelijke functie.

Kosten pensioenbeheer

In 2023 kwamen de totale kosten van het pensioenbeheer uit op € 238 miljoen. Deze toename van de kosten ten opzichte van 2022 (+€ 41 miljoen) ligt in de lijn van de verwachtingen, gezien de grote uitdagingen waar we als ABP voor staan. De totale kosten per deelnemer kwamen uit op € 104, een stijging van € 15 ten opzichte van het jaar ervoor.

Pensioenuitvoeringskosten verdeeld naar regulier en strategische projecten

	2023	2022
Uitvoeringskosten regulier (x € 1.000)	165.414	151.899
Project Grip op data	36.500	27.645
Project Nieuw Pensioencontract	36.286	17.970
Totaal	238.200	197.515
Aantal deelnemers (actief en gepensioneerd)	2.292.515	2.230.099
Uitvoeringskosten regulier (Prijs per deelnemer)	72	68
Project Grip op data	16	12
Project Nieuw Pensioencontract	16	8
Totaal	104	89

Kosten pensioenbeheer

	2023	2022	2021	2020	2019
Uitvoeringskosten van pensioenbeheer (x € 1.000)	238.200	197.515	156.363	141.149	141.129
Aantal deelnemers (actief en gepensioneerd)	2.292.515	2.230.099	2.178.130	2.121.533	2.061.333
Kosten per deelnemer in €	104	89	72	67	68
Vershil t.o.v. vorig jaar	15	17	5	-1	-4

De reguliere kosten, exclusief projecten, zijn gestegen van € 68 naar € 72 per deelnemer (+€ 4). Deze stijging wordt enerzijds veroorzaakt door een toename van de kosten van ABP (+€ 1) wegens groei van de organisatie en gestegen kosten, en anderzijds door de hogere kosten van de uitvoeringsorganisatie door de effecten van inflatie en loonontwikkeling (+€ 3).

De grootste kostenstijging in 2023 is toe te schrijven aan de investeringen voor het verbeteren van onze administratie en datakwaliteit (+€ 4 per deelnemer) en de voorbereidingen voor de overgang naar de vernieuwde pensioenregeling (programma NPC, +€ 8 per deelnemer). In 2023 is de Wtp goedgekeurd door de Eerste Kamer, waardoor nieuwe elementen in de voorbereiding van de overgang zijn gestart en de projectkosten zijn toegenomen.

De totale pensioenbeheerkosten omvatten ook een bedrag van € 13 miljoen aan (organisatie)kosten van ABP zelf; de specificatie hiervan is te vinden in toelichting 13 in de staat van baten en lasten van de enkelvoudige jaarrekening.

Voor het vergelijken van de pensioenbeheerkosten van ABP met die van vergelijkbare pensioenfondsgebruikers gebruiken we de CEM-benchmark voor pensioenuitvoering. De vergelijking wordt beïnvloed door de kosten in verband met de Wtp. Dit heeft te maken met het moment van overgaan van het fonds en het moment en de hoogte van de doorbelasting van de transitiekosten door de uitvoeringsorganisatie.

Kosten vermogensbeheer

Beleggingskosten en transactiekosten dalen

De kosten voor vermogensbeheer laten in 2023 opnieuw een daling zien ten opzichte van de voorgaande jaren. Deze daling zien we bij zowel de beheer- als de prestatievergoedingen en de transactiekosten. Met name de prestatievergoedingen zijn meer dan gehalveerd. Dit komt vooral door lagere kosten bij hedgefondsen en vastgoed als gevolg van een per saldo licht negatief rendement voor hedgefondsen en een rendement van nul voor vastgoed.

In het verleden gevormde reserveringen voor vastgoed zijn in 2023 deels vrijgevallen, met als gevolg per saldo een negatieve prestatievergoeding. De beheervergoedingen laten met name bij de externe vermogensbeheerders een daling zien.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de kostenontwikkeling van vermogensbeheer in de afgelopen vijf jaar.

Totale kosten vermogensbeheer

	2023		2022		2021		2020		2019	
	€ mln	%	€ mln	%	€ mln	%	€ mln	%	€ mln	%
Beheervergoeding	555	0,120	551	0,110	493	0,100	409	0,089	380	0,086
Beheervergoeding externe vermogensbeheerders	839	0,180	979	0,200	908	0,180	835	0,183	851	0,193
Bewaarloon	42	0,010	46	0,010	50	0,010	58	0,013	51	0,012
Overige kosten	175	0,040	165	0,030	178	0,030	174	0,038	172	0,039
Beheervergoedingen	1.611	0,350	1.741	0,350	1.629	0,310	1.476	0,323	1.454	0,33
Prestatievergoedingen	363	0,080	797	0,160	3.428	0,660	1.540	0,337	1.058	0,24
Beleggingskosten	1.974	0,420	2.539	0,510	5.057	0,980	3.016	0,660	2.512	0,570
Transactiekosten	510	0,110	622	0,120	539	0,100	532	0,116	431	0,089
Totale kosten vermogensbeheer	2.484	0,530	3.161	0,630	5.596	1,080	3.548	0,776	2.943	0,659

Beleggingskosten per categorie

In € mln	2023					2022				
	Gemiddeld belegd vermogen	Beheer vergoeding in € mln	Prestatie vergoeding in € mln	Totaal vergoeding in € mln	Netto rendement	Gemiddeld belegd vermogen	Beheer vergoeding in € mln	Prestatie vergoeding in € mln	Totaal vergoeding in € mln	Netto rendement
Vastrentende waarden	185.993	207	46	253	6,30%	197.431	210	-53	157	-19,70%
Staatsobligaties	105.841	16	-	16	5,50%	108.019	17	-	17	-26,80%
Bedrijfsobligaties	50.532	142	46	188	6,30%	58.991	143	-54	89	-13,40%
Obligaties opkomende markten	29.620	49	-	49	9,20%	30.421	50	1	51	-3,30%
Aandelen	130.808	224	47	271	15,40%	145.316	254	112	366	-15,10%
Aandelen ontwikkelde landen	98.075	111	13	124	19,00%	110.664	148	79	227	-14,20%
Aandelen opkomende landen	32.733	113	34	147	5,50%	34.652	105	33	138	-18,00%
Alternatieve beleggingen	104.623	848	331	1.179	2,90%	120.500	1.189	737	1.572	10,50%
Private equity	44.572	596	291	887	5,90%	45.549	591	59	650	-1,70%
Opportunity fund	439	11	-7	4	-6,20%	528	12	2	14	2,80%
Grondstoffen	27.847	55	16	71	-3,10%	34.621	60	8	68	24,30%
Infrastructuur	25.223	127	19	146	5,50%	22.945	110	19	129	6,00%
Hedgefondsen	6.542	59	12	71	-1,30%	16.857	206	505	711	18,90%
Vastgoed	49.165	227	-63	164	0,00%	53.909	210	144	354	-8,80%
Vastgoed	49.165	227	-63	164	0,00%	53.909	210	144	354	-8,80%
Overlay	-2.609	106	0	106	2,00%	-16.168	89	-	89	-6,50%
Overlay & overig	-2.609	106	-	106	2,00%	-16.168	89	-	89	-6,50%
Totaal	467.980	1.611	363	1.973	9,30%	500.988	1.741	797	2.538	-17,60%
Kosten in % gemiddeld belegd vermogen		0,34%	0,08%				0,35%	0,16%		

Beleggingskosten per categorie

De beleggingskosten bestaan uit beheer- en prestatievergoedingen. De beheervergoedingen zijn in 2023 met € 130 miljoen gedaald, de prestatievergoedingen zijn afgenomen met € 434 miljoen.

De beheervergoeding die ABP aan APG betaalt is vrijwel gelijk gebleven aan die van 2022. De kostenstijging als gevolg van de reguliere prijsontwikkelingen voor bijvoorbeeld lonen, marktdata en IT-licenties zijn door APG niet aan ABP doorberekend, maar intern opgevangen. De daling is met name veroorzaakt door een afname van de kosten van externe vermogensbeheerders. De grootste daling van de beheervergoeding is terug te vinden bij de hedgefondsen: de aangekondigde afbouw van de portefeuille is in 2023 duidelijk zichtbaar geworden, met een afname van meer dan € 10 miljard. Bij de portefeuille aandelen ontwikkelde landen is de daling van de beheervergoeding ook te relateren aan de afname van het gemiddeld belegd vermogen in 2023. Van de overige categorieën zijn de beheervergoedingen redelijk constant gebleven.

Bij de prestatievergoedingen is een vergelijkbaar beeld te zien. Ook hier wordt de daling met name zichtbaar bij de asset-categorieën hedgefondsen, vastgoed en aandelen. Bij private equity is ondanks een achterblijvend rendement ten opzichte van de benchmark sprake van een stijging van de prestatievergoedingen. In voorgaande jaren zijn er goede rendementen behaald. Prestatievergoedingen worden over de lange termijn in rekening gebracht, boven een bepaalde drempelwaarde ('hurdle rate'). Omdat de langetermijnrendementen inclusief het rendement van 2023 ruim boven deze drempelwaarde bleven, is er in 2023 toch een toename geweest in de voorziening voor prestatievergoedingen. De praktijk is dat deze uitkering pas plaatsvindt bij de verkoop van deze belegging.

Ook bij vastrentende waarden is er sprake van een stijging van de prestatievergoeding ten opzichte van 2022, toen er per saldo sprake was van een vrijval. ABP betaalt prestatievergoedingen bij illiquide beleggingen op basis van gerealiseerde rendementen. Dit betekent dat prestatievergoedingen tot die tijd worden bepaald (en niet per se betaald) op basis van ongerealiseerde rendementen. Bij een lager of negatief rendement over een bepaalde periode kan het daardoor gebeuren dat de reservering voor prestatievergoedingen wordt verlaagd, met een negatieve prestatievergoeding als gevolg.

Transactiekosten worden in rekening gebracht bij aan- en verkopen van beleggingen. Deze kosten worden beïnvloed door de omvang van het beheerd vermogen, de beleggingsstijl (actief of meer passief) en de omvang van de renteaftrekking. Per saldo is er sprake van een daling ten opzichte van 2022, omdat de verhoging van de renteaftrekking toen groter was.

Het algemeen bestuur is van mening dat de kosten voor vermogensbeheer het zuiverst kunnen worden beoordeeld in samenhang met het beoogde rendement, de risicospreiding, de omvang van het belegde vermogen en de behaalde performance. We bekijken deze kosten altijd in deze grotere context. Mede vanwege de omvang van de ABP-beleggingsportefeuille zijn de absolute bedragen van de vermogensbeheerkosten hoog.

Transactiekosten per categorie

In € mln	Transactiekosten 2023	Transactiekosten 2022
Vastrentende waarden	236	238
Aandelen	75	95
Alternatieve beleggingen	41	96
Vastgoed	26	21
Overlay	133	171
Totaal	511	621

Opvolging van Mercer-onderzoek naar kosten vermogensbeheer

In het voorjaar van 2023 is in opdracht van het bestuur het onderzoek naar de vermogensbeheerkosten voor de totale portefeuille afgerond. De belangrijkste conclusies uit dit onderzoek zijn in het jaarverslag 2022 opgenomen. Op basis van deze conclusies heeft ABP in 2023:

- de inzichten verwerkt in de nieuwe mandatering voor de beleggingscategorie aandelen;
- afspraken opgenomen in de SLA met APG om te komen tot een verdere verfijning van de kosten.

Aansluiting kosten vermogensbeheer

In de jaarrekening zijn de vermogensbeheerkosten verantwoord volgens de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving 610. Dit betreft de gefactureerde kosten. Niet-gefactureerde kosten van de externe vermogensbeheerders zijn in de jaarrekening gesaldeerd met beleggingsresultaten. Het gevolg is dat in de jaarrekening (Toelichting op de enkelvoudige staat van baten en lasten, zie de tabel Beleggingsresultaten netto) een lager bedrag aan kosten is verantwoord dan in het bestuursverslag. De onderstaande tabel geeft de aansluiting tussen beide weer.

Aansluiting kosten vermogensbeheer jaarrekening

in € mln	Totaal 2023	Totaal 2022
Bestuursverslag		
Beheervergoedingen	1.611	1.741
Prestatievergoedingen	363	797
Transactiekosten	510	622
Totaal	2.484	3.160
Jaarrekening		
Rechtstreeks gefactureerde kosten: Beheervergoeding	695	683
Verskil:	1.789	2.477
Betreft: niet rechtstreeks gefactureerde kosten (onderdeel van beleggingsresultaten in de jaarrekening)		

Voor het vergelijken van de vermogensbeheerkosten van ABP met die van vergelijkbare pensioenfondsen gebruiken we de CEM-benchmark voor vermogensbeheer.

Marktvergelijking van de vermogensbeheer kosten.

ABP vindt het belangrijk om te toetsen hoe de vermogensbeheerkosten van ABP zich verhouden tot die van andere nationale en internationale fondsen en of deze effectief zijn aangewend. Hiertoe doet ABP jaarlijks mee aan de benchmarkonderzoeken van CEM. Hierin worden kosten en behaalde (excess) rendementen vergeleken met enerzijds nationale en anderzijds internationale peers. Het bestuur is zich hierbij bewust van de beperkingen van benchmarkonderzoek.

De peergroep waarmee ABP voor de vermogensbeheerkosten wordt vergeleken, bestaat uit internationale pensioenfondsen omdat die een vergelijkbare omvang en activiteiten hebben. Vergeleken met de internationale peers ligt het kostenniveau van ABP hoger. De uitvoering van de keuzes die wij maken voor onze beleggingsportefeuille, brengen hogere kosten met zich mee dan die van peers. Zo maken wij bijvoorbeeld voor Private Equity gebruik van externe fonds managers en beleggen wij niet zelf rechtstreeks in bedrijven.

De peergroep waarmee ABP voor rendement en toegevoegde waarde wordt vergeleken bestaat uit Nederlandse pensioenfondsen vanwege de specifieke regelgeving waarmee Nederlandse pensioenfondsen te maken hebben. Uit de benchmarkonderzoeken komt naar voren dat ABP over de afgelopen 5 jaar na aftrek van alle kosten tot het bovenste kwartiel (25%) van fondsen behoort voor wat betreft de gerealiseerde toegevoegde waarde. De toegevoegde waarde is het verschil tussen het werkelijk behaalde nettorendement en het benchmark-rendement. Uit het meest recente CEM-rapport (boekjaar2022) blijkt dat de gemiddelde vijfjaars toegevoegde waarde voor ABP (0,8%) hoger ligt dan de gemiddelde score van zowel de Nederlandse peers (0,5%) als de internationale peers (0,6 %). Deze toegevoegde waarde komt voor het grootste gedeelte door beleggingen in illiquide categorieën. De gemaakte kosten leveren dus duidelijk toegevoegde waarde op.

Meerwaarde bieden voor deelnemers en werkgevers

Waar het verzorgen van een goed pensioen in een leefbare wereld onze primaire taak is, kijken we verder dan dat. ABP wil voor deelnemers en werkgevers, onze primaire belanghebbenden, ook op andere manieren meerwaarde bieden.

Strategische context

Definitie strategische pijler

Door inzicht, overzicht en handelingsperspectief in de financiële situatie bieden we meerwaarde voor deelnemers en werkgevers. Na de overgang naar de vernieuwde pensioenregeling willen we meerwaarde bieden voor deelnemers door producten, diensten en keuzebegeleiding aan te bieden passend bij de vernieuwde pensioenregeling, waarbij onze collectiviteit slim wordt benut. Daarbij kijken wij ook hoe wij de synergie tussen ABP, deelnemers en werkgevers (ook onderling) kunnen faciliteren.

Bijbehorende materiële onderwerpen

- Inzichtelijk pensioen voor deelnemer en werkgever
- Toekomstbestendigheid van het pensioenstelsel

Belangrijkste kengetallen en KPI's

	2023	2022
Aantal pensioenambassadeurs	263	200
Aantal raadplegingen MijnABP:		
• gebruikers	1.224.323	1.201.260
• inlogsessies	3.884.623	4.229.056
Downloads ABP Pensioenapp	58.249	42.431
Coachingsgesprekken financieel kwetsbare deelnemers	393	286
ABP reality check: gebruik e-learning in totaal	9.856	6.980

Voortgang in 2023

Informereren van deelnemers

In het verslagjaar heeft ABP contactmomenten met deelnemers gecreëerd en campagnes gevoerd om deelnemers te informeren over het ABP-pensioen.

- In januari 2023 stond ABP op de NOT-onderwijsbeurs; met het thema 'Momentje voor jezelf' zijn er persoonlijke pensioengesprekken gevoerd met deelnemers, ook door bestuursleden.
- Om deelnemers te wijzen op het gemak van de ABP-app was er een campagne gericht op het downloaden van de app, onder het motto 'Alles over jouw pensioen? Gewoon in je broekzak'. De app was eind 2023 ruim 120 duizend keer gedownload sinds de lancering in november 2021.
- ABP deed een campagne om het gebruik van de ABP Realitycheck te vergroten; de website is in 2019 gelanceerd door koningin Máxima om de financiële weerbaarheid van kwetsbare doelgroepen te verbeteren. Met ervaringsverhalen, handige tips en een gratis e-learning kunnen bezoekers van de website snel inzicht krijgen. Eind 2023 was de e-learning 9.856 keer gevolgd.
- Om deelnemers te stimuleren om wijzigingen door te geven via MijnABP was er in 2023 een social media-campagne; hierin benadrukten we ook de veiligheid van data en privacy.
- Om het vertrouwen in pensioen te vergroten, is in het najaar van 2023 de multimediale campagne gestart 'De waarde van pensioen'. Deze campagne wordt in het eerste kwartaal van 2024 geëvalueerd.

Aandacht voor financieel kwetsbare deelnemers

ABP besteedt extra aandacht aan deelnemers die financieel kwetsbaar zijn. Dat doen we onder andere met behulp van de Realitycheck. In 2023 waren er meer coachingsgesprekken: het aantal steeg van 286 in 2022 naar 393 in 2023. Doordat we de Reality Check met een online campagne onder de aandacht hebben gebracht, kwamen er meer bezoekers op de website. Als meer mensen op dat platform komen, doen ook meer mensen de e-learning; zij krijgen vervolgens de mogelijkheid tot een coachingsgesprek aangeboden. Daar is vaker gebruik van gemaakt.

Het Deelnemer Experimenten Team is in 2023 begonnen met onderzoek naar de sociodemografische karakteristieken van deze groep. Vanaf 2024 gaan we experimenteren met dienstverlening gericht op deze groep deelnemers.

In gesprek met jongeren over pensioen

Omdat ABP investeert met een langetermijnhorizon en omdat de jongeren van nu onze deelnemers van straks zijn, is ABP in het verslagjaar gestart met een ronde door het land om in gesprek te gaan met jongeren. Pensioen wordt vooral geassocieerd met ouderen en de pensioensector wordt weleens verweten dat de stem van de jongeren onvoldoende wordt gehoord. Wij willen als bestuur weten wat er bij jongeren leeft. De stem van de jeugd nemen wij mee in ons beleid, dat niet alleen gaat over de financiële toekomst, maar ook over klimaat, solidariteit, zorg, werk en welzijn. In 2023 hebben vier bijeenkomsten plaatsgevonden met in totaal circa 75 jongeren.

Informereren van werkgevers

Naast deelnemers zijn werkgevers een primaire doelgroep voor ABP: we helpen hen om de arbeidsvoorwaarde pensioen voor hun medewerkers zo goed mogelijk in te vullen. In diverse bijeenkomsten hebben we ruim 5.000 HR-contactpersonen hiermee geholpen.

- In 2023 waren er drie webinars voor werkgevers. Met een meer dynamische en interactieve opzet zijn verschillende thema's besproken en is er informatie gedeeld. De webinars gingen vooral over onderwerpen gerelateerd aan het vernieuwde pensioenstelsel; de waardering lag gemiddeld rond de 8,0.
- Ook in 2023 heeft ABP de verbinding gezocht met werkgevers via diverse bijeenkomsten, waaronder vakbondsbijeenkomsten, HR-kennisdagen, 77 werkgeversopleidingen, ruim 900 werkgeverspresentaties,

Het Deelnemer Experimenten Team

Het Deelnemer Experimenten Team (DET), een samenwerking van ABP en APG, is sinds 2017 actief met het toetsen van nieuwe initiatieven gericht op deelnemers. Naast ABP-specifieke thema's is het DET inmiddels steeds meer bezig met experimenten die kunnen bijdragen aan het algemene vertrouwen in pensioen. Het DET werkt regelmatig samen met verschillende partijen in de pensioensector, waaronder het ministerie van SZW, de AFM, Pensioenfederatie en andere fondsen en uitvoerders.

In het verslagjaar is het DET onder andere bezig geweest met experimenten en onderzoeken op het gebied van:

- het gebruik van beeldtaal;
- de samenhang tussen inleg, uitkering en vermogen in het kader van persoonlijk pensioenvermogen;
- pensioen in gewone taal;
- activatie: hoe zorgen we ervoor dat meer mensen regelmatig hun pensioen checken.

netwerkbijeenkomsten voor pensioenambassadeurs en het ABP relatie-event; ook hier lag de waardering gemiddeld rond de 8,0.

- Er zijn kennismiddagen 'Met pensioen gaan' georganiseerd bij werkgevers samen met de SVB en een fiscalist. Werknemers krijgen informatie over alle financiële aspecten van met pensioen gaan, zoals het pensioen bij ABP, de AOW en de fiscale aspecten.
- De Campagne Pensioenvragen in MijnABP was gericht op werkgevers die hun basiskennis over pensioen willen vergroten, zodat zij in staat zijn de vragen van deelnemers gerelateerd aan de MijnABP-omgeving te beantwoorden.
- In een speciale campagne is toegelicht waarom pensioen een waardevolle arbeidsvoorwaarde is. In het najaar is ook aansluiting gezocht bij de deelnemerscampagne Waarde van pensioen, waarmee een eerste stap wordt gezet richting het vernieuwde pensioenstelsel.
- Tijdens de Pensioen3daagse is de Pensioenpluim uitgereikt aan een werkgever die pensioen hoog in het vaandel heeft staan: de Christelijke Hogeschool Ede.

Pensioenambassadeurs

Sinds enkele jaren zetten werkgevers pensioenambassadeurs in. Dit zijn werknemers die andere collega's op een laagdrempelige manier voorlichten over pensioen. ABP zorgt ervoor dat deze ambassadeurs over de juiste kennis en informatie beschikken. Er zijn in 2023 in totaal 63 nieuwe Pensioenambassadeurs opgeleid. Eind 2023 waren er 263 Pensioenambassadeurs bij 111 werkgevers.

Verder waren er verdiepende trainingen voor de Pensioenambassadeurs, ook online. Tijdens twee netwerkbijeenkomsten zijn de Pensioenambassadeurs door ABP bijgepraat over de nieuwe strategie van ABP en hun belangrijke rol daarin.

Activeren van jongere deelnemers

In 2023 heeft ABP verschillende bijeenkomsten georganiseerd bij werkgevers, gericht op jongere deelnemers. Zij zijn vaak nog niet actief bezig met hun pensioen. ABP heeft

bijvoorbeeld een 'pensioencafé' georganiseerd, met een quiz waarbij de inhoud aansluit bij de belevingswereld van de medewerkers. Verschillende impactvolle levensgebeurtenissen worden besproken, om ook jongere doelgroepen te activeren om tijdig met hun pensioen bezig te zijn.

Verrijkende data voor werkgevers

In september 2023 is de vernieuwde Werkgeversspiegel live gegaan. Dit instrument maakt het mogelijk voor werkgevers om pensioendata in te zetten om de duurzame inzetbaarheid van medewerkers te verbeteren, met pensioen als (deel)oplossing. De werking van de spiegel is toegelicht in drie workshops, in het werkgeverspanel en door de ABP-relatiemanagers in gesprek met de werkgevers. Werkgevers zijn vooral enthousiast over het gebruiksgemak, de visualisaties, de online beschikbaarheid, actualiteit en de verkregen inzichten. Op deze manier vergroten wij de strategische binding met deze voor ABP belangrijke doelgroep.

Doorkijk naar 2027 en verder

Door mee te denken met onze deelnemers en werkgevers en te kijken op welke manier wij in onze dienstverlening iets extra's voor hen kunnen doen, willen wij laten zien dat wij onze sociaal-maatschappelijke functie serieus nemen. Deze pijler zal na de overgang naar de vernieuwde pensioenregeling, waar de komende jaren de prioriteit ligt, nog belangrijker worden omdat deelnemers dan een persoonlijke pensioenpot krijgen. Juist dan kunnen wij onze kennis en ervaring inzetten. Achter de schermen zijn we bezig met het beantwoorden van de vraag hoe we dat straks willen gaan doen. Daarbij kijken we naar drie hoofdstromen:

- informatievoorziening;
- zorgambitie en begeleiding;
- aanbieden relevante proposities aan onze deelnemers en werkgevers.

Collectief vertrouwen

Met het aannemen van de Wet toekomst pensioenen door de Eerste Kamer in 2023 is het startschot gegeven voor de vernieuwing van het pensioenstelsel in Nederland. ABP wil hierin een actieve rol spelen en zo bijdragen aan vertrouwen in pensioen als belangrijke sociaalmaatschappelijke waarde.

Strategische context

Definitie strategische pijler

Samen met sociale partners bouwen we verder aan een goed pensioenstelsel, waarin solidariteit en verplichtstelling blijvend de kern vormen, en wij deelnemers en werkgevers centraal stellen. Wij willen het vertrouwen waarmaken door als groot pensioenfonds een actieve, centrale rol te spelen in de toekomstige ontwikkeling van de pensioensector en de samenleving. Daarbij kijken we naar verbreding van onze doelgroepen, passend bij maatschappelijke ontwikkelingen en verantwoordelijkheid.

Bijbehorende materiële onderwerpen

- Toekomstbestendigheid van het pensioenstelsel.

Belangrijkste kengetallen en KPI's

	2023	2022
Vertrouwen in huidige pensioenstelsel (pensioenbarometer)	10,7	-5,3
Vertrouwen in vernieuwde pensioenstelsel (pensioenbarometer)	0,5	-11,1

Voortgang in 2023

Naar een nieuw pensioenstelsel

ABP wil bijdragen aan een goed nieuw pensioenstelsel en zorgen voor een zorgvuldige overgang. Onze inhoudelijke experts hebben ook in 2023 de werkgroepen binnen de Pensioenkamer ondersteund. Deze werkgroepen zijn sinds eind 2020 bezig om de keuzes inzichtelijk te maken die de Pensioenkamer moet maken in het kader van de nieuwe pensioenregeling. Op basis van die bouwstenen wordt een transitieplan opgesteld (zie ook hierna).

ABP vindt het belangrijk om met onze kennis en ervaring hier nauw bij betrokken te zijn. Alleen samen kunnen we inhoudelijk de veranderingen zorgvuldig doorvoeren, onze belanghebbenden goed meenemen en het draagvlak voor en vertrouwen in pensioen in de samenleving verstevigen.

ABP meet regelmatig het vertrouwen van deelnemers in het pensioenstelsel. Met de komst van het vernieuwde pensioenstelsel doen we dat voor zowel de huidige als de nieuwe situatie. Alhoewel het vertrouwen van ABP-deelnemers in het huidige en in het nieuwe stelsel is toegenomen ten opzichte van

2022, blijft het vertrouwen in het huidige stelsel groter dan het vertrouwen in het vernieuwde stelsel. In onze communicatie gaan we daar extra aandacht aan besteden.

Risicopreferentieonderzoek onder deelnemers

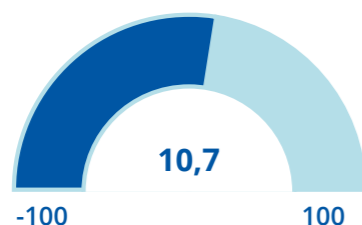
Met de vernieuwde pensioenregeling krijgen deelnemers naar verwachting vanaf 1 januari 2027 een pensioenpot. Ter voorbereiding op de overgang heeft ABP in 2023 risicopreferentieonderzoek gedaan onder deelnemers om vast te stellen hoeveel risico zij willen nemen met de beleggingen in hun pensioen. Dit is een verplicht onderdeel van de overgang naar het nieuwe stelsel. Het bestuur heeft besloten dit onderzoek in het vierde kwartaal van 2023 te herhalen, om een beter beeld te krijgen en steviger te kunnen onderbouwen wat deelnemers willen. De uitkomsten zijn bekend in het eerste kwartaal van 2024.

ABP wil op 1 januari 2027 overgaan

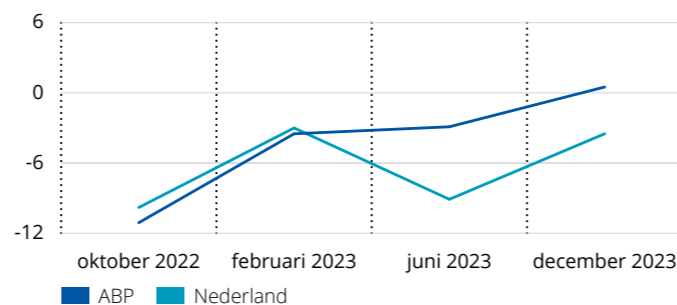
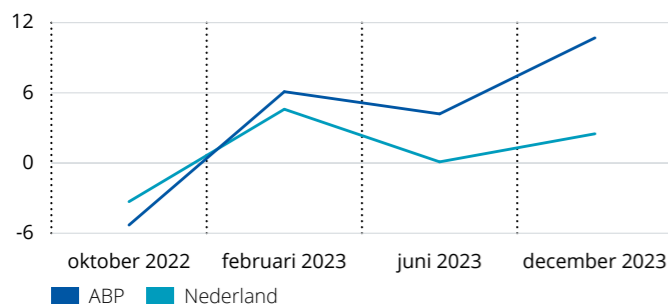
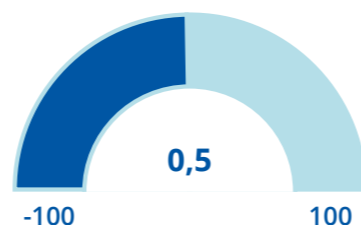
In het verslagjaar heeft het bestuur het besluit genomen om de overgangsdatum naar de vernieuwde pensioenregeling vast te stellen op 1 januari 2027. Eerder was dit 1 januari 2026. De belangrijkste reden om dit te doen is dat wij hierdoor kunnen

Vertrouwensindexen* van het huidige en vernieuwde pensioenstelsel, onder deelnemers van ABP

Huidige pensioenstelsel

Vernieuwde pensioenstelsel

* De vertrouwensindex wordt berekend aan de hand van een zevental stellingen over het huidige pensioenstelsel en een zevental stellingen over het vernieuwde pensioenstelsel. Daarbij wordt het percentage negatieve antwoorden afgetrokken van het percentage positieve antwoorden. De stellingen over het eigen pensioen en de stellingen over het pensioenstelsel in het algemeen krijgen een gelijk gewicht in de berekening. Dit resulteert in een vertrouwensindexcijfer tussen de -100 en 100.

Mogelijke oplossing voor complexiteit van Bijlage K

De huidige pensioenregeling van ABP is in de loop van de tijd complex geworden, door een fors aantal overgangsregelingen, naast de reguliere pensioenregeling. Een ingewikkelde overgangsregeling is Bijlage K. In het verslagjaar hebben de sociale partners voor deze bijlage een oplossing gevonden: op het moment van overgaan worden de voorwaardelijke aanspraken uit deze bijlage gewaardeerd en toegekend aan deelnemers en uitkeringsgerechtigden. Daarmee kan de complexiteit van de vernieuwde regeling in één klap een stuk minder worden. Er vindt over deze oplossing nog een achterbanraadpleging plaats.

zorgen voor een zo beheerst mogelijke overgang: we hebben nu meer tijd voor het vergroten van de datakwaliteit en het opzetten van goede processen en systemen. Binnen de programma's van ABP en APG is er goede voortgang op alle fronten (zie ook het hoofdstuk [Solide fundament](#)).

Hoofdlijnenresultaat bereikt, transitieplan in de maak

Eind december 2023 hebben de sociale partners een hoofdlijnenresultaat bereikt. In 2024 wordt het transitieplan opgesteld door sociale partners. In dit plan staat hoe ABP overgaat op de vernieuwde pensioenregeling. Het transitieplan moet voldoen aan wettelijke eisen. Uiteindelijk gaat het erom dat de overgang naar de vernieuwde regeling in haar geheel evenwichtig is. In de aanloop naar het plan heeft het bestuur regelmatig overleg gehad met de sociale partners. Zo hebben we in 2023 vier gezamenlijke sessies gehad.

Na het samenstellen van het concepttransitieplan door de Pensioenkamer vindt het hoorrecht plaats. Dan kunnen verenigingen van gepensioneerden en slapers (ex-deelnemers van ABP die nog werken) een reactie geven op het plan. De Pensioenkamer zal dan beoordelen of het concepttransitieplan nog moet worden aangepast naar aanleiding van het

Ons verantwoordingsorgaan denkt en kijkt mee

In het kader van de overgang naar de vernieuwde pensioenregeling zijn de bevoegdheden van het verantwoordingsorgaan op een aantal vlakken verstevigd. Om de belangen van deelnemers bij de besluitvorming rondom de vernieuwde pensioenregeling te waarborgen, is er een adviesrecht toegekend aan het verantwoordingsorgaan op het voorgenomen besluit tot invaren en de beleidsmatige keuzes die hierbij gemaakt worden. Eind 2022 heeft het verantwoordingsorgaan een werkgroep samengesteld die de behandeling van adviesaanvragen rondom de vernieuwde pensioenregeling voorbereidt.

hoorrecht. Vervolgens gaan de vakorganisaties met het eventueel aangepaste transitieplan naar hun achterban; komt daar een akkoord uit, dan wordt het definitieve transitieplan officieel aangeboden aan ABP, met het verzoek tot invaren. ABP beoordeelt dan of de nieuwe pensioenregeling en de transitie haalbaar, evenwichtig en uitvoerbaar zijn en niet in strijd zijn met wet- en regelgeving. Het voorgenomen besluit tot invaren zal voor advies aan het verantwoordingsorgaan worden aangeboden. Als ABP de opdracht kan aanvaarden, wordt dit bevestigd aan de sociale partners.

Pensioenregeling militairen

Begin 2024 is het Sector Overleg Defensie akkoord gegaan met een oplossing voor de begrotingsgefinancierde aanspraken van militairen van voor 1 juni 2002. ABP heeft het voornemen om ook de pensioenregeling voor militairen op 1 januari 2027 over te laten gaan naar de vernieuwde pensioenregeling. Dan gaat ABP dus van twee regelingen naar één. Dit is onderdeel van het transitieplan.

Samenwerking is cruciaal

Het bouwen van een vernieuwd pensioenstelsel is een bijzonder traject, waarbij veel partijen betrokken zijn die nauw met elkaar samenwerken. Het is samen 'pionieren', maar met solide beleid, want de belangen zijn groot. Het vereist ook een open blik van alle betrokkenen. De grote pensioenfondsen, waaronder ABP, hebben onderling veel contact met elkaar. Ook op het vlak van communicatie richting deelnemers en werkgevers is samenwerking cruciaal. In 2023 heeft ABP veelvuldig met deelnemers en werkgevers gecommuniceerd over de nieuwe regels voor pensioen. In speciale secties op de website en en andere communicatiemiddelen hebben we de vragen waarop we het antwoord nu weten met hen gedeeld.

Pensioen dichtbij: in gesprek

Wie

Eva Schoonderbeek

Pensioenfondsbestuurder bij CNV, een dag werkzaam voor de Pensioenkamer als vertegenwoordiger van werknemers, voorgedragen vanuit CCOOP.

Arno Lammeretz

Senior strategisch adviseur arbeidsvoorwaarden bij het ministerie van Binnenlandse Zaken, bijna fulltime werkzaam voor de Pensioenkamer, verzorgt de coördinatie namens kabinetswerkgevers en is eerste onderhandelaar namens kabinetswerkgevers in de Pensioenkamer.

Wat

Eva en Arno hebben binnen de Pensioenkamer intensief gewerkt aan de voorbereidingen van de vernieuwde pensioenregeling. Beiden hebben deelgenomen aan meerdere werkgroepen die alle details grondig hebben door-gerekend en bekeken, in nauwe samenwerking met ABP en APG.

‘Samen drie jaar gewerkt “onder de motorkap”, nu bouwen aan vertrouwen’

In 2020 zijn binnen de Pensioenkamer werkgroepen gestart met het voorbereiden van de vernieuwde pensioenregeling van ABP. Eind 2023 is er een hoofdlijnenresultaat bereikt. Eva Schoonderbeek en Arno Lammeretz zijn tevreden over de stappen die zijn gezet en de behaalde mijlpaal: ‘Het goede pensioen van ABP blijft goed.’

We hebben de regeling en de overgang van bestaand naar nieuw in stukjes geknipt, elke werkgroep heeft een deel bekeken. Daar kwamen stapels berekeningen aan te pas. ABP en APG hebben ons daarmee geholpen. Zij hebben echt op hun tandvlees gelopen. Soms hadden wij best sneller gewild, maar dat kon gewoon niet vanwege beperkte capaciteit. In 2023 waren alle rapporten klaar.’

Arno ‘We hebben gekeken naar wat onze ambitie nu is en of we die kunnen vasthouden. Kunnen we dat betalen? Hoe ziet dat er dan uit binnen de nieuwe Wet toekomst pensioenen? De werkgroepen hebben die vragen tot in detail uitgezocht en alles voorbereid, zodat het zoveel mogelijk een hamerstuk was voor de Pensioenkamer om een besluit te nemen.’

Eva ‘Er waren zeker accentverschillen tussen werkgevers en werknemers, maar dat heeft het resultaat niet in de weg gestaan. Dat geeft aan hoe constructief de samenwerking is geweest.’

Arno ‘In de basis wil een werkgever een lagere premie, een werknemer wil een hogere premie. Natuurlijk zijn we tegen dingen aan gelopen. Maar in alle gesprekken hebben we het gezamenlijke streven voor een goede pensioenregeling voor de deelnemer voor ogen weten te houden.’

Eva ‘Dat leidde tot een mooie uitkomst, voor iedereen. De heidagen die we hebben gehad met het ABP-bestuur hebben daarvoor enorm geholpen. Al met al hebben we een stevige basis gelegd, ook voor het vervolg van dit intensieve proces.’

Pensioen dichtbij: in gesprek

‘We hopen de tijd van discussie nu achter ons te laten om weer te kunnen bouwen’

Arno ‘Het uitgangspunt was dat wat deelnemers nu hebben, hetzelfde blijft. Dat is gelukt: het goede pensioen van ABP blijft goed. En het indexatieperspectief wordt beter. Bij slecht weer merken deelnemers dat het iets slechter gaat dan nu, bij goed weer wordt het pensioen echt beter.’

Eva ‘En het nabestaandenpensioen wordt beter, vooral voor deelnemers met een lager inkomen. Dat is ook een aanmerkelijke vooruitgang. Het is alleen niet gelukt om de regeling eenvoudiger te maken. Maar als we de komende tijd de uitgangspunten en verbeteringen goed kunnen overbrengen aan deelnemers, dan brengen we het nieuwe pensioen hopelijk wel weer dichterbij. Het pensioenoverzicht op MijnABP is bijvoorbeeld goed te snappen, dat geeft nu ook al handelingsperspectief. ABP is daar koploper in, dat mag ook weleens worden gezegd.’

Arno ‘Pensioen komt toch pas echt dichtbij tijdens belangrijke levensgebeurtenissen, zoals trouwen, scheiden, een huis kopen, een nieuwe baan of overlijden. Dan gebeurt er wat in je financiële situatie. Het zou al helpen als we dan automatisch ook pensioen daarbij betrekken. Als dat wat meer in de genen komt.’

Eva en Arno zijn positief over de stappen die nog gaan volgen.

Arno ‘Er is drie jaar gewerkt onder de motorkap. En al meer dan tien jaar wordt er gesproken over het aanpassen van het pensioen in Nederland. Wij hopen dat we die tijd van discussie nu achter ons kunnen laten en weer kunnen gaan bouwen aan rust, aan vertrouwen.’

Solide fundament

In het verslagjaar heeft ABP tijd en aandacht besteed aan het bouwen aan de organisatie en het verder verbeteren en professionaliseren van systemen en processen. In dit hoofdstuk lichten we toe wat we op dit vlak hebben gedaan. Ook ons risicomanagement en onze governance maken deel uit van het solide fundament van onze organisatie. Daarover leggen we verantwoording af in twee aparte hoofdstukken hierna.

Strategische context

Definitie strategische pijler

ABP zorgt voor een succesvolle transitie naar de nieuwe pensioenregeling, binnen de gestelde uitgangspunten en kaders. We gaan voor een excellente deelnemer- en werkgeverbediening en -beleving vanuit het principe dat de deelnemer centraal staat. Dat willen we doen tegen de laagst mogelijke kosten. Wij staan voor professioneel, goed bestuur van het fonds, in samenwerking met bewust geselecteerde partners.

Bijbehorende materiële onderwerpen

- Betrokken en duurzaam inzetbare medewerkers.
- Goed bestuur, bedrijfsethiek en transparantie.
- Digitale veiligheid en privacy.

Belangrijkste kengetallen en KPI's

	2023	2022
NPS medewerkers (eNPS)	+10	-13
Medewerkers verdeling man/vrouw	57/43	54/46
Participatiegraad vergaderingen aanwezigheid bestuur	91%	95%

Aantal medewerkers

Gegevens op 31 december 2023

Totaal 47 (45,28 FTE)

Verloop

Instroom 15
Uitstroom 7

Gemiddelde diensttijd

6,4 jaar

Leeftijdverdeling

Leeftijd	Man	Vrouw
15 tot 25	0	0
25 tot 35	4	1
35 tot 45	6	2
45 tot 55	11	4
55 en ouder	6	13
Totaal	27	20

FTE 26,05 19,23

Gemiddelde leeftijd 46 53

Voortgang in 2023

Ontwikkelingen organisatie

Versterking van het team

In 2023 is het ABP-team uitgebreid: we hebben vijftien nieuwe collega's verwelkomd. We namen afscheid van zeven medewerkers.

Hoewel ABP eind 2023 minder dan vijftig medewerkers in dienst had en er dus geen verplichting was tot het oprichten van een ondernemingsraad, sorteren we daar wel op voor. De verwachting is dat we in 2024 de grens van vijftig medewerkers zullen passeren. Daarom starten we in 2024 met het oprichten van een ondernemingsraad.

Medewerkerbetrokkenheidsonderzoek (MBO) 2023

In het verslagjaar is voor de derde keer een MBO gedaan. Doel is om inzicht te krijgen in hoe medewerkers werken bij ABP ervaren. De uitkomsten gebruiken we om verbeteringen in gang te zetten en successen te vieren. Wat opviel is dat in 2023 de bevoegenheid van medewerkers is toegenomen. Medewerkers zijn trots om voor ABP te werken en de toekomstvisie inspireert hen. Over het werkgeverschap van ABP zijn medewerkers tevreden; zij ervaren een veilige cultuur en raden ABP aan als werkgever aan anderen. De medewerker-NPS (ENPS, zie begrippenlijst) verbeterde, van -13 in 2022 naar +10 in 2023. Ook de werkdruk is verbeterd ten opzichte van 2022, maar hier blijven we scherp op letten omdat nog steeds een groot deel aangeeft een te hoge werkdruk te ervaren. Medewerkers hebben vertrouwen in het bestuur. Kansen liggen op het gebied van organisatiestructuur en samenwerking binnen ABP en in het bijzonder bij het geven van feedback.

Duurzame inzetbaarheid medewerkers

In 2023 is een nieuwe HR-cyclus geïntroduceerd, die zich vooral richt op (persoonlijke) ontwikkeling. De nieuwe HR-cyclus biedt meer flexibiliteit om in te spelen op de actualiteit en hulpmiddelen om de continue ontwikkeling van medewerkers te faciliteren. Beoordelen en belonen zijn losgekoppeld: dit zorgt ervoor dat er meer ruimte komt voor 'het goede gesprek' en dit draagt bij aan een open, stimulerende cultuur. Er is ruimte om ook teamprestaties mee te nemen. De nieuwe cyclus biedt handvatten om de kernwaarden van ABP te integreren en te werken aan een organisatiecultuur met verantwoordelijkheid, vertrouwen en eigen regie. Zo groeien we naar een lerende organisatie. In de HR-cyclus is ook expliciet aandacht voor de werk/privé-balans.

In 2023 is daarnaast een start gemaakt met (strategische) personeelsplanning. Hiermee bekijken we welke kennis en vaardigheden ABP nodig heeft de komende jaren om de missie, visie en strategie te kunnen realiseren. In 2024 wordt hier verder invulling aan gegeven.

Datakwaliteit en IT

Integraal datakwaliteitsplan

ABP werkt al jaren aan het verhogen van de datakwaliteit met het oog op het verbeteren van onze dienstverlening. Gezien de overgang naar de vernieuwde pensioenregeling heeft ABP in 2023 haar aanpak van datakwaliteit in lijn gebracht met de nieuwe regels en kaders, zoals 'Borging Datakwaliteit door Pensioenfondsen' van DNB en het Kader Datakwaliteit van de Pensioenfederatie. We zorgen ervoor dat data die nieuw binnenkomt aan de kwaliteitseisen voldoet. Daarnaast zoeken we naar afwijkingen of onjuistheden in de bestaande administratie, om die te herstellen (het programma Grip op Data). Daarbij zorgen we ervoor dat onze data bij de overgang naar de nieuwe pensioenregeling in 2027 voldoet aan de eisen uit het Kader Datakwaliteit.

Ten slotte werken we eraan om aantoonbaar te blijven voldoen aan de datakwaliteitseisen (schoonhouden van data). In het verslagjaar hebben we deze onderdelen samengevoegd in één Integraal Datakwaliteitsplan (IDKP). De uitvoering van dit plan ligt op schema.

In de honderdjarige geschiedenis van ABP is er nooit een 'verhuizing' van data geweest: de uitvoering is altijd bij APG (en voorlopers) gebleven. Hierdoor moeten relatief veel analyses en controles worden gedaan. Bestaande en nieuwe herstelacties moeten in principe voor de overgang worden opgelost. Bovendien kent ABP een complexe regeling: sommige kenmerken van de pensioenadministratie vragen om specifieke kennis en extra tijd. Door op 1 januari 2027 over te gaan naar de nieuwe pensioenregeling, kunnen we ervoor zorgen dat de kwaliteit van de data zo hoog mogelijk is en dat eventuele herstelacties tijdig en volledig zijn uitgevoerd.

In 2023 is ook veel aandacht besteed aan datakwaliteit binnen vermogensbeheer. De focus lag daarbij op de belangrijkste data-elementen voor beleggingsverantwoording. In 2024 wordt dit verder uitgebouwd naar kritieke data die nodig is voor de overgang naar het vernieuwde pensioenstelsel, en ESG-data (environment, society, governance).

Digitale veiligheid en privacy

Cyberdreiging verhoogd

Met een steeds digitaler wordende samenleving en de verhoogde cyberdreiging, heeft ABP de focus op digitale veiligheid en privacy van deelnemers, werkgevers en de eigen organisatie verscherpt. Ook op dit vlak werken we nauw samen met APG. Het beleid, onder meer op het gebied van cybersecurity en informatiebeveiliging, en de bijbehorende maatregelen worden op continue basis geëvalueerd en verbeterd. Daarnaast wordt de effectiviteit van de maatregelen periodiek getoetst. Ook leren we van incidenten die zich bij andere organisaties voordoen en hoe zij daarmee omgaan.

In 2023 zijn we verder aan de slag gegaan met de uitkomsten van de in 2022 uitgevoerde Tibertest, die als doel had de effectiviteit van de cybersecurity-maatregelen te beoordelen.

Daarnaast zijn alle beleidsstukken die vallen onder het crisisbeleid van ABP in 2023 geactualiseerd. Samen met APG heeft ABP een crisisoefening gedaan.

ABP werkt zo duurzaam mogelijk

Ook al heeft ABP een compacte organisatie, we letten scherp op duurzaamheid in ons werk. Ons kantoorpand in Amsterdam, Edge West, is gasloos en energiepositief en heeft de BREEAM-kwalificatie 'outstanding'. Verder scheiden we afvalstromen. De bedrijfsrestaurants serveren een grotendeels plantaardig aanbod. Onze medewerkers worden gestimuleerd om thuis te werken en zoveel mogelijk met het openbaar vervoer en de fiets te reizen, en we werken aan de elektrificatie van het autopark.

Bouwen aan nieuwe systemen

ABP en APG hebben in 2023 gewerkt aan het bouwen van de systemen en processen die nodig zijn voor de overgang naar en het uitvoeren van de nieuwe pensioenregeling. Dit proces ligt op schema. Voor samenwerkingen die met nieuwe leveranciers worden aangegaan, sluiten we aan bij geldende en aankomende wetgeving op het gebied van ketenmanagement.

In 2025 gaan twee door APG bediende kleinere pensioenfondsen over naar de nieuwe regeling. De overgang van deze fondsen kan extra input opleveren voor de overgang van ABP; DNB vraagt ons ook om de transitie-schema's van andere fondsen te volgen.

Hoe ABP risico's beheerst

In 2023 heeft ABP verdere stappen gezet in de volwassenheid van haar risicomanagement: de bestaande basis is verstevigd en de werking is verder verbeterd. De vaste bezetting van het tweedelijns risicobeheerteam per april 2023 heeft hieraan bijgedragen.

Hoe ons risicomanagement eruitziet

Het risicomanagement van ABP bestaat uit een aantal fundamentele bouwstenen, die met elkaar in verbinding staan. In dit hoofdstuk lichten we deze bouwstenen kort toe, waarbij we aangeven wat er in 2023 is gewijzigd.

Governance en organisatie

ABP maakt voor haar risicomanagement gebruik van het *three lines*-model; deze opzet is in 2023 niet veranderd.

Eerste lijn

Het Uitvoerend Bestuur (UB) is verantwoordelijk voor de dagelijkse operatie en de risico's die bij deze activiteiten horen.

Tweede lijn

De sleutelfunctiehouder Risicobeheer (SFH RB) heeft een onafhankelijke positie en is verantwoordelijk voor het bieden van tegenwicht aan de eerste lijn. De SFH RB geeft een onafhankelijk oordeel over de doelmatigheid en doeltreffendheid van het risicobeheer van ABP.

Derde lijn

De sleutelfunctiehouder Interne Audit (SFH IA) controleert of het samenspel tussen de eerste en tweede lijn correct functioneert en geeft daarover een objectief, onafhankelijk oordeel.

Elk kwartaal is er overleg tussen de drie SFH's en de Compliance Officer, die in de tweede lijn is gepositioneerd. Ook is er regelmatig overleg met de tweedelijns risicofunctie van APG.

Cultuur en gedrag

Cultuur en gedrag zijn belangrijke pijlers in succesvol risicomanagement. Dat begint bij het bestuur van onze organisatie, dat grotendeels bepalend is voor een alerte en open cultuur en een voorbeeldfunctie heeft in verantwoord en integer gedrag ('tone at the top'). ABP is voortdurend bezig met het doorontwikkelen van de risicocultuur.

Risicostrategie en -bereidheid

In al onze activiteiten hanteren wij zes leidende risicoprincipes; deze zijn in het verslagjaar niet gewijzigd:

- Wij maken bij risicobeheersing onderscheid tussen risico's die rendement opleveren en risico's die optreden bij het uitvoeren van onze kerntaken.
- Wij streven naar een cultuur waarin risicobeheersing tot haar recht kan komen. Het bestuur draagt het belang van risicomanagement in woord en daad uit: de 'tone at the top' is bepalend. Dit wordt vervolgens op alle niveaus geïntegreerd in de (dagelijkse) werkzaamheden.
- Bij besluitvorming wordt altijd vooraf een adequate risico-inschatting gemaakt, met transparantie over de relevante feiten waarop het besluit wordt gebaseerd. Voor geïdentificeerde risico's wordt een inschatting gemaakt van kans en impact, en de risicobeheersing moet in lijn zijn met onze risicobereidheid.
- Risicomanagement is een onlosmakelijk onderdeel van de primaire processen. Risico's worden toegewezen aan de logische portefeuille-eigenaar. Deze risico's worden onafhankelijk gemonitord.
- Bij het nemen van beheersmaatregelen hanteren we het proportionaliteitsprincipe: de baten moeten opwegen tegen de kosten.
- Risico's veranderen voortdurend, wij acteren op nieuwe en veranderende risico's.

De risico's die wij onderkennen (risicotaxonomie)

ABP heeft de risico's onderverdeeld in vier hoofdcategorieën. Voor 2023 hanteerden we de indeling zoals in de afbeelding Risicotaxonomie te zien is.

In 2024 wordt de herijkte risicotaxonomie vastgesteld, op een hoger bestuurlijk abstractieniveau. Deze risicotaxonomie sluit aan bij de Visie 2030 en de beleidscyclus van het bestuur. Het bestuur gebruikt de risicotaxonomie als middel om tot een gestructureerd overzicht van risico's te komen en deze risico's gedurende het jaar mee te nemen in de besluitvorming.

Risicotaxonomie

Omgevingsrisico's

- Draagvlak van deelnemers, werkgevers en andere belanghebbenden
- Ontwikkelingen economie en maatschappij
- Financiële ontwikkelingen

Strategische risico's

- Dienstverlening van ABP
- Pensioen als aantrekkelijke arbeidsvoorwaarde
- Goed pensioen voor de toekomst

Risico's solide fundament

- Bestuur & organisatie
- Operationele uitvoering
- Verslaggeving

Risico's integer fundament

- Cultuur
- Gedrag
- Naleving

Strategische risico's

Het algemeen bestuur heeft in 2023 een strategische risicoanalyse uitgevoerd. Dit heeft geleid tot het formuleren van de risicobereidheid per strategische ambitie en tot een doorvertaling in vijf strategische risico's die extra aandacht krijgen in de monitoringscyclus. De strategische risico's zijn risico's gevoed door externe ontwikkelingen die ABP ertoe kunnen dwingen strategische ambities tegen elkaar af te wegen. Als strategische risico's behorend bij de strategische ambities met een lage risicobereidheid zijn de volgende vijf risico's onderkend:

- ABP slaagt er niet in de transitie succesvol uit te voeren binnen de gestelde kaders van tijd/budget/vertrouwen als gevolg van significante wijzigingen in de WTP en/of door aanvullende eisen vanuit opgedane ervaringen in de sector.
- ABP ervaart negatieve effecten op de effectieve uitvoering als gevolg van cyberaanvallen die plaatsvinden in de pensioensector.
- ABP kan de pensioenen niet indexeren en/of moet de pensioenen verlagen als gevolg van tegenvallende resultaten van de beleggingsportefeuille.
- ABP moet het pensioenfonds anders inrichten, uitvoeren en besturen als gevolg van het vervallen van de verplichtstelling / de aanvulling met meer keuzevrijheid.
- ABP heeft een minder efficiënte uitvoering als gevolg van een toename van (complexere) wet- en regelgeving.

Risicobeleid en -proces

Voor ons risicomanagement hanteren we een systematische aanpak: de evaluatie van een bouwsteen levert verbetermogelijkheden op voor die bouwsteen zelf en voor de andere bouwstenen. Zo ontstaat een continu verbeterproces.

Alle beleidsstukken geactualiseerd

In het verslagjaar zijn alle beleidsstukken op het gebied van risicomanagement geactualiseerd. Om te beginnen het Integraal Risicomanagementbeleid, het overkoepelende beleid voor alle andere onderdelen. Ook het incidentenbeleid en het crisismanagementbeleid zijn aangepast, en samen met APG is er een oefening gehouden om de werking ervan te testen in de praktijk.

ERB eind 2023 afgerond

Eind 2023 is de reguliere Eigen RisicoBeoordeling afgerond. De ERB is een belangrijk onderdeel van het risicomanagementproces van ABP. De ERB geeft inzicht in de samenhang tussen de strategie en risicohouding van ABP, de materiële financiële en niet-financiële risico's waaraan ABP is blootgesteld en de mogelijke gevolgen van deze risico's voor de financiële positie van ABP en de pensioenen van deelnemers. Aansluitend aan de vaststelling van de conclusies en aanbevelingen door het algemeen bestuur is het ERB-rapport in januari 2024 gedeeld met toezichthouder DNB.

Risicomonitoring en -rapportage

Verbeterde opzet risicorapportage

In 2023 zijn de rapportages vanuit de eerste lijn uitgebreid met explicietere aandacht voor risicomanagement. Nieuw in 2023 is de SFH RB-kwartaalrapportage. Hiermee sluiten alle rapportages beter op elkaar aan en is de fijnmazigheid van de risicomonitoring verder verbeterd.

Data en systemen

Op het gebied van data en systemen voor Risicomanagement is het project Intern Controle Raamwerk in 2023 voortgezet; dit is ondergebracht bij de eerste lijn. Dit raamwerk geeft inzicht in de werkstromen en zorgt ervoor dat we beter en sneller kunnen controleren of iedereen binnen ABP de afgesproken beheersmaatregelen naleeft en correct toepast. De invoering van het eerder aangekondigde systeem voor workflowmanagement is voorlopig stilgezet, vanwege de toch al hoge druk op de IT-capaciteit bij ABP en APG.

Belangrijke thema's en aandachtsgebieden in 2023

Verhogen van pensioenen

Vanuit risicomanagementperspectief was de verhoging van de pensioenen een belangrijk onderwerp: er is veel aandacht besteed aan de evenwichtige belangenafweging van alle deelnemers, ook met het oog op de impact bij de transitie naar de vernieuwde pensioenregeling. Daarnaast is het belang meegenomen van tijdige, heldere communicatie over het besluit en wat dit betekent voor deelnemers en

werkgevers. Meer hierover staat in het hoofdstuk [Pensioen als aantrekkelijke arbeidsvoorwaarde](#).

Rentegevoeligheid van de dekkingsgraad

Net als de meeste pensioenfondsen heeft ABP het renterisico deels afgedekt. Bij positieve beleggingsrendementen en een stijging van de marktrente zal de dekkingsgraad stijgen. Het omgekeerde geldt bij negatieve beleggingsrendementen en een rentedaling. Als bijvoorbeeld begin 2024 de rente in korte tijd met één procentpunt daalt en de zakelijke waarden niet in waarde toenemen, zal de dekkingsgraad dalen van 111% naar 100%. In de tabel staat de rentegevoeligheid van de dekkingsgraad verder uitgewerkt.

Beleggen

In 2023 is het beleid geëffectueerd om 50% van het renterisico af te dekken; meer hierover staat in de [toelichting over onze beleggingen](#).

Het is onze overtuiging dat we ook duurzaamheidsrisico's moeten meenemen bij het vaststellen en beheersen van financiële risico's binnen de beleggingen van ABP. Daarom ontwikkelt ABP een ESG-risicoraamwerk, waarin we onderzoeken aan welke duurzaamheidsrisico's de portefeuille is blootgesteld, en of we

Rentegevoeligheid dekkingsgraad

Rendement zakelijke waarden	Verandering marktrente				
	-1,0%	-0,5%	0,0%	0,5%	1,0%
30%	118%	124%	130%	136%	142%
20%	112%	118%	124%	129%	135%
10%	106%	112%	117%	122%	128%
0%	100%	106%	111%	116%	120%
-10%	95%	99%	104%	109%	113%
-20%	89%	93%	97%	102%	106%
-30%	83%	87%	91%	95%	99%

genoeg doen om die risico's te beheersen. ABP hanteert de definitie van duurzaamheidsrisico uit duurzaamheidsregelgeving (de SFDR): *het risico dat een gebeurtenis of omstandigheid op ecologisch, milieu, sociaal of cultureel gebied, waaronder ook goed ondernemingsbestuur en belastingpraktijken worden geschaard, indien ze zich voordoet, een werkelijk of mogelijk wezenlijk negatief effect op de waarde van de belegging veroorzaakt*. In 2023 hebben we beoordeeld welke duurzaamheidsrisico's het belangrijkste effect kunnen hebben op de beleggingen. Hiervoor gebruiken we een lijst met specifieke risicofactoren voor bedrijven, in combinatie met data over duurzaamheidsrisico's voor landen. Op basis van deze beoordeling onderscheiden we binnen het totale duurzaamheidsrisico vijf subrisico's:

1. klimaatveranderingsrisico;
2. natuur- en biodiversiteitsverlies;
3. schending van mensen- en arbeidsrechten;
4. geen integer en goed bestuur;
5. overige risico's.

Klimaatverandering en natuur- en biodiversiteitsverlies beschouwen we als systemische risico's, die effect hebben op de hele markt. De overige typen duurzaamheidsrisico's zien we als idiosyncratische risico's, die effect hebben op specifieke bedrijven of landen.

Om onze duurzaamheidsrisico's te beperken, zetten we de instrumenten uit het DVB-beleid in. Die instrumenten zijn:

- de samenstelling van de ABP-aandelenportefeuille;
- impactbeleggen: het doen van beleggingen met een positieve maatschappelijke impact;
- uitsluiting van specifieke beleggingen;
- engagement: het voeren van een dialoog met de bedrijven waarin we beleggen, maar ook met beleidsmakers;
- stemmen tijdens aandeelhoudersvergaderingen.

ABP rapporteert in meer detail over onze aanpak van duurzaamheidsrisico's op de [website](#).

Voor het monitoren van de klimaatrisico's maakt ABP gebruik van een dashboard dat werkt met data en scenario's voor de korte, middellange en lange termijn. Er is nog geen gestandaardiseerde methode om klimaatrisico's te meten, maar ABP heeft samen met APG een eigen methode ontwikkeld. Het dashboard helpt ons om deze cruciale risico's, zowel maatschappelijk als voor onze beleggingsportefeuille, te volgen en om indien nodig gericht actie te kunnen ondernemen.

Programma vernieuwde pensioenregeling

Het programma voor de vernieuwde pensioenregeling (het NPC-programma) is voor het tweedelijns risicobeheer een van de topprioriteiten: hier gaat veel aandacht naar uit. Binnen dit programma vinden regelmatig RSA's plaats op datakwaliteits- en IT-risico's. In 2023 is de aansluiting van de programma's van ABP (NPC-programma) en APG (Pensioen voor Straks) verder verbeterd.

Cyberweerbaarheid en privacy

Vanuit Risicomanagement hebben cyberweerbaarheid en privacy onze voortdurende aandacht. De eerste lijn is hier actief mee bezig; privacy is in de eerste plaats het aandachtsgebied van de compliance officer.

Datakwaliteit

ABP en APG werken nauw samen in een grootschalig programma om de administratie te verbeteren. Daarbij voldoen we aan het normenkader data van DNB en de richtlijnen van de Pensioenfederatie. De deelnemers voor wie herstelacties nodig zijn, informeren we zo goed en tijdig mogelijk. Meer hierover in het hoofdstuk [Pensioen als onderscheidende arbeidsvoorwaarde](#).

Voorkomen van fraude

Het bestuur hecht groot belang aan het voorkomen van fraude, om het belang van deelnemers en werkgevers te beschermen en de reputatie van ABP als betrouwbaar pensioenfonds te waarborgen. ABP monitort haar uitbestedingspartners op verschillende plaatsen om mogelijke fraude te detecteren. Zo worden vermoedens van fraudes per casus onderzocht om vast

te stellen of er inderdaad sprake is van fraude. Verder zijn er beheersmaatregelen om fraude te voorkomen en te bestrijden, waaronder verplichte vierogencontroles, een fraudehelpdesk, adequate functiescheiding en screening van medewerkers.

Uitbestedingsrisico's

In 2023 hebben we extra aandacht besteed aan de uitbestedingsrisico's: niet alleen voor de uitbesteding van ABP aan APG, maar ook voor de uitbesteding door APG aan derden. Dit doen we vanuit ons eigen risicomanagementbeleid, maar we nemen zo ook meteen een aanloop naar de DORA-wetgeving, die organisaties vanaf 2025 verplicht om beter zicht te krijgen en te houden op risico's in de keten. Voor het geüpdatete Uitbestedingsbeleid heeft een RSA plaatsgevonden.

Bezetting bij ABP en APG: prioriteit bij overgang

De reguliere werkzaamheden in combinatie met de voorbereidingen op de overgang naar de vernieuwde pensioenregeling, met een zware IT-component, legt in combinatie met de krapte op de arbeidsmarkt druk op de bezetting bij ABP en APG. Hiervoor worden maatregelen genomen, om het operationele risico te mitigeren, waarbij het programma gericht op de overgang prioriteit krijgt.

Integriteit

Het bijdragen aan vertrouwen in pensioen is voor ABP een van de strategische pijlers. Dat begint bij onze eigen normen, waarden en gedrag. In dit kader heeft het algemeen bestuur in 2023 onder meer een themasessie over integriteit gehouden. Deze sessie was gericht op het verbeteren van het ethisch bewustzijn en gedrag, en specifiek op het uitvoeren van nevenfuncties naast ABP. Verder heeft ABP een Systematische Integriteit Risico Analyse (SIRA) uitgevoerd, waarbij belangrijke integriteitsrisico's zijn beoordeeld, inclusief bijbehorende beheersmaatregelen. Deze analyse, aangevuld met gedegen governance met de benodigde checks en balances, draagt bij aan de beheersing van het integriteitsrisico.

In-control statement 2023

De hiervoor beschreven ontwikkelingen en activiteiten op het gebied van risicobeheersing, van het fonds en van de uitvoeringsorganisatie, hebben tot het In Control Statement 2023 van het bestuur geleid.

Het bestuur van ABP is verantwoordelijk voor de financiële positie van het fonds en in dat kader ook voor de opzet, het bestaan en de werking van de risicobeheersing- en controlsystemen. Deze systemen hebben tot doel de realisatie van de strategische, operationele, financiële en compliance doelstellingen van het pensioenfonds te monitoren en betrouwbare financiële rapportages mogelijk te maken. Verder hebben zij tot doel de risico's die het pensioenfonds neemt en waaraan het vanuit zijn omgeving wordt blootgesteld, te identificeren en te beperken. Ook dienen de risicobeheersingsystemen zorg te dragen voor de strikte naleving van relevante wet- en regelgeving. Het uitvoerend bestuur heeft gedurende 2023 periodiek de beoordeling van de opzet, bestaan en de werking van de risicobeheersing- en controlsystemen van het fonds besproken.

De interne risicobeheersings- en controlesystemen zijn erop ingericht om een redelijke mate van zekerheid te bereiken ten aanzien van de identificatie en het beheersen van risico's. De systemen kunnen geen volledige zekerheid bieden voor het daadwerkelijk behalen van de strategische, operationele en financiële doelstellingen, noch kunnen de systemen alle fouten van materieel belang, fraudegevallen en het niet voldoen aan alle relevante wet- en regelgeving volledig voorkomen. Het bestuur heeft maatregelen getroffen die de impact van de genoemde risico's zoveel mogelijk beperken. Het bestuur merkt op dat de aard van de werkzaamheden van het pensioenfonds met zich meebrengt dat sommige risico's buiten zijn invloedssfeer liggen zoals demografische ontwikkelingen en ontwikkelingen op de financiële markten.

ABP heeft het risicomanagementraamwerk gedurende 2023 verder aangepast en aangescherpt, en de inrichting van de sleutelfuncties op basis van het 'three lines'-model en de opzet voor een nieuw intern controleraamwerk. Onder meer aan de hand van de in 2023 verbeterde opzet van de integrale risicorapportage en de rapportages van de sleutelfunctiehouders bespreekt het bestuur de risicobeheersing binnen het fonds. Daarnaast richt het uitvoerend bestuur zich onder meer op zelfstandige beoordeling van het risicomanagement van het fonds en op het door het uitvoeringsbedrijf voor de uitbestede processen gevoerde risicomanagement. De externe accountant adviseert ABP naar aanleiding van bevindingen uit reguliere controlewerkzaamheden en specifieke onderzoeken op verzoek van ABP. Voor specifieke onderzoeken maakt ABP tevens gebruik van andere externe partijen. Het uitvoeringsbedrijf beschikt over een uitgebreid control framework van procesbeschrijvingen, controls en testrapportages om adequate risicobeheersing te waarborgen en onderhouden. De resultaten van de beoordeling van dit control framework inclusief de door de raad van bestuur en directie van het uitvoeringsbedrijf afgegeven managementverklaringen, Standaard 3402 type II en Standaard 3000 rapporten, periodieke rapportages, en het risicomanagement van het fonds zelf bieden voor het bestuur voldoende aanknopingspunten om tot zijn eigen In Control Statement te komen.

In het In Control Statement doet het bestuur over 2023 een expliciete uitspraak over de kwaliteit van de risicobeheersing- en controlesystemen die de doelstellingen van het fonds op het gebied van financiële verslaggeving waarborgen. De keuze om het In Control Statement te richten op de financiële verslaggeving wordt mede ingegeven door internationale maatschappelijke ontwikkelingen op het gebied van verantwoording rondom interne risicobeheersing en de best practice-bepaling van de Commissie Corporate Governance II. Dit In Control Statement heeft betrekking op de financiële verslaggevingsrisico's ten aanzien van de jaarrekening 2023, de cijfers van het bestuursverslag 2023, de Z-score 2023, de DNB jaarrapportage 2022 en de kwartaalberichten 2023.

Mede op basis van de van de uitvoerder ontvangen In Control Statements 2023 verklaart het bestuur, dat de interne risicobeheersingssystemen zijn ingericht om de strategische, financiële, operationele en compliance-risico's te beheersen, die zijn gerelateerd aan het behalen van de doelstellingen van ABP.

Het bestuur verklaart met betrekking tot de financiële verslaggevingsrisico's dat, gegeven de hiervoor beschreven reikwijdte, met een redelijke mate van zekerheid dat de risicobeheersings- en controlsystemen in 2023 zodanig hebben gewerkt dat de genoemde financiële verslaggevingsproducten op going concern-basis geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

Hoe ABP wordt bestuurd

ABP heeft voor het bestuur van het pensioenfonds gekozen voor het omgekeerd-gemengde bestuursmodel. In dit hoofdstuk lichten we onze governance-structuur en de belangrijkste ontwikkelingen in 2023 toe.

Juridische structuur

Stichting Pensioenfonds ABP is opgericht in 1922 en statutair gevestigd in Heerlen; in 1996 is ABP verzelfstandigd. Sinds 1 januari 2020 is ABP een Organisatie van Openbaar Belang. ABP heeft alleen activiteiten in Nederland en is een stichting naar Nederlands recht, conform de wettelijke vereisten voor pensioenfondsen. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41074000. De statuten zijn voor het laatst gewijzigd op 1 januari 2024, vanwege de gewijzigde rol van de Commissie van Beroep; in 2023 waren de statuten al geactualiseerd en aangepast in het kader van de herziene commissiestructuur, de tijdelijke benoeming van Rianne Lemsom in het UB en de gewijzigde klachten- en geschillenregeling waardoor het Commissie van Beroep komt te vervallen. Het pensioenreglement is op 1 januari 2024 voor het laatst gewijzigd. De uitvoering van de pensioenregeling is ondergebracht bij APG Groep N.V., waarvan ABP voor 92,16% aandeelhouder is. APG administreert de pensioenrechten van onze deelnemers, incasseert de pensioenpremies en zorgt ervoor dat uitkeringen tijdig worden uitbetaald. Namens ABP informeert en begeleidt APG deelnemers en werkgevers. Daarnaast beheert APG het vermogen dat met de ingelegde premies is opgebouwd.

Het externe prudentiële toezicht op ABP ligt bij De Nederlandsche Bank (DNB). Het is de taak van DNB om de stabiliteit van het financiële stelsel in Nederland te waarborgen. ABP legt verantwoording af aan DNB over de naleving van regels die financiële soliditeit moeten bevorderen. De Autoriteit Financiële Markten houdt toezicht op het marktgedrag van ABP, bijvoorbeeld of wij aan de wettelijke verplichtingen voldoen voor het verzenden van pensioenoverzichten.

De governance-structuur van ABP

Met ingang van 1 januari 2022 hanteert ABP voor haar governance het zogenoemde omgekeerd-gemengde bestuursmodel; onze governance-structuur staat schematische weergegeven in de afbeelding.

Algemeen bestuur

Het algemeen bestuur is verantwoordelijk voor strategie en beleid van ABP. Het algemeen bestuur bestaat uit een uitvoerend bestuur en een niet-uitvoerend bestuur. De voorzitter van het algemeen bestuur is tevens voorzitter van het niet-uitvoerend bestuur en vervult een brugfunctie tussen het niet-uitvoerend en het uitvoerende bestuur.

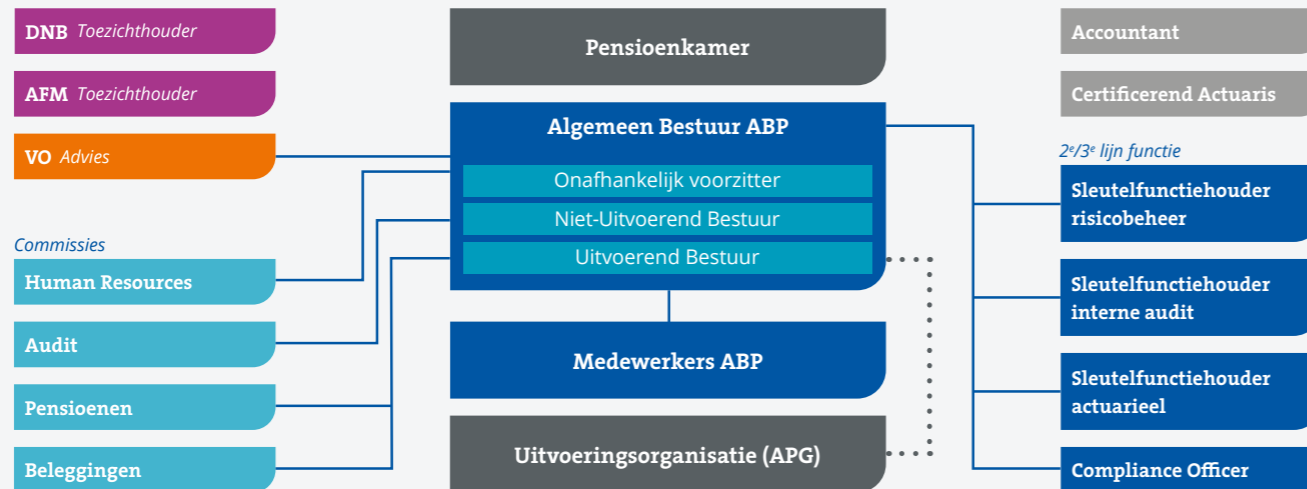
Mutaties algemeen bestuur

Conchita Mulders-Volkers en Xander den Uyl hebben in 2023 afscheid genomen van het algemeen bestuur van ABP omdat hun zittingstermijn afliep. Wij zijn beiden heel dankbaar voor hun enthousiaste betrokkenheid in het team en hun bijdragen aan de koers van ABP.

Loek Sibbing is per 7 maart 2023 benoemd tot onafhankelijk voorzitter van het algemeen bestuur van ABP. Hij volgt Corien Wortmann op, die per 1 januari 2023 is teruggetreden.

Roelie van Wijk - Russchen is per 19 april 2024 toegetreden tot het algemeen bestuur van ABP.

Governance-structuur ABP

Voor de werving en selectie van bestuursleden volgen we een vaste procedure, met zorgvuldig vastgestelde en gecontroleerde checks en balances. De voordracht wordt door het algemeen bestuur beoordeeld, waarna er gemotiveerd een besluit wordt genomen over de benoeming. Bij de benoeming van de onafhankelijk voorzitter vindt geen voordracht door sociale partners of de gepensioneerdengedeleding plaats. Deze wordt op basis van het vastgestelde profiel via een eigen werving- en selectieprocedure door een ABP-selectiecommissie geselecteerd en voor benoeming voorgedragen aan het algemeen bestuur. In alle gevallen is de benoeming onder voorwaarde van goedkeuring door DNB. DNB voert een toets uit, waarna de benoeming definitief kan worden.

Uitvoerend bestuur

Het uitvoerend bestuur telt drie onafhankelijke leden:

- Harmen van Wijnen, voorzitter;
- Yolanda Verdonk-van Lokven, portefeuille pensioenen, data en IT;
- Rianne Lemsom, zij nam vanaf 27 juli 2023 de portefeuille beleggingen waar wegens afwezigheid van Dominique Dijkhuis, die per 1 augustus 2024 ABP verlaat.

Het uitvoerend bestuur heeft als taak de voorbereiding te verzorgen van en uitvoering te geven aan de strategie en het beleid van ABP. Het is daarnaast verantwoordelijk voor de dagelijkse besturing van het fonds. Daarbij zijn de verschillende portefeuilles verdeeld over de drie leden: Legal, HR en Organisatieontwikkeling, IT en Data, Financiën, Communicatie,

Public Affairs en Interne beheersing. Het uitvoerend bestuur legt verantwoording af aan het algemeen bestuur.

Niet-uitvoerend bestuur

Het niet-uitvoerend bestuur is verantwoordelijk voor het interne toezicht. Voor het toezicht op het uitvoerend bestuur baseert het niet-uitvoerend bestuur zich op de beleidskaders die door het algemeen bestuur zijn meegegeven. Mede op basis van deze kaders legt het uitvoerend bestuur via periodieke verantwoordingsrapportages verantwoording af aan het niet-uitvoerend bestuur. Ook de kwartaalrapportages van de sleutelfunctiehouders (risicobeheer, internal audit en actuariaat) en de compliance officer zijn input voor het interne toezicht.

Belangrijke onderwerpen voor het niet-uitvoerend bestuur zijn een adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. Het niet-uitvoerend bestuur stelt onder andere een toezichtplan op. In dit jaarverslag legt het niet-uitvoerend bestuur daarover verantwoording af. Het niet-uitvoerend bestuur bestaat uit dertien leden, onder wie ook de voorzitter van het algemeen bestuur. Negen leden worden voorgedragen door sociale partners (werkgevers en werknemers) en drie door de gepensioneerdengedeleding in het verantwoordingsorgaan. De voorzitter wordt gekozen door het algemeen bestuur.

Commissies

De Commissie Beleggingen en de Commissie Pensioenen adviseren het uitvoerend bestuur bij de voorbereiding van het vormen van het beleid en de strategie van het fonds. Beide commissies zijn samengesteld uit een combinatie van ten minste één uitvoerende en vier niet-uitvoerende leden van het algemeen bestuur.

De Auditcommissie ondersteunt het niet-uitvoerend bestuur bij het houden van toezicht. Deze commissie bestaat uit drie niet-uitvoerende bestuursleden en drie externe leden.

Rooster van aftreden

ABP Bestuursleden	Bestuurslid	Aflopen termijn ¹
Dhr. A. Boonen	Niet-Uitvoerend Bestuur	01-01-25
Dhr. P.J.H. Fey	Niet-Uitvoerend Bestuur	01-05-25
Mw. A. Gram	Niet-Uitvoerend Bestuur	01-06-25
Dhr. P. Rosenmöller	Niet-Uitvoerend Bestuur	01-12-25
Dhr. H.J. van Wijnen	Uitvoerend Bestuur	01-01-26
Mw. D.F. Dijkhuis ²	Uitvoerend Bestuur	01-01-26
Mw. Y.E.M. Verdonk - van Lokven	Uitvoerend Bestuur	01-02-26
Mw. V.S. van der Meer – Gangapersadsing	Niet-Uitvoerend Bestuur	01-04-26
Dhr. A.M.H. Slager	Niet-Uitvoerend Bestuur	01-06-26
Mw. M.P.I. ten Kroode	Niet-Uitvoerend Bestuur	14-11-26
Mw. K. Nauta	Niet-Uitvoerend Bestuur	01-03-27
Dhr. A.J.M. Sibbing	Niet-Uitvoerend Bestuur	07-03-27
Dhr. R. Becker	Niet-Uitvoerend Bestuur	11-05-27
Dhr. A.J.M. Kool	Niet-Uitvoerend Bestuur	11-05-27
Dhr. A. van Vliet	Niet-Uitvoerend Bestuur	16-02-28
Mw. A.C.A. Lemsom - Mosselman	Uitvoerend Bestuur a.i.	30-06-24

¹ Zie onderdeel Personalía voor meer informatie waaronder totale termijn.

² Mw. D. Dijkhuis verlaat ABP per 1-8-2024

De HR-commissie bereidt onder meer het geschiktheidsbeleid en het beloningsbeleid voor en ondersteunt het algemeen bestuur bij het opstellen van profielen en werving en selectie van bestuurdersleden, sleutelfunctiehouders, compliance officer en de externe leden van de Auditcommissie. De HR-commissie bereidt de evaluaties van het algemeen bestuur en het niet-uitvoerend bestuur voor en voert jaarlijks functioneringsgesprekken met de uitvoerende bestuursleden.

De verschillende sleutelfunctiehouders kunnen, wanneer zij dit nuttig vinden, deelnemen aan de commissievergaderingen.

Sleutelfunctiehouders en compliance officer

Net als in 2022 had ABP in het verslagjaar drie sleutelfunctiehouders: de sleutelfunctiehouder Risicobeheer (Veronique Achmad, intern), de sleutelfunctiehouder Interne Audit (Tijs Wolffenbuttel, intern) en de sleutelfunctiehouder Actuaríaat (Rob Schilder, extern: Willis Towers Watson).

Regelmatig hebben de sleutelfunctiehouders overleg met de compliance officer. Eind 2023 stond de vacature voor een tweedelijns compliance officer nog open; gezien de complexe omgeving waarin ABP werkt, is besloten de compliancefunctie verder te versterken.

Verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan van ABP bestaat uit 48 leden, verdeeld over verschillende fracties:

- negentien leden namens werknemers;
- dertien leden namens gepensioneerden;
- zestien leden namens werkgevers.

De belangrijkste taak van het verantwoordingsorgaan is om het bestuur van ABP te adviseren. Meestal gaat het om verplichte adviesaanvragen die in het reglement staan, zoals het vaststellen van wijzigingen van premiebeleid, herstelplannen of het strategisch beleggingsbeleid. Als er geen unaniem advies wordt bereikt, geeft het verantwoordingsorgaan een advies waar de meerderheid achter staat. Afwijkende standpunten worden dan wel opgenomen. Het verantwoordingsorgaan geeft elk jaar een oordeel over het handelen van het bestuur, het gevoerde beleggingsbeleid en beleidskeuzes voor de toekomst. Dit oordeel wordt opgenomen in het jaarverslag. Het verantwoordingsorgaan adviseert daarnaast het bestuur over beleid, gevraagd en ongevraagd. Ook bekijkt het of beslissingen evenwichtig zijn en in lijn met de kernwaarden van ABP.

De leden van het verantwoordingsorgaan worden eens in de vier jaar deels gekozen in een verkiezing waarbij de achterban kan stemmen; alleen de zestien leden namens de werkgevers worden door werkgeversorganisaties benoemd. De laatste verkiezingen waren in 2022.

In memoriam Bart Damoiseaux

In het verslagjaar hebben wij bij ABP afscheid moeten nemen van Bart Damoiseaux. Bart heeft zeven jaar lang de rol van compliance officer vervuld. Dat deed hij met grote betrokkenheid, deskundigheid en openheid. Bart was vrolijk, optimistisch - een warm mens en een fijne, hulpvaardige collega. Zijn overlijden heeft ons hard geraakt: het heeft een schaduw geworpen over het jaar.

Aanwezigheid bestuur

Overleg	Aantal vergaderingen	Participatie graad
Uitvoerend bestuur	45	87% ¹
Algemeen bestuur vergadering ²	14	92%
Niet-uitvoerend bestuur	11	95%
Tweedaagse Algemeen bestuur	6	93%
Commissie pensioenen	7	95%
Commissie beleggingen	6	92%
Commise Human Resources	7	94%
Auditcommissie ³	6	94%
Toezichtsoverleg ⁴	5	88%
Totaal		91%

1 Participatiegraad laag i.v.m. uitval Mw. D.F. Dijkhuis

2 Alleen formele bestuursvergaderingen en themasessies > 30 minuten

3 Inclusief overleg tussen Auditcommissie en Verantwoordingsorgaan

4 Niet-uitvoerend bestuur in gesprek met het Algemeen bestuur

In 2023 is een aantal nieuwe, vervangende leden toegetreden tot het verantwoordingsorgaan, zie hiervoor het [verslag van het verantwoordingsorgaan en de personalia](#).

ABP-organisatie

ABP kent een platte organisatie, doordat de meeste medewerkers direct zijn gekoppeld aan een uitvoerend bestuurder. Waar meer operationele aansturing nodig is, is er een leidinggevende benoemd, zoals een teammanager voor het secretariaat. Zo zorgen we ervoor dat medewerkers aandacht en ondersteuning krijgen en de taken en verantwoordelijkheden van de uitvoerende bestuurders behapbaar blijven. Er zijn teams geformeerd in lijn met de verschillende portefeuilles van de leden van het uitvoerend bestuur.

Er is geen CAO waar ABP onder valt. ABP heeft een personeelshandboek, dat alle afspraken tussen werkgever en werknemer omvat. Bijvoorbeeld over loon, ziekteverzuim en

mobiliteit. Dit zorgt er ook voor dat alle collega's gelijk worden behandeld.

Gang van zaken in het verslagjaar

Cultuur en gedrag

Het programma Cultuur, gedrag en rolvastheid dat in 2022 liep is in 2023 afgerond. Het wordt nu in de lijn opgevolgd. In het verslagjaar is er vanuit Risicomanagement naar cultuur gekeken. De bevindingen daarvan komen samen in een cultuurprogramma voor de gehele ABP-organisatie, waarbij we meer invulling gaan geven aan de kernwaarden en manier van werken.

Evaluatie nieuw bestuursmodel

In 2023 is de evaluatie afgerond van het omgekeerd-gemengde bestuursmodel: de vraag stond centraal in welke mate we de beoogde doelen van het nieuwe model realiseren. Naast de (zelf)evaluatie, die het algemeen bestuur onder externe begeleiding heeft laten uitvoeren, hebben ook DNB en de sleutelfunctiehouder Internal Audit de werking van het model geëvalueerd. Uit de evaluatie is een aantal ontwikkelpunten naar voren gekomen, die zorgen voor beter gebruik van de tijd van de verschillende gremia, wat de kwaliteit van de governance ten goede komt. In 2023 zijn deze verbeterpunten doorgevoerd, vanaf 1 januari 2024 werkt de governance van ABP op deze manier.

Overleg in 2023

In het verslagjaar heeft regelmatig bestuurlijk overleg plaatsgevonden. Daarnaast hebben bestuursleden elkaar gedurende het jaar op andere momenten op een informele manier gesproken.

Het uitvoerend bestuur is vrijwel het hele jaar wekelijks bij elkaar gekomen. Tijdens deze bijeenkomsten hebben we gesproken over belangrijke actuele thema's voor onze deelnemers en werkgevers.

In 2023 waren er twintig overleggen waarbij het algemeen bestuur is samengekomen. Tijdens deze vergaderingen is over dezelfde onderwerpen gesproken, waarbij de overgang naar de vernieuwde pensioenregeling, datakwaliteit en duurzaam en verantwoord beleggen de meeste bestuurlijke tijd kregen.

Het niet-uitvoerend bestuur heeft in het verslagjaar elf keer overlegd in eigen kring, meer hierover is te lezen in [het verslag van het NUB](#).

Op belangrijke onderwerpen vraagt het algemeen bestuur advies van het verantwoordingsorgaan. In 2023 heeft (een delegatie van) het algemeen bestuur zeven overlegvergaderingen gehad met (een delegatie van) het verantwoordingsorgaan. Er is gesproken over het strategisch plan 2023-2025, de financiële opzet van de nieuwe pensioenregeling, voortgang datakwaliteit en de evaluatie van het omgekeerd-gemengde bestuursmodel. Adviesaanvragen die aan de orde zijn geweest, hadden betrekking op onder meer het premie- en indexatiebeleid voor de komende jaren, het StIP en het klachtenbeleid. Het algemeen bestuur neemt het advies van het verantwoordingsorgaan mee voordat het een definitief besluit neemt. Verder hebben we het verantwoordingsorgaan in een aantal themasessies bijgepraat over actuele thema's, zoals duurzaam en verantwoord beleggen, de risicohouding in de nieuwe pensioenregeling en ontwikkelingen met betrekking tot het nieuwe pensioenstelsel.

Diversiteitsbeleid vastgesteld

ABP wil een diverse en inclusieve organisatie zijn. In 2023 is het bestaande diversiteits- en inclusiebeleid van ABP geactualiseerd. De Code Pensioenfondsen gebruiken wij als vertrekpunt. Daarbij is gekeken naar genderdiversiteit, leeftijdsdiversiteit, etnisch-culturele diversiteit en het versterken van een inclusieve cultuur. Het bestuur zal in 2024 verder invulling geven aan de verhoogde ambitie.

Diversiteit begint met bewustwording. Wij zorgen ervoor dat alle ABP-medewerkers, het bestuur en de fondsorganen het belang ervaren van een diverse en inclusieve organisatie.

Bij de samenstelling en opvolging van ons bestuur en de medewerkerspopulatie houden wij zoveel mogelijk rekening met diversiteit in opleiding, achtergrond, persoonlijkheid, vaardigheden, culturen, zienswijzen, geslacht en leeftijd. We streven ernaar om zowel in ons bestuur als in onze medewerkerspopulatie een goede mix tussen mannen en vrouwen en leeftijden te hebben. Hiertoe hebben we streefcijfers voor zowel gender als leeftijd vastgesteld. Het verantwoordingsorgaan, waar wij geen directe invloed hebben op de samenstelling, zullen wij actief ondersteunen bij het realiseren van de diversiteitsdoelstellingen.

In het jaarlijkse medewerkersbetrokkenheidsonderzoek zijn ook vragen opgenomen over inclusie. We streven naar een score van 7,5. Dit geeft aan dat medewerkers het ermee eens zijn dat ABP een inclusieve cultuur heeft en dat ook zelf ervaren. Deze score kwam uit op 8,0.

Beleid nevenfuncties geactualiseerd

ABP heeft een gedragscode voor het tegengaan van belangenverstrengeling. Daarnaast heeft ABP het beleid Nevenfuncties. Dit beleid is een verdere uitwerking van de regels die in de gedragscode zijn opgenomen. In 2023 is het beleid Nevenfuncties geactualiseerd. De HR-commissie heeft dertien keer een beoordeling gedaan, waarbij één functie is afgewezen.

Zelfevaluatie en eigen ontwikkeling bestuur

Als onderdeel van ons beleid Geschiktheid besteedt het bestuur op vaste momenten bewust tijd en aandacht aan de eigen ontwikkeling. Daarmee voldoen we aan de wettelijke eisen die in de Beleidsregel Geschiktheid staan van DNB.

Naast de werking van het bestuursmodel heeft het algemeen bestuur in de zelfevaluatie het functioneren als team beoordeeld. In een themasessie is gesproken over wat goed gaat en wat beter kan. Hierbij is gekeken naar effectieve samenwerking, efficiënte vergaderingen en bestuurlijke effectiviteit. De opvolging van de uitkomsten van de zelfevaluatie zijn meegenomen in de

ontwikkelagenda van het algemeen bestuur en per 1 januari 2024 geïmplementeerd.

Voldoen aan wettelijke richtlijnen en codes

Externe compliance

ABP valt onder de Code Pensioenfondsen. Deze zelfregulerende code, die raakvlakken heeft met de Nederlandse Corporate Governance Code, is toegespitst op de pensioensector. We voldoen aan de normen die deze code stelt, met de volgende kanttekeningen:

- norm 33 stelt onder meer dat het bestuur leden moet hebben die jonger zijn dan veertig jaar. In het verslagjaar werd het jongste bestuurslid veertig jaar;
- norm 39 stelt dat een lid van het verantwoordingsorgaan wordt benoemd door het bestuur en wordt ontslagen door het verantwoordingsorgaan zelf. Bij het verantwoordingsorgaan van ABP worden leden benoemd door de voordragende partijen, omdat dit beter aansluit bij de governance van ABP.

Met ingang van 1 januari 2024 is de Code Pensioenfondsen vernieuwd. In het jaarverslag over 2024 rapporteren we aan de hand van die geactualiseerde code.

ABP voldoet aan de wettelijke OOB-vereisten voor goede governance. Verder was er op basis van de Pensioenwet in het verslagjaar geen sprake van:

- dwangsommen en bestuurlijke boeten (artikel 96 sub a PW);
- een aanwijzing als bedoeld in artikel 171 PW die aan de pensioenuitvoerder is gegeven (artikel 96 sub b PW);
- een aangestelde bewindvoerder als bedoeld in artikel 173 PW (artikel 96 sub c PW).

ABP heeft de principes van de Gedragslijn Verwerking Persoonsgegevens Pensioenfondsen van de Pensioenfederatie nageleefd. ABP heeft ook voldaan aan de plicht om bestuursleden in te schrijven in het UBO-register. Zoals uit de verplichtingen van

de SFDR voortvloeit, neemt ABP in bijlage IV informatie op over de duurzaamheid van onze beleggingsportefeuille conform de definities van de SFDR.

Voor onze bestuursleden wordt sinds 1 januari 2022 de Wet Normering Topinkomens (WNT) toegepast; dit is geen verplichting maar dit doen wij vrijwillig.

Voldoen aan onze interne regels

De ABP Gedragscode is voor 2023 en voor 2024 door de gehele organisatie, inclusief de leden van alle bestuurlijke gremia, ondertekend. Op het gebied van de naleving van de ABP Gedragscode, integriteit en de klokkenluidersregeling zijn er in het verslagjaar geen meldingen gedaan en deden zich geen bijzonderheden voor.

Nieuwe bestuurstrainee gestart

In 2023 heeft ABP een nieuwe bestuurstrainee aangenomen: Laura Smit. Naast haar werk als advocaat arbeidsrecht en pensioenrecht volgt zij de opleiding tot pensioenfondsbestuurder via PensioenLab Academie. 'In dat verband doe ik een traineeship bij ABP. De sfeer binnen ABP is heel collegiaal: iedereen is behulpzaam en staat open voor mijn reflecties. Met mijn feedback hoop ik van waarde te zijn voor het bestuur en de organisatie als geheel. Dankzij mijn traineeship heb ik beter zicht gekregen op de zware taak die bestuurders uitvoeren, zeker tijdens de transitie naar het vernieuwde pensioenstelsel. Er zijn zoveel verschillende speelvelden waarmee rekening gehouden moet worden. Er wordt op dit moment ontzettend hard gewerkt in de sector. Ik denk dat het belangrijk is om ook af en toe terug te kijken naar de successen die al zijn bereikt.'

Algemeen Bestuur

Het AB van ABP bestaat uit

Achterste rij van links naar rechts:

Rob Becker, Patrick Fey, Aldert Boonen, Harmen van Wijnen, Loek Sibbing, Andre van Vliet, Alfred Kool, Alfred Slager, Paul Rosenmöller

Voorste rij van links naar rechts:

Yolanda Verdonk, Vandena van der Meer-Gangapersadising, Anne Gram, Krista Nauta, Rianne Lemsom
Marjolein ten Kroode en Dominique Dijkhuis ontbreken op de foto.

Het AB wordt gevormd door het UB en NUB samen. Harmen van Wijnen, Dominique Dijkhuis (tijdelijk vervangen door Rianne Lemsom) en Yolanda Verdonk vormen het UB. De overige leden op de foto vormen het NUB.

Verantwoording en toezicht

Verslag van het niet-uitvoerend bestuur

Het interne toezicht van ABP is belegd bij het niet-uitvoerend bestuur. Wij worden hierbij ondersteund door de Auditcommissie.

Werkwijze van het interne toezicht

In 2023 hebben wij gewerkt conform ons toezichtplan, met vijf thema's die gedurende het jaar zijn gevolgd:

- evenwichtige belangenafweging
- financiële en niet-financiële risicobeheersing;
- beleggingsbeleid;
- financiële en niet-financiële informatieverschaffing door het fonds;
- de vernieuwde pensioenregeling.

Om het toezicht goed te kunnen uitoefenen, heeft het niet-uitvoerend bestuur gewerkt in delegaties, die elk een toezichtthema hebben opgepakt. De niet-uitvoerend bestuurders volgden gedurende het verslagjaar een of meerdere thema's en rapporteerden aan het voltallige niet-uitvoerend bestuur. Het niet-uitvoerend bestuur heeft voor het intern toezicht gebruik gemaakt van de kwartaalrapportages van het uitvoerend bestuur, de rapportages van de sleutelfunctiehouders en gesprekken met het uitvoerend bestuur. De niet-uitvoerend bestuurders hebben in de voorbereiding van de vijf thema's ook nader onderzoek gedaan door extra stukken van het uitvoerend bestuur te beoordelen en door gesprekken met individuele leden van het uitvoerend bestuur en de ABP-organisatie. De Auditcommissie heeft het niet-uitvoerend bestuur tevens gevoed met feedback, eigen observaties en suggesties. Verder heeft het niet-uitvoerend bestuur eind 2023, gezien de impact van de pensioentransitie, een commissie NPC ingericht die als vooruitgeschoven post van het niet-uitvoerend bestuur op frequente basis contact onderhoudt met het uitvoerend bestuur, de programma-manager en de sleutelfunctiehouders gedurende het transitieproces. Deze commissie heeft het niet-uitvoerend bestuur ook gevoed met observaties en suggesties.

Het niet-uitvoerend bestuur heeft met een uitgebreide rapportage en toelichting op 18 april 2024 verantwoording afgelegd aan het verantwoordingsorgaan op alle genoemde thema's. Het niet-uitvoerend bestuur heeft een samenvatting hiervan opgenomen in dit jaarverslag. Dit beknopte verslag beperkt zich tot de belangrijkste bevindingen vanuit het toezicht op de genoemde toezichtthema's, op basis waarvan wij ook enkele aanbevelingen doen.

Observaties en aanbevelingen van het NUB

De evenwichtige belangenafweging

Het niet-uitvoerend bestuur heeft nauwlettend gekeken naar de evenwichtige afweging van belangen bij de besluitvorming van het bestuur, in het bijzonder op het premie- en indexatiebeleid tot aan invaren en het premie- en indexatiebesluit 2024. Wij stellen vast dat het bestuur het besluitvormingsproces zorgvuldig heeft doorlopen en opinies van de sleutelfunctiehouders zijn meegenomen. Ook heeft het bestuur het verantwoordingsorgaan in beeld- en oordeelsvorming meegenomen en tot slot in staat is gesteld advies uit te brengen. Het verantwoordingsorgaan is tot een positief advies gekomen met betrekking tot het premie- en indexatiebesluit 2024, maar heeft ook nadrukkelijk gevraagd om meer informatie en inzichten ten aanzien van het premie- en indexatiebeleid tot aan invaren. In april 2024 zal het bestuur een heroverweging van het premie- en indexatiebeleid op basis van geactualiseerde informatie ter advies voorleggen in het verantwoordingsorgaan. Het adviestraject van november 2023 is begin 2024 geëvalueerd door het bestuur en het verantwoordingsorgaan. Hieruit zijn leerpunten gedestilleerd voor de toekomst. De belangen van alle groepen deelnemers zijn in het besluitvormingstraject evenwichtig afgewogen en er is helder gecommuniceerd naar belanghebbenden. Wij zien verder dat er goede stappen zijn gezet voor een nieuw toetsingskader

evenwichtigheid transitie, maar dat een formeel kader nog in ontwikkeling is. Wel is bij de besluitvorming het huidige evenwichtigheidskader zodanig gehanteerd, dat het rekening houdt met de transitie.

Financiële en niet-financiële risicobeheersing Vanuit het toezicht hebben wij de activiteiten gevolgd ten aanzien van de integrale risicobeheersing. Wij zien dat bij de implementatie van het interne-controleraamwerk (een veelomvattend meerjarenproject) de afgelopen jaren stappen zijn gezet. Zo is de risk-governance nader ingericht en wordt aandacht besteed aan het verder inbedden van het integrale risicomanagement in de eerste lijn. Ook is er een gedegen strategische risicoanalyse uitgevoerd, is de risicobereidheid herzien en is een driejaarlijkse eigen risicobeoordeling uitgevoerd in het vierde kwartaal van 2023. Er zijn verder goede stappen gezet om het eerstelijns risicomanagement te verbeteren. Tegelijkertijd stellen we vast dat nog verdere stappen gezet moeten worden om aan het geambieerde niveau te voldoen dat begin 2024 is vastgesteld door het bestuur.

Beleggingsbeleid

Strategisch beleggingsbeleid

Het niet-uitvoerend bestuur heeft het proces van het strategisch beleggingsbeleid (StiP) 2023-2024 gevolgd. Wij stellen vast dat het bestuur een zorgvuldig proces van beeld-oordeel-besluitvorming (BOB) heeft doorlopen en dat de in 2022 herijkte beleggingsovertuigingen zijn ingebed in het StiP. Ook zijn wij van mening dat er een duidelijke opdrachtvertaling en monitoring plaatsvindt richting APG. Het is belangrijk om te blijven anticiperen op nieuwe inzichten, informatie en veranderingen die van invloed zijn op de beleggingsportefeuille en dit goed te monitoren. Verder constateren wij dat er in de nieuwe portefeuille aandacht is voor de risico/rendementsverhouding, ook in relatie tot duurzaamheid. Binnen deze context gaat duurzaamheid niet ten koste van de risico/rendementsverhouding.

Duurzaam en verantwoord beleggingsbeleid van ABP

In de tweede helft van 2023 hebben wij de ontwikkelingen met betrekking tot de herziening van het nieuwe duurzaam en verantwoord beleggingsbeleid van ABP 2023-2030 gevolgd. Begin 2024 is het beleid vastgesteld. ABP wil met het vernieuwde beleid de (klimaat)risico's voor de beleggingsportefeuille nog beter beheersen om deelnemers te kunnen voorzien van een goed pensioen in een leefbare wereld. Wij stellen vast dat er sprake is geweest van een adequaat besluitvormingsproces. ABP ziet klimaat en biodiversiteit als de belangrijkste thema's waarop de samenleving en de economie veranderen. Daarnaast zijn het respecteren van mensenrechten en goed bestuur belangrijke thema's voor het fonds. Wij zien dat er structureel aandacht is voor alle drie de elementen binnen het DVB-beleid: de invulling van de E (klimaat en biodiversiteit), de S (sociaal, bijvoorbeeld arbeidsrechten) en G (governance). Het is belangrijk om bestuurlijke bewustwording en kennissessies over dit onderwerp te blijven voortzetten in 2024.

Financiële en niet-financiële informatieverschaffing door het fonds

Het niet-uitvoerend bestuur heeft de activiteiten gevolgd ten aanzien van de financiële en niet-financiële informatieverschaffing door het fonds aan deelnemers, werkgevers en stakeholders. ABP heeft zich verbonden aan een groot aantal commitments en lidmaatschappen, veelal op het gebied van duurzaam en verantwoord beleggen. Wij adviseren het bestuur om de verantwoording van hoe ABP belegt ten opzichte van deze gedane commitments en lidmaatschappen door te ontwikkelen.

Daarnaast hebben wij gekeken of ABP in haar rapportages inzicht geeft in de voortgang op DVB-doelen op een zo objectief en meetbaar mogelijke wijze, binnen de beperkingen die gelden over verkrijgbare data. Wij zijn van mening dat de onzekerheid van de data zichtbaarder gemaakt kan worden om de juiste verwachtingen te creëren bij stakeholders. Over het jaar 2023 is een toegankelijk en informatief jaarverslag gerealiseerd, waarbij is voldaan aan alle wettelijke eisen met betrekking tot de

informatieverschaffing. Wij ondersteunen de stappen die het bestuur in 2023 heeft gezet in de 2025-doelstellingen van integrated reporting en moedigen het bestuur verder aan om de claim 'goed pensioen in een leefbare wereld' nog concreter en tastbaarder uit te werken in de geïntegreerde verslaglegging.

Vernieuwde pensioenregeling

Een bijzondere mijlpaal was de laatste vergaderdag van de Eerste Kamer voor de zomer, toen de Wet Toekomst Pensioenen werd aangenomen. Hiermee kan de vernieuwde pensioenregeling verder worden voorbereid. In de Pensioenkamer is vervolgens constructief gewerkt en is medio december 2023 tot een hoofdlijnenresultaat voor de vernieuwde pensioenregeling van ABP gekomen. Vanuit het intern toezicht hebben we, net als in 2022, de voorbereidende werkzaamheden voor de invoering van de vernieuwde pensioenregeling nauwlettend gevolgd. Wij hebben gekeken naar zowel het besluitvormingsproces (de beleidskant) als naar de regie door het uitvoerend bestuur op het realiseren van de transitie (door APG).

Toezicht op de bestuurlijke besluitvorming ten aanzien van beleidsmatige keuzes

Wij zien dat de totstandkoming van de vernieuwde pensioenregeling voor een uitdagende projectplanning zorgt en dat de aansturing een complex proces is dat continu aandacht en capaciteit vergt. Vrijwel alle van belang zijnde aspecten, voorwaarden en afwegingen voor een pensioenfonds komen aan de orde: de financiële opzet, evenwichtigheid, risicobereidheid, risicobeheersing, datakwaliteit, bedrijfsvoering en communicatie. Wij constateren dat er door iedereen binnen ABP hard gewerkt wordt om de vernieuwde pensioenregeling tot stand te brengen. De verhoudingen tussen ABP en de Pensioenkamer zijn goed. Er is sprake van een constructief overleg en er wordt voortgang geboekt. We lichten hieronder enkele observaties uit die vanuit toezicht aandacht vragen:

In 2023 heeft het niet-uitvoerend bestuur aan het bestuur gevraagd om een beleidskader voor evenwichtigheid van de transitie vast te stellen, zodat besluitvorming hieraan getoetst kan worden. Wij constateren dat er in 2023 goede stappen zijn gezet voor een beleidskader evenwichtigheid transitie, maar dat een formeel beleidskader nog ontbreekt. Ook zien wij dat het borgen van uitvoerbaarheid van de transitie in ontwikkeling is. De uitvoerbaarheid gaat om het tijdig, beheerst en integer kunnen uitvoeren van de transitie én het beheerst en integer kunnen uitvoeren van de pensioenregeling na de transitie. In 2023 heeft het niet-uitvoerend bestuur aan het bestuur gevraagd om een uitvoeringskader voor de beleidsvoorbereiding vast te stellen, waarmee het niet-uitvoerend bestuur toezicht kan houden op de regie van het uitvoerend bestuur (op het realiseren van de transitie door APG). Begin 2024 is dit uitvoeringskader vastgesteld.

De regie van het uitvoerend bestuur op het realiseren van de transitie (door APG)

ABP heeft de opdracht om de vernieuwde pensioenregeling uit te voeren nadat die door sociale partners in de Pensioenkamer is vastgesteld. ABP bepaalt hiervoor strategie en beleid, de uitvoering is uitbesteed aan APG. Wij zien dat de transitieprogramma's van APG en ABP goed op elkaar zijn afgestemd. Er staat een uitgebreide governance-structuur, onder ander met coördinatie- en regie-overleggen met APG en verschillende werkstromen die op elkaar aansluiten. Op het moment dat wordt geconstateerd dat het op een subonderdeel niet goed loopt, wordt dit gesignaleerd en komt dit in risicorapportages naar voren, zodat er gerichte acties worden ondernomen. De Risico Self Assesment (RSA) en de rapportagestructuur dragen bij aan het comfort. Het UB en de ABP-organisatie stelt bovendien regelmatig toetsvragen aan APG.

Met betrekking tot de datakwaliteit ziet het niet-uitvoerend bestuur dat er alert en gericht wordt gestuurd door het uitvoerend bestuur, met duidelijk vastgelegde KPI's voor APG. Het monitoren van de status ten opzichte van de ambitie blijft een aandachtspunt. Ook het tijdig afronden van het op orde

maken van administratie, processen en data blijft, mede vanwege de benodigde verandercapaciteit bij zowel ABP als APG, een belangrijk onderwerp. Wij zien dat ieder handelingsperspectief dat er is wordt benut. We zullen voortgang en ontwikkelingen in 2024 nauwlettend blijven volgen.

Aanbeveling aan het bestuur voor 2024

De kernaanbevelingen uit 2022 zijn goed opgevolgd. Gedurende het jaar 2023 heeft het niet-uitvoerend bestuur een aantal nieuwe aanbevelingen gedaan aan het bestuur waaraan opvolging is gegeven. Zo is een beleidskader voor de uitvoering van de transitie vastgesteld in het eerste kwartaal van 2024, is de tweede helft van 2023 versnelling gekomen in het bestuur over de invulling van het DVB-beleid en is vormgegeven aan het evenwichtigheidskader voor het premie- en indexatiebeleid rekening houdend met het invaren.

Een aantal aanbevelingen lopen door in 2024. Hieronder een aantal van deze aanbevelingen waarvan het NUB de opvolging in 2024 zal monitoren:

- Stel in de eerste helft van 2024 een beleidskader evenwichtigheid transitie vast.
- Geef opvolging aan de strategische risicoanalyse door de huidige hoog-over risicobereidheid uit te werken naar concrete maatstaven die getoetst en gemonitord kunnen worden.
- Maak het uitgangspunt 'goed pensioen in een leefbare wereld' steeds verder concreet in de geïntegreerde verslaglegging.
- Naarmate de transitiedatum van 1 januari 2027 dichterbij komt, wordt het steeds belangrijker om de opdrachtgevers- en regierol richting APG gericht te blijven uitvoeren. Geef hier passend invulling aan om handelingsperspectief te blijven houden in alle fases van de transitie.

Dankwoord

Het niet-uitvoerend bestuur spreekt zijn waardering uit voor de inzet van het uitvoerend bestuur, de medewerkers van ABP, het verantwoordingsorgaan, de Auditcommissie, de commissie Beleggingen en de commissie Pensioenen en alle andere betrokkenen voor de open dialoog en de prettige samenwerking.

Amsterdam, 18 april 2024

Namens het niet-uitvoerend bestuur

Loek Sibbing, voorzitter

Verslag van het verantwoordingsorgaan

In dit verslag licht het verantwoordingsorgaan toe hoe het in 2023 invulling heeft gegeven aan zijn taken en bevoegdheden. Eerst worden de taken en samenstelling van het verantwoordingsorgaan geschetst. Vervolgens wordt beschreven hoe vaak er is vergaderd in het verslagjaar. Daarna gaan we in op de onderwerpen die in dit jaar aan de orde zijn geweest, waarbij achtereenvolgens stilgestaan wordt bij adviesaanvragen, overige onderwerpen, oordeel over handelen van het bestuur in 2022 en themabijeenkomsten.

1. Taken en bevoegdheden

ABP is wettelijk verplicht een verantwoordingsorgaan in te stellen. De taken en bevoegdheden van het verantwoordingsorgaan zijn vastgelegd in de Pensioenwet, de statuten van ABP en het reglement van het verantwoordingsorgaan.

Het verantwoordingsorgaan heeft als taak het gevraagd en ongevraagd adviseren van het algemeen bestuur. In de Statuten van de Stichting Pensioenfonds ABP is vastgelegd dat deze advisering in ieder geval moet gaan over de volgende onderwerpen:

- het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtingsbeleid, de premie- en indexatienota, het strategische beleggingsbeleid, de actuariële en bedrijfstechnische nota (ABTN), het strategische meerjarenplan en beleggingsbeleid, het herstelplan, de interne klachten- en geschillenprocedure;
- het terugstorten van premie of verlenen van premiekorting;
- het doorvoeren van kortingsmaatregelen;
- het aangaan, wijzigen of beëindigen van de uitbestedingsovereenkomst(en) met de uitvoeringsorganisatie(s);
- het beleid inzake beloningen;
- de vorm en inrichting van het intern toezicht;
- de overdracht van verplichtingen van het fonds of de overname van verplichtingen;
- liquidatie, fusie of splitsing van het fonds;
- het sluiten, wijzigen of beëindigen van een uitvoeringsovereenkomst;
- het omzetten van het fonds in een andere rechtsvorm;
- profielen van de externe leden van de auditcommissie;
- algemene profielen van de uitvoerende en niet-uitvoerende bestuursleden;

- het wijzigen van de statuten en de reglementen van de organen van ABP (niet zijnde pensioenreglementen).

Drie niet-uitvoerende bestuurders worden benoemd op bindende voordracht van de vertegenwoordigers van de gepensioneerden in het VO.

Deze personen komen namens de gepensioneerden in het niet-uitvoerend bestuur. Het bestuur benoemt deze personen op basis van het geschiktheidsprofiel en met inachtneming van de bindende voordrachten. In het verslagjaar zijn Rob Becker (57) en Alfred Kool (67) als niet-uitvoerend bestuurders voorgedragen vanuit de gepensioneerden van het verantwoordingsorgaan. Zij vervangen Conchita Mulder-Volkers en Xander den Uyl.

Het VO beoordeelt elk jaar of het bestuur goed gehandeld heeft.

Het algemeen bestuur bestaat momenteel uit drie uitvoerende bestuursleden, elf niet-uitvoerende bestuursleden en één onafhankelijk voorzitter die ook voorzitter is van het niet-uitvoerend bestuur. Het algemeen bestuur legt verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan over het beleid van ABP voor de toekomst en hoe het beleid is uitgevoerd in het afgelopen jaar. Deze verantwoording gebeurt op basis van het jaarverslag, de jaarrekening en andere relevante informatie. Verder spreekt het verantwoordingsorgaan in het kader van het jaarwerkproces één keer per jaar met de compliance officer, de externe accountant, de externe actuaris, de sleutelfunctiehouders en de auditcommissie. Het verantwoordingsorgaan gebruikt deze gesprekken en informatie om een oordeel te geven over het handelen van het algemeen bestuur.

2. Zo ziet het verantwoordingsorgaan eruit

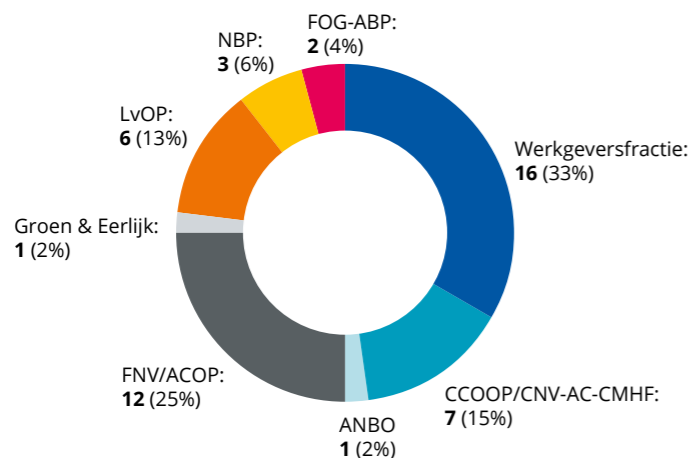
Verkiezingen en zetelverdeling

Het verantwoordingsorgaan bestaat uit 48 personen. Werkgeversorganisaties benoemen de vertegenwoordigers van werkgevers. De vertegenwoordigers van actieve deelnemers en gepensioneerden worden eens in de vier jaar gekozen. In april 2026 zullen er nieuwe verkiezingen worden georganiseerd. Het verantwoordingsorgaan wordt meegenomen in de opzet en de communicatie in de aanloop naar deze verkiezingen. Een van de doelen van de communicatiestrategie is om eraan bij te dragen dat meer jongeren zich zullen kandideren voor het verantwoordingsorgaan.

De zetelverdeling is als volgt:

- negentien leden namens actieve deelnemers;
- dertien leden namens gepensioneerden;
- zestien leden namens werkgevers.

Zetelverdeling per fractie sinds 1 juli 2022

Het verantwoordingsorgaan bestaat uit zeven fracties met gekozen leden, en een werkgeversfractie met benoemde leden.

3. Vergaderingen en bijeenkomsten in het verslagjaar

Vergaderingen in eigen kring

In 2023 heeft het verantwoordingsorgaan dertien keer in eigen kring vergaderd. Tijdens deze overleggen zijn de vergaderingen met het bestuur voorbereid.

Commissie- en fractievergaderingen

De vergaderingen van het verantwoordingsorgaan in eigen kring werden veelal voorafgegaan door vergaderingen/bijeenkomsten van de diverse fracties en commissies. Het verantwoordingsorgaan bestaat uit verschillende fracties die werken vanuit een eigen visie en ambitie. Daarnaast werkt het orgaan met vier commissies: de commissie financiën, de commissie communicatie, de commissie beleggingen en de commissie algemeen. In de commissies worden de vergaderingen van het verantwoordingsorgaan met het bestuur voorbereid. De commissies geven vervolgens advies aan het verantwoordingsorgaan over de in te nemen standpunten. Commissies hebben geen besluitvormende bevoegdheid.

Interne werkgroep nieuw pensioencontract

Op 1 januari 2027 wil ABP het nieuwe pensioencontract (NPC) invoeren dat voortvloeit uit de Wet toekomst pensioenen. In verband hiermee heeft het verantwoordingsorgaan eind 2022 een werkgroep geformeerd, die de behandeling van adviesaanvragen rondom het NPC voorbereidt. In het kader van het NPC is aan het verantwoordingsorgaan een versterkt adviesrecht¹ toegekend. Dit versterkte adviesrecht stelt het verantwoordingsorgaan in staat te adviseren over het voorgenomen invaarsbesluit. Daarnaast

heeft het verantwoordingsorgaan adviesrecht over het uitvoeringsreglement. Het verantwoordingsorgaan kan het transitieplan en implementatieplan gebruiken om het voorgenomen besluit tot invaren te beoordelen. Het verantwoordingsorgaan heeft geen adviesrecht ten aanzien van het transitieplan en implementatieplan. Deze plannen dienen alleen als informatiebron voor het uiteindelijke advies over het voorgenomen besluit tot invaren.

In 2023 heeft de werkgroep bijna wekelijks overlegd en het verantwoordingsorgaan tijdens de vergaderingen in eigen kring op de hoogte gesteld van haar werkzaamheden. De werkgroep heeft zich laten bijstaan door een externe adviseur (Milliman Pensioenen, Amsterdam). Ook heeft de werkgroep NPC in totaal zes bijeenkomsten gehad met de door het bestuur ingestelde projectgroep die zich vanuit ABP bezighoudt met het nieuwe pensioencontract. Daarnaast heeft de werkgroep twee keer gesproken met de Pensioenkamer om op de hoogte te blijven van het proces om te komen tot een nieuwe ABP-pensioenregeling in 2027. Ook in 2024 zal de werkgroep overleggen met de Pensioenkamer, het overlegorgaan van sociale partners dat de pensioenregeling vastlegt.

Vergaderingen met het algemeen bestuur

In 2023 is zes keer overleg gevoerd met het algemeen bestuur. De belangrijkste gespreksonderwerpen waren het verbeteren van de datakwaliteit, de voorbereidingen voor de implementatie van het NPC en de adviesaanvragen die het bestuur heeft voorgelegd aan het verantwoordingsorgaan (zie punt 4 hierna). Voorafgaand aan de adviesaanvragen is het verantwoordingsorgaan in commissieverband op meerdere onderwerpen door het bestuur bijgepraat. Het verantwoordingsorgaan volgt hierbij een BOA-proces (beeldvorming-, oordeelsvorming- en adviescyclus). Dit houdt in dat voorafgaand aan de meeste adviesaanvragen een beeld- en oordeelsvormende sessie wordt gehouden. Tijdens

¹ Om de belangen van deelnemers en gepensioneerden bij de besluitvorming rondom het NPC te waarborgen, is er een versterkt adviesrecht toegekend aan het verantwoordingsorgaan of een geleding van het verantwoordingsorgaan op het voorgenomen besluit tot invaren en de beleidsmatige keuzes die hierbij worden gemaakt. Het verantwoordingsorgaan als geheel (geen individuele geleding) kan beroep instellen tegen het invaarsbesluit bij de Ondernemingskamer van het Gerechtshof te Amsterdam.

deze sessies worden de concept-bestuursnotities met betrekking tot het te nemen besluit aan de betrokken commissie(s) van het verantwoordingsorgaan voorgelegd, waarbij er ruimte is om vragen te stellen en suggesties te doen.

Vergaderingen met het niet-uitvoerend bestuur

In 2023 is er drie keer overleg geweest met het niet-uitvoerend bestuur. Zoals het omgekeerd-gemengde bestuursmodel voorschrijft, legt het niet-uitvoerend bestuur verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan over het gevoerde interne toezicht. Mede in dit kader heeft het niet-uitvoerend bestuur in 2023 een Toezichtagenda, twee tussenrapportages en een jaarverslag opgeleverd aan het verantwoordingsorgaan. Onderwerpen die zijn besproken, hadden vooral betrekking op de werking van het interne toezicht, de evenwichtigheid van het indexatiebesluit 2023, het NPC, het Beleid duurzaam en verantwoord beleggen en het verbeteren van datakwaliteit. Om het verantwoordingsorgaan een beter beeld en meer comfort te geven bij de werking van het interne toezicht, hebben een delegatie van het niet-uitvoerend bestuur en van het verantwoordingsorgaan gesproken over de jaarlijkse vergadercyclus en de wijze van rapporteren aan het verantwoordingsorgaan. Omdat in de twee tussenrapportages en het jaarverslag overlap zit, is samen met het verantwoordingsorgaan besloten om in 2024 overleg te voeren op basis van de Toezichtagenda, één tussenrapportage en het jaarverslag.

4. Adviesaanvragen

De volgende adviesaanvragen zijn in 2023 aan de orde gekomen:

Adviesaanvraag Herstelplan

Volgens de Pensioenwet moeten pensioenfondsen een herstelplan doorrekenen wanneer de beleidsdekkingsgraad te laag is. De beleidsdekkingsgraad van ABP had eind 2022 hoger dan 129,2% moeten zijn, maar was 110,9%. Daarom heeft het bestuur een nieuw herstelplan opgesteld

en dit ter advies voorgelegd aan het verantwoordingsorgaan. Het verantwoordingsorgaan heeft positief geadviseerd over het herstelplan.

Adviesaanvraag gedragscode voor bestuur en medewerkers van ABP en gedragscode verantwoordingsorgaan

In het licht van de overstap van het paritaire bestuursmodel naar het omgekeerd-gemengde model (per 1 januari 2022) zijn de procedures zoals opgenomen in de Gedragscode 2021 niet meer van toepassing. De gedragscode voor bestuur en medewerkers van ABP is hierop aangepast en in april 2022 heeft het verantwoordingsorgaan hierover een positief advies gegeven. Begin 2023 zijn er nog enkele tekstuele veranderingen doorgevoerd, waarna de gedragscode opnieuw ter advies werd aangeboden aan het verantwoordingsorgaan. Over de aanpassing van de gedragscode voor bestuur en medewerkers van ABP heeft het verantwoordingsorgaan positief geadviseerd.

In 2021 uitte het verantwoordingsorgaan daarnaast de wens om, in plaats van onderdeel uit te maken van de algemene ABP-gedragscode, te komen tot een eigen gedragscode voor zijn leden. In april 2022 heeft het verantwoordingsorgaan positief geadviseerd over de verantwoordingsorgaan-gedragscode. In februari 2023 heeft het verantwoordingsorgaan opnieuw gevraagd om de gedragscode nader te duiden met betrekking tot het omgaan met vertrouwelijkheid van stukken en het raadplegen van de achterban. Het algemeen bestuur en het verantwoordingsorgaan hebben besproken dat uitingen van een verantwoordingsorgaanlid naar de achterban of derden over een afgegeven advies en de beleidsbeslissing daarover niet mogen leiden tot een schending van de gedragscode. Ook heeft het algemeen bestuur bevestigd dat communicatie over (afwijkende) standpunten naar de achterban en derden kan plaatsvinden als onderdeel van het reguliere verantwoordingsorgaanwerk, rekening houdend met de regels voor vertrouwelijkheid. Het verantwoordingsorgaan heeft positief geadviseerd.

Adviesaanvraag Strategisch plan 2023-2025

Het strategisch plan is het beleidsdocument dat de leidraad vormt voor de activiteiten van het fonds. In 2022 heeft het bestuur een start gemaakt met de herziening van het strategisch kader. De strategische cyclus van ABP omvat in de regel een driejaarlijkse periode. Vanwege de overgang naar het nieuwe bestuursmodel per januari 2022 is de toen lopende strategiecycclus verlengd. In 2023 is het strategisch kader (het verhaal en de strategische pijlers 2030) aan het verantwoordingsorgaan ter advisering aangeboden.

Voorafgaand aan de formele adviesaanvraag heeft een aantal interactieve sessies met het bestuur plaatsgevonden. Het verantwoordingsorgaan heeft waardering geuit voor de manier waarop het bestuur het verantwoordingsorgaan in het proces heeft meegenomen. Het verantwoordingsorgaan heeft enkele aandachtspunten en opmerkingen naar voren gebracht. Met betrekking tot het plan om een ABP-netwerk te realiseren via bestaande en nieuwe initiatieven heeft het verantwoordingsorgaan bijvoorbeeld gevraagd om hierover jaarlijks geïnformeerd te worden. Ook heeft het verantwoordingsorgaan met het bestuur van gedachten gewisseld over het vinden van een balans tussen de maatschappelijke context en de taak van een pensioenfonds om een goed pensioen te borgen voor deelnemers en gepensioneerden. Daarnaast heeft het verantwoordingsorgaan aangegeven dat de termen 'koopkrachtig en stabiel pensioen' wellicht tegenstrijdig opgevat zouden kunnen worden. Hierop heeft het bestuur aangegeven dat een koopkrachtig pensioen het uitgangspunt is. In overleg met sociale partners moet hierin een balans worden gevonden. Daaropvolgend heeft het verantwoordingsorgaan positief geadviseerd.

Adviesaanvraag ABTN

Alle pensioenafspraken worden vastgelegd in het beleid van ABP. Officieel heet dit de Actuariële en bedrijfstechnische nota (ABTN). In het kader van de jaarlijkse actualisering van de ABTN is het verantwoordingsorgaan gevraagd advies uit te brengen over de voorgenomen besluitvorming ten aanzien van de ABTN 2023. Het

verantwoordingsorgaan adviseerde in april 2023 positief over de adviesaanvraag ABTN.

Adviesaanvraag aanpassing statuten en bestuursreglement

Door omstandigheden heeft een van de bestuurders van het uitvoerend bestuur haar werkzaamheden tijdelijk neergelegd. Gezien de verwachte duur heeft het algemeen bestuur in april 2023 besloten om op zoek te gaan naar tijdelijke externe vervanging. Aangezien de statuten niet voorzagen in een tijdelijke vervanging, is een (kleine) aanpassing in de statuten doorgevoerd; het bestuursreglement is ter advies voorgelegd aan het verantwoordingsorgaan. Het verantwoordingsorgaan heeft positief geadviseerd.

Adviesaanvraag nadere overeenkomst vermogensbeheer en Service Level Agreements op strategische uitgangspunten

In het kader van de jaarlijkse beleidscyclus zijn in september 2023 de geactualiseerde Service Level Agreements (SLA's, de uitvoeringsafspraken van ABP met APG over uitvoering van de regeling) met het verantwoordingsorgaan besproken. In het kader van de transitie heeft het bestuur aangegeven dat in de SLA's meer gestuurd kan worden op strategische thema's. Voor vraagstukken die betrekking hebben op deze transitie wordt naast de jaarlijkse SLA in 2024 ook een transitie-SLA opgesteld om strakker te kunnen sturen op mijlpalen de komende jaren. Het verantwoordingsorgaan heeft positief geadviseerd.

Adviesaanvraag Klachtenbeleid

De Wet toekomst pensioenen (Wtp) verplicht pensioenfondsen om zich vanaf 1 januari 2024 aan te sluiten bij een externe geschilleninstantie: de Geschilleninstantie Pensioenfondsen (GIP). Om een procedure te starten bij het GIP, dient een klager eerst een interne procedure doorlopen te hebben bij het pensioenfonds. Voor deze procedure stelt de wetgever een periode van maximaal twaalf weken. Binnen de huidige klachtenprocedure van ABP is hiermee geen rekening gehouden en is deze termijn niet haalbaar. Daarom is, na een positief advies van het verantwoordingsorgaan, de interne klachtenprocedure gewijzigd. Het verantwoordingsorgaan adviseerde ook positief

over de gewijzigde klachtenregeling en daaruit voortvloeiende wijziging van het reglement van de Commissie van Beroep (CvB) van ABP. Het verantwoordingsorgaan vroeg daarbij om geïnformeerd te blijven over knelpunten in de uitvoering van de regeling. Medio 2024 wordt de commissie communicatie van het verantwoordingsorgaan bijgepraat over de stand van zaken met betrekking tot de uitvoering.

Adviesaanvraag aanpassing statuten en bestuursreglement

De wijziging in het klachtenbeleid vroeg tevens om een statutenwijziging per 1 januari 2024 en om een toevoeging aan het bestuursreglement om beide in overeenstemming te brengen met het nieuwe klachtenbeleid. Verder is er een periodieke actualisering doorgevoerd. Het verantwoordingsorgaan heeft hierover positief geadviseerd.

Strategisch beleggingsplan (StIP)

In 2022 heeft het bestuur nieuwe beleggingsovertuigingen vastgesteld met daarin een visie en houding ten aanzien van rendement, risico, kosten en duurzaamheid. In de nieuwe beleggingsovertuigingen komt explicieter naar voren dat ABP invloed heeft op de maatschappij en andersom. Ook duurzaamheid, kostenbewustzijn en beleggen in Nederland zijn steviger verankerd in de beleggingsovertuigingen. Over deze beleggingsovertuigingen adviseerde het verantwoordingsorgaan in 2022 positief.

De beleggingsovertuigingen zijn het vertrekpunt voor alle beleggingen die ABP doet. Met het StIP wordt de brug geslagen naar de feitelijke uitvoering van de overtuigingen. In november 2023 is het StIP voor 2024 tot en met 2026 ter advies aan het verantwoordingsorgaan voorgelegd. Ten aanzien van het beleggingsplan heeft het verantwoordingsorgaan vooral de wens geuit om meer inzage te krijgen in de verwachte impact van duurzaam beleggen op het rendement over de gehele portefeuille. Hierbij stelde het verantwoordingsorgaan dat koopkrachtbescherming een belangrijke randvoorwaarde is van de beleggingsovertuigingen van een pensioenfonds. Het bestuur heeft hierop aangegeven dat koopkrachtbescherming

het uitgangspunt is in de herijkte strategie. Daar wordt geen concessie aan gedaan. Gezien de brede vraag naar informatie rondom de impact van duurzaam beleggen op rendement zal voor het verantwoordingsorgaan in 2024 een themasessie worden belegd over dit onderwerp.

Adviesaanvraag Premie- en indexatiebeleid tot invaren

In november 2023 is de nota Premie- en Indexatiebeleid tot invaren besproken. In de nota is gememoreerd dat ABP de intentie heeft om op 1 januari 2027 over te gaan naar het vernieuwde pensioenstelsel. In dat kader heeft het bestuur zich voorgenomen om voor de besluitvorming over premie en indexatie 2024 gebruik te maken van de indexatie AMvB en om in 2024 over te stappen op het transitie-FTK. Ook stelde het bestuur voor om het te voeren premie-, verlaging- en indexatiebeleid voor de gehele periode tot het moment van invaren (1 januari 2027) in het najaar van 2023 vast te stellen.

Een aandachtspunt vanuit het verantwoordingsorgaan betrof dat in het voorgestelde beleid wordt uitgegaan van een aantal aannames met betrekking tot de transitie en inrichting van de vernieuwde pensioenregeling, die nog niet bekend zijn of die nader onderbouwd moeten worden. Hiermee wordt vooruitgelopen op besluitvorming waarover het verantwoordingsorgaan nog geen advies heeft kunnen geven. Het verantwoordingsorgaan heeft aangegeven dat meer informatie en inzichten nodig zijn om tot een juiste inhoudelijke belangenafweging en advisering te kunnen komen. Na de toezegging van het bestuur om in april 2024 opnieuw een adviesaanvraag over het Premie- en indexatiebeleid tot invaren voor te leggen aan het verantwoordingsorgaan, heeft het verantwoordingsorgaan (in kleine meerderheid) besloten positief te adviseren. Bij deze adviesaanvraag wordt alle nieuwe informatie om te komen tot een integrale heroverweging van het Premie- en indexatiebeleid meegenomen. Verder zal er begin 2024 een overleg plaatsvinden tussen een delegatie van het verantwoordingsorgaan en een delegatie van het bestuur om te reflecteren op het traject rondom het Premie- en indexatiebeleid.

Adviesaanvraag Premie- en indexatiebesluit 2024

Jaarlijks neemt het bestuur in november een (voorgenomen) besluit over de hoogte van de premie en indexatie per 1 januari van het volgende jaar. Voor het indexatiebesluit wordt net als in 2022 gebruik gemaakt van de indexatie AmvB, die tot 1 januari 2024 van kracht is. In de nota is aangegeven dat ABP de pensioenen wenst te verhogen per 1 januari 2024 met 3,03% en de premie voor 2024 te verlagen. Het verantwoordingsorgaan adviseerde positief over dit tweeledige besluit.

5. Overige onderwerpen

Onderzoek naar kosten

ABP heeft Mercer, een extern adviesbureau, in 2022 gevraagd een onderzoek uit te voeren naar de vermogensbeheerkosten voor haar totale portefeuille op basis van de kosten in het boekjaar 2021. Het doel van dit onderzoek was om meer inzicht te krijgen in de samenstelling en de structuur van de verschillende kostencategorieën met betrekking tot het vermogensbeheer en om te beoordelen of deze kosten marktconform zijn. Het onderzoek is in het voorjaar van 2023 afgerond. In juni 2023 heeft het algemeen bestuur de uitkomsten van dit rapport (waarvan de hoofdconclusies zijn opgenomen in het jaarverslag 2022) met het verantwoordingsorgaan besproken. Er is van gedachten gewisseld over de spanning die er zit tussen de (hogere) opbrengst van private equity en de absolute beloningen. Ook is er stilgestaan bij de categorieën van de strategische asset-allocatie die tegen elkaar worden afgewogen aan de hand van vier aspecten: rendement, risico, duurzaamheid en kosten.

Werkbezoek bij uitvoeringsorganisatie APG

Het verantwoordingsorgaan heeft in oktober van 2023 een werkbezoek gebracht aan APG in Heerlen, waarbij de leden op diverse onderwerpen werden bijgepraat. Bijvoorbeeld over deelnemerscommunicatie, invulling geven aan het realiseren van de feitelijke transitie naar het NPC in de bedrijfsvoering van APG, de voortgang van het integrale plan voor datakwaliteit en

de rolverdeling en verantwoordelijkheden ABP-APG ten aanzien van beleggen. De aanwezige leden waren zeer te spreken over de verkregen informatie en de manier waarop die werd gepresenteerd door APG.

Voortgang verbeteren datakwaliteit

Het verantwoordingsorgaan heeft ook in dit verslagjaar aandacht gevraagd voor het tijdig verbeteren van de data in de administratie. ABP blijft actief zoeken naar mogelijkheden om de pensioenregeling te vereenvoudigen en onjuistheden tot een minimum te beperken, met als uitgangspunt dat elke deelnemer van ABP krijg waar hij of zij recht op heeft. Het bestuur meldde medio 2023 dat de eerder gestelde deadline van 1 januari 2025 voor het gereed zijn van alle herstelacties niet haalbaar is, als gevolg van onder andere extra uit te voeren herstelacties en complexer herstel. Ook was het nodig alle andere activiteiten op het gebied van datakwaliteit, die relevant zijn voor het invaren, te integreren in één programma zodat effectieve inzet van capaciteit en integrale aansturing binnen APG gerealiseerd worden. De deadline van alle activiteiten rondom datakwaliteit nodig voor invaren, waaronder het uitvoeren van alle herstelacties van Grip op Data, is het derde kwartaal van 2026. Het bestuur en het verantwoordingsorgaan hebben na deze melding van gedachten gewisseld over onder andere de herstelacties en het verkennen van alternatieve scenario's om te waarborgen dat afronding van de activiteiten in het derde kwartaal van 2026 en invaren per 1 januari 2027 haalbaar blijven, ook als er tegenvallers zijn. Om maximale zekerheid te krijgen dat alle mogelijke invalshoeken en mogelijkheden zijn verkend, is door ABP en APG in het derde kwartaal van 2023 gewerkt aan een nieuw Integraal Datakwaliteitsplan waarin alle activiteiten zijn opgenomen om tijdig en met aantoonbaar adequate datakwaliteit in te kunnen varen per 1 januari 2027. Dit plan wordt sinds het vierde kwartaal van 2023 uitgevoerd. De komende jaren wordt het verantwoordingsorgaan over dit thema geïnformeerd door het bestuur aan de hand van voortgangsrapportages.

Uitkomsten evaluatie nieuw bestuursmodel

In 2022 ging ABP over naar een nieuw bestuursmodel: het omgekeerd-gemengde model (OGM). Na het eerste jaar werken in het OGM heeft het bestuur in 2023 een eigen evaluatie uitgevoerd. De rapportage met de uitkomsten is in juni en in september 2023 besproken met het verantwoordingsorgaan. Het verantwoordingsorgaan heeft in deze gesprekken aangegeven dat het belangrijk is dat het algemeen bestuur met het verantwoordingsorgaan in gesprek blijft over het bestuursmodel, omdat het van belang is voor het functioneren van ABP en omdat het een tijd kan duren voordat het model tot de gewenste volwassenheid is gekomen. Ook is gesproken over het behalen van de hoofddoelstelling van de overgang naar het OGM: ABP slagvaardiger en effectiever besturen in een periode die grote uitdagingen met zich meebrengt, zoals de transitie naar het NPC. Er is gemeld dat in het nieuwe model een duidelijke taak- en rolverdeling is richting APG. Het uitvoerend bestuur werkt als een vooruitgeschoven post richting APG, wat bijdraagt aan duidelijkheid en slagvaardigheid. Het verantwoordingsorgaan onderstreept dat de relatie met APG veel aandacht verdient. In het paritaire model gebeurde dat vanuit verschillende assen en was de rol- en taakverdeling minder duidelijk. Er is verder gemeld dat er verbeterlagen zijn gemaakt en dat het fonds aan alle wet- en regelgeving voldoet. Ook is aangegeven dat er nog ontwikkelpunten zijn op het gebied van de inrichting van de governance, de werking van de governance en gedrag en cultuur. Het algemeen bestuur gaat concreet aan de slag met de verbetering van de beleidsvoorbereiding en de werking van de commissies, verdere versterking van de interne toezichtrol, de ontwikkeling van de rollen en taken van het uitvoerend bestuur en de verbetering van de samenwerking met APG.

Weghalen Pensioenpot in MijnABP

Op 25 mei 2023 is ABP, mede op verzoek van het verantwoordingsorgaan, gestopt met de Pensioenpot op MijnABP. De Pensioenpot liet zien hoeveel geld ABP bij benadering reserveert voor het pensioen van een deelnemer. Om verwarring te voorkomen doordat de regels voor pensioen veranderen in het vernieuwde stelsel en de wettelijke pensioenpot op een andere manier wordt samengesteld, is de ABP Pensioenpot offline gehaald. Binnen de commissie communicatie is er gesproken over de communicatie rondom het weghalen van de Pensioenpot en zijn er vragen gesteld over grote verschillen tussen deelnemers en bedragen die door de Pensioenpot werden getoond.

6. Oordeel over het handelen van het bestuur in 2022

Op 27 april 2023 heeft het bestuur aan het verantwoordingsorgaan verantwoording afgelegd over het in 2022 gevoerde beleid. Voorafgaand aan deze vergadering heeft inhoudelijke behandeling van de jaarstukken in commissieverband plaatsgevonden, waarbij toelichting is gegeven door de externe accountant, de externe actuaris en de compliance officer van ABP en de sleutelfunctiehouders interne audit, risicobeheer en actuarial. Het uiteindelijke oordeel is een weging van wat het verantwoordingsorgaan vindt van het handelen van het bestuur. Het verantwoordingsorgaan doet aanbevelingen voor verbetering en aanpassing van het beleid. Er is ruimte om, als fracties dat wensen, hun (afwijkende) standpunt of opmerkingen toe te lichten.

Met inachtneming van de bevindingen en aanbevelingen is het verantwoordingsorgaan tot een positief oordeel gekomen over het handelen van het bestuur inzake het gevoerde beleid, de gemaakte beleidskeuzes en de naleving van goed pensioenfondsbestuur.

De bevindingen en aanbevelingen van het verantwoordingsorgaan zijn gedeeld met het bestuur. Deze zijn

terug te vinden in het ABP-jaarverslag over 2022. Tijdens de overlegvergadering in september 2023 heeft het bestuur een eerste voortgangsreactie gegeven op de aanbevelingen van het verantwoordingsorgaan in het jaarverslag over 2022. In het begin van 2024 zal het bestuur de tweede en laatste voortgangsreactie geven op de aanbevelingen voor 2023.

7. Themabijeenkomsten

NPC

Op 15 juni 2023 en 12 oktober 2023 zijn (los van de NPC-werkgroep) voor het voltallige verantwoordingsorgaan aparte themasessies belegd over het NPC. Het verantwoordingsorgaan is meegenomen in het programma en de deelprojecten om de overgang naar het NPC te realiseren. Hierbij zijn ook de dilemma's en uitdagingen aan bod gekomen. Ook is er ingezoomd op het tijdpad en de rolverdeling van de verschillende belanghebbenden. Verder is er stilgestaan bij thema's als de financiële opzet van de nieuwe regeling, de transitiedoelen en de solidariteitsreserve (mede in het kader van evenwichtige belangenafweging). Vervolg vragen die op basis van deze bijeenkomsten werden gesteld, zijn verder verdiept in de interne NPC-werkgroep van het verantwoordingsorgaan.

Risicohouding NPC

De risicohouding is de mate waarin een groep deelnemers, gewezen deelnemers of pensioengerechtigden, beleggingsrisico's wil nemen om de doelstellingen te realiseren en de mate waarin deze groep beleggingsrisico's kan lopen. Voor de vernieuwde pensioenregeling dient ABP een risicohouding vast te leggen. Het verantwoordingsorgaan is meegenomen in het proces van het vaststellen van deze risicohouding. Een onderdeel van de bepaling van de risicohouding is het risicopreferentie-onderzoek. Het verantwoordingsorgaan heeft geadviseerd een nieuw risicopreferentie-onderzoek onder deelnemers uit te voeren omdat het vorige onderzoek van geringe omvang was en omdat de (geo)politieke context in de tussentijd dermate is veranderd dat het een effect kan hebben op de risicobereidheid van

deelnemers. In het derde kwartaal van 2023 heeft het bestuur besloten om een nieuw risicopreferentie-onderzoek te doen onder deelnemers. Een delegatie van het verantwoordingsorgaan is in de gelegenheid gesteld om mee te denken bij de opzet en de concept-vragenlijst van het onderzoek. Hierbij is van gedachten gewisseld over onder andere de vraagstelling en de representativiteit van de onderzoekspopulatie. Het verantwoordingsorgaan heeft daarbij aangegeven dat het in het vervolg eerder wil worden meegenomen in een dergelijk traject.

Oordeel van het verantwoordingsorgaan

Het bestuur legt jaarlijks verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan over het gevoerde beleid en de naleving van de principes van goed pensioenfondsbestuur zoals bedoeld in het Besluit uitvoering Pensioenwet en de Wet verplichte beroepspensioenregeling van 18 december 2006.

In dat kader deelt het verantwoordingsorgaan zijn bevindingen met het bestuur, spreekt het een oordeel uit over het handelen van het bestuur in 2023 en doet het in lijn daarmee aanbevelingen voor 2024.

Algemeen

Het verantwoordingsorgaan zal in zijn oordeel over 2023 achtereenvolgens aandacht besteden aan de volgende onderwerpen:

- jaarverslag en jaarrekening;
- werking van het bestuursmodel;
- grip op de uitvoering;
- het nieuwe pensioencontract (NPC);
- beleggingen en duurzaamheidsbeleid;
- communicatie en reputatie.

Het verantwoordingsorgaan baseert zich voor zijn bevindingen op de gezamenlijke vergaderingen met het bestuur, het overleg met het niet-uitvoerend bestuur en het (concept)jaarverslag over 2023.

Het verantwoordingsorgaan waardeert de wijze waarop het bestuur zich in het verslagjaar heeft ingespannen om het verantwoordingsorgaan te betrekken bij de besluitvorming, de beleidskeuzes en de strategische ontwikkelingen.

Jaarverslag en jaarrekening 2023

Bevinding

Naar aanleiding van het (concept)jaarverslag heeft (een delegatie van) het verantwoordingsorgaan gesprekken gevoerd met de externe accountant, de certificerende actuaire en de Compliance Officer en kennisgenomen van de rapportages. De rapportages zijn door betrokken functionarissen toegelicht.

Het verantwoordingsorgaan heeft bij het jaarverslag en jaarrekening over 2023 de navolgende opmerkingen. Het verantwoordingsorgaan spreekt zijn waardering uit over het

transparante jaarverslag en de inzichtelijke jaarrekening 2023. Hierbij constateert het verantwoordingsorgaan dat de principes van (goed) pensioenfondsbestuur zijn opgevolgd.

Het verantwoordingsorgaan waardeert de uitgebreide rapportages van de externe accountant en certificerende actuaire en de detaillering van de daarin weergegeven conclusies en aanbevelingen.

Renteafdekking

Bevinding

Het VO heeft in 2023 zorgen geuit en vragen gesteld over de gevolgen en risico's van de door ABP verhoogde renteafdekking vanaf 2022 en het verlies in vermogen als gevolg van de stijgende rente. De achterliggende argumenten om de renteafdekking in deze specifieke periode sterk te verhogen en het daarbij meenemen van het aangekondigde ECB-beleid zijn lange tijd onduidelijk gebleven voor het VO. Het bestuur heeft begin 2024 een sessie gehouden om de vragen van het VO te beantwoorden.

Aanbeveling

Het verantwoordingsorgaan vraagt het bestuur:

- Het besluitvormingsproces van de verhoging van de renteafdekking te evalueren met name op het punt van de informatieverstrekking en het tijdig betrekken van het VO.

Premie- en Indexatiebeleid tot aan invaren

Bevinding

Het verantwoordingsorgaan is niet tevreden met de wijze waarop het verantwoordingsorgaan is meegenomen bij het advies over het Premie- en Indexatiebeleid (P&I-beleid) tot aan invaren. Er

was gedurende het proces onduidelijkheid over de door het bestuur gekozen termijn van het P&I-beleid (tot aan invaren) en de noodzaak en consequenties daarvan.

Een ander aandachtspunt vanuit het verantwoordingsorgaan betrof dat in het voorgestelde beleid uitgegaan wordt van een aantal aannames met betrekking tot de transitie en inrichting van het nieuwe pensioencontract die nog niet bekend waren of nader onderbouwd moesten worden. Hiermee werd vooruitgelopen op besluitvorming waarover het verantwoordingsorgaan nog geen advies heeft kunnen geven. Ook waren inhoudelijke vragen over belangrijke definities, zoals de invaardekkingsgraad, onvoldoende beantwoord en waren er vragen over de gebruikte definities in relatie tot de Wet toekomst pensioenen (Wtp) en lagere wetgeving.

Het verantwoordingsorgaan heeft aangegeven dat er meer informatie en inzichten nodig zijn om tot een juiste inhoudelijke belangenafweging en advisering te kunnen komen. Na de toezegging van het bestuur om in april 2024 opnieuw een adviesaanvraag over het P&I-beleid tot invaren voor te leggen aan het verantwoordingsorgaan, heeft het verantwoordingsorgaan (in kleine meerderheid) besloten positief te adviseren. Bij deze adviesaanvraag wordt alle nieuwe informatie om te komen tot een integrale heroverweging van het P&I-beleid meegenomen. Verder heeft begin 2024 een overleg plaatsgevonden tussen een delegatie van het verantwoordingsorgaan en een delegatie van het bestuur om te reflecteren op het traject rondom het P&I-beleid.

Aanbeveling

Het verantwoordingsorgaan vraagt het bestuur:

- De ontbrekende informatie en helderheid over definities in relatie tot de Wtp op te nemen in de nieuwe adviesaanvraag 'Integrale heroverweging P&I-beleid tot aan invaren' begin 2024.
- De leerpunten uit de uitgevoerde evaluatie ten aanzien van het P&I-traject tot invaren toe te passen en daaruit ook lering te trekken voor andere dossiers.

Governance: het omgekeerd gemengd bestuursmodel

Bevinding

Op 1 januari 2022 heeft het ABP het omgekeerd gemengd model (OGM) als nieuw bestuursmodel ingevoerd. Kern van het OGM is dat er sprake is van een uitvoerend bestuur bestaande uit onafhankelijke en fulltime bestuurders en een niet-uitvoerend bestuur. Het niet-uitvoerend bestuur bestaat uit deeltijd vertegenwoordigers van werkgevers, vakbonden en gepensioneerden. Het niet-uitvoerend bestuur en het uitvoerend bestuur vormen samen het algemeen bestuur.

In het kalenderjaar 2023 heeft het algemeen bestuur het model met ondersteuning van een aantal externe adviseurs uitgebreid geëvalueerd. Het verantwoordingsorgaan constateert dat goede stappen gemaakt zijn met de implementatie van het model. Zo verloopt de aansturing van de uitvoeringsorganisatie APG effectiever en gestroomlijnder. Op een aantal andere punten moet het OGM zijn waarde nog bewijzen en moet het OGM zich nog verder uitkristalliseren. Hierbij valt met name te noemen de toezichhoudende functie van het niet-uitvoerend bestuur en de rol van onafhankelijke adviseurs hierbij.

In het verlengde van de invoering van het nieuwe pensioencontract (NPC) zal het karakter van het pensioenfonds deels gaan veranderen. Het verantwoordingsorgaan constateert dat dit mogelijk ook gevolgen kan c.q. moet hebben voor de governance van het fonds.

Aanbeveling

Het verantwoordingsorgaan vraagt het bestuur:

- Om de werking van het bestuursmodel de komende jaren periodiek te blijven evalueren, gezien de uitkomst van de evaluatie was dat het nieuwe bestuursmodel nog niet tot volledige wasdom is gekomen. Daarnaast vragen we het bestuur om de uitkomsten van deze evaluaties te bespreken met het verantwoordingsorgaan.
- In het kader van de invoering van het NPC een visie te ontwikkelen over wat dit betekent voor de (toekomstige) governance van ABP en over deze visie een dialoog met het verantwoordingsorgaan aan te gaan. Onderdeel van deze visie betreft ook de positie van het verantwoordingsorgaan.

Grip op de uitvoering

Bevinding

Voor de invoering van het nieuwe pensioencontract is het essentieel dat de data voor de pensioenuitvoering op orde zijn. De afgelopen jaren is geconstateerd dat de data die uitvoerder APG in de pensioenadministratie beheert niet op alle punten op orde zijn. Het onderwerp "data" is dan ook diverse malen onderwerp van discussie geweest in het overleg tussen het verantwoordingsorgaan en het bestuur. Het herstelplan "Plan van Aanpak 2.0 Grip op Data", dat in 2023 gestart is, had ertoe moeten leiden dat de pensioenadministratie per 1 januari 2025 volledig op orde zou zijn. In de loop van het verslagjaar heeft het verantwoordingsorgaan moeten constateren dat APG door diverse oorzaken de datum van januari 2025 niet zal halen.

Het verantwoordingsorgaan constateert dat het bestuur van ABP scherp in het dossier zit. Zo is het herstelplan verder uitgebreid en verwerkt in een meer omvattend integraal datakwaliteitsplan (IDKP) wat conform de aanbevelingen van het verantwoordingsorgaan van het vorige jaar voorzien is van een aantal scenario's, waaronder een noodscenario en extern getoetst is op robuustheid.

Met dit IDKP zou het moeten lukken om tijdig de noodzakelijke data voor de invoering van het nieuwe pensioencontract op orde te krijgen.

Aanbeveling

Het verantwoordingsorgaan vraagt het bestuur:

- Door te gaan met het scherp monitoren van de voortgang van het IDKP en het verantwoordingsorgaan hier periodiek over te informeren.

Het Nieuwe Pensioencontract

Bevinding

Op 1 juli 2023 is de Wet toekomst pensioenen (Wtp) in werking getreden. Het ABP is voornemens per 1 januari 2027 over te gaan naar een uit de Wtp voortvloeiend nieuw pensioencontract.

De invoering van een nieuw pensioencontract (NPC) is de meest ingrijpende en ingewikkelde wijziging sinds jaren voor deelnemers en gepensioneerden. Voor het verantwoordingsorgaan is het dan ook essentieel dat het door het bestuur goed meegenomen wordt in het hele proces naar de invoering van het nieuwe contract. Dit is noodzakelijk wil het verantwoordingsorgaan zijn adviserende rol goed kunnen uitvoeren.

In het afgelopen jaar heeft het verantwoordingsorgaan een begin gemaakt met de inhoudelijke voorbereiding en de dialoog met het bestuur over het nieuwe contract. Het verantwoordingsorgaan heeft hiertoe een aparte werkgroep NPC ingericht die zich laat bijstaan door een externe adviseur (Milliman).

De dialoog met het bestuur over dit onderwerp kende een stroef begin. Hierbij lag de oorzaak met name in een verschil in verwachting tussen het beoogde tempo van het verantwoordingsorgaan en het gerealiseerd tempo van het bestuur. Het verantwoordingsorgaan was al verder in de

informatiebehoefte dan het bestuur op dat moment kon en mocht leveren. Daarnaast was de werkgroep NPC van het verantwoordingsorgaan zelf ook zoekende naar de juiste vorm en inhoud van de overleggen.

In de loop van het jaar hebben verantwoordingsorgaan en bestuur gezamenlijk goede stappen gezet om het proces en de informatievoorziening te verbeteren. Dit heeft ook geleid tot een betere dialoog tussen verantwoordingsorgaan en bestuur.

In de rolverdeling tussen sociale partners en bestuur zal het bestuur uiteindelijk moeten besluiten in hoeverre het de afspraken (acceptatie contract en de in het transitieplan vastgelegde overgangsregels) die sociale partners hebben gemaakt kan en wil accepteren. Hierbij is evenwichtigheid een essentieel onderdeel. Om evenwichtigheid te kunnen beoordelen zal een beoordelingskader evenwichtigheid door het bestuur moeten worden opgesteld. Het verantwoordingsorgaan heeft de opvatting dat dit vooraf in een vroeg stadium had moeten worden opgesteld om doelredeneringen te vermijden. Het verantwoordingsorgaan constateert dat dit kader te laat is opgesteld. Het zal begin 2024 achteraf nog vastgesteld moeten worden, terwijl al een aantal belangrijke concept-besluiten bekend is. Wel is het verantwoordingsorgaan tevreden met het feit dat het in dit dossier ruim wordt gefaciliteerd in de mogelijkheid tot overleg en externe ondersteuning.

Het verantwoordingsorgaan constateert daarnaast dat er in de huidige situatie een vaste rekenrente wordt gebruikt voor flexibiliseringsfactoren, zoals het omrekenen naar een tijdelijk ouderdomspensioen. Na de transitie zal deze omrekening volgens de dan geldende marktwaarde plaatsvinden. Het uitgangspunt van het verantwoordingsorgaan is dat de gevolgen voor deelnemers wie dit betreft geminimaliseerd moeten worden.

Ook constateert het verantwoordingsorgaan dat eventuele wijzigingen als gevolg van het grondslagenonderzoek of in de ontwikkeling van het deelnemersbestand invloed kunnen hebben op het realiseren van de beoogde inwaardingsgraad van 110%.

Op basis van het verslag en de gesprekken met de certificerend actuaaris constateert het verantwoordingsorgaan dat het mutatieverloop van de technische voorziening voor het jaarwerk 2023 niet zuiver is. Gemeld is dat er een Root-Cause-Analyse wordt uitgevoerd. Het verantwoordingsorgaan is benieuwd naar de uitkomsten van deze analyse wanneer beschikbaar.

Aanbeveling

Het verantwoordingsorgaan vraagt het bestuur:

- De leerpunten toe te passen die gezamenlijk getrokken zijn uit de evaluatie van het tot dusverre gelopen NPC-proces.
- Om goede informatievoorziening richting het verantwoordingsorgaan; dit is essentieel om afwegingen te kunnen maken en een goede dialoog te voeren.
- Om bij de verschillende aspecten van het NPC steeds helder een onderscheid te maken tussen zaken die zijn voorgeschreven (wetgever, DNB, Pensioenkamer) en aspecten waarbij het bestuur eigen beleidskeuzes maakt. Ten aanzien van de keuzes die het bestuur maakt vindt het verantwoordingsorgaan het van belang dat het bestuur aangeeft waarom keuzes gemaakt zijn en waarom deze (goed onderbouwd) leiden tot de beste evenwichtigheid t.o.v. alternatieven. Dit helpt bij draagvlak, bijvoorbeeld tussen de generaties.
- Om zo spoedig mogelijk het afwegingskader evenwichtigheid met het verantwoordingsorgaan te delen en te bespreken.
- Bij de toets door het bestuur op evenwichtigheid en uitvoerbaarheid van de afspraken (transitieplan en opdrachtaanvaarding) die sociale partners in de Pensioenkamer gemaakt hebben, zorg te dragen dat bij deze toets onafhankelijkheid en objectiviteit geborgd zijn.
- In de communicatie over het NPC niet te veel verwachtingen te wekken naar de deelnemers maar ook de risico's te benoemen.
- In het NPC-traject nadrukkelijk rekening te houden met het feit dat flexibiliseringsfactoren na de transitie volgens marktwaarde worden omgerekend en te borgen dat de effecten hiervan voor de deelnemers minimaal zijn.

- Om het effect van wijzigingen als gevolg van het grondslagenonderzoek en veranderingen in het deelnemersbestand op het behalen van de beoogde inwaardekkingsgraad te inventariseren en het risico te mitigeren.
- Om onzuiverheden in het mutatieverloop van de technische voorziening inzichtelijk te maken en deze zoveel mogelijk te minimaliseren en het verantwoordingsorgaan op de hoogte te brengen van de uitkomsten van de Root-Cause-Analyse.

Beleggingen en duurzaamheidsbeleid

In 2023 behaalde ABP een rendement van +9,3% (+ €42,6 miljard). De actuele dekkingsgraad was aan het begin en eind van het jaar ongeveer hetzelfde, namelijk 110,5% (eind 2022 was dit 110,9%). Er kon een indexatie van (in totaal) 3,03% plaatsvinden, doordat gebruik kon worden gemaakt van de Algemene Maatregel van Bestuur (AmvB). Het beschikbaar vermogen steeg in 2023 van €459 naar €502 miljard. De beleidsdekkingsgraad daalde van 118,6% eind 2022 naar 113,9% eind 2023.

Bevinding

STIP en DVB-beleid

In 2022 heeft ABP nieuwe beleggingsovertuigingen vastgesteld, met daarin een visie en houding ten aanzien van risico, kosten, rendement en duurzaamheid. In de nieuwe beleggingsovertuigingen komt explicieter naar voren dat ABP invloed heeft op de maatschappij en andersom. Ook duurzaamheid, kostenbewustzijn en beleggen in Nederland zijn steviger verankerd in de beleggingsovertuigingen. Het verantwoordingsorgaan adviseerde reeds in november 2022 positief over de beleggingsovertuigingen. In 2023 is het strategisch investeringsplan (STIP) vastgesteld (voor de periode 2024-2026), waarin de aanpassingen t.a.v. het duurzaam en verantwoord beleggingsbeleid, de nieuwe beleggingsovertuigingen en de ALM meegenomen zijn. Omdat het verantwoordingsorgaan goed wil kunnen begrijpen hoe

de beleidswijzigingen zich verhouden tot het behoud van rendement en hoe deze bijdragen aan de doelstellingen van duurzaam en verantwoord beleggen is in 2023 de afspraak gemaakt tussen het verantwoordingsorgaan en bestuur dat het verantwoordingsorgaan via de commissie beleggingen tijdig wordt meegenomen in het proces. Er zijn in 2023 diverse bijpraat- en informatieve sessies georganiseerd, over de risicohouding, het duurzaam en verantwoord beleggingsbeleid en beeld- en oordeelvormende sessies over het STIP. Voor begin 2024 staan informatieve sessies over private equity en de vernieuwde insluitingscriteria gepland. Het verantwoordingsorgaan waardeert het zeer dat het via de commissie beleggingen op deze wijze meegenomen wordt in de totstandkoming van het STIP en DVB-beleid. Het is voor het verantwoordingsorgaan echter niet duidelijk waarom er vertraging is ontstaan in het vaststellen van de insluitingscriteria. Ook vraagt het verantwoordingsorgaan aan het bestuur wederom aandacht voor de communicatie richting deelnemers over het effect op het rendement van het duurzaam en verantwoord beleggingsbeleid op de lange termijn.

In november 2023 is het STIP ter advies aan het verantwoordingsorgaan voorgelegd. Het verantwoordingsorgaan heeft de wens geuit om meer inzage te krijgen in de verwachte impact van duurzaam beleggen op het rendement over de gehele portefeuille. Hierbij stelde het verantwoordingsorgaan dat koopkrachtbescherming een belangrijke randvoorwaarde is van de beleggingsovertuigingen van een pensioenfonds. Het bestuur heeft hierop aangegeven dat een koopkrachtig en stabiel pensioen het uitgangspunt is in de herijkte strategie. Daar wordt geen concessie aan gedaan. Gezien de brede vraag over de impact van duurzaam beleggen op het rendement zal voor het verantwoordingsorgaan in 2024 een themasessie worden belegd over dit onderwerp. Het verantwoordingsorgaan heeft na deze toezeggingen positief geadviseerd op het STIP.

Bezoek APG

Het verantwoordingsorgaan heeft in oktober 2023 een bezoek gebracht aan APG in Heerlen. Tijdens dit bezoek zijn o.a. de onderscheiden verantwoordelijkheden van ABP en APG

ten aanzien van beleggen aan de orde gekomen. Het verantwoordingsorgaan waardeert het op deze wijze meer inzicht te verkrijgen in de werkwijze van APG en de relatie ABP-APG.

Risicopreferentie-onderzoek

De risicohouding is de mate waarin een groep deelnemers, gewezen deelnemers of pensioengerechtigden, beleggingsrisico's wil nemen om de doelstellingen te realiseren en de mate waarin deze groep beleggingsrisico's kan lopen. Voor de nieuwe pensioenregeling dient ABP een risicohouding vast te leggen. Een onderdeel van de bepaling van de risicohouding is het risicopreferentie-onderzoek. Het verantwoordingsorgaan heeft geadviseerd een nieuw risicopreferentie-onderzoek onder deelnemers uit te voeren omdat het vorige onderzoek van geringe omvang was en de (geo-)politieke context in de tussentijd dermate is veranderd dat het een effect kan hebben op de risicobereidheid van deelnemers. In het derde kwartaal van 2023 heeft het bestuur besloten om een nieuw risicopreferentie-onderzoek te doen onder deelnemers. Een delegatie van het verantwoordingsorgaan is op het laatste moment in de gelegenheid gesteld om mee te denken bij de opzet van het onderzoek en de concept-vragenlijst. Het verantwoordingsorgaan kon daardoor niet tijdig vragen inbrengen over o.a. de digitale vaardigheid van sommige (oudere) deelnemers, representativiteit of de gecompliceerde vraagstelling. De suggestie van een delegatie van het verantwoordingsorgaan om de representativiteit van deelnemers die betrokkenheid en ervaring hebben met beleggen mee te nemen in de opzet van het onderzoek, werd afgewezen.

Onderzoek vermogensbeheerkosten

ABP heeft Mercer, een extern adviesbureau, in 2022 gevraagd een onderzoek uit te voeren naar de vermogensbeheerkosten voor haar totale portefeuille op basis van de kosten in boekjaar 2021. Het doel van dit onderzoek was om meer inzicht te krijgen in de samenstelling en de structuur van de verschillende kostencategorieën met betrekking tot het vermogensbeheer en om te beoordelen of deze kosten marktconform zijn. In juni 2023

heeft het algemeen bestuur de uitkomsten van dit rapport met het verantwoordingsorgaan besproken.

Het verantwoordingsorgaan heeft geconstateerd dat het rapport op hoofdlijnen een goed inzicht geeft in de kosten van het vermogensbeheer en de mogelijke verbeterpunten. Aan de meeste aanbevelingen uit het rapport is door ABP en APG inmiddels invulling gegeven. Het verminderen van de vermogensbeheerkosten en het verzilveren van schaalvoordelen zijn voor het verantwoordingsorgaan belangrijke thema's die we nauwgezet blijven volgen.

Aanbeveling

Het verantwoordingsorgaan vraagt aan het bestuur:

- Voor het verantwoordingsorgaan het insluitingsbeleid en uitsluitingsbeleid inzichtelijk te maken, het verantwoordingsorgaan tijdig mee te nemen in de totstandkoming hiervan en de insluitingscriteria per sector publiek te maken.
- Voor het verantwoordingsorgaan inzichtelijk te maken op welke manier het deelnemersperspectief de risicohouding beïnvloedt.
- De effectiviteit van de instrumenten voor duurzaam en verantwoord beleggen (zoals het uitsluitingsbeleid, het insluitingsbeleid, engagement-trajecten) inzichtelijk te maken en te verantwoorden.
- Actief te blijven communiceren met deelnemers om zorgen weg te nemen dat duurzaam en verantwoord beleggen op de lange termijn ten koste gaat van rendement.
- Het verantwoordingsorgaan tijdig te betrekken bij toekomstige risicopreferentie-onderzoeken.
- Invulling te geven aan alle aanbevelingen uit het rapport van Mercer of te motiveren waarom een aanbeveling niet wordt opgevolgd.
- Actief te monitoren of het doel om de vermogensbeheerkosten (in relatie tot de beleggingsresultaten) te verminderen in praktijk ook gerealiseerd wordt en het verantwoordingsorgaan daarover te informeren.

Communicatie, intern proces en reputatie

Bevinding

BOB-proces in verkeer bestuur en verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan en het bestuur zijn met behulp van het bureau "Mens en Kennis" in 2023 doorgegaan met het eind 2022 gestart traject dat als doel heeft om zowel het intern functioneren van het verantwoordingsorgaan als de samenwerking tussen verantwoordingsorgaan en het bestuur van het ABP te verbeteren. Op dit punt zijn als uitkomst van het traject tussen verantwoordingsorgaan en ABP-bestuur een aantal nieuwe werkafspraken gemaakt.

Met betrekking tot uitvoering van de werkafspraken constateert het verantwoordingsorgaan dat er in vergelijking met de voorafgaande periode een verbetering en bereidheid van het bestuur te constateren valt om het verantwoordingsorgaan vroegtijdig te betrekken door het verantwoordingsorgaan mee te nemen in het B(eeldvorming) O(oordeelsvorming) B(esluitvorming)-proces. Goede voorbeelden in dit kader zijn de processen rondom de totstandkoming van het strategisch plan en beeldvorming in het kader van het klachtenbeleid.

In een aantal situaties is het BOB-proces toch wat minder uit de verf gekomen. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om het proces van het meerjarig Premie- en Indexatiebeleid tot invaren. Het verantwoordingsorgaan constateert dat zaken als tijdige en toegankelijk informatie, heldere onderbouwing van keuzes, voldoende bestuurlijke betrokkenheid ook in de beeldvormingsfase van belang zijn voor een goed proces. Daarnaast is het van belang dat duidelijk is wat er in welke fase van het proces van het verantwoordingsorgaan verlangd wordt.

Betrokkenheid verantwoordingsorgaan bij niet-adviesplichtige trajecten

De adviesbevoegdheden van het verantwoordingsorgaan vloeien voort uit de wet en de statuten van het ABP en zijn precies beschreven. Periodiek zijn er onderwerpen die wel van belang zijn voor de het verantwoordingsorgaan maar die niet onder het adviesrecht vallen. In een aantal gevallen wordt het verantwoordingsorgaan hierover geïnformeerd door het bestuur en vindt een gedachtewisseling plaats. Dit gebeurt echter niet altijd met als gevolg dat er pas achteraf vragen gesteld kunnen worden. Een voorbeeld hiervan is de lancering van de aanpassing van "MijnABP". Dit punt is zonder voorafgaande informatie c.q. betrokkenheid van het verantwoordingsorgaan gelanceerd. Het verantwoordingsorgaan vindt dit jammer, zeker omdat het verantwoordingsorgaan bij deze aanpassing wel een aantal vraagpunten had.

Fictieve Pensioenpot

In het jaarverslag over 2022 heeft het verantwoordingsorgaan het bestuur de aanbeveling gedaan om gezien het risico van verwarring bij deelnemers tussen de toekomstige pensioenpot in het NPC en de bestaande (fictieve) pensioenpot in "MijnABP" de bestaande fictieve pensioenpot af te schaffen. Het verantwoordingsorgaan is verheugd dat hier in verslagjaar gevolg aan gegeven is.

Reputatierisico

Op grond van een aantal gebeurtenissen en incidenten de afgelopen jaren die landelijke aandacht in de media kregen, heeft het verantwoordingsorgaan het bestuur verzocht om bij belangrijke bestuursbesluiten met grote impact ook nadrukkelijk te kijken naar de reputatiegevolgen en deze te betrekken in de communicatie. Het verantwoordingsorgaan was verheugd te vernemen van het bestuur dat dit onderwerp vast onderdeel is van bestuursvergaderingen en zal de invulling ervan nauwlettend volgen.

Aanbeveling

Het verantwoordingsorgaan vraagt het bestuur:

- Bij adviesplichtige trajecten scherp te zijn bij een consequente en zorgvuldige uitvoering van het BOB-proces door tijdige en toegankelijk informatie, heldere onderbouwing van keuzes, voldoende bestuurlijke betrokkenheid ook in de beeldvormingsfase en helderheid van wat in welke fase van het verantwoordingsorgaan verlangd wordt.
- Scherp te zijn op onderwerpen die niet adviesplichtig zijn maar wel van belang zijn voor het verantwoordingsorgaan door hierover tijdig wel de dialoog over aan te gaan.

Oordeel

Op grond van de eigen bevindingen en de bevindingen van de accountant, de certificerend actuaar, de Compliance Officer en het niet-uitvoerend bestuur oordeelt het verantwoordingsorgaan positief over het handelen van het bestuur inzake het gevoerde beleid, de gemaakte beleidskeuzes en de naleving van goed pensioenfondsbestuur.

Reactie algemeen bestuur op het oordeel van het verantwoordingsorgaan

Het algemeen bestuur heeft met belangstelling kennisgenomen van de bevindingen en aanbevelingen van het verantwoordingsorgaan. Het algemeen bestuur dankt het verantwoordingsorgaan voor het positief oordeel over het handelen van het bestuur in 2023. Het bestuur zal op de gebruikelijke wijze een terugkoppeling verzorgen op de aanbevelingen van het verantwoordingsorgaan.

Het algemeen bestuur heeft waardering voor de betrokkenheid en samenwerking met het verantwoordingsorgaan. Het is van belang dat het bestuur samen met het verantwoordingsorgaan, sociale partners, uitvoeringsorganisatie APG en andere stakeholders zorgdraagt voor een goede invulling van de grootschalige wijziging van het pensioenstelsel. Ieder vanuit zijn eigen rol en verantwoordelijkheid, waarbij het belang van onze deelnemers en de aangesloten werkgevers steeds voorop staat. Het bestuur kijkt uit naar een constructieve voortzetting van de relatie met het verantwoordingsorgaan in 2024.

Jaarrekening

Jaarrekening	85
Toelichtingen algemeen	88
Risicoparagraaf	96
Toelichting op de balans	107
Toelichting staat van baten en lasten	122
Toelichting op het kasstroomoverzicht	128
Overige toelichtingen	129
Gebeurtenissen na balansdatum	136
Ondertekening van de jaarrekening	137

Balans

Na bestemming van het saldo van baten en lasten

in € mln	Notes	31-12-2023	31-12-2022
ACTIVA			
Vastgoedbeleggingen		76.788	75.112
Aandelen		181.932	172.287
Vastrentende waarden		197.878	185.350
Derivaten		18.996	23.871
Overige beleggingen		53.102	35.239
Beleggingen	1	528.696	491.859
Overige activa	2	1.707	2.164
Totaal activa		530.403	494.023

in € mln	Notes	31-12-2023	31-12-2022
PASSIVA			
Algemene reserve		47.815	45.230
Bestemmingsreserves		55	6
Eigen vermogen	3	47.870	45.236
Voorziening pensioenverplichtingen (VPV)	4	453.633	414.265
Ontvangen zekerheden		4.384	5.316
Shortposities		599	156
Kortgeld o/g		1.729	3.129
Derivaten		21.598	25.215
Passiva beleggingen-gerelateerd	5	28.310	33.816
Schulden en overige passiva	6	590	706
Totaal passiva		530.403	494.023

Staat van baten en lasten

in € mln	Notes	2023	2022
BATEN			
Premiebijdragen (netto)	7	14.590	17.013
Beleggingsresultaten (bruto)		43.400	-96.103
Af: kosten vermogensbeheer		-695	-679
Beleggingsresultaten (netto)	8	42.705	-96.782
Totaal baten		57.295	-79.769
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	9	-15.975	-13.712
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen:			
- pensioenopbouw		-13.119	-23.442
- indexatie		-13.306	-55.230
- rentetoevoeging		-13.468	2.488
- onttrekking voor pensioenuitkeringen		15.976	13.810
- onttrekking voor kosten pensioenbeheer		128	122
- ontwikkeling marktrente		-13.971	151.032
- wijziging actuariële grondslagen		84	-2.749
- resultaat op actuariële grondslagen		356	140
- wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		-896	-439
- overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen		-1.152	-1.200
Totaal mutatie voorziening pensioenverplichtingen	10	-39.368	84.532

in € mln	Notes	2023	2022
Dekking uit kostenopslag pensioenpremies	11	107	95
Saldo overdracht van rechten	12	810	480
Kosten pensioenbeheer (netto)	13	-238	-198
Rentelasten passiva beleggingen-gerelateerd		-77	-69
Overige baten en lasten	14	80	270
Totaal lasten		-54.661	71.398
Saldo baten en lasten		2.634	-8.371
Bestemming van het saldo van baten en lasten:			
- onttrekking / toevoeging algemene reserve		2.585	-7.617
- onttrekking / toevoeging bestemmingsreserves		49	-754

Kasstroomoverzicht

in € mln	Notes	2023	2022
Beginstand geldmiddelen		2.939	1.528
Mutaties			
Kasstroomen uit pensioenactiviteiten:			
- ontvangen premies		14.697	12.993
- ontvangen in verband met overdracht van rechten	12	1.017	1.395
- betaalde pensioenuitkeringen	9	-15.975	-13.712
- betaald in verband met overdracht van rechten	12	-196	-919
- betaalde kosten pensioenbeheer	13	-236	-190
- overige mutaties		404	603
Totale kasstroom uit pensioenactiviteiten		-289	170
Kasstroomen uit beleggingsactiviteiten:			
- verkopen en aflossingen van beleggingen		173.369	170.194
- verstrekkingen en aankopen van beleggingen		-168.794	-144.936
- directe beleggingsopbrengsten		8.571	8.181
- indirecte gerealiseerde resultaten uit derivaten en valutaresultaten		10.956	-22.457
- betaalde kosten beleggingen		-746	-633
- ontvangen zekerheden		-974	-9.522
- mutaties geldmarktproducten en overig		-21.688	414
Totale kasstroom uit beleggingsactiviteiten		694	1.241
Eindstand geldmiddelen		3.344	2.939

Toelichtingen algemeen

Kenmerken van de pensioenregelingen

Inleiding

ABP is het pensioenfonds voor mensen die werken bij de overheid en het onderwijs. De inhoud van de regeling wordt bepaald door de Pensioenkamer van de Raad voor het Overheidspersoneelsbeleid (ROP). Pas nadat ABP de door de Pensioenkamer overeengekomen regelingen heeft getoetst op financiële haalbaarheid, uitvoerbaarheid en uitlegbaarheid draagt ABP zorg voor de uitvoering.

De rechtsverhouding tussen ABP en de aangesloten werkgevers is vastgelegd in het uitvoeringsreglement, dat is afgesloten tussen ABP en de deelnemers in het pensioenreglement.

Het uitvoeringsreglement bevat onder meer bepalingen over verplichte en vrijwillige aansluiting, te verstrekken gegevens en informatie en de afdracht van premies. Het pensioenreglement bevat de bepalingen omtrent de pensioenaanspraken en pensioenrechten. Voor de inhoud van beide reglementen verwijzen wij u naar de website van het fonds (www.abp.nl). In deze paragraaf gaan we in hoofdlijnen in op de kenmerken van de pensioenregelingen.

Algemeen

Pensioen wordt opgebouwd gedurende het werkzame leven en verstrekt bij stoppen met werken, arbeidsongeschikt raken of aan de nabestaanden bij overlijden. De pensioenopbouw wordt fiscaal niet als loon gezien en is dus belastingvrij. De pensioenuitkering wordt belast (zogenoemde omkeerregeling), met uitzondering van het nettopensioen, waarbij de uitkering belastingvrij is. De opgebouwde rechten zijn voorwaardelijke verplichtingen van het fonds aan de deelnemers. Het fonds houdt

alle risico's in eigen beheer. Van herverzekering is geen sprake. Bij beëindiging van de deelneming stopt de pensioenopbouw.

Voor wachtgelders, deelnemers met recht op een ontslaguitkering, WW-ers en arbeidsongeschikten is sprake van gedeeltelijke voortzetting van de pensioengeldige tijd. Bij arbeidsongeschiktheid ten gevolge van een dienstongeval of beroepsziekte geldt een voortzetting van de pensioengeldige tijd van maximaal 100%.

De jaarlijkse opbouw is afhankelijk van de volgende vijf factoren: het opbouwpercentage, de franchise, het pensioengevend inkomen, de meetellingswaarde en de deeltijdfactor. Het pensioengevend inkomen bestaat uit het vaste salaris, vaste toelagen en pensioengevende variabele toelagen uit het voorgaande kalenderjaar. De meetellingswaarde betreft het percentage waarmee het pensioenproduct wordt opgebouwd. De pensioenpremies worden geheven over het inkomen boven de franchise (over het eerste deel van het inkomen, zijnde de franchise, wordt al AOW-premie ingehouden) en afgedragen door de werkgevers. De franchise voor de premie kan anders zijn dan de franchise voor de opbouw van nieuwe aanspraken. Deze laatste is namelijk inkomensafhankelijk, terwijl de premiefranchise voor iedereen gelijk is. De werkgevers nemen volgens de afspraken uit de Pensioenovereenkomst 70% van de premie (ouderdoms- en nabestaandenpensioen en AOP) voor hun rekening en houden 30% van de premie in op het inkomen van de werknemers. Voor de premie inkoop voorwaardelijk pensioen geldt een andere verdeling.

Op individueel en collectief niveau kunnen met inachtneming van het pensioenreglement, afspraken worden gemaakt over het pensioengevend zijn van bepaalde variabele

inkomensbestanddelen. Op basis van wettelijke bepalingen zijn sommige inkomensbestanddelen niet pensioengevend.

Vanaf 1 januari 2023 is het pensioengevend salaris gemaximeerd op € 128.810 (in 2022: € 114.866 dit bedrag wordt jaarlijks via een ministeriële regeling aangepast) bij een volledige dienstbetrekking.

ABP wil waar mogelijk de ingelegde pensioenpremies maatschappelijk verantwoord beleggen en optimaal laten renderen. Het beleggingsbeleid is erop gericht om op lange termijn voldoende rendementen te behalen zodat de pensioenaanspraken en pensioenrechten, met behoud van een betaalbaar premieniveau én een aanvaardbaar risico, kunnen worden geïndexeerd.

Indexatie leidt tot een verhoging van de pensioenaanspraken en pensioenrechten en daarmee tot een verhoging van de onvoorwaardelijke verplichtingen van het fonds. Per jaar beoordeelt ABP of indexatie kan plaatsvinden, waarbij de prijsontwikkeling (CPI) de indexatieambitie is.

Indexatie wordt alleen verstrekt als de financiële positie van het fonds dit toelaat. Het verlenen van na-indexatie ter compensatie van eerder niet volledig verleende indexatie of doorgevoerde verlagingen is onderdeel van de indexatie-ambitie. Bij een ontoereikende financiële positie van het fonds moeten de pensioenen in het uiterste geval nominaal worden verlaagd.

De pensioenproducten

De pensioenproducten betreffen ouderdompensioen (OP), nabestaandenpensioen (NP) (NP bestaat uit partnerpensioen (PP) en wezenpensioen), arbeidsongeschiktheidspensioen (AAOP),

invaliditeitspensioen en herplaatsingstoelagen) en individuele vrijwillige aanvullingen.

Ouderdompensioen (OP)

De pensioenregeling voor ouderdompensioen is een middelloonregeling. Elk jaar wordt over het pensioengevend inkomen een stukje pensioen opgebouwd. De pensioenopbouw leidt tot een levenslang recht op pensioen. Tot 2006 opgebouwde aanspraken op flexibel pensioen zijn actuariael neutraal omgezet in aanspraken op ouderdompensioen.

Deelnemers kunnen - binnen bepaalde bandbreedtes - op het moment van pensionering ervoor kiezen het pensioen, al dan niet in deeltijd, eerder of later te laten ingaan, pensioenen uit te ruilen (bijvoorbeeld tussen OP en PP) en tijdelijk een hoger of lager pensioen te ontvangen. Daarnaast kunnen deelnemers ervoor kiezen om na uitdiensttreden extra pensioen op te bouwen of de regeling vrijwillig voort te zetten.

Nabestaandenpensioen (NP)

De opbouw van het partnerpensioen vindt plaats op kapitaaldekking ter grootte van 70% van het ouderdompensioen, ongeacht het moment van overlijden. Hierdoor ontstaat er geen verschil meer in partnerpensioen voor en na AOW-leeftijd. Daarnaast kan er in geval van overlijden recht bestaan op wezenpensioen. Het recht op wezenpensioen bestaat tot een maximale leeftijd van 25 jaar van de wees.

Arbeidsongeschiktheidspensioen (AAOP), premievrije opbouw bij arbeidsongeschiktheid (PVAO) en langdurig zieken

Gedurende het recht op AAOP is er recht op PVAO naar rato van de arbeidsongeschiktheid (mits deze niet het gevolg is van een dienstongeval of beroepsziekte) van maximaal 50%. Voor de vaststelling van de hoogte van het AAOP wordt uitgegaan van het WIA-dagloon en de mate van arbeidsongeschiktheid.

Reglementair is er vanaf de eerste ziektedag van een deelnemer sprake van een onvoorwaardelijk recht op Premievrije voortzetting van pensioenopbouw bij arbeidsongeschiktheid

(PVAO) en Arbeidsongeschiktheidspensioen (AAOP) na een wachttijd van twee jaar. Dit leidt ertoe dat er een voorziening langdurig zieken getroffen moet worden voor deze verplichting.

Vrijwillige producten

Het pensioenreglement bevat bepalingen die verschillende vrijwillige mogelijkheden bieden om extra OP/NP op te bouwen, dan wel de regeling OP/NP na uitdiensttreding vrijwillig voort te zetten.

Nettopensioen

Als het inkomen hoger is dan het maximale pensioengevende salaris (vanaf 1 januari 2023 vastgesteld op € 128.810 en wordt jaarlijks via een ministeriële regeling aangepast) dan is deelname aan de nettopensioenregeling mogelijk. Deze beschikbare-premieregeling zorgt voor aanvullende pensioenopbouw. De hoogte van dit aanvullende pensioen wordt bepaald door de inleg (premie), de rendementen daarop en de inkoopoptarieven (met name de variabele opslag en rente zijn van invloed) op pensioendatum. De premie wordt betaald vanuit het nettosalaris en de pensioenregeling is vrijwillig.

Uitruilmogelijkheden

De pensioenregeling kent verschillende uitruilmogelijkheden. Zo kan bij ingang van het ouderdompensioen (OP) uitruil plaatsvinden met het partnerpensioen, of omgekeerd. Verder kan het OP (opgebouwd tot 2022) op het moment van einde deelnemerschap (anders dan door ingang OP of overlijden) worden uitgeruild tegen het recht op partnerpensioen.

Waardeoverdracht

Als een deelnemer in dienst treedt bij een niet bij ABP aangesloten werkgever kan het eerder bij ABP opgebouwde pensioen worden meegenomen naar een ander pensioenfonds. Dan krijgt hij of zij later geen pensioen van ABP, maar van het fonds waaraan het opgebouwde pensioen is overgedragen. Het omgekeerde kan ook. Als een deelnemer in dienst treedt bij een bij ABP aangesloten werkgever, kan het eerder bij een ander pensioenfonds opgebouwde pensioen worden meegenomen

naar ABP. De actuele voorwaarden voor een waardeoverdracht zijn op de website van ABP te vinden.

Pensioenregeling beroepsmilitairen

Beroepsmilitairen hebben een eigen pensioenregeling, die eveneens wordt uitgevoerd door ABP. Werknemers met de status van beroepsmilitair, gewezen beroepsmilitairen met recht op een arbeidsongeschiktheidspensioen en gewezen beroepsmilitairen met recht op een ontslag- of werkloosheidsuitkering nemen deel aan deze sectorale regeling. Het burgerpersoneel van Defensie neemt deel in de middelloonregeling van ABP, de pensioenregeling voor beroepsmilitairen is in 2019 aangepast naar een defensie-specifieke middelloonregeling.

Grondslagen algemeen

De Stichting Pensioenfonds ABP, statutair gevestigd te Heerlen, met Kamer van Koophandel-nummer 41074000 heeft deze jaarrekening opgesteld op basis van in Nederland algemeen aanvaarde grondslagen voor financiële verslaggeving en de wettelijke bepalingen inzake de jaarrekening, zoals opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW en de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving. Deze jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling.

In de balans hebben de pensioenverplichtingen en de daartegenover staande beleggingen hoofdzakelijk een langlopend karakter. De post passiva beleggingen-gerelateerd heeft ook een langlopend karakter, maar wordt op basis van de richtlijnen separaat in de balans gepresenteerd. De overige balansposten zijn onder overige activa en overige passiva verantwoord, met het eigen vermogen als sluitpost.

Alle baten en lasten zijn aan de periode toegerekend waarop ze betrekking hebben. Mutaties in het eigen vermogen betreffen uitsluitend de verwerking van het saldo van baten en lasten en de mutaties van de bestemmingsreserves. De baten en lasten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans

gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen.

De bedragen zijn afgerond in miljoenen euro's, tenzij anders vermeld. Deze jaarrekening heeft betrekking op het boekjaar 2023, dat is geëindigd op balansdatum 31 december 2023.

Consolidatiekring

Stichting Pensioenfonds ABP houdt 92,16 % van de aandelen in de uitvoeringsorganisatie APG Groep N.V. Via de beleggingen in de FGR's van APG Asset Management was tot en met 2022 eveneens sprake van overheersende zeggenschap in de entiteit APG Liquiditeitenbeheer B.V. Beide entiteiten werden hierdoor tot en met 2022 geconsolideerd in de geconsolideerde jaarrekening van ABP. Door de transitie van beleggingen via participaties in de FGR's naar rechtstreeks aangehouden beleggingen is vanaf 2023 geen sprake meer van invloed van betekenis in de entiteit APG Liquiditeitenbeheer B.V. Hiermee voldoet APG Liquiditeitenbeheer B.V. niet meer aan de criteria voor consolidatie waardoor alleen nog APG Groep N.V. deel uitmaakt van de consolidatiekring. ABP maakt gebruik van de vrijstelling zoals bepaald in art. 2:407 lid 1 BW waardoor met ingang van 2023 het uitvoeringsbedrijf niet meer wordt geconsolideerd in de jaarrekening van het pensioenfonds in verband met een te verwaarlozen betekenis. Derhalve betreft de jaarrekening over 2023 een enkelvoudige jaarrekening.

Verhoudingen ABP – APG Groep

De uitvoering van de pensioenregeling is uitbesteed aan APG Groep N.V. De belangrijkste taken van APG Groep omvatten pensioenbeheer, vermogensbeheer, communicatie en bestuursondersteuning. Met het uitvoeringsbedrijf APG Groep NV is een meerjarig contract afgesloten voor deze dienstverlening. APG Groep NV heeft de werkzaamheden vervolgens uitbesteed aan de dochtermaatschappijen APG DWS en Fondsenbedrijf NV en APG Asset Management NV.

Voor de omzetbelasting is een fiscale eenheid gevormd. De fiscale eenheid bestaat uit ABP, APG Groep NV en de (klein)dochters

van APG Groep NV. Binnen deze fiscale eenheid zijn de vennootschappen over en weer hoofdelijk aansprakelijk voor elkaars belastingsschulden.

Het personeel van het fonds (ABP) neemt verplicht deel aan de pensioenregeling van ABP en het personeel van het uitvoeringsbedrijf (APG Groep) neemt deel aan de pensioenregeling van ABP dan wel het ondernemingspensioenfonds van APG Groep. Bij dividenduitkeringen van APG Groep NV wordt rekening gehouden met restricties vanuit van toepassing zijnde wet- en regelgeving als MiFiD (Markets In Financial Instruments Directive).

Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling

Salderingen

Een financieel actief en een financiële verplichting worden uitsluitend gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Schattingen

Bij het opstellen van de jaarrekening is gebruik gemaakt van schattingen en veronderstellingen die van invloed zijn op gerapporteerde activa, passiva, baten en lasten. Dit is met name het geval bij het bepalen van de voorziening pensioenverplichtingen en bij de waardering van niet-beursgenoteerde beleggingen. Achteraf kan blijken dat de gehanteerde waarde afwijkt van de feitelijke waarde.

Verwerking

Activa en passiva zijn, voor zover niet anders vermeld, gewaardeerd tegen actuele waarde. Een actief wordt in de balans opgenomen als het waarschijnlijk is dat de toekomstige

economische voordelen naar het pensioenfonds zullen vloeien en de waarde van het actief betrouwbaar kan worden vastgesteld. Activa die hier niet aan voldoen worden niet in de balans verwerkt, maar worden aangemerkt als niet in de balans opgenomen activa. Een verplichting wordt in de balans opgenomen als het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en als de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Verplichtingen die hier niet aan voldoen worden niet in de balans verwerkt, maar worden aangemerkt als niet in de balans opgenomen verplichtingen.

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen als een vermeerdering van het economisch potentieel heeft plaatsgevonden, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, en als de omvang daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt als een vermindering van het economisch potentieel heeft plaatsgevonden, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, en als de omvang daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Baten en lasten worden toegerekend aan de periode waarop zij betrekking hebben.

Indien een transactie ertoe leidt dat alle of nagenoeg alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde.

Schattingwijzigingen

In 2023 zijn de actuariële grondslagen gewijzigd, de totale impact van deze wijzigingen op de voorziening pensioenverplichtingen resulteert in een afname van € 0,1 miljard.

Dit komt met name door de actualisering van de R/F-factoren en leidt tot een afname van de VPV van € 58 miljoen. Een R/F-factor (oftewel Reëel/Fictief) is de verhouding tussen de feitelijke jaarlijkse uitkeringen aan Bijlage K en de fictieve aanspraken. We spreken hier over fictieve aanspraken omdat, in tegenstelling tot reguliere OP/NP-aanspraken, deelnemers geen aanspraken voor Bijlage K opbouwen. De hoogte van de aanvulling is namelijk onder andere afhankelijk van de (samenvallende) diensttijd uit de periode tot 1995. Deze diensttijd wordt omgezet in een zogenaamde 'fictieve aanspraak' zodat waardering van de voorziening voor Bijlage K op basis van contante waardefactoren kan plaatsvinden.

Daarnaast leidt het actualiseren van de toekomstige AOW-leeftijden leidt tot een daling van de VPV van € 23 miljoen en de actualisering van de flexfactoren leidt tot een vrijval van de VPV van € 3 miljoen.

Een verdere toelichting is opgenomen in de toelichting op de post voorziening pensioenverplichtingen, en de mutatie voorziening pensioenverplichtingen in het onderdeel 'wijziging actuariële grondslagen'.

Grondslagen voor de omrekening van vreemde valuta

De waarde van de ultimo-standen van activa en passiva gehouden buiten de eurozone worden tegen de koersen per balansdatum omgerekend in euro's. De voor omrekening gehanteerde koersen zijn de World Markets Companyfixingkoersen (WM) van de laatste beursdag van het verslagjaar, 16 uur Londense tijd, zoals gepubliceerd via Reuters. De hieruit voortvloeiende omrekeningsverschillen worden in de post beleggingsresultaat verantwoord. Baten en lasten in vreemde valuta's worden omgerekend in euro's tegen de koersen per transactiedatum. Ook de verschillen tussen de transactiekoers en de koers van afwikkeling worden in het beleggingsresultaat opgenomen.

Grondslagen voor de waardering van activa en passiva

Beleggingen

Algemeen

Beleggingen worden tegen actuele waarde gewaardeerd. Al naar gelang de beschikbaarheid van objectieve gegevens gelden voor de bepaling van de actuele waarde achtereenvolgens de onderstaande waarderingmethodieken. Hierbij wordt volgens een getrapte benadering te werk gegaan. Pas als een hoger gelegen methodiek niet toepasbaar blijkt, wordt op de eerstvolgende waarderingmethodiek overgegaan. De beleggingen voor ABP nettopensioen en ABP ExtraPensioen zijn gezien hun geringe omvang opgenomen in de post beleggingen, ook al betreffen dit beleggingen voor risico deelnemers. De grondslagen gelden zowel voor beleggingen voor risico van het fonds als voor beleggingen voor risico van de deelnemer.

Mark-to-market

Onder normale marktomstandigheden wordt voor de waardering van de beleggingen gebruikgemaakt van prijzen, aangeleverd door onafhankelijke prijsleveranciers. Dit betreft niet alleen beursnoteringen, maar ook prijzen die op dagelijkse basis worden verstrekt door onafhankelijke prijsleveranciers.

Broker quotes

Zijn geen beursnoteringen of prijzen, aangeleverd door onafhankelijke prijsleveranciers, beschikbaar of worden deze gezien de marktomstandigheden als niet-realistisch beschouwd, dan wordt de actuele waardebeoordeling gebaseerd op ten minste drie door brokers opgestelde waarderingen.

Mark-to-model

Ontbreekt het aan beursnoteringen en aan prijzen, aangeleverd door onafhankelijke prijsleveranciers, of worden deze gezien de marktomstandigheden als niet-realistisch beschouwd en ontbreekt het ook aan broker quotes, dan wordt de actuele waarde benaderd op basis van door de uitvoerder beheerde waarderingmodellen. Daarbij wordt rekening gehouden met

risico's voor insolventie en illiquiditeit volgens een basis-, stress- en extreme stress-scenario.

De door de uitvoerder beheerde waarderingmodellen inclusief de gehanteerde veronderstellingen worden periodiek, doch minimaal eens per kalenderjaar geëvalueerd door een externe specialist.

De waarderingmodellen zijn op algemeen aanvaarde principes gebaseerd. Daarbij wordt op basis van marktparameters, zoals kredietwaardigheidsopslagen, gewerkt met de best mogelijke inschattingen van verwachte toekomstige kasstromen, die vervolgens verdisconteerd worden tegen passende rentecurves.

Ter inschatting van de volatiliteiten en correlaties wordt gebruikgemaakt van gegevens afkomstig uit openbare bronnen. Voor de inschatting van het kredietrisico wordt gebruikgemaakt van reference bonds. Standaarden zoals de interbancaire rentes en genoteerde rentecurves van swap en future markets staan aan de basis van de gehanteerde rentecurves.

De door de uitvoerder beheerde waarderingmodellen worden met name gebruikt voor interest rate swaps, onderhandse leningen en hypotheekportefeuilles. Voor de interest rate swaps worden op basis van interest rates van prijsleveranciers zogenaamde discountcurves gecreëerd, die vervolgens gebruikt worden voor de verdiscontering van de toekomstige kasstromen. In het geval van ontvangen zekerheden zijn de risico's geringer en wordt een lagere rentecurve gehanteerd. De kasstromen voor de vaste lange rente component volgen uit het contract en de kasstromen voor de variabele korte component zijn gebaseerd op van de markt afgeleide forward rates. Voor onderhandse leningen worden eveneens rentecurves van prijsleveranciers gebruikt. Daarbij wordt een variabele spread gehanteerd die afhankelijk is van de sector van de leningnemer. Tevens wordt rekening gehouden met een van de markt afgeleide inflatiecurve. Voor de hypotheekportefeuilles wordt een yieldcurve gehanteerd die gebaseerd is op consumententarieven met afslagen ten aanzien van de in de consumententarieven begrepen vergoeding

voor verlopen optionaliteiten en vergoeding voor verstrekking en servicing van hypotheek.

Externe schattingen

Indien geen mark-to-market-, brokerquote- of mark-to-model-waardering voorhanden is, wordt de actuele waarde bepaald aan de hand van door externe partijen opgeleverde periodieke schattingen van de actuele waarderingen van de betreffende beleggingen. De categorie externe schattingen is onderverdeeld in beleggingen met en beleggingen zonder externe onafhankelijke toetsing.

Interne schattingen

Is geen betrouwbare informatie voorhanden die kan dienen als input voor de door de uitvoerder beheerde waarderingssystemen, dan wordt de actuele waarde op basis van een eigen schatting bepaald. Zo mogelijk vindt een externe toets plaats, met name op de veronderstellingen.

De bovenstaande beschreven getrapte benadering van de waarderingssystemen wordt voor alle beleggingscategorieën toegepast.

Presentatie netto vlottend actief

Beleggingen worden gewaardeerd inclusief bijbehorende vorderingen, liquide middelen en schulden, indien deze niet voor andere doelen dan beleggingstransacties kunnen worden aangewend. Deze vorderingen en schulden worden na eerste verwerking tegen de geamortiseerde kostprijs gewaardeerd. Deze waarde komt gezien de korte looptijd nagenoeg overeen met de nominale waarde onder aftrek van noodzakelijk geachte voorzieningen voor het risico van oninbaarheid. Onderstaand wordt ingegaan op de meer specifieke invulling van de waardering per beleggingscategorie.

Vastgoedbeleggingen

Vastgoedbeleggingen worden tegen de actuele waarde gewaardeerd, waar mogelijk tegen marktnoteringen. Als deze niet beschikbaar zijn, vindt waardering tegen nettovermogenswaarde

plaats. Kapitaalbelangen in vastgoedfondsen worden tegen netto vermogenswaarde gewaardeerd.

Aandelen

Beleggingen in aandelen, converteerbare obligaties en private equity worden tegen de actuele waarde gewaardeerd, waar mogelijk tegen marktnoteringen.

Vastrentende waarden

Obligaties en indexobligaties worden tegen actuele waarde gewaardeerd, waar mogelijk tegen marktnoteringen en aangepast met de daaraan toewijsbare lopende rente.

Hypothecaire leningen worden tegen actuele waarde gewaardeerd op basis van een model met een variabele spread voor het vervroegde aflossings-, krediet- en illiquiditeitsrisico. Bij spaarhypotheken wordt het opgebouwde spaarkapitaal in mindering gebracht.

Beleggingen in onderhandse leningen worden tegen actuele waarde gewaardeerd op basis van een model, zo nodig aangepast aan de hand van marktinformatie, aangevuld met een variabele spread voor de risico's van illiquiditeit en tegenpartij en gecorrigeerd voor de daaraan toewijsbare lopende rente. De actuele waarde van onderhandse leningen wordt bepaald door middel van het berekenen van de contante waarde van de gecontracteerde kasstromen van deze leningen, op basis van de bij de restantlooptijd passende markttrentes. Bij leningen betrekking hebbend op financial lease onroerend goed wordt met variabele spreads voor het illiquiditeits- en kredietrisico gerekend.

Derivaten

Derivatenposities worden ongesaldeerd tegen actuele waarde gewaardeerd. Voor bepaalde instrumenten, zoals over-the-counter-derivaten, wordt gebruik gemaakt van waarderingssystemen waarin wordt uitgegaan van bepaalde veronderstellingen, bijvoorbeeld ten aanzien van kredietrisico en rentecurves.

Overige beleggingen

Overige beleggingen betreffen beleggingen die niet aan de andere beleggingscategorieën kunnen worden toegewezen. Dit zijn voornamelijk commodities en absolute return strategies. Deze beleggingen worden tegen actuele waarde gewaardeerd, waar mogelijk tegen marktnoteringen.

Overige activa

Deelnemingen zijn duurzame kapitaalbelangen waarin ABP invloed van betekenis kan uitoefenen op het zakelijke en financiële beleid. Deze deelnemingen worden, evenals joint-ventures, tegen nettovermogenswaarde gewaardeerd. Overige kapitaalbelangen zijn bij de beleggingscategorie gepresenteerd waarop ze betrekking hebben.

Bedrijfsgebouwen en overige materiële vaste activa worden gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs verminderd met cumulatieve afschrijvingen, berekend op basis van de geschatte economische levensduur, of tegen lagere bedrijfswaarde.

Na eerste verwerking worden de vorderingen en overlopende activa tegen de geamortiseerde kostprijs gewaardeerd. Deze waarde komt gezien de korte looptijd nagenoeg overeen met de nominale waarde, voor zover van toepassing onder aftrek van noodzakelijk geachte voorzieningen voor het risico van oninbaarheid.

Liquide middelen worden tegen nominale waarde gewaardeerd.

Eigen vermogen

Het eigen vermogen is naast een financieringsbron voor eventuele tegenvallers ook een bron voor mogelijke toekomstige indexaties. De wet schrijft voor dat pensioenfondsen minimaal een eigen vermogen van 4,2% van de voorziening pensioenverplichtingen aanhouden, zie voor verdere toelichting het [hoofdstuk 'Risicoparagraaf'](#). Dit is te zien als een bekleemde reserve. Zakt het eigen vermogen beneden dat niveau, dan moet aanvulling binnen de wettelijk voorgeschreven termijn plaatsvinden.

Bestemmingsreserves betreffen door het bestuur afgezonderde bestandsdelen van het eigen vermogen met een specifieke toekomstige bestemming. De bestemmingsreserves worden daarom niet meegeteld bij het bepalen van de dekkinggraad.

Voorziening pensioenverplichtingen

De voorziening pensioenverplichtingen (VPV) heeft een langlopend karakter. De voorziening voor risico van het pensioenfonds bestaat uit de aan middelloonregelingen en aan dienstjaren gerelateerde voorzieningen ouderdoms- en nabestaandenpensioen en arbeidsongeschiktheidspensioen (AAOP). De voorziening ABP nettopensioen en voorziening ABP ExtraPensioen zijn gezien hun geringe omvang opgenomen in de VPV, ook al betreffen dit voorzieningen voor risico deelnemers.

De VPV worden bepaald als de contante waarde van de verwachte toekomstige pensioenuitkeringen. Indexaties dan wel verlagingen van de pensioenaanspraken en -uitkeringen worden verwerkt zodra definitieve besluitvorming heeft plaatsgevonden. De voorziening pensioenverplichtingen is bepaald op basis van de op balansdatum geldende nominale rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door De Nederlandsche Bank (DNB).

De actuariële grondslagen voor onder andere sterftekansen, overgangskansen en partnerfrequenties worden in beginsel driejaarlijks geactualiseerd en tussentijds geëvalueerd. De actuariële grondslagen voor het overgangsrecht privatisering ABP (OPA) worden jaarlijks geactualiseerd. Voor de sterfteprognose die gehanteerd wordt bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen wordt gebruik gemaakt van de sterfteprognose van het Actuarieel Genootschap (AG).

Voor de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen van het ouderdoms- en nabestaandenpensioen en arbeidsongeschiktheidspensioen (AAOP) wordt uitgegaan van de volgende actuariële grondslagen en methoden:

- de nominale rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door DNB ten behoeve van de bepaling van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Overal waar sprake is van

(actuele nominale) marktrente wordt bedoeld de (actuele nominale) rentetermijnstructuur;

- de meest recente AG-prognose tafels;
- geslachts- en leeftijdsafhankelijke tabellen voor de overgangskansen, gebaseerd op de waarnemingen op het eigen deelnemersbestand: sterfte (van deelnemers, van medeverzekerden en van nabestaanden), invalideren, ontslag wegens tussentijds vertrek en ontslag wegens wachtgeld. In de sterftetabellen wordt rekening gehouden met een verwachte toekomstige sterftetrend. Daarnaast worden partnerfrequenties bij overlijden gebruikt;
- de veronderstelling bij de vaststelling van de leeftijd van deelnemers en hun nabestaanden dat zij op 1 juli geboren zijn;
- parameters voor onder meer de gemiddelde pensioenopbouw per dienstjaar en het gemiddelde leeftijdsverschil tussen partners op het tijdstip van overlijden;
- inachtneming van tot het einde van het verslagjaar genomen bestuursbesluiten met betrekking tot wijzigingen, zoals toekenning van indexatie, per 1 januari van het eropvolgende kalenderjaar;
- er wordt rekening gehouden met de voorzienbare toekomstige aanpassing van de AOW-leeftijd;
- een kostenopslag voor toekomstige administratiekosten (toekennings- en excassokosten).
- Voor het nabestaandenpensioen wordt zowel de 'onbepaald partner' als de 'bepaald partner'-methode gehanteerd.
  - Vóór het bereiken van de AOW leeftijd wordt de 'onbepaald partner'-methode gehanteerd, waarbij wordt uitgegaan van een gemiddeld leeftijdsverschil tussen de deelnemer en diens partner.
  - Na het bereiken van de AOW leeftijd wordt de 'bepaald partner'-methode gehanteerd, waarbij er alleen nabestaandenpensioen is gereserveerd indien er daadwerkelijk een partner aanwezig is.

Voorziening ouderdoms- en nabestaandenpensioen

Het ouderdompensioen en het nabestaandenpensioen bij overlijden na 65 jaar zijn op kapitaalbasis gefinancierd. Het

nabestaandenpensioen bij overlijden voor 65 jaar is, voor de diensttijd voor 1 juli 1999 en na 1 januari 2018 ook op kapitaalbasis gefinancierd. Het nabestaandenpensioen bij overlijden voor 65 jaar is, voor de diensttijd tussen 1 juli 1999 en 1 januari 2018 op risicobasis gefinancierd.

Voorziening arbeidsongeschiktheidspensioen (AAOP)

De AAOP-regeling is een aanvulling op de WAO en vanaf 2006 op de WIA. Deze regeling voorziet in een arbeidsongeschiktheidspensioen in aanvulling op de WIA. Beide regelingen zijn geheel op risicobasis gefinancierd: de voorziening heeft alleen betrekking op ingegane pensioenen, inclusief nog niet gemelde, ingegane arbeidsongeschiktheidspensioenen.

Voorziening langdurig zieken

De hoogte van de voorziening langdurig zieken wordt vastgesteld op twee keer de jaarpremie voor AAOP/PVAO, en gebaseerd op de RTS van einde september. Op deze wijze wordt voorzien dat er voldoende dekking voor risico's is van de langdurige zieken en er dekking is voor de deelnemers die wel recht hebben op AAOP/PVAO maar deze nog niet hebben opgevraagd.

Voorziening ABP nettopensioen

De voorziening ABP nettopensioen is gelijk aan de actuele waarde van de in beleggingen omgezette inleg, die deelnemers voor eigen rekening en risico hebben gedaan met het oogmerk te komen tot een aanvulling op hun pensioen. Aanwending van de voorziening geschiedt door omzetting in een ander pensioenproduct en is alleen toegestaan bij pensionering, einde deelneming of overlijden.

De waarde van de in beleggingen omgezette inleg in de regeling ABP nettopensioen is inclusief behaalde beleggingsrendementen begrepen in het totaal van de beleggingen. De qua omvang gelijke verplichting aan de deelnemers aan de ABP nettopensioen-regeling is - als tegenhanger daarvan - opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen.

Voorziening ABP ExtraPensioen

De voorziening ABP ExtraPensioen (AEP) is gelijk aan de actuele waarde van de in beleggingen omgezette inleg, die deelnemers voor eigen rekening en risico hebben gedaan met het oogmerk te komen tot een aanvulling op hun pensioen. Aanwending van de voorziening geschiedt door omzetting in een ander pensioenproduct en is alleen toegestaan bij pensionering, einde deelneming of overlijden.

De waarde van de in beleggingen omgezette inleg in de AEP-regeling is inclusief behaalde beleggingsrendementen begrepen in het totaal van de beleggingen. De qua omvang gelijke verplichting aan de deelnemers aan de AEP-regeling is - als tegenhanger daarvan - opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. ABP geeft de garantie dat een deelnemer bij aanwending minimaal zijn of haar inleg terugkrijgt. Daarbij wordt rekening gehouden met de tot het berekeningsmoment behaalde beleggingsrendementen op de in beleggingen omgezette inleg.

Passiva beleggingen-gerelateerd

De terugbetalingsverplichting uit hoofde van kortgeld o/g wordt gewaardeerd tegen actuele waarde. Na eerste verwerking wordt deze post gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs. Indien geen sprake is van agio/disagio, komt deze waarde nagenoeg overeen met de nominale waarde.

De waardering van de post derivaten met een negatieve actuele waarde is overeenkomstig de waardering van derivaten met een positieve actuele waarde. De shortposities en ontvangen zekerheden worden gewaardeerd tegen actuele waarde.

Schulden en overige passiva

Schulden en overige passiva worden tegen actuele waarde gewaardeerd. Na de eerste verwerking worden de schulden en overige passiva tegen de geamortiseerde kostprijs gewaardeerd. Deze waarde komt gezien de korte looptijd nagenoeg overeen met de nominale waarde.

Grondslagen voor de resultaatbepaling

Algemeen

De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks in het resultaat verantwoord.

Premiebijdragen (netto)

Premiebijdragen zijn aan de periode toegerekend waarop zij betrekking hebben, na aftrek van de kostenopslag. De bijdragen worden vastgesteld op basis van door de werkgever te verstrekken informatie. Op basis van extrapolatie vindt een schatting plaats voor zover de van werkgevers te ontvangen informatie niet is verkregen. De daarin begrepen dekking voor incassokosten wordt bij het actuariële resultaat op kosten verantwoord.

Beleggingsresultaten (netto)

Beleggingsresultaten zijn na aftrek van kosten vermogensbeheer toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben. Directe en indirecte resultaten en (gefactureerde of nog te factureren) kosten van beleggingen worden afzonderlijk gepresenteerd. Onder de directe resultaten worden opbrengsten uit rente, dividend en dergelijke gepresenteerd. Dividend wordt op het moment van betaalbaarstelling verantwoord. Waardeveranderingen zijn indirecte beleggingsresultaten, deze worden aan de periode toegerekend waarin zij optreden. Waardeveranderingen zijn zowel ongerealiseerde als gerealiseerde waardeveranderingen.

Pensioenuitkeringen

Pensioenuitkeringen zijn aan de periode toegerekend waarop ze betrekking hebben.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen

Pensioenopbouw

De pensioenopbouw wordt aan de periode toegerekend waarin de opbouw van pensioenrechten plaatsvindt. Uitzondering hierop is de zogeheten diensttijddoortelling van de pensioenopbouw in geval van arbeidsongeschiktheid en overlijden. De last voor deze toekomstige pensioenopbouw wordt ineens genomen in het jaar waarin de deelnemer arbeidsongeschikt wordt of overlijdt.

Indexering

De indexeringslast wordt in de staat van baten en lasten opgenomen als een bestuursbesluit op of voor balansdatum is genomen.

Rentetoevoeging

De rentetoevoeging vindt plaats op basis van de nominale rente met een looptijd van 1 jaar zoals opgenomen in de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur van interbancaire swaps ultimo vorig boekjaar. De rente wordt over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar berekend.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en kosten pensioenbeheer

De vrijval uit de voorziening pensioenverplichtingen voor pensioenuitkeringen en kosten pensioenbeheer wordt ten gunste van de staat van baten en lasten gebracht in de periode waarin de pensioenuitkeringen en kosten bij de berekening van deze voorziening waren voorzien.

Ontwikkeling marktrente

Het effect van de overgang van de 1 jaar verschoven rentetermijnstructuur ultimo vorig verslagjaar naar de rentetermijnstructuur ultimo huidig verslagjaar op de voorziening pensioenverplichtingen is ultimo verslagperiode bepaald en in de staat van baten en lasten opgenomen.

Sinds 2012 wordt de rentetermijnstructuur (RTS) van DNB voor pensioenfondsen bepaald met behulp van de Ultimate Forward Rate (UFR). In 2022 is door de Commissie Parameters geadviseerd om de UFR-methode aan te passen. Er is geadviseerd om voor looptijden tot 50 jaar uit te gaan van de marktrente en voor langere looptijden te extrapoleren op basis van de marktrente tussen 30 en 50 jaar. DNB heeft besloten het advies van de Commissie Parameters over te nemen met ingang van 2023. Het effect op de dekkingsgraad van de overgang op de UFR50 is geschat op -/- 0,4 procentpunt en zorgde per 1 januari 2023 voor een toename van de voorziening van € 1,6 miljard en is vorig boekjaar verantwoord.

Wijziging actuariële grondslagen

Het effect van de aanpassing van de actuariële grondslagen op de voorziening pensioenverplichtingen wordt ultimo verslagperiode bepaald en in de staat van baten en lasten opgenomen.

Resultaat op actuariële grondslagen

Het resultaat op actuariële grondslagen wordt aan de periode toegerekend waarop deze betrekking heeft.

Wijzigingen uit hoofde van overdracht en overnames van rechten

Wijzigingen uit hoofde van overdracht en overnames van rechten worden aan de periode toegerekend waarop ze betrekking hebben.

Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

Overige mutaties in de voorziening pensioenverplichtingen worden aan de periode toegerekend waarop ze betrekking hebben.

Dekking uit kostenopslag pensioenpremies

De dekking uit kostenopslag pensioenpremies is toegerekend aan de periode waarop deze betrekking heeft.

Saldo overdrachten van rechten

Bedragen uit hoofde van overdrachten/overnames van rechten zijn tegen de nominale waarde opgenomen en aan de periode toegerekend waarin ze zijn geëffectueerd.

Kosten pensioenbeheer (netto)

De nettokosten van pensioenbeheer zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Rentelasten passiva beleggingen-gerelateerd

De rentelasten passiva beleggingen-gerelateerd zijn aan de periode toegerekend waarop ze betrekking hebben.

Overige baten en lasten

Overige baten en lasten zijn aan de periode toegerekend waarop ze betrekking hebben.

Grondslagen voor het kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is volgens de directe methode opgesteld. Kasstromen worden aan de kasstroom genererende activiteiten toegerekend. Alleen de liquide middelen van ABP worden voor het kasstroomoverzicht meegenomen in de begin- en eindstand van de geldmiddelen. Liquide middelen in fondsen voor gemene rekening (FGR's) maken hier geen onderdeel van uit.

Ontvangsten en uitgaven in vreemde valuta's uit hoofde van beleggingsactiviteiten worden omgerekend in euro's tegen de koersen per transactiedatum. De verschillen tussen de transactiekoers en de koers van afwikkeling worden in de post beleggingsresultaten (netto) opgenomen. Voor beleggingen in het buitenland gelden dezelfde voorschriften.

Alle ontvangsten en uitgaven uit hoofde van pensioenactiviteiten vinden plaats in euro's waardoor er bij deze activiteiten geen sprake is van valutakoersverschillen.

Uitvoering

ABP heeft de uitvoering van de pensioenregeling grotendeels uitbesteed aan APG Groep NV, APG DWS en Fondsenbedrijf NV en APG Asset Management NV. Hiervoor heeft ABP langlopende overeenkomsten gesloten. De belangrijkste taken die het uitvoeringsbedrijf voor het fonds verricht zijn pensioenbeheer, vermogensbeheer, communicatie en bestuursondersteuning.

Risicoparagraaf

In het hoofdstuk 'Risicomanagement' van het bestuursverslag zijn het risicobeleid en de opzet, het bestaan en de werking van de interne risicobeheersing- en controlesystemen beschreven. Deze paragraaf heeft een kwantitatiever karakter en gaat in op de ontwikkeling van de dekkingsgraad, de rekenrente, het minimaal vereist eigen vermogen, het vereist eigen vermogen en het hieruit voortvloeiende reservetekort per eind 2023. Daarna bespreken we de methodiek en de uitkomsten van de solvabiliteitstoets en het ingediende herstelplan. Tenslotte beschrijven we de samenstelling van de derivatenportefeuille, omdat deze een belangrijke rol in het beheersen van de risico's speelt.

Ontwikkeling van de beleidsdekkingsgraad en rekenrente in 2023

Hieronder en hiernaast zijn een tweetal grafieken weergegeven. De eerste grafiek laat de ontwikkeling van de dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad over 2023 zien, vergeleken met het minimaal vereiste niveau. De ontwikkeling van de rekenrente is in de tweede grafiek weergegeven.

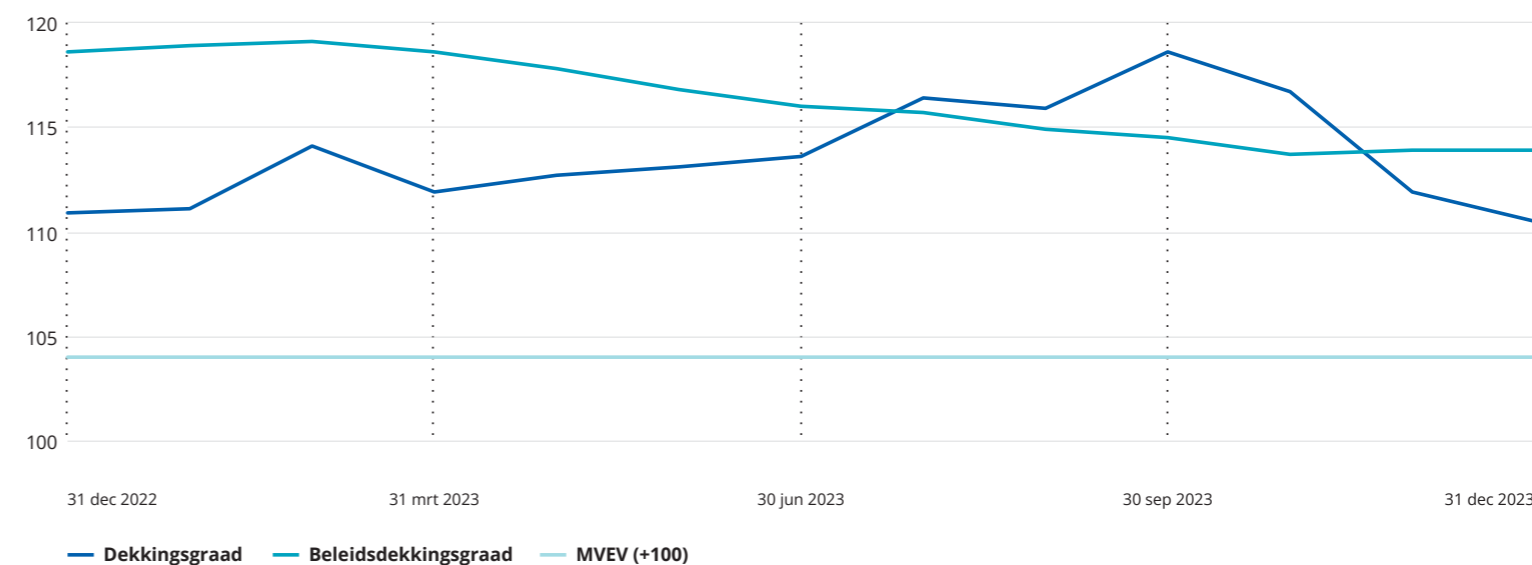
Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de afgelopen 12 maandelijkse dekkingsgraden. Vanwege de middeling heeft hij een stabielere verloop dan de dekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad speelt een belangrijke rol in het premie-, indexatie en herstelbeleid. De beleidsdekkingsgraad kwam eind 2023 uit op 113,9% (2022: 118,6%)

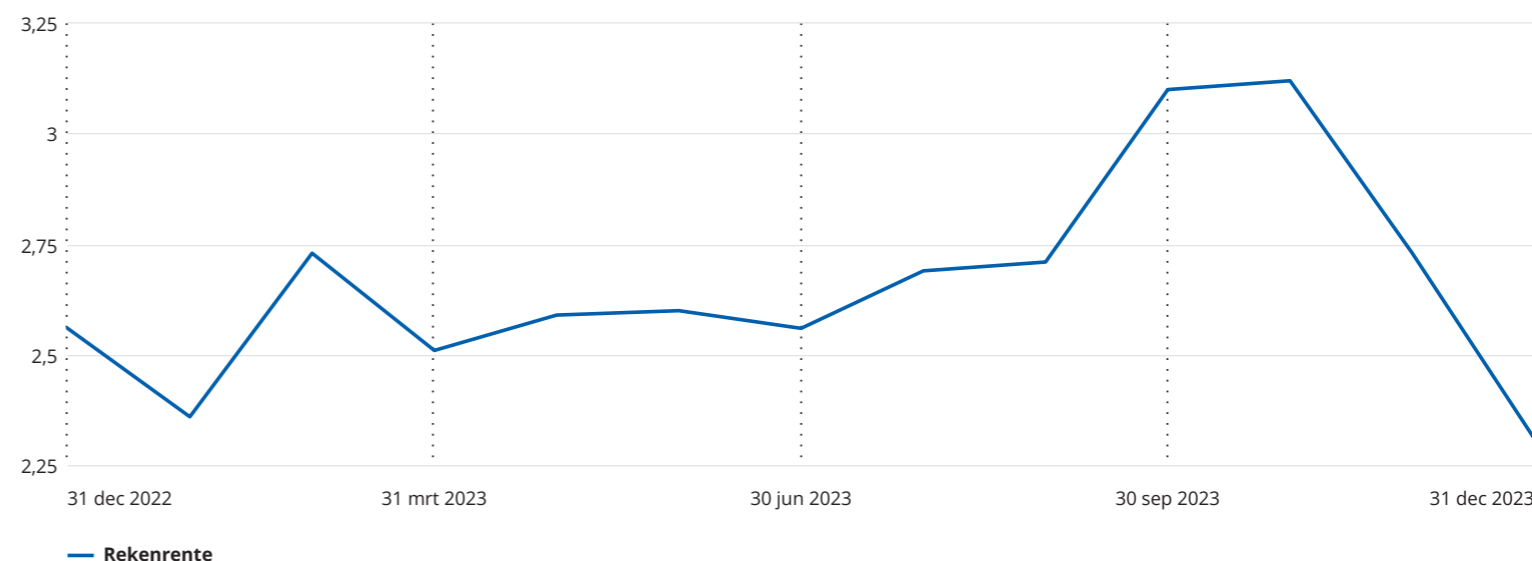
Reële dekkingsgraad

Bij een reële dekkingsgraad van 100% is het vermogen van ABP voldoende om volledig en toekomstbestendig te kunnen indexeren. Om deze dekkingsgraad te bepalen, wordt de volledig toekomstbestendige indexatiegrens bepaald. De reële

Ontwikkeling dekkingsgraad in 2023

Ontwikkeling rekenrente in 2023

dekkingsgraad is gelijk aan de beleidsdekkingsgraad gedeeld door de toekomstbestendige indexatiegrens. Gebaseerd op prijsinflatie als ambitieniveau was de reële dekkingsgraad eind 2023 84,9% (2022: 90,7%). Voor de berekening zijn, overeenkomstig het besluit FTK, de nieuwe parameters voor de inflatieverwachting en het maximaal in te boeken rendement gebruikt.

Positie ten opzichte van het minimaal vereist eigen vermogen (MVEV)

In het afgelopen jaar is de dekkingsgraad van 110,9% naar 110,5% gedaald, wat ruim boven de minimaal vereiste dekkingsgraad van 104,2% ligt. In het eerste, tweede en derde kwartaal steeg de dekkingsgraad gestaag tot 118,6%. De stijgende rente leverde hier een grote bijdrage aan. In het vierde kwartaal verwerkte ABP de pensioenverhoging van 3,03% in de dekkingsgraad. Dat had een negatief effect omdat de verplichtingen van het fonds in waarde stegen. Daarnaast zorgde de dalende rente in het vierde kwartaal voor een daling in de dekkingsgraad.

Dekkingsgraad: positie t.o.v. minimaal vereist eigen vermogen

in € mln	31-12-2023		31-12-2022	
Algemene reserve o.b.v. dekkingsgraad	47.814	10,5%	45.230	10,9%
Af: Minimaal vereist eigen vermogen	19.084	4,2%	17.478	4,2%
Overschot t.o.v. MVEV	28.730	6,3%	27.752	6,7%

De algemene reserve, het verschil tussen het beschikbare vermogen en de waarde van de verplichtingen, is dan ook hoger dan het minimaal vereiste eigen vermogen. Het minimaal vereiste eigen vermogen zelf wordt vastgesteld volgens artikel 11 van het Besluit FTK en bedraagt per eind 2023 4,2% van de verplichtingen, zijnde € 19,1 miljard. Zie de tabel 'Dekkingsgraad: positie t.o.v. minimaal vereist eigen vermogen'.

Ultimo 2023 is er sprake van een overschot ten opzichte van het minimaal vereist eigen vermogen. De algemene reserve ten opzichte van de dekkingsgraad bedraagt ultimo 2023 € 47,8 miljard, zodat het dekkingsoverschot (het verschil tussen algemene reserve en het minimaal vereiste eigen vermogen) uitkomt op € 28,7 miljard.

De positie ten opzichte van het minimaal vereist eigen vermogen kan ook bepaald worden op basis van de beleidsdekkingsgraad. In dat geval is er ook sprake van een overschot, aangezien de beleidsdekkingsgraad (113,9%) hoger was dan de minimaal vereiste dekkingsgraad (104,2%). Zie de volgende tabel.

Herstelplan

Eind 2023 was de beleidsdekkingsgraad lager dan de vereiste dekkingsgraad van de strategische portefeuille. ABP hoeft dit jaar geen herstelplan in te dienen, dit wordt vervangen door het overbruggingsplan, dat uiterlijk 1 juli 2024 wordt opgesteld. Dit overbruggingsplan is onderdeel van het transitie-FTK.

Solvabiliteitstoets

Pensioenfondsen vallen onder het Financieel Toetsingskader (FTK, onderdeel van de Pensioenwet) en staan onder toezicht van DNB. Het FTK voorziet in een solvabiliteitstoets waarmee wordt vastgesteld welke dekkingsgraad een fonds moet hebben, wil een combinatie van binnen het FTK vastgelegde schokken leiden tot een dekkingsgraad van 100%. Bij deze dekkingsgraad wordt voldaan aan de norm van het vereist eigen vermogen. Op grond van het FTK is de omvang van de voorgedefinieerde schokken zodanig vastgesteld dat deze met een frequentie van eens in de veertig jaar, ofwel met een kans van 2,5% per jaar, optreden. Het vereiste eigen vermogen is het afgelopen jaar afgenomen van 129,2% naar 126,3%. Dit is deels het gevolg van de overstap op een nieuwe strategische portefeuille, maar komt voornamelijk doordat het bestuur heeft besloten de buffer onder S10 niet meer in te zetten. Deze is daarmee komen te vervallen.

De door DNB vastgestelde risicofactoren zijn:

- S1 renterisico
- S2 zakelijkewaardenrisico
- S3 valutarisico
- S4 grondstoffenrisico
- S5 kredietrisico
- S6 verzekeringstechnisch risico
- S7 liquiditeitsrisico
- S8 concentratierisico
- S9 operationeel risico
- S10 actief risico.

Om het vereiste eigen vermogen te berekenen worden eerst de voorgedefinieerde schokken die samenhangen met de risicofactoren S1 tot en met S10 bepaald. Vervolgens worden deze met behulp van de zogenaamde wortelformule samengevoegd tot een totaalschok op de dekkingsgraad. De wortelformule houdt rekening met het feit dat de schokken niet noodzakelijkerwijs tegelijkertijd zullen optreden, zodat de totaalschok kleiner is dan de som van de afzonderlijke schokken (het diversificatie-effect).

Het vereiste eigen vermogen is zodanig gedefinieerd dat toepassing van de gecombineerde schok leidt tot een dekkingsgraad van 100%. De uitkomst fluctueert in de tijd doordat zij van de marktomstandigheden (zoals rente en credit spreads) afhangt. Bijsturing van de portefeuille in combinatie met risicorestricties zorgen er echter voor dat de dekkingsgraad in de buurt van die van de strategische portefeuille blijft. In het standaardmodel worden het liquiditeitsrisico (S7), het concentratierisico (S8) en het operationeel risico (S9) gelijk gesteld aan nul. Op grond van het gevoerde beleid is geoordeeld dat er voor deze risico's geen extra eigen vermogen hoeft te worden aangehouden.

De S-toets is gebaseerd op het strategische beleggingsplan StIP2024-2026, dat vanaf 1 januari 2024 tot aan de transitie van het nieuwe pensioencontract zal gelden.

Vermogenspositie ten opzichte van vereist eigen vermogen

Uit de solvabiliteitstoets blijkt dat er per eind 2023 sprake is van een tekort ten opzichte van de wettelijke eis: Het aanwezige eigen vermogen ligt onder het niveau van het vereiste eigen vermogen. De onderstaande tabel geeft de uitkomsten van de standaardtoets op de strategische portefeuille StIP2024-2026 weer, gemeten per eind 2023. Voor de bepaling van de schokken is uitgegaan van de situatie waarin de buffer gelijk is aan het vereiste eigen vermogen.

Uitgedrukt als percentage van de technische voorzieningen, is het vereist eigen vermogen sinds vorig jaar gedaald naar 26,4% van de verplichtingen. Deze daling is voornamelijk door de hoge rente veroorzaakt. Het vereist eigen vermogen ultimo 2023 (€ 119,3 miljard) is op basis van het langetermijn strategische doel StIP2024-2026 berekend. Veruit de belangrijkste component van het vereist eigen vermogen is het zakelijke waardenrisico.

Omvang tekort t.o.v. vereist eigen vermogen

in € mln en als percentage van de voorzieningen	31-12-2023		31-12-2022	
Risico				
S1 renterisico	13.014	2,9%	10.279	2,5%
S2 zakelijkewaardenrisico	93.703	20,7%	86.548	20,9%
S3 valutarisico	40.234	8,9%	41.657	10,1%
S4 grondstoffenrisico	8.021	1,8%	11.206	2,7%
S5 kredietrisico	19.272	4,2%	18.136	4,4%
S6 verzekeringstechnisch risico	12.511	2,8%	11.498	2,8%
S10 actief risico	9.185	2,0%	43.614	10,5%
Subtotaal van alle risico's	195.940	43,3%	222.938	53,8%
Af: diversificatie-effect	-76.663	-16,9%	-103.561	-25,0%
Vereist eigen vermogen	119.277	26,4%	119.377	28,8%
Af: berekende algemene reserve (o.b.v. beleidsdekkingsgraad)	62.942	13,9%	77.088	18,6%
Tekort t.o.v. berekende algemene reserve (o.b.v. beleidsdekkingsgraad)	-56.335	-12,5%	-42.289	-10,2%

(S1) Renterisico

Het renterisico is een afgeleide van de rentegevoeligheid van activa en passiva en een belangrijk element voor het mismatchrisico. Onder mismatchrisico wordt het verschil tussen de rentegevoeligheid van de beleggingen en die van de verplichtingen verstaan. Als de rente stijgt of daalt, heeft dit een effect op de beleggingen en de verplichtingen, en dus op de dekkingsgraad. Het renterisico S1 is over het afgelopen decennium kleiner geworden doordat de renteschok een vaste fractie is van de rentecurve, zodat een lagere rentestand leidt tot een lagere renteschok. Het afgelopen jaar is de rente echter gestegen, hetgeen terug te zien is in de stijging van S1 (zie tabel).

ABP gebruikt voor de berekening van het renterisico S1 de methode van partiële duraties. Daardoor wordt zowel de variatie van de rentegevoeligheid langs de curve, als de stochastiek van de kasstromen in rekening gebracht. Op basis van de partiële duraties behorende bij zeven representatieve looptijden wordt een set kasstromen geconstrueerd die dezelfde rentegevoeligheid langs de curve heeft als de portefeuille vastrentende waarden zelf. De renteschok wordt vervolgens op basis van deze set kasstromen bepaald.

In de S-toets wordt de rentecurve waartegen de verplichtingen worden verdisconteerd met een looptijdafhankelijk percentage omhoog en omlaag geschokt. Als uitgangspunt voor de berekening van het renterisico dient de meest nadelige impact op het eigen vermogen te worden gehanteerd.

Veelal gaat het dan om een rentedaling. Om inzicht te bieden in de omvang van de schok, wordt hierna een aantal voorbeelden van de mee te nemen (looptijdafhankelijke) schokken benoemd. Bijvoorbeeld de vijfjaarsrente wordt met 33% omlaag geschokt, de tienjaarsrente met 25% en zeer lange rentes met 24%. Vervolgens wordt dezelfde schok in %-punten toegepast op de markrentecurves waar de swaps en de vastrentende waarden mee worden gewaardeerd.

Duratie 2023

in € mln	Jaren	Marktwaaarde	Effect +1%	Effect -1%	2022 in jaren
Duratie beleggingen (exclusief renteswaps)	3,9	503.995	-15.207	18.594	3,5
Duratie beleggingen (inclusief renteswaps)	8,8	500.372	-37.620	45.517	7,1
Duratie verplichtingen	17,2	453.633	-68.292	90.367	17,3

Ruim de helft van de rentegevoeligheid van de beleggingen is afkomstig van de vastrentende waarden, de rest is afkomstig van de rentederivaten. De rentegevoeligheid wordt in de term 'duratie' uitgedrukt. De duratie is ongeveer gelijk aan de gemiddelde gewogen looptijd van alle kasstromen (coupons en aflossing van de hoofdsom) van de vastrentende waarden en rentederivaten. De duratie heeft de volgende interpretatie: als de markrente met 1-%punt daalt, zal de stijging van de waarde van de portefeuille uitgedrukt in procenten gelijk zijn aan de duratie van de portefeuille.

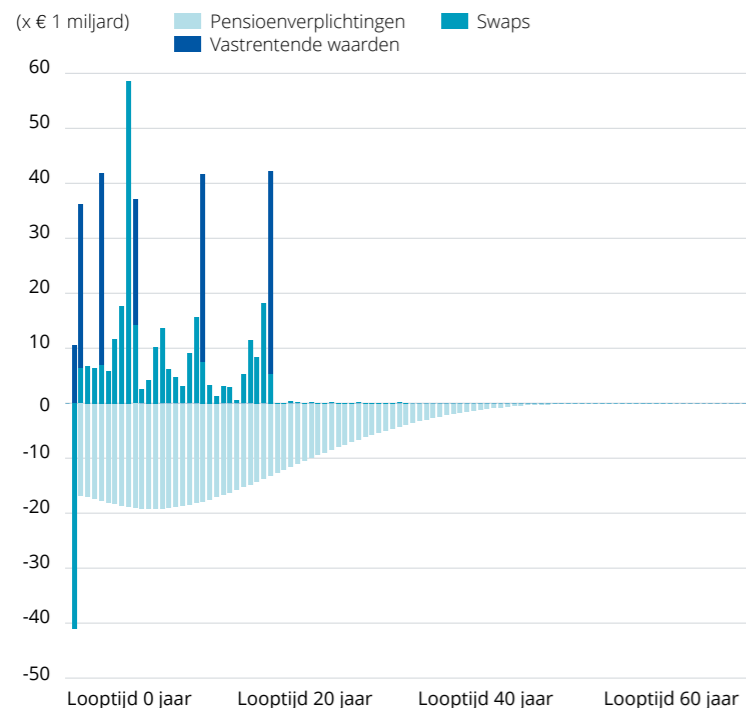
De duratie voor de beleggingen wordt bepaald op basis van de Ester-rentecurve. Omdat de wettelijk voorgeschreven UFR-rentecurve bepalend is voor de waarde van de verplichtingen is de duratie van de verplichtingen echter bepaald op basis van de UFR-rentecurve in plaats van de Ester-rentecurve.

De duratie voor de totale beleggingen exclusief renteswaps bedraagt 3,9 jaar (2022: 3,5 jaar). Hierbij wordt het rente-effect op andere assets dan vastrentende waarden buiten beschouwing gelaten. Duratieverlenging van de beleggingen, via renteswaps, brengt de rentegevoeligheid meer in lijn met de rentegevoeligheid van de verplichtingen, waardoor een wijziging in de rente minder invloed heeft op de dekkingsgraad. De duratie voor de totale beleggingsportefeuille inclusief renteswaps bedroeg eind 2023 8,8 jaar (2022: 7,1 jaar).

De duratie van de verplichtingen op basis van de UFR-rentecurve bedraagt 17,2 jaar (2022: 17,3 jaar). Voor beide jaren is de door DNB voorgeschreven rentecurve gehanteerd. Het renteafdekkingspercentage is op basis van een andere rentecurve bepaald, de Ester, en bedroeg eind 2023 afgerond 49,5% (2022: 40,4%).

De volgende grafiek toont in lichtblauw de kasstromen van de nominale pensioenverplichtingen, in middenblauw die van de swapportefeuille. De set van zes donkerblauwe kasstromen representeert de portefeuille vastrentende waarden. De individuele kasstromen van deze portefeuille zijn samengevoegd in zeven looptijdsegmenten (buckets) om tot een vereenvoudigde weergave te komen. De samengevoegde kasstromen geven dezelfde waardeverandering voor S1 als het totaal van de individuele kasstromen. Uit de figuur is verder op te maken in hoeverre ABP zijn renterisico heeft afgedekt en in hoeverre die afdekking gelijkmatig over de looptijden is verdeeld.

Nominale kasstromen

(S2) Zakelijkewaardenrisico

Om de koersrisico's van beleggingen in zakelijke waarden goed te beheersen, past ABP op zijn beleggingen zoveel mogelijk diversificatie naar regio, categorie en sector toe. Informatie hierover is opgenomen in de toelichting op de enkelvoudige balans. In de strategische portfolio maken zakelijke waarden 59% van het vermogen uit, inclusief de categorie grondstoffen van 6%, maar deze laatste maakt geen onderdeel van S2 uit. Een koersdaling van de zakelijke waarden met 10% leidt tot een daling van de dekkingsgraad met 6%-punten. In de S-toets wordt uitgegaan van een schok van 30% voor aandelen ontwikkelde markten, 40% voor aandelen opkomende markten en 25% voor niet-beursgenoteerd vastgoed. Niet-beursgenoteerde aandelen (private equity en infrastructuur) worden geschokt met 40%. De risico's van niet-beursgenoteerde aandelenbeleggingen zijn inbegrepen in het zakelijkewaardenrisico (S2). Eventueel daarmee verbonden niet-afgedekte valutarisico's worden meegenomen in de rubriek valutarisico (S3).

(S3) Valutarisico

ABP loopt valutarisico doordat het in het kader van risicospreiding ook belegt in beleggingen in vreemde valuta's, terwijl de pensioenen in euro's worden uitbetaald. Het valutarisico wordt beperkt gehouden doordat de grootste vreemde valuta posities in 2023 gedeeltelijk zijn afgedekt, de strategische afdekking is 25%. In de S-toets wordt de na afdekking resterende blootstelling aan vreemde valuta's in ontwikkelde markten ten opzichte van de euro met 20% geschokt. De na afdekking resterende blootstelling aan vreemde valuta's in opkomende markten wordt ten opzichte van de euro met 35% geschokt.

De actuele waarde van de valutarisicoderivaten wordt weergegeven in de laatste tabel van de paragraaf derivaten. De volgende tabel geeft de verdeling van de beleggingen vóór en na valuta-afdekking weer.

Verdeling beschikbaar vermogen naar valuta, eind 2023

in € mln	Voor valuta-afdekking	Valuta-afdekking	Na valuta-afdekking
Valuta			
Euro	219.608	89.814	309.422
Amerikaanse dollar	178.424	-72.765	105.659
Britse pond	11.976	-5.165	6.811
Chinese Yuan	9.892	-	9.892
Yen	8.778	-3.957	4.821
Australische dollar	8.554	-2.899	5.655
Hong Kong dollar	4.000	-	4.000
Taiwanese dollar	5.479	-	5.479
Indiaanse rupee	5.958	-	5.958
Canadese dollar	2.478	-1.379	1.099
Zwitserse franc	3.022	-1.566	1.456
Overige	41.196	-	41.196
Totaal 2023	499.365	2.083	501.448
Totaal 2022	454.007	5.488	459.495

Eind 2023 bedraagt de strategische afdekking van het valutarisico van de zakelijke waarden op de US Dollar, Zwitserse Frank, de Japanse Yen, de Canadese en Australische Dollar en het Britse Pond 50%, behalve voor grondstoffen, daarvan wordt het valutarisico niet afgedekt. De geleidelijke afbouw strategische valuta hedge van de zakelijke waarden van 50% naar 25% is in december 2023 ingezet. Het valutarisico van de vastrentende waarden wordt daarentegen volledig afgedekt. Een valuta-afdekking zet een belegging in vreemde valuta de facto om in een belegging in euro's.

(S4) Grondstoffenrisico

Het gewicht van grondstoffen in de strategische portefeuille StIP2024-2026 bedraagt 4% en is in de praktijk grotendeels met behulp van commodityderivaten opgebouwd. Er is een klein actief risico doordat een deel met actieve mandaten wordt ingevuld. In de S-toets wordt de marktwaarde van de grondstoffen met 35% geschokt.

(S5) Kredietrisico

In de beleggingsportefeuille wordt kredietrisico gelopen. Kredietrisico wordt omschreven als het risico dat een tegenpartij niet meer aan zijn betalingsverplichtingen kan voldoen, of dat zich een verslechtering van zijn financiële situatie voordoet. De rating van de portefeuille dient als belangrijke indicator voor de kwaliteit van de portefeuille. Het kredietrisico is voor een deel afgedekt met credit default swaps. Ten behoeve van de S-toets wordt de portefeuille vastrentende waarden in vijf ratingklassen opgedeeld: AAA, AA, A, BBB, en als vijfde categorie BB en lager.

De ratingklasse AAA wordt vervolgens nog opgedeeld in Europees AAA-staatspapier en overig AAA. In het FTK stress-scenario wordt een schok op de credit spread toegepast. De grootte van deze schok varieert van 0 bp voor Europees AAA staatspapier en 60 bp voor overig AAA tot 530 bp voor papier met rating BB of lager.

Kredietwaardigheid van beleggingen wordt veelal door middel van creditratings geassocieerd. Een hoge creditrating betekent dat de debiteur zeer kredietwaardig is en de lening met een hoge mate van zekerheid zal worden terugbetaald. Creditratings lopen uiteen van de hoogste rating AAA (zeer kredietwaardig) tot de laagste rating D. Van de vastrentende waarden heeft 87% (2022: 87%) een rating van BBB of hoger (investment grade).

(S6) Verzekeringstechnisch risico

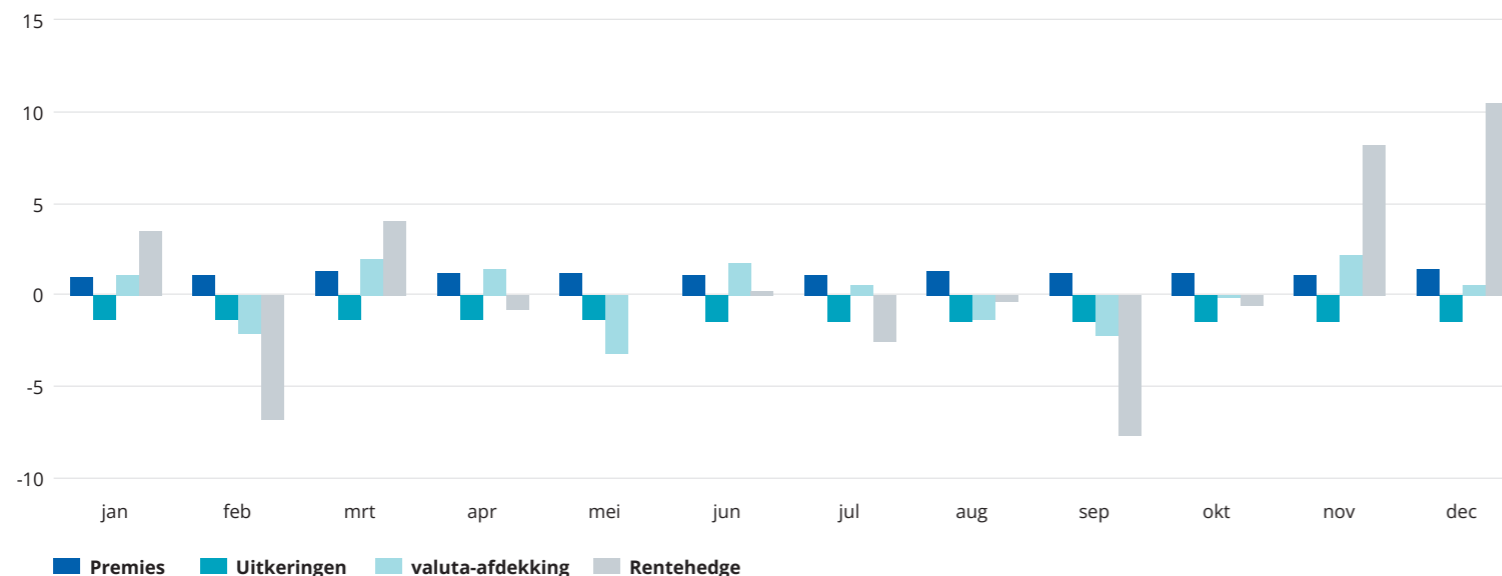
Ouderdoms- en nabestaandenpensioenen worden levenslang uitgekeerd. Conform wet- en regelgeving dient bij het vaststellen van de VPV-rekening gehouden te worden met een voorzienbare trend in de toekomstige sterftetekansen. Daarvoor wordt de AG-prognosetafel 2022 gebruikt, die wordt gecorrigeerd met fondsspecifieke correctiefactoren zoals vastgesteld in het Grondslagenonderzoek 2017-2019, om zo tot een ABP-specifieke sterftetafel te komen. Naast sterftetekansen omvatten de fondsspecifieke grondslagen onder andere overgangskansen, partnerfrequenties en inschattingen omtrent arbeidsongeschiktheid. Als de sterftetekansen zich conform deze AG-prognoses ontwikkelen, dan is de levensverwachting eind 2023 voor een 67-jarige man 87,3 jaar en voor een 67-jarige vrouw 89,6 jaar. De toekomstige gemiddelde sterftetekansen kunnen echter van de prognose afwijken, en ook kan binnen een eindige populatie de gerealiseerde sterfte van de gemiddelde sterfte afwijken. Dat geeft een onzekerheid in de waarde van de VPV, die in S6 wordt uitgedrukt. De schok in de VPV in het stress-scenario, geassocieerd met deze en andere verzekeringstechnische risico's, is dit jaar 2,76%.

(S7) Liquiditeitsrisico

Het liquiditeitsrisico is het risico dat het fonds over onvoldoende liquide middelen zou beschikken om de lopende betalingen, waaronder pensioenuitkeringen, en het storten van onderpand in verband met derivatenposities, te kunnen doen. Onder normale omstandigheden is voor ABP het risico op een liquiditeitstekort gering, onder andere doordat voor een groot deel in liquide vermogenstitels is belegd. In 2023 heeft zich geen liquiditeitstekort voorgedaan.

Het beleggen in illiquide beleggingscategorieën brengt met zich mee dat het fonds bij het periodiek herbalanceren van de beleggingsportefeuille minder flexibel is. Als een fonds gedwongen zou worden om illiquide beleggingen op korte termijn te verkopen, zou dit veelal slechts tegen een ongunstige prijs kunnen geschieden. Om een dergelijke situatie te voorkomen, wordt in het herbalanceringsbeleid rekening gehouden met het gebrek aan flexibiliteit van de illiquide beleggingscategorieën.

Liquiditeitsstromen

De grafiek 'Liquiditeitsstromen' toont voor het jaar 2023 de maandelijkse kasstromen van de rente-hedge, de valuta-afdekking, de premies en de pensioenuitkeringen. Liquiditeitsproblemen kunnen ontstaan als de negatieve kasstromen te groot worden. We zien dat over 2023 de afdekking voortkomend uit renteposities de meeste liquiditeit heeft gevraagd.

(S8) Concentratierisico

Concentratierisico doet zich voor wanneer een groot deel van het belegd vermogen bij dezelfde partij of categorie is geconcentreerd. De risico's zijn in dit geval groter dan wanneer sprake is van een evenwichtige spreiding. In het standaardmodel is het concentratierisico gelijkgesteld aan nul. Ook op grond van het gevoerde beleid is geoordeeld dat er geen sprake is van een verhoogd risico waarvoor een aanvullende opslag noodzakelijk is.

(S9) Operationeel risico

Operationeel risico is het risico dat door een onjuiste werking van de eigen organisatie fouten niet tijdig opgemerkt worden. De Pensioenwet staat toe dat het operationeel risico op nul wordt gesteld mits er geen sprake is van een verhoogd risico. Aan deze voorwaarde is in 2023 voldaan. Deze uitspraak is gebaseerd op de rapportages van het uitvoeringsbedrijf aan de hand waarvan het bestuur de uitvoering in al haar aspecten monitort.

(S10) Actief risico

Op basis van asset liability management (ALM) wordt de optimale beleggingsportefeuille bepaald. Vervolgens wordt elk van de beleggingscategorieën met passende titels ingevuld. Daarbij is het toegestaan binnen vooraf vastgestelde maximale tracking errors van de benchmark af te wijken, hetgeen tot actief risico leidt. De tracking errors van de beleggingscategorieën worden met risicosystemen gemeten en doorlopend in de gaten gehouden om te bepalen of zij zich binnen de vastgestelde limieten bewegen.

Naast de vereiste buffer voor actief risico bevatte S10 de afgelopen jaren nóg een component, die dominant was (zie de tabel). Dit was een buffer die was vrijgevallen door het afstoten van de hedge funds en het verhogen van de rentehedge.

Het bestuur heeft met ingang van 1 januari 2024 besloten de buffer onder S10 niet meer in te zetten. Deze is daarmee komen te vervallen. Daardoor is het niveau van het strategische VEV sterk gedaald en wordt ook de daling van het diversificatie-effect verklaard.

Klimaatrisico's

Governance van klimaatrisico's en -kansen

Het ABP bestuur bepaalt het beleid, inclusief het beleid voor Duurzaam & Verantwoord Beleggen. In het beleid stelt ABP de doelen voor het klimaatbeleid vast, en maakt ABP keuzes in hoe we die doelen willen bereiken. Ook stelt het bestuur het strategisch beleggingsplan vast en de allocatie van de beleggingen naar verschillende beleggingscategorieën (strategische asset allocatie).

Als onderdeel van zijn verantwoordelijkheid houdt het bestuur van ABP toezicht op klimaatgerelateerde risico's en kansen in de beleggingsportefeuille. Zo hebben het bestuur en diverse bestuurscommissies in 2023 meerdere keren gesproken over de gevolgen van klimaatveranderingen voor ABP als belegger, en zijn er presentaties verzorgd door onze vermogensbeheerder APG.

De governance voor het zicht houden op en beheersen van klimaatrisico's en -kansen is ingebed in de organisatie en processen van ABP en onze vermogensbeheerder APG.

- ABP heeft een formeel klimaatrisicobeleid vastgesteld waarbij samen met de afdeling fiduciair management de invulling van het strategisch beleggingsplan, inclusief aspecten die verband houden met klimaatrisico's en -kansen zijn vastgelegd. Samen met fiduciair management houdt ABP ook toezicht op de uitvoering van de afgegeven mandaten.
- De afdeling portefeuillemanagement van APG is verantwoordelijk voor het beheren van de beleggingen binnen het afgegeven mandaat, inclusief klimaatrisico's en -kansen. Beleggingen boven een bepaalde omvang moeten worden goedgekeurd door het Committee on Investment Proposals (CIP), waarbij duurzaamheidsrisico's (waaronder klimaatrisico's) expliciet in de overweging worden meegenomen.
- Het tweedelijns beheer van klimaatrisico's is de verantwoordelijkheid van de afdeling risico-management van ABP.

Impact van klimaatrisico's

Voor ABP is klimaatverandering en de overgang naar nieuwe energieopwekking en duurzame energiebronnen een van de grote transitieën waarop wij met ons beleggingsbeleid willen inspelen. Klimaatverandering is van doorslaggevende invloed op het vermogen van bedrijven om langetermijn waarde te creëren. Ook kunnen wij als belegger op dit thema invloed uitoefenen.

Klimaatverandering en de energietransitie vormen een van de grootste uitdagingen waar de wereld voor staat.

We onderscheiden fysieke klimaatrisico's en transitierisico's.

- Fysieke risico's hangen samen met de impact van veranderende weerspatronen, zoals schade door stormen, langdurige droogte en overstromingen.
- Transitierisico's hangen samen met de impact van de inspanningen die worden gedaan om de oorzaak van klimaatverandering - de uitstoot van broeikasgassen aan te pakken, zoals wet- en regelgeving, technologische ontwikkelingen en veranderingen in het marktsentiment.

Transitie- en fysieke klimaatrisico's kunnen op termijn leiden tot veranderingen in de waardering van bedrijven en vastgoed waarin wij beleggen. Voor de impact op de waardering kan een onderscheid worden gemaakt in liquide en illiquide beleggingen.

Bij liquide beleggingen wordt dagelijks door de financiële markten een inschatting gemaakt van de waarde van een onderneming. Veel informatie over bekende klimaatrisico's wordt door marktpartijen meegewogen in de waardebeoordeling. Het voordoelen van risico's hangt uiteindelijk af van de daadwerkelijke transitie, of die plaatsvindt, en op welke snelheid. Dat monitoren we continu.

Voor illiquide beleggingen is de bepaling van de (financiële) impact van klimaatrisico's complexer. Het transitiepad naar 2050 is sterk afhankelijk van de beschikbare technologie en van het door landen gevoerde klimaatbeleid. Een complicerende factor is ook dat historische informatie weinig houvast biedt omdat de wereld juist naar de toekomst toe ingrijpend moet veranderen.

Vanwege deze onzekerheden maken we bij het in kaart brengen van klimaatrisico's en -kansen gebruik van scenario's. Deze geconstrueerde toekomstbeelden beschrijven hoe de wereld er in de toekomst uit zou kunnen zien. De scenario's hebben verschillende uitgangspunten met betrekking tot klimaatbeleid en technologische ontwikkeling. Scenarioanalyse helpt om beter te begrijpen hoe de weg naar 'Parijs' er uit kan zien en welke impact dit op onze beleggingen heeft. Deze analyses worden op verschillende niveaus uitgevoerd. De uitkomsten wegen we mee in de beleggingsbeslissingen. We brengen ook in kaart welk deel van onze staatsobligatieportefeuille is belegd in landen met een hoog klimaatrisico. Daarbij kijken we naar zowel fysieke risico's als transitierisico's. Voor het bepalen van het fysieke klimaatrisico van een land gebruiken we indicatoren van ND-GAIN. Deze geven een indicatie hoe kwetsbaar een land is voor de gevolgen van klimaatverandering en van de mate waarin het land daarop is voorbereid. Uit onze kwalitatieve scenarioanalyses, met in achtneming van alle onzekerheden die er op dit moment nog zijn, komt naar voren dat de toekomstige impact op de financiële positie van het fonds significant kan zijn.

Op basis van de nu bekende informatie omtrent klimaatrisico's is geen sprake van impact op de in de jaarrekening per eind 2023 gerapporteerde waarderingen en financiële positie.

Risicorestricties

Om indexatie mogelijk te maken moet beleggingsrisico worden genomen. Het gaat hier om bewust aanvaarde risico's die aansluiten bij de risicohouding van het fonds, met als doel op de lange termijn de indexatieambitie waar te kunnen maken. Voor het beperken van beleggingsrisico's wordt gebruik gemaakt van risicorestricties in de mandaten en worden de gelopen risico's voortdurend in de gaten gehouden. Zowel voor de hele portefeuille als voor bepaalde onderdelen gelden risicolimieten. Denk hierbij aan een maximale toegestane hoeveelheid actief risico of een maximale allocatie naar een bepaalde tegenpartij. Naast deze limieten en het aanbrengen van spreiding in de beleggingen kunnen risico's worden beperkt door afgeleide financiële instrumenten, zogenaamde derivaten, in te zetten.

Derivaten

ABP gebruikt derivaten om risico's te verkleinen of om snel tactische wijzigingen aan te brengen in de beleggingsmix. Derivaten zijn financiële instrumenten waarvan de waarde mede afhankelijk is van één of meer onderliggende financiële instrumenten. Derivaten kunnen zowel op de beurs als rechtstreeks met financiële partijen worden verhandeld. In het laatste geval spreekt men van 'over-the-counter'(OTC)-derivaten. ABP gebruikt beide. Voor derivatenposities moet veelal onderpand bij een tegenpartij worden aangehouden. Dit dient als een soort buffer voor de fluctuaties in waarde en koers van een derivatenpositie. Het onderpand is een hoeveelheid contant geld (of geschikte effecten) die, als de waarde van derivaten fluctueert, garant staat voor de nakoming van eventuele verplichtingen. Bijstorting of terugstorting van onderpand, afhankelijk van de verandering in de positie, vindt in beginsel op dagbasis plaats.

Het grootste deel van het derivatengebruik vloeit voort uit afdekking van het valuta- en renterisico. Een deel van de beleggingen is in vreemde valuta's genoteerd (het grootste deel hiervan in US dollars). Om de risico's van koerswijzigingen te verkleinen en de kasstromen in euro's zeker te stellen, is een deel van het valutarisico afgedekt. Ook worden derivaten gebruikt om de rentegevoeligheid van de beleggingen meer in overeenstemming te brengen met de rentegevoeligheid van de toekomstige verplichtingen. Dit wordt gedaan door middel van het verlengen van de duratie (gewogen gemiddelde looptijd van alle kasstromen) van de vastrentende waarden.

Een beperkt deel van de derivatenportefeuille wordt ingezet om op een effectieve manier posities in bepaalde beleggingen te creëren, of om kenmerken van een bepaalde beleggingsportefeuille te wijzigen.

In de volgende tabel wordt eerst de actuele waarde van de derivaten (swaps, futures, opties en valutatermijncontracten) toegerekend aan de beleggingscategorieën en vervolgens het effect van de asset(bij)sturing vanuit overlay. Ultimo 2023 was het effect van de derivaten en shortposities betrekking hebbend op asset(bij)sturing vanuit overlay € -5,5 miljard (2022: € 6,6 miljard). Zoals uit de tabel blijkt is door deze asset sturing het belang in vastrentende waarden en aandelen verlaagd en in overige beleggingen verhoogd.

Overzicht balans voor en na toerekening actuele waarde derivaten

in € mln	Balans tegen actuele waarde	Toerekening actuele waarde derivaten	Balans na toerekening actuele waarde derivaten	Effect asset sturing in overlay	Balans na effect asset sturing vanuit overlay 31-12-2023	Balans na effect asset sturing vanuit overlay 31-12-2022
Vastgoed	76.788	-	76.788	-	76.788	75.112
Aandelen	181.932	-11	181.921	4.955	186.876	165.854
Vastrentende waarden	197.878	-4.245	193.633	576	194.209	179.568
Derivaten: positieve posities	18.996	-18.996	-	-	-	-
Overige beleggingen	53.102	1.654	54.756	-5.531	49.225	46.110
Overige activa	1.707	-	1.707	-	1.707	2.164
Totaal activa	530.403	-21.598	508.805	-	508.805	468.808
Eigen vermogen	47.870	-	47.870	-	47.870	45.236
Pensioenverplichtingen	453.633	-	453.633	-	453.633	414.265
Passiva beleggingen-gerelateerd	28.310	-21.598	6.712	-	6.712	8.601
- waarvan derivaten en shortposities	22.197	-21.598	599	-	599	156
Overige passiva	590	-	590	-	590	706
Totaal passiva	530.403	-21.598	508.805	-	508.805	468.808

Specificatie derivaten naar soort

in € mln	Onderliggende waarde vordering	Vordering	Onderliggende waarde schuld	Schuld
Valuta derivaten				
Forwards	134.285	2.519	65.585	-400
Cross Currency Swap	-	-	-	-
Interest derivaten				
Interest Rate Swap	397.201	15.776	119.658	-20.625
Inflation Linked Swap	2.032	109	5.047	-236
Futures vastrentende waarden	15.273	275	4.082	-66
TBA's	4.411	73	1.536	-30
Overige derivaten				
Credit Default Swaps	521	-24	179	-11
Overige Swaps	2.713	268	-	-230
Overige futures	12.518		9.592	
Totaal derivaten eind 2023		18.996		-21.598
Totaal derivaten eind 2022		23.871		-25.215

In de tabel hierboven is een specificatie gegeven van de verschillende soorten derivaten. De onderliggende waarden voor de futures en tba's (to be announced) zijn gebaseerd op de netto-exposure (saldo van de long en short exposure). De onderliggende waarden van de overige derivaten zijn op de onderliggende notionals van het betreffende derivaat gebaseerd waarbij alle posities in absolute waarde zijn opgeteld (sommeling van de long en short exposure). De twee grootste posten zijn de derivaten die worden ingezet voor het mitigeren van het valutarisico (forwards) en het renterisico (interest rate swaps).

Shortposities

Shortposities zijn posities waarbij een verplichting is aangegaan om in de toekomst stukken te leveren zonder de stukken te bezitten op het moment van aangaan van de verplichting, waarbij het tegenpartijrisico wordt gemitigeerd met behulp van onderpand. De shortposities beleggingen waren voor 2023 € 599 (2022: 156 miljoen).

Toelichting op de balans

Bedragen in miljoenen euro's, tenzij anders vermeld

Algemeen

Het beschikbaar vermogen kan uit de enkelvoudige balans worden afgeleid door de post totaal activa te verminderen met de posten passiva beleggingengerelateerd, schulden en overige passiva en de bestemmingsreserves. De dekkinggraad wordt bepaald door het beschikbaar vermogen te delen door de voorziening pensioenverplichtingen. De beleidsdekkinggraad vormt de basis voor het toezicht. De beleidsdekkinggraad is het gemiddelde van de laatste 12 maanddekkinggraden. De berekening van de dekkinggraad ultimo boekjaar is weergegeven in onderstaande tabel:

	31-12-2023	31-12-2022
Totaal activa	530.403	494.023
Passiva beleggingen-gerelateerd	-28.310	-33.816
Schulden en overige passiva	-590	-706
Bestemmingsreserves	-55	-6
Beschikbaar vermogen	501.448	459.495
Voorziening pensioenverplichtingen	453.633	414.265
Dekkinggraad	110,5%	110,9%
Beleidsdekkinggraad	113,9%	118,6%

Activa

1. Beleggingen

Het verloop van de beleggingen is als volgt:

	Vastgoed-beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal 2023	Totaal 2022
Beginstand beleggingen	75.112	172.287	185.350	23.871	35.239	491.859	597.387
Verstrekkings/aankopen	3.636	67.783	98.612	-	707	170.738	245.686
Aflossingen/verkoop	-2.474	-74.047	-94.390	-	-3.055	-173.966	-268.931
Waardeontwikkeling ¹	497	19.159	5.770	-	-617	24.809	-71.631
Overige mutaties	17	-3.250	2.536	-4.875	20.828	15.256	-10.652
Eindstand beleggingen	76.788	181.932	197.878	18.996	53.102	528.696	491.859
Waarvan:							
- beursgenoteerd						341.208	316.837
- niet-beursgenoteerd						187.488	175.022

¹ Inclusief waardeontwikkeling tot het moment van verkoop

Definitie

Beleggingen betreffen vastgoedbeleggingen, aandelen, vastrentende waarden, derivaten en overige beleggingen, inclusief bijbehorende vorderingen, liquide middelen en schulden. Deze kunnen rechtstreeks worden aangehouden dan wel via participaties in door het uitvoeringsbedrijf beheerde FGR's.

De overige mutatie op derivaten is overwegend het gevolg van de ontwikkeling van de valutakoersen (met name USD) waardoor de valutaderivaten in waarde dalen. De overige mutatie bij de overige beleggingen is het gevolg van waardeinstijgingen van de derivaten met name als gevolg van de rentedaling in de laatste maanden van 2023 waardoor sprake is van een toename van ontvangen zekerheden wat vervolgens leidt tot een toename van kortgeldposities u/g.

Van de eindstand beleggingen heeft € 62,0 miljoen (2022: € 73,0 miljoen) betrekking op risico deelnemer. De beleggingen voor risico deelnemers bestaat uit ABP ExtraPensioen ad € 47,0 miljoen (2022: € 61 miljoen) en ABP nettopensioen ad € 15 miljoen (2022: € 12 miljoen).

In de post overige mutaties zijn begrepen de mutaties in bij de beleggingen horende vorderingen, liquide middelen, schulden en de mutaties in de derivatenposities.

In de eindstand van de beleggingen ad € 528,7 miljard (2022: € 491,9 miljard) zijn begrepen:

	31-12-2023	31-12-2022
Vorderingen en overlopende activa	2.038	961
Verstrekte zekerheden	6.100	6.421
Kortgeldposities u/g (inclusief kortgeldposities in FGR's)	39.067	18.282
Banktegoeden in rekening courant	3.188	2.493
Schulden en overlopende passiva (inclusief debetstanden banksaldi)	-6.023	-4.527
In beleggingen begrepen netto vlottend actief	44.370	23.630

In de post banktegoeden in rekening courant zijn bedragen begrepen die op dagbasis in geldmarktfondsen worden weggezet. Van de banktegoeden staat een bedrag van € 298 miljoen (2022: € 617 miljoen) niet ter vrije beschikking. Dit betreft saldi op margin accounts die in verband met futureposities moeten worden aangehouden.

De in de beleggingen opgenomen schulden betreffen banksaldi met een debetsaldo van € 0,3 miljard (2022: € 1,1 miljard). Er is geen sprake van het uitlenen van beleggingen door ABP.

Waardering en verwerking lookthrough FGR

Om tot een betekenisvolle presentatie van de waarden van de participaties in FGR's te komen zijn deze waar mogelijk en voor zover dit leidt tot een verscherping van het beeld, gerubriceerd naar de achterliggende beleggingscategorieën. De in de waarde van deze participaties begrepen positieve en negatieve derivaten- en kortgeldposities o/g worden, in lijn met de Richtlijn Pensioenfondsen (RJ 610), separaat in de balans verantwoord. Bij de specificatie van beleggingen wordt uitgegaan van de onderliggende titels, ook indien deze zijn ondergebracht in door het uitvoeringsbedrijf beheerde FGR's.

De rubricering in bovenstaande tabel is gebaseerd op de methodieken die worden genoemd bij de grondslagen voor de waardering van de beleggingen. Dat er 89% van de derivaten is gecategoriseerd als mark-to-model vloeit voort uit het feit dat er geen beursnoteringen voorhanden zijn. Dit is bij 'over the counter'-derivaten bijvoorbeeld het geval, ook al kunnen deze op objectieve wijze worden gewaardeerd. Van de externe schattingen is 73% gebaseerd op een onafhankelijke waardering.

Bij het toerekenen van de beleggingen naar de bijbehorende methodiek zijn de volgende veronderstellingen toegepast:

- Het bij een beleggingscategorie behorende netto vlottend actief, waaronder deposito's, repo's, vorderingen, schulden, liquide middelen en beleggingen in geldmarktfondsen is als 'mark-to-market' opgenomen.
- Private equity-beleggingen alsmede de beleggingen in hedgefondsen zijn aan de categorie 'externe schattingen' toegerekend. Dit geldt ook voor beleggingen in beleggingsfondsen waarbij voor de waardering de opgave van een externe manager wordt gebruikt. Swaps worden als 'mark-to-market' opgenomen wanneer een prijs wordt geleverd door een onafhankelijke prijsleverancier. Wanneer geen dagelijkse prijs wordt geleverd en de waardering plaatsvindt op basis van een model vindt toewijzing naar 'mark-to-model' plaats.

Specificatie van de actuele waarde per beleggingscategorie naar achterliggende waarderingmethodiek

in %	Vastgoed-beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten positief	Passiva beleggingen gerelateerd	Overige beleggingen	31-12-2023	31-12-2022
Mark-to-market	28	76	94	11	27	78	76	76
Broker quotes	-	-	-	-	-	-	-	-
Mark-to-model	-	-	2	89	73	-	-	-2
Externe schattingen	72	24	4	-	-	22	24	26
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100

- Forwards inzake valuta's zijn als 'mark-to-model' opgenomen. Mortgage backed securities en asset backed securities worden als 'broker quotes' of 'externe schattingen' opgenomen indien geen prijs wordt geleverd door een onafhankelijke prijsleverancier. Als de waardering plaatsvindt op basis van minder dan drie broker quotes, wordt de belegging toegewezen aan de methodiek externe schattingen. De hypotheekportefeuilles zijn opgenomen als 'mark-to-model'.

De waardering van de beleggingsportefeuille is derhalve voor het grootste gedeelte op onafhankelijke dataleveranciers gebaseerd. Slechts een klein gedeelte van de portefeuille wordt volgens eigen modellen gewaardeerd.

Om het inzicht in de cijfers verder te bevorderen wordt aansluiting gezocht bij internationale regelgeving (IFRS). In IFRS is het gebruikelijk de reële waarde hiërarchie van de beleggingen toe te wijzen op grond van de volgende drie niveau's:

- Level 1, directe marktnoteringen. Dit betreft beleggingen met een notering in een actieve markt voor identieke activa of passiva;
- Level 2, afgeleide marktnoteringen. Dit betreft beleggingen, niet zijnde level 1-beleggingen, waarvoor bij de waardering gebruik is gemaakt van in de markt waarneembare data;
- Level 3, waarderingmodellen en technieken. Dit betreft beleggingen gewaardeerd met behulp van een waarderingmethode waarbij een significant deel van de gebruikte input-data niet in de markt waarneembaar zijn.

in %	Vastgoed- beleggingen	Vastrentende Aandelen waarden	Derivaten positief	Passiva beleggingen gerelateerd	Overige beleggingen	31-12-2023	31-12-2022
Level 1, directe marktnoteringen	28	76	89	3	3	15	69
Level 2, afgeleide marktnoteringen	-	-	7	97	97	70	8
Level 3, waarderingsmodellen en technieken	72	24	4	-	-	15	23
Totaal	100	101	100	100	100	100	100

In de bovenstaande tabel is de voorgaande waarderingsmatrix gecombineerd met de reële waarde hiërarchie, zoals die internationaal wordt toegepast.

Bij het toerekenen van de beleggingen naar de levels zijn de volgende veronderstellingen c.q. uitgangspunten gehanteerd:

- Bij het toewijzen aan een level wordt niet het fonds voor gemene rekening toegewezen maar de beleggingen in het fonds voor gemene rekening. Indien de belegging wederom een beleggingsfonds is wordt het beleggingsfonds aan een level toegewezen;
- Niet alleen de beleggingen worden toegewezen maar ook de vorderingen, schulden en liquide middelen;
- Aan level 1 worden de volgende beursgenoteerde beleggingen toegewezen: aandelen, obligaties, opties, futures, geldmarktfondsen en liquide middelen;
- Aan level 2 worden de volgende beleggingen toegewezen: beleggingen die worden geprijsd op basis van Markit of soortgelijke prijsleveranciers, beleggingen die worden geprijsd op basis van ten minste drie broker quotes en beleggingen die worden gewaardeerd met een door de beheerder beheerd model waarbij gebruik wordt gemaakt van in de markt waarneembare data. Tevens worden toegewezen aan categorie 2: deposito's, repo's, vorderingen en schulden,

valutaforwards, look-a-likes van beursgenoteerde opties, futures en dergelijke. Ten slotte wordt een beleggingsfonds als level 2 aangemerkt indien de participaties in dat fonds ten minste één keer per kwartaal aan het fonds terug kunnen worden verkocht tegen de gerapporteerde koers;

- Aan level 3 worden de niet aan level 1 of 2 toegewezen beleggingen toegekend. Het betreft met name closed end funds in illiquide beleggingen waarvan de participaties niet voor het einde van de looptijd terug kunnen worden verkocht aan het fonds.

Specificaties

In de volgende tabellen is een specificatie opgenomen van de beleggingen naar categorie, regio en valuta (alle in € mln). In de valutatablel is de post derivaten niet opgenomen. Deze is in een aparte tabel samen met derivaten negatief en shortposities gepresenteerd. Bij de beleggingen is geen sprake van securities lending.

Beleggingen naar categorie

	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten positief	Overige beleggingen	31-12-2023	31-12-2022
Basismaterialen	-	7.369	844	209	1.867	10.289	10.993
Hypotheke n.c.a.	-	-	13.971	73	-	14.044	13.532
Vastgoed	41.291	2.765	389	-	-	44.445	45.760
Nutsbedrijven	1.457	3.316	2.800	-	-	7.573	7.902
Telecommunicatie	4.125	3.669	3.036	-	-	10.830	9.783
Gezondheidszorg	198	16.541	2.404	-	1	19.144	21.612
Luxe goederen	2.666	19.497	2.898	-	-	25.061	23.935
Energie	9.897	2.145	36	40	3.568	15.686	15.865
Industriële bedrijven	15.905	18.707	2.943	-	-	37.555	34.077
Financiële instellingen	542	41.420	24.610	18.386	44.033	128.991	112.322
Dagelijkse goederen	-	10.797	1.253	16	1.359	13.425	14.884
Informatietechnologie	-	55.598	1.135	-	-	56.733	47.234
Overheid	707	108	141.559	272	2.274	144.920	133.960
Totaal beleggingen	76.788	181.932	197.878	18.996	53.102	528.696	491.859

Beleggingen naar regio

	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten positief	Overige beleggingen	31-12-2023	31-12-2022
Nederland	4.833	3.013	14.609	194	4.050	26.699	32.530
EMU overig	17.460	20.022	83.633	17.296	27.730	166.140	133.372
Overig Europa	13.576	12.597	20.709	1.181	7.566	55.629	53.346
Noord-Amerika	24.440	103.063	57.175	324	10.740	195.742	186.262
Azië/Pacific	14.957	39.594	9.479	1	2.405	66.436	69.415
Overig	1.522	3.643	12.274	-	611	18.050	16.934
Totaal beleggingen	76.788	181.932	197.878	18.996	53.102	528.696	491.859

Beleggingen naar valuta, excl. derivaten

	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Overige beleggingen	31-12-2023	31-12-2022
Euro	26.157	22.534	105.576	36.422	190.689	164.215
Amerikaanse dollar	26.800	103.722	64.005	11.238	205.765	194.908
Britse pond	7.692	4.469	7.701	2.030	21.892	19.893
Chinese yuan	1.087	8.801	1	-	9.889	13.845
Yen	808	7.319	-2	-9	8.116	7.469
Australische dollar	5.075	1.834	829	1.598	9.336	9.050
Taiwanese dollar	-	5.453	-	-	5.453	4.212
Hong Kong dollar	3.331	666	-	21	4.018	5.324
Indiaanse rupee	729	5.048	124	-	5.901	5.368
Canadese dollar	113	1.990	1.216	137	3.456	3.747
Zwitserse franc	244	2.522	92	1.634	4.492	3.025
Overige	4.752	17.574	18.336	31	40.693	36.932
Totaal beleggingen	76.788	181.932	197.878	53.102	509.700	467.988

De valutaverdeling van de derivaten positief en negatief wordt mede beïnvloed door valuta-afdekposities. De verantwoording van deze posities betreft een momentopname. Een valutatermijncontract is een overeenkomst om op een toekomstig tijdstip vreemde valuta tegen een afgesproken koers en hoeveelheid aan te kopen of te verkopen. Koop leidt tot een toename van de valutapositie, verkoop tot een afname. In bovengenoemde tabel zijn beide posities weergegeven, de uiteindelijke standen zijn mede afhankelijk van de koersontwikkeling sinds het afsluiten van het contract.

Derivaten en shortposities naar valuta

	Derivaten positief	Derivaten negatief	Shortposities	31-12-2023	31-12-2022
Euro	104.210	18.602	-	122.812	133.822
Amerikaanse dollar	-86.366	-12.240	-599	-99.205	-108.382
Britse Pond	-4.151	-10.908	-	-15.059	-14.201
Chinese Yuan	110	-108	-	2	113
Yen	157	-3.452	-	-3.295	-3.799
Australische dollar	1.612	-5.279	-	-3.667	-4.428
Taiwanese dollar	32	-5	-	27	-
Hong Kong dollar	28	-32	-	-4	-56
Indiaanse rupee	60	-2	-	58	58
Canadese dollar	1.731	-4.089	-	-2.358	-2.734
Zwitserse franc	45	-3.080	-	-3.035	-2.175
Overige	1.528	-1.005	-	523	282
Totaal beleggingen in derivaten en shortposities	18.996	-21.598	-599	-3.201	-1.500

Toelichtingen per categorie

De vastgoedbeleggingen omvatten beleggingen in:

Vastgoedbeleggingen en infra beleggingen

	31-12-2023	31-12-2022
Woningen	13.860	13.795
Kantoren	4.686	5.286
Winkels	8.973	9.616
Industrieel	10.818	9.918
Hotels	2.742	2.870
Overig	8.774	8.861
Totaal vastgoedbeleggingen	49.853	50.346
Industriële bedrijven	10.340	9.998
Energie	9.897	8.994
Telecommunicatie	4.125	3.357
Overig	2.573	2.417
Totaal infra beleggingen	26.935	24.766

De vastgoedbeleggingen betreffen voor € 9,2 miljard op eigen naam verrichte beleggingen (2022: € 9,8 miljard) en voor € 67,6 miljard beleggingen via door het uitvoeringsbedrijf beheerde fondsen voor gemene rekening (2022: € 65,4 miljard).

In de post overig zijn onder andere opgenomen de overige activa en passiva inzake vastgoedbeleggingen ad € 0,4 miljard (2022: € 0,3 miljard).

Alle vastgoedbeleggingen worden, via fondsen in de heritage portefeuille of via de fondsen voor gemene rekening, indirect aangehouden.

De beleggingen in aandelen omvatten beleggingen in:

Beleggingen in aandelen

	31-12-2023	31-12-2022
Ontwikkelde markten	104.421	96.083
Opkomende markten	33.415	32.403
Private equity	45.790	43.175
Overig	-1.694	626
Totaal beleggingen in aandelen	181.932	172.287

De beleggingen in aandelen betreffen voor € 103,7 miljard (2022: € 98,2 miljard) op eigen naam verrichte beleggingen en voor € 78,2 miljard (2022: € 74,1 miljard) beleggingen via door het uitvoeringsbedrijf beheerde fondsen voor gemene rekening.

Private equity betreft met name aandelen in niet-beursgenoteerde ondernemingen, onder meer in de venture-capital-sector. De beleggingen in private equity betreffen voor € 38,1 miljard indirect investments (2022: € 36,1 miljard) en voor € 7,6 miljard direct investments (2022: € 7,1 miljard).

De beleggingen in vastrentende waarden betreffen:

Beleggingen in vastrentende waarden

	31-12-2023	31-12-2022
Staatsobligaties	135.746	124.145
Bedrijfsobligaties	34.713	36.921
Hypothecaire leningen	12.626	11.810
Beleggingsfondsen	7.270	7.671
Indexobligaties	253	313
Onderhandse leningen en bankloans	2.772	1.968
Overige beleggingen	2	271
Overige activa en passiva	4.496	2.251
Totaal beleggingen in vastrentende waarden	197.878	185.350

De beleggingen in vastrentende waarden betreffen voor € 194,6 miljard (2022: € 181,2 miljard) op eigen naam verrichte beleggingen en voor € 3,3 miljard (2022: € 4,1 miljard) beleggingen via door het uitvoeringsbedrijf beheerde fondsen voor gemene rekening.

De shortpositie van de op eigen naam verrichte beleggingen is ultimo 2023 € 599 miljoen (2022: 156 miljoen). Het saldo ultimo 2023 is verantwoord onder de balanspost passiva beleggingen-gerelateerd.

De opbouw van de post beleggingen in vastrentende waarden naar couponrente is als volgt:

Beleggingen in vastrentende waarden naar couponrente

	31-12-2023	31-12-2022
< 0%	8	7
0%-1%	35.510	35.782
1%-2%	31.472	32.327
2%-3%	31.478	34.644
3%-4%	32.000	24.244
4%-5%	29.645	27.916
> 5%	30.171	22.759
Geen coupon	7.594	7.671
Totaal beleggingen in vastrentende waarden	197.878	185.350

Op basis van de contractuele aflossingsdata is de resterende looptijd van de beleggingen in vastrentende waarden als volgt:

Beleggingen in vastrentende waarden naar looptijd

	31-12-2023	31-12-2022
Korter dan één jaar	6.144	6.343
Vanaf één jaar tot vijf jaar	42.129	39.801
Langer dan vijf jaar	142.011	131.535
Geen looptijd	7.594	7.671
Totaal beleggingen in vastrentende waarden	197.878	185.350

De kredietwaardigheid van beleggingen in vastrentende waarden wordt veelal uitgedrukt in een credit rating. De rating van de beleggingen in vastrentende waarden is als volgt:

Rating beleggingen in vastrentende waarden

	AAA	AA	A	BBB	<= BB	Geen rating	Totaal
2023	21%	43%	10%	13%	9%	4%	100%
2022	36%	27%	11%	13%	9%	4%	100%

Uit het overzicht 'Rating beleggingen in vastrentende waarden' blijkt dat 74% (2022: 74%) van de beleggingen in vastrentende waarden een rating heeft van A of hoger. Gedurende 2023 is er sprake van een lagere rating van onder ander US van categorie AAA naar AA.

Voor het bieden van inzicht in de kasstromen van de vastrentende waarden wordt veelal de duratie gebruikt. De duratie is een gemiddelde, gewogen looptijd van alle cash-flows (rente en aflossingen) van de renteproducten. De duratie van de vastrentende waarden bedraagt circa 10 jaar (2022: circa 9 jaar).

De samenstelling van de derivaten met een positieve actuele waarde is als volgt:

Samenstelling derivaten

	31-12-2023	31-12-2022
Valuta derivaten		
Valutatermijncontracten	2.519	5.950
Interest derivaten		
Renteswaps	15.776	16.645
Inflation linked swaps	109	100
Futures vastrentende waarden	275	149
TBA's (to be announced)	73	11
Overige derivaten		
Credit default swaps	-24	44
Overige futures	268	972
Totaal derivaten met een positieve actuele waarde	18.996	23.871

Negatieve derivatenposities worden overeenkomstig de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving op de passiefzijde gepresenteerd.

De actuele waarde van derivaten is onder meer sterk afhankelijk van de stand van de (valuta)koersen en de rentes ultimo jaar ten opzichte van de (valuta)koersen en rentes op het moment van afsluiten van de derivatenposities.

Overige beleggingen

	31-12-2023	31-12-2022
Totaal overige beleggingen	53.102	35.239

De overige beleggingen betreffen voor € 53,0 miljard (2022: € 35,0 miljard) op eigen naam verrichte beleggingen en voor € 0,1 miljard (2022: € 0,2 miljard) beleggingen via door het uitvoeringsbedrijf beheerde fondsen voor gemene rekening. De overige beleggingen zijn gestegen door een toename van kortgeld u/g als gevolg van ontvangen zekerheden door waardeverhoging van derivaten in de laatste maanden van 2023.

Overige beleggingen betreffen met name beleggingen in hedgefondsstrategieën ad € 5,5 miljard (2022: € 8,0 miljard). Verder zijn onder deze post opgenomen beleggingen in commodities ad € 6,4 miljard (2022: € 6,8 miljard). De waarde van de in overige beleggingen begrepen overige activa en passiva inzake beleggingen bedraagt € 41,2 miljard (2022: € 20,4 miljard). Dit betreft de mutatie van cash aan het eind van het jaar uitgezet in diverse geldmarktproducten zoals diverse vormen van repurchase transacties, deposito's, treasury bills, money market funds.

2. Overige activa

	31-12-2023	31-12-2022
Deelnemingen	422	468
Materiële vaste activa	1	33
Vorderingen en overlopende activa	1.247	1.217
Liquide middelen	37	446
Totaal overige activa	1.707	2.164

In de post liquide middelen zijn banksaldi in rekening courant begrepen. Van de liquide middelen staat het volledige bedrag ter vrije beschikking. Er zijn geen verdere zekerheden gesteld.

De post deelnemingen betreft het rechtstreeks belang in APG Groep NV. Het verloop van de post deelnemingen is als volgt:

Deelnemingen

	Totaal 2023	Totaal 2022
Beginstand deelnemingen	468	473
Waardeontwikkeling	47	105
Uitgekeerd dividend	-93	-110
Eindstand deelnemingen	422	468

De materiële vaste activa bestaan uit:

Materiële vaste activa

	31-12-2023	31-12-2022
Beginstand bedrijfsgebouwen en installaties	33	41
Investerings	-	-
Desinvesteringen	31	-
Afschrijvingen	1	8
Eindstand bedrijfsgebouwen en installaties	1	33

De post bedrijfsgebouwen en installaties bestaat uit zowel bedrijfsgebouwen met een geschatte economische levensduur van 30 jaar, en installaties met een economische levensduur van 15 jaar. Begin 2023 heeft ABP de verkoop van een deel van de gebouwen in Heerlen afgerond. Dit betrof de hoofdvestiging van APG Groep NV. De gebouwen zijn per 27-3-2023 verkocht voor een bedrag van € 45,5 miljoen.

De vorderingen en overlopende activa bestaan uit:

Vorderingen en overlopende activa

	31-12-2023	31-12-2022
Vorderingen op werkgevers	1.056	972
Vorderingen inzake waarde-overnames	128	160
Vorderingen op deelnemers	2	7
Overige vorderingen	61	78
Totaal vorderingen en overlopende activa	1.247	1.186

Onder de vorderingen zijn geen vorderingen opgenomen met een resterende looptijd langer dan één jaar (2022: nihil).

Passiva

3. Eigen vermogen

Het eigen vermogen bestaat uit de bestemmingsreserve en de algemene reserve. De algemene reserve is naast financieringsbron voor eventuele tegenvallers ook bron voor toekomstige indexaties.

Pensioenfondsen moeten op grond van het FTK een vereist eigen vermogen aanhouden, gebaseerd op de door het fonds gelopen risico's. Per eind 2023 bedraagt het vereist eigen vermogen € 119,3 miljard dat wil zeggen 26,4% van de voorziening pensioenverplichtingen. Daarnaast schrijft de wet voor dat een pensioenfonds een eigen vermogen aanhoudt dat groter is dan het minimaal vereist eigen vermogen. Voor ABP geldt als norm een minimaal vereist eigen vermogen ter grootte van 4,2% (2022: 4,2%) van de voorziening pensioenverplichtingen. Ultimo boekjaar bedraagt het minimaal vereist eigen vermogen € 19,1 miljard. Een uitgebreide toelichting van de positie van ABP ten opzichte van het vereist eigen vermogen en het minimaal vereist eigen vermogen is opgenomen in de risicoparagraaf.

ABP hoeft dit jaar geen herstelplan in te dienen, dit wordt vervangen door het overbruggingsplan, dat uiterlijk 1 juli 2024 wordt opgesteld. Dit overbruggingsplan is onderdeel van het transitie-FTK.

De VPL-regeling is beëindigd per eind 2022. Hierdoor is in 2023 op grond van artikel 6 van de 'Uitvoeringsovereenkomst financiering regeling voorwaardelijke inkoop' de eindafrekening opgesteld van de VPL-regeling. De VPL-premie in 2022, de bestemmingsreserve VPL en de schuld VPL waren gezamenlijk toereikend voor de financiering van de reguliere inkoop in het boekjaar 2022 en de slotinkoop eind 2022. Het restant bedraagt € 54 miljoen en is ondergebracht in een bestemmingsreserve die sociale partners kunnen inzetten voor andere onderdelen van de pensioenregeling.

Deze bestemmingsreserve telt niet mee bij het bepalen van de dekkingsgraad.

Bestemming van het saldo van baten en lasten

Het jaarverslag is op 25 april 2024 vastgesteld door het bestuur van de Stichting Pensioenfonds ABP.

Vastgesteld is om van het resultaat € 49 miljoen toe te voegen aan de bestemmingsreserves en het restant ad € 2,6 miljard toe te voegen aan de algemene reserve.

	Bestemmings- reserve	Bestemmings- reserve verzkerings technisch nadeel (VTN)	Algemene reserve	Totaal
Stand 1-1-2022	760	-	52.847	53.607
Toevoeging uit resultaat	-	-	-	-
Onttrekking	-295	-	-7.617	-7.912
Onttrekking affinanciering VPL	-459	-	-	-459
Stand 31-12-2022	6	-	45.230	45.236
Stand 1-1-2023	6	-	45.230	45.236
Toevoeging uit resultaat	48	1	2.585	2.634
Onttrekking	-	-	-	-
Stand 31-12-2023	54	1	47.815	47.870

4. Voorziening pensioenverplichtingen

Pensioenregelingen

	OP/NP	AOP	Risico Deelnemers	Totaal 2023	Totaal 2022
Beginstand VPV	412.207	1.985	73	414.265	498.797
Bij-mutaties VPV					
- pensioenopbouw ¹	12.823	296	-	13.119	23.442
- wijziging u.h.v. overnames van rechten	1.115	-	-	1.115	1.339
- indexering	13.241	65	-	13.306	55.230
- rentetoevoeging	13.406	62	-	13.468	-
- ontwikkeling marktrente	13.897	74	-	13.971	-
- wijziging actuariële grondslagen	-	-	-	-	2.749
- overige mutaties VPV	648	515	-11	1.152	1.200
Totaal bij-mutaties VPV	55.130	1.012	-11	56.131	83.960
Af-mutaties VPV:					
- onttrekking voor pensioenuitkeringen	-15.733	-243	-	-15.976	-13.810
- onttrekking voor kosten	-122	-6	-	-128	-122
- wijziging u.h.v. overdracht van rechten	-219	-	-	-219	-900
- rentetoevoeging	-	-	-	-	-2.488
- resultaat op actuariële grondslagen	-400	44	-	-356	-140
- ontwikkeling marktrente	-	-	-	-	-151.032
- wijziging actuariële grondslagen	-66	-18	-	-84	-
Totaal af-mutaties VPV	-16.540	-223	-	-16.763	-168.492
Eindstand VPV	450.797	2.774	62	453.633	414.265
- waarvan voor risico van het pensioenfonds				453.571	414.193
- waarvan voor risico deelnemers				62	73

De VPV is berekend op basis van de door DNB vastgestelde rentetermijnstructuur waarbij gebruik wordt gemaakt van de ultimate forward rate (UFR-) methode. Van de rentecurve is de vervangingsrente afgeleid van 2,31% (2022: 2,57%).

De VPV is inclusief de effecten van het overgangsrecht privatisering ABP (OPA). Deze bepalingen maken deel uit van de in het kader van de privatisering voor alle (toekomstige) pensioenrechten uitgevoerde neutrale omrekeningsoperatie bij de overgang van ABP-wet naar ABP-pensioenregeling. De jaarlijkse actualisering van de actuariële grondslagen ten behoeve van de voorziening overgangsrecht privatisering ABP (OPA) op basis van eigen waarnemingen 2022 naar 2023 heeft geleid tot een daling van de VPV van € 0,10 miljard (2022: € 0,10 miljard).

De voorziening voor risico deelnemers bestaat uit ABP ExtraPensioen ad € 47,0 miljoen (2022: € 61,0 miljoen) en ABP nettopensioen ad € 15 miljoen (2022: € 12 miljoen). Voor deze regelingen is de omvang van de verplichtingen aan de deelnemers gelijk aan de waarde van de voor hun rekening en risico uitgevoerde beleggingen.

Het bedrag van € 47,0 miljoen (2022: € 61,0 miljoen) inzake de ABP ExtraPensioen regeling dat als risico deelnemer wordt gepresenteerd heeft betrekking op het behaalde rendement over de inleg. De inleg in de ABP ExtraPensioen-regeling wordt gepresenteerd onder de voorziening voor risico fonds.

¹ In de pensioenopbouw OP/NP is een extra opbouw door inkoop VPL van 4.027 opgenomen

Voorziening pensioenverplichtingen

	OP/NP	AOP	Risico deelnemers	31-12-2023	31-12-2022
Deelnemers	208.979	-	62	209.041	194.720
Gewezen deelnemers	37.552	-	-	37.552	32.833
Pensioengerechtigden	204.266	2.774	-	207.040	186.712
Totaal voorziening pensioenverplichtingen	450.797	2.774	62	453.633	414.265

De eindstand van de voorziening pensioenverplichtingen betreft de in de tabel hierboven genoemde categorieën.

Het aandeel van de regeling voor de beroepsmilitairen in de pensioenverplichtingen OP/NP ad € 451 miljard bedraagt € 12,7 miljard (2022: € 11,4 miljard). De in de voorziening begrepen opslag ter dekking van de kosten van toekomstige toekenningen en uitkeringen bedraagt € 3,2 miljard (2022: € 2,8 miljard). De incassokosten worden gedekt uit opslagen die in de premies zijn verdisconteerd.

De 'AMvB Eerder indexeren' geeft pensioenfondsen de mogelijkheid eerder te indexeren. Hiervoor moeten fondsen wel aan bepaalde voorwaarden voldoen. Zo moet de beleidsdekkingsgraad en de actuele dekkingsgraad minimaal 105% bedragen, mag het fonds maximaal met de loon- of prijsinflatie in 2023 indexeren en geeft het fonds de kwantitatieve generatie-effecten t.g.v. indexatie weer. De eis van toekomstbestendige indexatie vervalt bij gebruik van de AMvB. Wel geldt de eis dat de actuele dekkingsgraad na indexeren niet onder de 105% terecht mag komen.

De ambitie van het bestuur is om de pensioenen, indien de financiële positie van het fonds het toelaat, mee te laten stijgen met de prijsontwikkeling. Hiertoe gebruikt ABP de niet-afgeleide Consumenten Prijsindex (CPI) van het CBS als maatstaf.

De gerealiseerde prijsontwikkeling over 2023 is 3,03%. De beleidsdekkingsgraad op de peildatum (31 oktober 2023) was 113,7% en de actuele dekkingsgraad was 116,7%. Beide waren dus hoger dan de wettelijke ondergrens van 105%. In november 2023 heeft het bestuur besloten om de opgebouwde pensioenrechten en pensioenaanspraken per 1 januari 2024 te indexeren met 3,03%, welke verwerkt is in de voorziening pensioenverplichtingen per 31-12-2023.

Onder arbeidsongeschiktheidspensioen (AOP) zijn de arbeidsongeschiktheidspensioenen vermeld die zijn gebaseerd op de WAO en op de WIA. Het betreft invaliditeitspensioenen (IP), herplaatsingstoelagen (HPT) en ABP arbeidsongeschiktheidspensioenen (AAOP). Vooruitlopend op de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel is een voorziening voor langdurig zieken opgenomen. Deze bedraagt 2x de jaarpremie voor AOP/PVAO, gebaseerd op de RTS per 30 september 2023. Voor een toelichting op de mutaties in de voorziening pensioenverplichtingen wordt verwezen naar de toelichting op de enkelvoudige staat van baten en lasten.

In het hoofdstuk 'Algemene toelichtingen' wordt de aard van de verschillende pensioenregelingen die in de technische voorziening pensioenverplichtingen zijn opgenomen, verder toegelicht.

5. Passiva beleggingen-gerelateerd

	31-12-2023	31-12-2022
Ontvangen zekerheden	4.384	5.316
Shortposities	599	156
Kortgeld o/g	1.729	3.129
Derivaten	21.598	25.215
Totaal passiva beleggingen-gerelateerd	28.310	33.816

In het kortgeld o/g ad € 1,7 miljard (2022: € 3,1 miljard) zijn € 0,3 miljard in repo's begrepen (2022: € 1,1). Deze hebben betrekking op obligaties en indexobligaties. Voor het aangaan van repo's wordt een vergoeding bedongen. Voor het risico van niet-teruglevering worden tijdelijk contanten verkregen, die onder strikte richtlijnen worden belegd om additioneel rendement te genereren.

Ontvangen zekerheden betreffen borgstellingen voor aangegane transacties inzake derivaten.

De shortposities zijn als volgt te specificeren:

Shortposities

	31-12-2023	31-12-2022
Vastrentende waarden	599	156
Overige beleggingen	-	-
Totaal shortposities	599	156

De negatieve derivatenposities zijn als volgt te specificeren:

Derivaten met een negatieve actuele waarde

	31-12-2023	31-12-2022
Valuta derivaten		
Valutatermijncontracten	400	210
Cross currency swaps	-	-
Interest derivaten		
Renteswaps	20.625	23.910
Inflation linked swaps	236	273
Futures vastrentende waarden	66	397
TBA's	30	57
Overige derivaten		
Credit default swaps	11	11
Overige futures	230	357
Totaal derivaten met een negatieve actuele waarde	21.598	25.215

Negatieve derivatenposities worden overeenkomstig de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving op de passiefzijde gepresenteerd. De actuele waarde van de post derivaten is onder meer afhankelijk van de stand van de (valuta)koersen en de rentes ultimo jaar ten opzichte van de (valuta)koersen en rentes op het moment van afsluiten van de derivatenposities. Voor een nadere toelichting wordt verwezen naar de toelichting op de derivaten met een positieve waarde.

6. Schulden en overige passiva

	31-12-2023	31-12-2022
Schulden inzake pensioenen	401	347
Overige schulden	189	359
Totaal schulden en overige passiva	590	706

Onder de schulden en overige passiva zijn, als onderdeel van de overige schulden, voor € 161 miljoen (2022: € 101 miljoen) posten verantwoord met een resterende looptijd langer dan één jaar.

Van de schulden inzake pensioenen heeft een bedrag van € 394 miljoen (2022: € 339 miljoen) betrekking op schulden inzake belastingen en sociale lasten.

De schuld voorwaardelijke inkoop betrof de schuld aan de sociale partners uit hoofde van de ontvangen voorfinanciering voor de VPL-regeling van ABP. De schuld bestond uit de ontvangen premie en het rendement op de beleggingen uit hoofde van de voorfinanciering. De VPL-regeling is per 30 december 2022 beëindigd. De schuld is aangewend voor de financiering van de inkoop van de onvoorwaardelijke pensioenaanspraken.

Verloop schuld voorwaardelijke inkoop

	31-12-2023	31-12-2022
Stand per 1 januari	-	2.951
Ontvangen premie	-	1.183
Rendement	-	-19
Inkoop voorwaardelijke rechten	-	-4.115
Stand per 31 december	-	-

Niet in de balans opgenomen rechten en verplichtingen

Verplichtingen uit hoofde van beleggingen

De niet in de balans opgenomen verplichtingen en niet in de balans opgenomen activa betreffen vanuit de beleggingen aangegane commitments inzake kapitaalbelangen in beleggingsdochteren en door het uitvoeringsbedrijf beheerde fondsen voor gemene rekening.

Voor beleggingen in vastgoed zijn per balansdatum verplichtingen aangegaan voor € 8,1 miljard (2022: € 10,0 miljard).

Bij aandelen zijn voor beleggingen in private equity verplichtingen aangegaan om desgevraagd stortingen te verrichten. Per balansdatum bedragen deze € 15,0 miljard (2022: € 20,5 miljard).

Voor beleggingen in beleggingsfondsen zijn per balansdatum verplichtingen aangegaan voor € 4,6 miljard (2022: € 2,5 miljard).

Er zijn voor € 0,4 miljard effecten verstrekt als collateral (2022: € 0,6) en € 0,0 miljard effecten ontvangen als collateral (2022: € 0,0). Er zijn voor € 0,5 miljard (2022: € 0,5 miljard) effecten ontvangen als onderpand (bilateraal initial margin).

Er zijn voor € 14,6 miljard (2022: € 13,2 miljard) effecten verstrekt als initial margin en voor € 0,5 miljard (2022: € 0,5) effecten verstrekt als onderpand (bilateraal initial margin). Verder zijn effecten ontvangen ter grootte van € 16,4 miljard (2022: € 2,8 miljard) en verstrekt ter grootte van € 0,3 miljard (2022: € 1,1 miljard) in verband met repo's. Er is voor € 0,3 miljard (2022: € 0,6 miljard) cash verstrekt als initial margin in verband met derivaten.

Bij ABN-AMRO Bank NV is een intraday-faciliteit aangegaan van in totaal € 5,8 miljard (2022: € 7,3 miljard). Verder is bij ING een intraday-faciliteit van € 0,5 miljard (2022: € 0,5 miljard) afgesloten. Ultimo 2023 is op deze faciliteiten geen beroep gedaan. Voor deze overeenkomsten/faciliteiten zijn geen zekerheden afgegeven.

Voor overige beleggingen zijn per balansdatum verplichtingen aangegaan voor een bedrag van € 1,5 miljard (2022: € 2,2 miljard).

Overige verplichtingen

Met het uitvoeringsbedrijf APG Groep NV is een meerjarig contract afgesloten voor de dienstverlening bestaande uit bestuursondersteuning, pensioenbeheer en -communicatie en vermogensbeheer in het kader van de uitvoering van de pensioenregelingen. APG Groep NV heeft de werkzaamheden vervolgens uitbesteed aan de dochtermaatschappijen APG DWS en Fondsenbedrijf NV en APG Asset Management NV.

Voor de omzetbelasting is een fiscale eenheid gevormd. De fiscale eenheid bestaat uit ABP, APG Groep NV en de (klein)dochteren van APG Groep NV. Binnen deze fiscale eenheid zijn de vennootschappen over en weer hoofdelijk aansprakelijk voor elkaars belastingsschulden.

Toelichting staat van baten en lasten

Bedragen in miljoenen euro's, tenzij anders vermeld

Baten

7. Premiebijdragen netto

Premies naar categorie

	OP/NP	AOP	Totaal 2023	Totaal 2022
Werkgeversdeel	10.075	208	10.283	13.346
Werknemersdeel	4.325	89	4.414	3.762
Totaal premiebijdragen (bruto)	14.400	297	14.697	17.108
Af: kostenopslag in de premie			-107	-95
Premiebijdragen (netto)			14.590	17.013
Premie (in %)	27,90	0,71	28,61	

De premiebijdragen van aangesloten werkgevers en werknemers zijn in voorgaande tabel naar categorie gespecificeerd. Tevens zijn de premiepercentages vermeld. Het betreft de zogeheten gedempte kostendekkende premie plus eventuele op- of afslagen, bijvoorbeeld vanwege een herstelplan of premiekortingen.

Het bedrag van de brutopremies is in 2023 circa 14% lager dan in 2022. Dit wordt met name veroorzaakt doordat in 2022 nog de affinanciering van VPL is meegenomen. Het premiepercentage voor OP/NP is gelijk gebleven ten opzichte van 2022. In 2023 is geen premie meer geheven voor VPL.

De kostenopslag uit de pensioenpremies dient mede ter dekking van de incassokosten. De incasso-opslag OP/NP bedraagt in 2023 0,20% van de premiegrondslag OP/NP (2022: 0,20%).

Ultimo 2023 bedraagt het aantal aangesloten (sub)werkgevers 3.404 (2022: 3.459). Zij dragen de volledige premie af, inclusief het werknemersdeel. Het totaal van de premiebijdragen van het pensioenfonds betreft de in het verslagjaar feitelijk vastgestelde premie plus de raming van de nog vast te stellen premie over het verslagjaar en het inmiddels vastgestelde schattingsverschil ten opzichte van voorgaand verslagjaar. Het fonds heeft in 2023 geen premiekorting in de zin van de Pensioenwet verleend.

De Pensioenwet schrijft voor dat de feitelijke premie, de gedempte kostendekkende premie en de ongedempte kostendekkende premie worden gekwantificeerd. De ongedempte premie is berekend op basis van de door DNB vastgestelde rentetermijnstructuur, die correspondeert met een gemiddelde nominale rekenrente primo verslagjaar van 2,57% (2022: 0,57%).

De samenstelling van de genoemde premies is als volgt:

Samenstelling premiebijdragen

	Feitelijk	Gedempt kostendekkend	Ongedempt kostendekkend
a. premiedeel voor onvoorwaardelijke verplichtingen	7.637	7.637	12.895
b. premiedeel opslag voor kosten pensioenbeheer	107	107	107
c. premiedeel solvabiliteitsopslag	2.199	2.199	3.714
d. premiedeel voor voorwaardelijke (indexatie-) verplichtingen	3.063	3.063	-
e. premiedeel op- of afslagen op de gedempte kostendekkende premie	1.672	-	-
Totaal premiebijdragen 2023	14.678	13.006	16.716
Totaal premiebijdragen 2022	12.275	11.674	23.698

Zoals uit de tabel blijkt is de feitelijke premie in 2023 hoger dan de gedempte kostendekkende premie en lager dan de ongedempte kostendekkende premie.

Het premiedeel voor onvoorwaardelijke verplichtingen (a) is bij zowel de feitelijke als de gedempte kostendekkende premie gebaseerd op het op langetermijn verwachte nominale beleggingsrendement, vergelijkbaar met een vervangingsrente van 4,2%.

Het premiedeel opslag voor kosten pensioenbeheer (b) betreft de premiebijdragen uit hoofde van de opslag voor incassokosten. De kostendekking voor excasso- en toekenningskosten is in het onvoorwaardelijke premiedeel (a) begrepen.

Het premiedeel solvabiliteitsopslag (c) is gebaseerd op de vereiste dekkingsgraad bij de strategische beleggingsmix primo 2023. De solvabiliteitsopslag bedraagt 28,8% van het onvoorwaardelijke premiedeel (a).

Het premiedeel voor voorwaardelijke (indexatie-)verplichtingen (d) in zowel de feitelijke als gedempte kostendekkende

premie betreft het verschil tussen de waardering van de pensioenopbouw en risicodekkingen op basis van de reële rendementscurve (vergelijkbaar met een vervangingsrente van 2,2%) enerzijds, en de waardering van diezelfde componenten op basis van het verwachte nominale rendement op lange termijn vermeerderd met de solvabiliteitsopslag, zoals opgenomen in de premieonderdelen (a) en (c), anderzijds.

Het premiedeel op- of afslagen op de gedempte kostendekkende premie (e) betreft de premieopslag van 0,9% dat die is gehanteerd bij de bepaling van de premie voor 2023. Daarnaast bevat onderdeel e het verschil tussen de gedempte premie op basis van de reële rendementscurve van 2,2%, en de feitelijke premie op basis van een verwacht reëel rendement van 2,0%.

Uit de vergelijking van de premiedelen blijkt wat het effect van de demping is en wat het effect is van het wel (bij de gedempte benadering) of niet (bij de ongedempte benadering) rekening houden met verwachte beleggingsopbrengsten.

De minimaal te ontvangen premiebijdrage is gelijk aan de gedempte kostendekkende premie, vermeerderd met de herstelopslagen. De feitelijk ontvangen premie is hieraan gelijk.

De in de tabel vermelde feitelijke premiebijdragen wijken af van de post premiebaten (netto). Het verschil wordt in onderstaande tabel nader toegelicht:

Aansluiting premiebijdragen

	Totaal 2023	Totaal 2022
Premiebijdragen (netto)	14.590	17.013
Feitelijke premiebijdragen	14.678	12.275
Vershil	-88	4.738
Betreft:		
Inkooppremie VPL	-	5.481
Onttrekking VPL	-	-295
Onttrekking affinanciering VPL	-	-459
Kostenopslag in de premie	-107	-95
Overige	19	106

8. Beleggingsresultaten (netto)

Beleggingsresultaten (netto)

	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	2023	2022
Directe resultaten	1.020	2.536	5.809	-2.062	1.353	8.656	9.913
Indirecte resultaten	539	19.126	5.972	9.613	-506	34.744	-106.016
Kosten vermogensbeheer	-182	-310	-158	-2	-43	-695	-679
Totaal beleggingsresultaten (netto)	1.377	21.352	11.623	7.549	804	42.705	-96.782

De directe resultaten betreffen nominale renteopbrengsten en dividenden. Het pensioenfonds is vrijgesteld van dividendbelasting. De indirecte resultaten betreffen de actuele waardeontwikkeling van de beleggingen, inclusief valutakoersresultaten. De kosten betreffen de som van de gefactureerde kosten van de beleggingen op eigen naam, de door het uitvoeringsbedrijf voor vermogensbeheer gefactureerde kosten en de kosten van het bestuur. Bij de verdeling van de kosten naar beleggingscategorieën zijn niet direct toewijsbare kosten toegerekend naar rato van het belegd vermogen. In de jaarrekening staan alleen de gefactureerde kosten vermeld. De niet-gefactureerde kosten zijn gesaldeerd met de beleggingsresultaten. In het [hoofdstuk 'Kosten vermogensbeheer'](#) van het [bestuursverslag](#) wordt het totaal van deze kosten toegelicht.

Transactiekosten zijn in de jaarrekening gesaldeerd met de beleggingsresultaten. Het totaal van de transactiekosten voor het boekjaar bedraagt € 510 miljoen (2022: € 622 miljoen). Een verdere specificatie van de transactiekosten is opgenomen in het [hoofdstuk 'Kosten vermogensbeheer'](#) van het [bestuursverslag](#).

Het resultaat op derivaten wordt onderstaand gespecificeerd naar soort derivaat.

Resultaat derivaten

	2023	2022
Rentederivaten	7.988	-29.440
Valutaderivaten	911	-10.672
Overige derivaten	-1.350	7.555
Totaal resultaat op derivaten	7.549	-32.557

Het verlies op derivaten in 2023 is het gevolg van een stijging van de rente waardoor de rentederivaten in waarde dalen, een daling van de US dollar prijs in Euro's waardoor de valutaderivaten (met name verkoop van US dollars) minder waard worden.

Lasten

9. Pensioenuitkeringen

Pensioenuitkeringen naar soort

	Totaal 2023	Totaal 2022
OP/NP	-15.709	-13.489
AOP	-266	-223
Aantallen pensioengerechtigden ultimo:		
OP/NP	975.120	949.946
AOP	48.090	47.371

De post pensioenuitkeringen betreft ouderdoms- en nabestaandenpensioen (OP/NP) en de arbeidsongeschiktheidspensioenen (AOP): AAOP, IP en HPT.

10. Mutatie voorziening pensioenverplichtingen

	Totaal 2023	Totaal 2022
Pensioenopbouw	-13.119	-23.442
Indexatie	-13.306	-55.230
Rentetoevoeging	-13.468	2.488
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	15.976	13.810
Onttrekking voor kosten pensioenbeheer	128	122
Ontwikkeling marktrente	-13.971	151.032
Wijziging actuariële grondslagen	84	-2.749
Resultaat op actuariële grondslagen	356	140
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-896	-439
Overige mutaties		
voorziening pensioenverplichtingen	-1.152	-1.200
Totaal mutatie voorziening pensioenverplichtingen	-39.368	84.532

De mutatie voorziening pensioenverplichtingen wordt onderstaand per component toegelicht.

Pensioenopbouw

De post pensioenopbouw weerspiegelt het effect van 1 jaar diensttijdopbouw en de diensttijddoortelling bij arbeidsongeschiktheid en overlijden op de nominale pensioenverplichtingen.

Indexering

De indexeringslast wordt in de staat van baten en lasten opgenomen als een bestuursbesluit op of voor balansdatum is genomen. Het bestuur heeft in november 2023 besloten een indexatie per 1 januari 2024 toe te kennen van 3,03% welke verwerkt is in de voorziening pensioenverplichtingen per 31-12-2023.

Rentetoevoeging

De waarde van de pensioenverplichtingen neemt, behalve met de pensioenopbouw en eventuele indexatie, jaarlijks ook toe met rente. De oprenting in het verslagjaar geschiedt tegen de eenjaarsrente uit de nominale rentetermijnstructuur ultimo voorgaand boekjaar ad 3,26% (2022: -0,49%).

Onttrekking voor pensioenuitkeringen

De voorziening pensioenverplichtingen wordt actuariel, dus rekening houdend met resultaat op actuariële grondslagen, berekend als de contante waarde van de verwachte toekomstige pensioenuitkeringen. Jaarlijks wordt het voor het verslagjaar gecalculerde bedrag uit de voorziening onttrokken, ter dekking van de feitelijk te verrichten pensioenuitkeringen in dat jaar.

Onttrekking voor kosten pensioenbeheer

De kosten van pensioenbeheer, bestaande uit excasso- en toekenningskosten worden uit een onttrekking uit de voorzieningen gedekt. Voor de onttrekking gedurende 2023 gelden de opslagen zoals bepaald in het Grondslagenonderzoek 2017-2019. Zo bedraagt de excasso-opslag OP/NP 0,45% (2022: 0,45%) van de voorziening

pensioenverplichtingen en de toekenningskostenopslag 0,40% (2022: 0,40%) van de voorziening pensioenverplichtingen. Voor de arbeidsongeschiktheidspensioenen geldt een incasso-opslag van 0,00% (2022: 0,00%) en een excasso-opslag van 2,50% (2022: 2,50%) van de voorziening voor arbeidsongeschiktheidspensioenen.

Ontwikkeling marktrente

De rentetermijnstructuur ultimo 2023 zoals gepubliceerd door DNB correspondeert met een nominale rente van 2,31%. Ultimo 2022 correspondeerde de rentetermijnstructuur met een nominale rente van 2,57%.

De overgang op de UFR50 vindt heeft plaatsgevonden op 1 januari 2023. Het effect van de wijziging van de UFR naar UFR50 zorgde per 1 januari 2023 voor een toename van de voorziening van € 1,6 miljard en is vorig boekjaar verantwoord onderdeel van via de mutatie Effect Rentetermijnstructuur.

Wijziging actuariële grondslagen

De post wijziging actuariële grondslagen betreft het financiële effect van:

- de actualisering van de R/F-factoren en leidt tot een afname van de VPV van € 58 miljoen. Een R/F-factor (oftewel Reëel/Fictief) is de verhouding tussen de feitelijke jaarlijkse uitkeringen aan Bijlage K en de fictieve aanspraken. We spreken hier over fictieve aanspraken omdat, in tegenstelling tot reguliere OP/NP-aanspraken, deelnemers geen aanspraken voor Bijlage K opbouwen. De hoogte van de aanvulling is namelijk onder andere afhankelijk van de (samenvallende) diensttijd uit de periode tot 1995. Deze diensttijd wordt omgezet in een zogenaamde 'fictieve aanspraak' zodat waardering van de voorziening voor Bijlage K op basis van contante waardefactoren kan plaatsvinden.
- het actualiseren van de toekomstige AOW-leeftijden leidt tot een daling van de VPV van € 23 miljoen.
- de actualisering van de flexfactoren leidt tot een vrijval van de VPV van € 3 miljoen.

Resultaat op actuariële grondslagen

Het resultaat op actuariële grondslagen is positief en bestaat voornamelijk uit het resultaat op flexibiliseren.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

	2023	2022
Waardeoverdrachten	219	900
Waardeovernames	-1.115	-1.339
Totaal wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-896	-439

Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

De overige mutaties zijn met name toe te wijzen aan de volgende oorzaken:

- Het opnemen van de Voorziening langdurig zieken zorgt voor een toename van de VPV met € 0,9 miljard. Voor verdere toelichting zie de toelichting onder de voorziening pensioenverplichtingen.
- Niet reguliere uitkeringen. De niet reguliere uitkeringen waren in 2023 gelijk aan € 0,2 miljard en zijn m.n. toe te wijzen aan twk-uitkeringen oftewel nabetalen.
- Bij het project Grip op Data leidt de combinatie van nieuwe gegevensaanlevering, aanpassing rentetermijnstructuur en indexatie tot een afname van de VPV met ca. € 0,1 miljard.
- Administratieve (twk-)correcties zorgen voor een toename van de VPV met € 0,1 miljard.

11. Dekking uit kostenopslag pensioenpremies

	2023	2022
Kostenopslag in de premie	107	95

De dekking uit de pensioenpremies dient ter dekking van de incassokosten. De incasso-opslag OP/NP bedraagt 0,20% van de premiegrondslag OP/NP (2022: 0,20%).

12. Saldo overdracht van rechten

	2023	2022
Waardeovernames	1.004	1.399
Waardeoverdrachten	-194	-919
Totaal saldo overdracht van rechten	810	480

In vergelijking met 2022 dalen zowel de waardeovernames als de waardeoverdrachten. Het resultaat wordt veroorzaakt door het toepassen van een andere rente bij het muteren van de voorziening.

Vanaf 1 november 2022 liet de dekkingsgraad van ABP weer individuele waardeovernames en -overdrachten toe. Echter voor de waardeovernames en -overdrachten inzake kleine pensioenen (tussen de € 2 en € 503,24 bruto per jaar) maakt het niet uit hoe hoog de dekkingsgraad is. De waardeovername en -overdracht kan dus ook plaatsvinden als de dekkingsgraad te laag is om normale waardeovernames of -overdrachten te mogen uitvoeren.

13. Kosten pensioenbeheer (netto)

	2023	2022
Bestuurdersvergoedingen en salarissen (inclusief sociale lasten)	-9	-8
Pensioenlasten	-1	-1
Overige personeelskosten	-1	-1
Afschrijvingen	-2	-7
Diensten van derden pensioenbeheer	-236	-195
Diensten van derden vermogensbeheer	-555	-551
Diensten van derden overige	-15	-20
Overige bedrijfskosten	-6	-9
Subtotaal	-825	-792
Af: opbrengsten uit werkzaamheden voor derden	15	20
Af: toerekening aan kosten vermogensbeheer	572	574
Kosten pensioenbeheer (netto)	-238	-198

Onder de bestuurdersvergoedingen en salarissen zijn begrepen de bedragen die in 2023 zijn uitbetaald aan bestuurders, (externe) leden van fondsorganen en medewerkers van ABP. ABP kiest ervoor om met ingang van 1-1-2022 vrijwillig de Wet Normering Topinkomens (WNT) toe te passen voor de beloning van zijn bestuurders. De WNT is niet van toepassing voor medewerkers van ABP. De overige bedrijfskosten betreffen voornamelijk kosten van huisvesting en toezichthouders.

De kostenstijging in 2023 is met name toe te schrijven aan de investeringen voor het verbeteren van onze administratie en datakwaliteit via het programma Grip op Data (GoD) en de voorbereidingen voor het NPC, dat nu steeds meer vorm krijgt en veel capaciteit vergt van zowel ABP als APG.

De omvang van het gemiddelde personeelsbestand bedroeg:

Omvang gemiddeld personeelsbestand

	2023	2022
In fte's	45	39
In personen	47	40

Het personeel neemt deel aan de pensioenregeling van ABP. Als werkgever heeft ABP aan het fonds geen verplichting tot het doen van aanvullende bijdragen in het geval van tekorten, anders dan het voldoen van de jaarlijkse premiebijdragen. Hierdoor kan worden volstaan met het verantwoorden van de premie als last.

14. Overige baten en lasten

	2023	2022
Overige baten	82	277
Overige lasten	-2	-7
Totaal overige baten en lasten	80	270

Overige baten hebben met name betrekking op de afboeking van de schuld inzake het programma Grip op Data (GoD).

Toelichting op het kasstroomoverzicht

Bedragen in miljoenen euro's, tenzij anders vermeld

De post geldmiddelen is als volgt te specificeren:

	31-12-2023	31-12-2022
Beleggingen	3.307	2.493
Liquide middelen	37	446
Totaal geldmiddelen	3.344	2.939

Kasstroom uit pensioenactiviteiten

De ontvangen premies in het kasstroomoverzicht bestaan uit de premiebijdragen van € 14.697 miljoen

De toename van de ontvangen premies in 2023 is met name te verklaren door de groei van het aantal deelnemers. Daarnaast zit een deel van de oorzaak in de verhoging van de premie OP/NP van 2 procentpunt t.o.v. 2022.

De toename van de betaalde pensioenuitkeringen wordt met name veroorzaakt door een gemiddeld hoger bedrag per uitkeringsgerechtigde (door tussentijdse indexatie).

De post overige mutaties betreft met name interne doorbelastingen.

Kasstroom uit beleggingsactiviteiten

In het kasstroomoverzicht zijn kasstromen uit directe beleggingsopbrengsten en valutaresultaten op bankrekeningen opgenomen.

In het kasstroomoverzicht zijn kasstromen uit aan- en verkopen van beleggingen, directe beleggingsopbrengsten en gerealiseerde resultaten op derivaten opgenomen.

De post overige mutaties ontstaat door een aantal effecten. Waaronder mutatie van de kortlopende geldmarktproducten, mutatie in de verstrekte zekerheden, mutatie in de balanspost negatieve bankstanden, interne doorbelastingen, valutaeffecten en de methodiek van doorkijk in de beleggingsfondsen.

Overige toelichtingen

Actuariële analyse

	Notes	2023	2022
Resultaat op premiebijdragen			
Premiebijdragen (netto)	7	14.590	17.013
Pensioenopbouw	10	-13.119	-23.442
Subtotaal		1.471	-6.429
Renteresultaat			
Beleggingsresultaten (netto)	8	42.705	-96.782
Rentelasten passiva beleggingen-gerelateerd		-77	-69
Rentetoevoeging	10	-13.468	2.488
Ontwikkeling marktrente	10	-13.971	151.032
Subtotaal		15.189	56.669
Resultaat op pensioenindexaties			
Indexering	10	-13.306	-55.230
Subtotaal		-13.306	-55.230
Resultaat op pensioenuitkeringen			
Pensioenuitkeringen	9	-15.975	-13.712
Onttrekking voor pensioenuitkeringen uit VPV	10	15.976	13.810
Subtotaal		1	98

	Notes	2023	2022
Resultaat op kosten			
Kosten pensioenbeheer (netto)	13	-238	-198
Onttrekking voor kosten pensioenbeheer uit VPV	10	128	122
Dekking uit kostenopslag pensioenpremies	11	107	95
Subtotaal		-3	19
Resultaat overig			
Resultaat op actuariële grondslagen	10	356	140
Overige baten en lasten		80	270
Saldo overdracht van rechten	12	810	480
Wijziging VPV uit hoofde van overdracht van rechten	10	-896	-439
Wijziging actuariële grondslagen	10	84	-2.749
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	10	-1.152	-1.200
Subtotaal		-718	-3.498
Totaal resultaat = saldo baten en lasten		2.634	-8.371

Beloningsparagraaf

Beloningen moeten passen bij de sociaal maatschappelijke financiële instelling ABP en uitlegbaar zijn aan de buitenwereld. Bestuursleden ontvangen een vergoeding voor hun werkzaamheden. ABP kiest ervoor om met ingang van 1-1-2022 vrijwillig de Wet Normering Topinkomens (WNT) toe te passen voor de beloning van zijn bestuurders. De (uitvoerende) bestuurders van ABP ontvangen een vergoeding waarbij de WNT-norm het maximum is¹. De vergoedingen zijn gebaseerd op het door het bestuur vastgesteld beloningsbeleid waar het verantwoordingsorgaan over heeft geadviseerd.

Het beloningsbeleid werkt met vaste beloningen. De tijd die iemand investeert in de (bestuurs-)functie bij ABP is daarbij leidend. De onafhankelijk voorzitter ontvangt een vaste vergoeding op basis van een overeenkomst van opdracht. Deze vergoeding is gebaseerd op het aantal dagen waarop de onafhankelijk voorzitter voor het bestuur actief is. De vergoeding bedraagt € 127.100 op jaarbasis bij een driedaagse werkweek gebaseerd op 95% van de WNT-norm. Niet Uitvoerende Bestuursleden ontvangen een vaste vergoeding van € 74.100 per jaar bij een tijdsbesteding van 1,75 dag per week gebaseerd op 95% van de WNT-norm. Aan de vergoedingen van de voorzitter en de niet uitvoerende bestuursleden is geen sociale zekerheid en geen pensioenopbouw gekoppeld.

De leden van het uitvoerend bestuur zijn in dienst van het pensioenfonds en ontvangen een salaris, inclusief WNT gerelateerde personele- en pensioenlasten, van € 223.000 op jaarbasis bij een volledig dienstverband gebaseerd op 100% van de WNT norm.

Indexatie van de bestuurdersvergoedingen is afhankelijk van de ontwikkeling van de WNT. Aan de leden van het bestuur zijn geen bonussen, leningen, voorschotten of garanties verstrekt.

¹ Van belang is te vermelden dat vanuit WNT perspectief niet uitvoerende bestuursleden niet worden gezien als toezichthoudend orgaan, maar als algemeen bestuurder.

Beloningen niet-uitvoerende bestuursleden

	2023	2022
A.J.M. Sibbing (voorzitter per 7-3-2023) ¹	126.998	71.821
C.M. Wortmann-Kool (voorzitter tot 1-1-2023)	-	123.120
R. Becker (per 12-05-2023)	47.432	-
A. Boonen ²	74.100	71.821
P.J.H. Fey ²	74.100	71.821
A. Gram	74.100	71.821
A.J.M. Kool (per 12-05-2023)	47.432	
M.P.I. Ten Kroode (per 15-11-2022)	74.100	8.978
V.S. van der Meer-Gangapersadsing (per 1-4-2022)	74.100	53.865
C.M. Mulder-Volkers (tot 1-4-2023)	27.787	71.821
K. Nauta	74.100	71.821
P. Rosenmüller	74.100	71.821
A.M.H. Slager (per 1-6-2022)	74.100	41.895
X.J. den Uyl (tot 1-4-2023)	27.787	71.821
A. van Vliet	74.100	71.821
Totaal beloningen bestuur	944.336	874.245

¹ Waarnemend voorzitter van 1-1-2023 tot 7-3-2023

² De gelden worden overgemaakt aan de betreffende instanties.

De bezoldiging van de uitvoerende bestuursleden, die bestaat uit de beloning plus belastbare onkostenvergoedingen zoals in onderstaande tabel per individuele bestuurder toegelicht en niet WNT gerelateerde personele lasten, bedraagt € 833.069. De niet WNT gerelateerde personele lasten bestaan uit een verzameling van sociale en pensioenpremies en onbelaste kostenvergoedingen die niet onder de WNT vallen.

Beloningen uitvoerende bestuursleden

in €	Beloning plus belastbare onkosten- vergoedingen	(Toegestane) Overschrijding	Totale beloning plus belastbare onkosten- vergoedingen 2023	Totale beloning plus belastbare onkosten- vergoedingen 2022
H.J. van Wijnen (voorzitter)	223.000	-	223.000	218.081
D.F. Dijkhuis (tot 1-8-2024)	223.000	-	223.000	216.000
Y.E.M. Verdonk - van Lokven	223.000	-	223.000	198.000
A.C.A. Lemsom - Mosselman (a.i.) (per 1-7-2023)	112.416	-	112.416	-
Totaal beloningen uitvoerend bestuur	781.416	-	781.416	632.081

(Externe) leden van de fondsorganen

in €	2023	2022
Auditcommissie	53.453	52.938
Commissie van Beroep	46.290	39.915
Verantwoordingsorgaan	293.480	242.338
Totaal beloningen (externe) leden fondsorganen	393.223	335.191

In de fondsorganen in de tabel hierboven participeren voornamelijk personen die geen deel uitmaken van het bestuur, met uitzondering van de voorzitter van de Commissie van Beroep en de Auditcommissie, waarin 3 van de 6 leden in het bestuur zitten. De externe leden van de Auditcommissie ontvangen een vaste vergoeding van € 15.486 excl. BTW per jaar. Alle leden van de Commissie van Beroep ontvangen een vaste vergoeding van € 5.136 per jaar en een vergoeding per zittingsdag van € 398. De vergoeding voor de voorzitter van de Commissie van Beroep maakt geen onderdeel uit van de WNT vergoeding als bestuurslid. De leden van het verantwoordingsorgaan ontvangen een vergoeding van € 336 per overlegvergadering met bestuur of in eigen kring en € 168 per commissievergadering.

Transacties met verbonden partijen

Transacties met verbonden partijen vinden plaats tegen marktconforme condities. In de beloningsparagraaf wordt toegelicht welke beloningen zijn verstrekt aan de bestuurders.

ABP is verhuurder van een deel van de bedrijfspanden van APG welke onder marktconforme condities worden gehuurd. De opbrengsten bedragen in het verslagjaar € 3,2 miljoen (2022: € 5,9 miljoen). Na aanleiding van de verkoop van de bedrijfspanden per 27 maart 2023 zullen de opbrengsten voor 2024 € 0,0 miljoen bedragen.

Stichting Pensioenfonds ABP, APG Groep NV, APG DWS en Fondsenbedrijf NV, APG Asset Management NV, APG Trading BV, alsmede Entis Holding BV en Entis BV vormen samen een fiscale eenheid voor de omzetbelasting.

Vermelding accountantshonoraria

De honoraria van het netwerk van de externe onafhankelijke accountant van ABP zijn in onderstaande tabel opgenomen:

Honoraria accountant 2023

	KPMG Accountants NV 2023	KPMG Accountants NV 2022
Onderzoek van de jaarrekening	4,9	4,6
Andere controle- en Assurance/opdrachten	0,5	0,4
Adviesdiensten op fiscaal terrein	-	-
Andere niet-controlediensten	-	-
Totaal	5,4	5,0

De honoraria van de externe onafhankelijke accountant van ABP voor onderzoek van de jaarrekening bedragen voor 2023 € 0,4 miljoen (2022: € 0,4 miljoen). De honoraria van de extern onafhankelijke accountant van APG Groep NV voor onderzoek van de jaarrekening bedragen voor 2023 € 1,0 miljoen (2022: € 0,9 miljoen). De honoraria van de externe onafhankelijke accountant ten behoeve van de FGR's bedragen voor 2023 € 1,3 miljoen (2022: € 1,2 miljoen). Deze bedragen zijn opgenomen in bovenstaande tabel.

Daarnaast bedraagt het honorarium van de externe onafhankelijke accountant van APG Groep NV ten behoeve van andere cliënten van APG Groep NV voor 2023 € 1,1 miljoen (2022: € 0,8 miljoen). Deze bedragen zijn niet opgenomen in bovenstaande tabel.

De bedragen zijn inclusief BTW en gebaseerd op de totale honoraria over het boekjaar waarop de jaarrekening betrekking heeft, ongeacht of de werkzaamheden reeds gedurende het boekjaar zijn verricht.

Overzicht door het uitvoeringsbedrijf beheerde fondsen voor gemene rekening

Een groot deel van het belegd vermogen is ondergebracht bij door het uitvoeringsbedrijf beheerde fondsen voor gemene rekening (FGR's), waarin ABP participeert. Het betreft de volgende FGR's:

Fondsen voor gemene rekening

- APG Alternative Credits Legacy Pool
- APG Emerging Markets Equity Pool
- APG Euro Plus Treasuries Pool (t/m juli 2023)
- APG Fixed Income Credits Pool
- APG Hedge Funds Pool
- APG Index Linked Bonds Pool¹
- APG Private Equity Pool 2009
- APG Private Equity Pool 2010
- APG Private Equity Pool 2012
- APG Private Equity Pool 2013
- APG Private Equity Pool 2014-2015
- APG Private Equity Pool 2016-2017
- APG Private Equity Pool 2018-2019
- APG Private Equity Pool 2020-2021
- APG Private Equity Pool 2022-2023
- APG Opportunities Pool 2012
- APG Long Duration Treasury Pool (t/m juli 2023)¹
- APG Infrastructure Pool 2011
- APG Infrastructure Pool 2012
- APG Infrastructure Pool 2014
- APG Infrastructure Pool 2016
- APG Infrastructure Pool 2017
- APG Infrastructure Pool 2017 II
- APG Infrastructure Pool 2020-2021
- APG Strategic Real Estate Pool

¹ Betreft alleen ABP Netto Pensioen in fonds voor gemene rekening.

Overzicht van kapitaalbelangen

Onderstaande lijst is opgesteld op basis van de bepalingen van artikel 379 en 414 van BW2 Titel 9.

Entiteiten	Vestigingsplaats	Belang	Kernactiviteit
ABP Life Cycle Holding B.V.	Heerlen	100	Houdstermaatschappij
AlpInvest Partners CSI 2006 B.V.	Amsterdam	60	Beleggen in private equity
AlpInvest Partners Primary Fund Inv. 2006 B.V.	Amsterdam	60	Beleggen in private equity
AlpInvest Partners Primary Fund Inv. 2007 B.V.	Amsterdam	66	Beleggen in private equity
AlpInvest Partners Primary Fund Inv. 2008 I B.V. (ABP)	Amsterdam	100	Beleggen in private equity
AlpInvest Partners SL B.V.	Amsterdam	60	Beleggen in private equity
APG Groep N.V.	Heerlen	92	Pensioenuitvoeringsorganisaties
Aspendos Investments Holding B.V.	Heerlen	100	Beleggen in onroerend goed
Augosti Investments Holding B.V.	Amsterdam	100	Beleggen in vastrentende waarden
Azurti Investments Holding B.V.	Heerlen	100	Beleggen in vastrentende waarden
Basini Investments Holding B.V.	Amsterdam	100	Beleggen in onroerend goed
Busanto Investments Holding B.V.	Heerlen	100	Beleggen in vastrentende waarden
Cibane Investments Holding B.V.	Amsterdam	100	Beleggen in infrastructuur
Cueno Investments Holding B.V.	Amsterdam	100	Beleggen in vastrentende waarden
Daleda Investments Holding B.V.	Amsterdam	100	Beleggen in infrastructuur
Decundo Investments Holding B.V.	Heerlen	100	Beleggen in vastrentende waarden
Drooge Vaate 1 N.V.	Amsterdam	100	Beleggen in infrastructuur
Elkhorn Barges, Inc.	Wilmington, Delaware	60	Beleggen in private equity
Externe Hypothecaire Beleggingen Heerlen B.V.	Heerlen	100	Houdstermaatschappij
Fagori Investments Holding B.V.	Heerlen	100	Beleggen in vastrentende waarden
Gemtaro Investments Holding B.V.	Ansterdam	100	Beleggen in infrastructuur
Kaena Capital Opportunities Corp	Wilmington, Delaware	60	Beleggen in private equity
Klavier Investments Holding B.V.	Heerlen	100	Beleggen in onroerend goed
Lapure Investments Holding B.V.	Amsterdam	100	Beleggen in infrastructuur
Lebura Investments Holding B.V.	Amsterdam	100	Beleggen in infrastructuur
Maggiu Investments Holding B.V.	Amsterdam	100	Beleggen in infrastructuur
Malapolski Investments Holding B.V.	Heerlen	100	Beleggen in onroerend goed
Merthisa Investments Holding B.V.	Amsterdam	100	Beleggen in onroerend goed
Oiltree Investments Holding B.V.	Amsterdam	100	Beleggen in onroerend goed
Olygia Investments Holding B.V.	Heerlen	100	Beleggen in vastrentende waarden
Palipa Investments Holding B.V.	Heerlen	100	Beleggen in vastrentende waarden
Parijs Kantoren Fonds B.V.	Amsterdam	100	Beleggen in onroerend goed
Physalis Investments Holding B.V.	Heerlen	100	Beleggen in commodities

Entiteiten	Vestigingsplaats	Belang	Kernactiviteit
Ponticello Investments Holding B.V.	Heerlen	100	Beleggen in vastrentende waarden
Porlezza Investments Holding B.V.	Amsterdam	100	Beleggen in vastrentende waarden
Portfolio AC GP B.V.	Heerlen	100	Beleggen in hedge funds
Ravenna Investments Holding B.V.	Amsterdam	100	Beleggen in infrastructuur
Restalux B.V.	Heerlen	100	Beleggen in onroerend goed
Solusta Investments Holding B.V.	Heerlen	100	Beleggen in vastrentende waarden
Spoleta Investments Holding B.V.	Amsterdam	100	Beleggen in vastrentende waarden
Tamburello Investments Holding B.V.	Heerlen	100	Beleggen in vastrentende waarden
Timpani Investments Holding B.V.	Heerlen	100	Beleggen in onroerend goed
Tolanu Investments Holding B.V.	Amsterdam	100	Beleggen in infrastructuur
Veratu Investments Holding B.V.	Amsterdam	100	Beleggen in infrastructuur

Een volledige lijst van kapitaalbelangen is gedeponneerd bij de Kamer van Koophandel.

Gebeurtenissen na balansdatum

Na balansdatum hebben zich geen gebeurtenissen voorgedaan die van invloed zijn op de financiële positie van de stichting per balansdatum.

Ondertekening van de jaarrekening

Heerlen, 25 april 2024

Het bestuur

De heer R. Becker

De heer A. Boonen

Mevrouw D. Dijkhuis

De heer P.J.H. Fey

Mevrouw A. Gram

De heer A. Kool

Mevrouw M.P.I. ten Kroode

Mevrouw V.S. van der Meer-Gangapersadsing

Mevrouw K. Nauta

De heer P. Rosenmöller

De heer A.J.M. Sibbing

De heer A.M.H. Slager

Mevrouw Y.E.M. Verdonk-van Lokven

De heer A. van Vliet

Mevrouw R. van Wijk-Russchen

De heer H.J. van Wijnen

Mevrouw A.C.A. Lemsom - Mosselman (a.i.)

Overige gegevens

Statutaire winstverdeling

In de statuten is geen bepaling opgenomen over de wijze waarop het resultaat moet worden verdeeld.

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds ABP te Heerlen is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2023.

Onafhankelijkheid

Als waarmede actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds ABP, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 2.500.000.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven

€ 125.000.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materieële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

Op grond van overgangsrecht gelden genoemde artikelen, zoals deze tot de inwerkingtreding van de Wet toekomst pensioenen luiden. Aangezien het pensioenfonds gebruik maakt van de versoepelde toeslagregels opgenomen in het Besluit toeslag in bijzondere omstandigheden 2023 is artikel 137 van de Pensioenwet niet volledig van toepassing. Ik heb onderzocht of is voldaan aan de voorwaarden voor het gebruik van de versoepelde toeslagregels.

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- toereikende technische voorzieningen zijn vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen;
- het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen conform de wettelijke bepalingen zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

Overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten zijn, als geheel gezien, toereikende technische voorzieningen vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar hoger dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 (vereist eigen vermogen). Hierbij merk ik op dat op grond van overgangsrecht de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet gelden, zoals deze tot de inwerkingtreding van de Wet toekomst pensioenen luiden. Hierbij is in aanmerking genomen dat het pensioenfonds gebruik maakt van de versoepelde toeslagregels opgenomen in het Besluit toeslag in bijzondere omstandigheden 2023, waardoor artikel 137, tweede lid, onderdelen a en b van de Pensioenwet niet van toepassing zijn. Het pensioenfonds heeft onderbouwd te hebben voldaan aan de in dat besluit gestelde voorwaarden voor het gebruik van de versoepelde toeslagregels.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch hoger dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds ABP is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen.

De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Amsterdam, 25 april 2024

Drs. R.T. Schilder AAG

Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds ABP

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2023

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds ABP per 31 december 2023 en van het saldo van baten en lasten over 2023, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we gecontroleerd hebben

Wij hebben de jaarrekening 2023 van Stichting Pensioenfonds ABP ('de Stichting') te Heerlen gecontroleerd.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2023;
2. de staat van baten en lasten over 2023;
3. het kasstroomoverzicht over 2023; en
4. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van de Stichting zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij hebben onze controlewerkzaamheden bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel en bij het vormen van ons oordeel hierover. De informatie en onze bevindingen ten aanzien van continuïteit, fraude en niet naleven wet- en regelgeving, klimaat en de kernpunten van onze controle moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen of conclusies.

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Informatie ter ondersteuning van ons oordeel

Samenvatting

Materialiteit

- Materialiteit van EUR 2,5 miljard
- Circa 0,5% van het beschikbaar vermogen

Groepscontrole

100% coverage

Risico van een afwijking van materieel belang vanwege risico's gerelateerd aan Fraude, NOCLAR, Continuïteit en Klimaat

- Frauderisico's: veronderstelde risico van doorbreken interne beheersing door het bestuur geïdentificeerd en verder uiteengezet in de sectie 'Controleaanpak risico van fraude en het niet naleven van wet- en regelgeving'.
- Risico's in verband met het niet naleven wet- en regelgeving (NOCLAR): geen risico van een afwijking van materieel belang vanwege NOCLAR risico's geïdentificeerd.
- Continuïteitsrisico's: geen significante continuïteitsrisico's geïdentificeerd.
- Risico's gerelateerd aan klimaat: wij hebben de impact op de jaarrekening van klimaat-gerelateerde risico's geëvalueerd en onze aanpak en observaties uiteengezet in de sectie 'Controleaanpak van klimaat-gerelateerde risico's'.

Kernpunten

- Waardering van beleggingen
- Waardering van de voorziening pensioenverplichtingen

Materialiteit

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op EUR 2,5 miljard (2022: EUR 2,5 miljard). Voor de bepaling van de materialiteit wordt uitgegaan van het beschikbaar vermogen per 31 december 2023 (circa 0,5%). Wij beschouwen het beschikbaar vermogen als de meest geschikte benchmark, omdat het beschikbaar vermogen een bepalende factor is in de berekening van de (beleids)dekkingsgraad die de financiële positie van de Stichting weergeeft. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij hebben met het bestuur afgesproken dat wij tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven EUR 125 miljoen rapporteren aan het bestuur alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

Reikwijdte van de controle

Groepscontrole, inclusief uitbesteding van bedrijfsprocessen aan de uitvoeringsorganisaties

De Stichting heeft het beheer van de beleggingen en de pensioenadministratie uitbesteed aan respectievelijk APG Asset Management N.V. en APG DWS en Fondsenbedrijf N.V. (hierna gezamenlijk: 'de uitvoeringsorganisatie').

De jaarrekening wordt opgesteld op basis van informatie over de beleggingen en beleggingsopbrengsten die is verstrekt door APG Asset Management N.V. en informatie over de voorziening pensioenverplichtingen, premiebijdragen, pensioenuitkeringen en overige financiële posten die is verstrekt door APG DWS en Fondsenbedrijf N.V.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor het verwerven van inzicht in de aard en de significantie van de door de uitvoeringsorganisatie verleende diensten en in het effect ervan op de voor de controle relevante interne beheersing van de Stichting. Op basis hiervan identificeren wij de risico's op een afwijking van materieel belang en zetten wij controlewerkzaamheden op en voeren wij deze uit om op deze risico's in te spelen.

Bij de uitvoering van onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden en bevindingen van andere onafhankelijke accountants inzake de voor de Stichting relevante interne beheersingsmaatregelen van de uitvoeringsorganisatie, zoals weergegeven in de specifiek daarvoor opgestelde (Standaard 3000A- en 3402 type II-) rapportages.

Onze controlewerkzaamheden bestaan uit het bepalen van de minimaal verwachte interne beheersingsmaatregelen en het bespreken van de beheersomgeving bij de uitvoeringsorganisatie met vertegenwoordigers van de uitvoeringsorganisatie. Op basis daarvan evalueren wij, en bespreken wij met de andere onafhankelijke accountant, de in de Standaard 3000A- en 3402 type II-rapportages beschreven interne beheersingsmaatregelen, de verrichte werkzaamheden ter toetsing van de effectieve werking gedurende 2023 en de uitkomsten daarvan. Ook beoordelen wij de evaluatie door het bestuur van de kwaliteit van de uitbesteding aan de uitvoeringsorganisatie.

Bij de uitvoering van onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden en bevindingen van andere onafhankelijke accountants. De uitvoeringsorganisatie heeft op grond van de overeenkomst met de Stichting aan een onafhankelijke accountant opdracht gegeven de klantrapportage waarin begrepen de informatie inzake de beleggingen en beleggingsopbrengsten, voorziening pensioenverplichtingen, premiebijdragen, pensioenuitkeringen en overige financiële posten ten behoeve van de jaarrekening van de Stichting te controleren.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel bij de jaarrekening zijn wij verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de controlewerkzaamheden van deze accountant. In dit kader hebben wij de accountant schriftelijke instructies gegeven omtrent de aard en omvang van de uit te voeren werkzaamheden. De accountant heeft, op onze instructie, de controle uitgevoerd met een materialiteit van EUR 2,5 miljard en daarbij ook bijzondere aandacht besteed aan het hierna genoemde kernpunten van onze controle.

De accountant van de uitvoeringsorganisatie heeft zijn bevindingen aan ons gerapporteerd. Wij hebben de rapportage geëvalueerd, de bevindingen met de accountant besproken, het controledossier van de accountant beoordeeld en aanvullende eigen controlewerkzaamheden uitgevoerd waaronder werkzaamheden ten aanzien van de aanwezige beheersingsmaatregelen op het niveau van de Stichting.

Door bovengenoemde werkzaamheden op de uitbestede bedrijfsprocessen en aanvullende eigen werkzaamheden hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de beleggingen, beleggingsstromen en -opbrengsten, (mutaties in) deelnemergegevens en aanspraken die resulteren in (wijzigingen in) de voorziening pensioenverplichtingen, premiebijdragen en pensioenuitkeringen verkregen.

Controleaanpak ten aanzien van risico's op fraude en niet-naleven van wet- en regelgeving

In het hoofdstuk 'Risicomanagement' in de paragraaf 'Voorkomen van fraude' van het bestuursverslag beschrijft het bestuur de procedures ten aanzien van de risico's op fraude. In het hoofdstuk 'Governance' in de paragraaf 'Voldoen aan wettelijke richtlijnen en codes' van het bestuursverslag beschrijft het bestuur de procedures ten aanzien van de risico's op het niet-naleven van wet- en regelgeving.

In het kader van onze controle hebben wij inzicht verkregen in de Stichting en haar bedrijfsomgeving, en van het risicomanagement van de Stichting met betrekking tot fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving.

Onze werkzaamheden omvatten onder andere het evalueren van de gedragscode, de klokkenluidersregeling, de periodieke incidenten- en compliance rapportages, het lezen van notulen van relevante vergaderingen en de procedures van de Stichting om aanwijzingen van mogelijke fraude en niet-naleven van wet- en regelgeving te onderzoeken. Bovendien hebben wij inlichtingen ter zake ingewonnen bij het bestuur en de sleutelfunctiehouders en hebben wij correspondentie met relevante toezichhoudende autoriteiten en regelgevers in onze evaluatie betrokken. We hebben elementen van onvoorspelbaarheid in onze controleaanpak opgenomen, zoals additionele detailcontroles op (het zakelijk karakter van) declaraties van bestuursleden aan de hand van broninformatie.

Op basis van onze risicoanalyse werkzaamheden hebben wij de volgende rechtsgebieden geïdentificeerd die de meest waarschijnlijke oorzaak zouden kunnen zijn voor een materieel effect op de jaarrekening in het geval van het niet-voldoen aan deze regelgeving:

- Pensioenwet;
- Wet verplichte deelneming in een bedrijfstakpensioenfonds (Wet Bpf 2000);
- Besluit Financieel toetsingskader pensioenfonds (Bftp);
- Algemene verordening gegevensbescherming (AVG);
- Sanctiewetgeving.

Wij beoordelen het veronderstelde frauderisico met betrekking tot de opbrengstverantwoording (waaronder premiebijdragen, directe beleggingsresultaten en gerealiseerde indirecte beleggingsresultaten) als niet significant gezien de aard van de opbrengsten, de aanwezige uitbestedingsrelaties en de beperkte mogelijkheden tot het materieel beïnvloeden van de opbrengstverantwoording.

De premiebijdragen en directe beleggingsresultaten betreffen homogene en niet-complexe opbrengstenstromen, zonder aanwezige significante schattingselementen.

Ten aanzien van de indirecte gerealiseerde beleggingsresultaten hebben wij het veronderstelde frauderisico weerlegd omdat er geen verhoogde druk is op het bestuur van het pensioenfonds om de opbrengstverantwoording te sturen en de gelegenheid om de opbrengstverantwoording materieel te beïnvloeden zeer beperkt is, mede door de aanwezige uitbestedingsrelaties.

In overeenstemming met het bovenstaande en met de controlestandaarden hebben wij het volgende risico geïdentificeerd ten aanzien van fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving dat relevant is voor onze controle, inclusief de relevante veronderstelde risico's vastgelegd in de controlestandaarden, en hebben hierop als volgt ingespeeld:

Doorbreken van interne beheersing door het bestuur (een verondersteld risico)

Risico:

- Het bestuur is in een unieke positie om fraude te plegen door de mogelijkheid het proces van financiële verslaggeving en resultaten te manipuleren door middel van het doorbreken van de interne beheersing die anderszins effectief lijken te werken, zoals schattingen gerelateerd aan de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en de waardering van de beleggingen.

Controleaanpak:

- Wij hebben de opzet en de implementatie geëvalueerd en, waar passend geacht, de werking getoetst van de interne beheersingsmaatregelen die het frauderisico dienen te mitigeren, inclusief de interne beheersingsmaatregelen die aanwezig zijn bij de dienstverleners waaraan de Stichting bedrijfsprocessen heeft uitbesteed.
- Wij hebben een analyse uitgevoerd om te identificeren of er sprake is van (administratieve) journaalposten met een hoger frauderisico. Waar zulke journaalposten zijn geïdentificeerd, hebben we aanvullende controlewerkzaamheden uitgevoerd om op de geïdentificeerde risico's in te spelen. Deze werkzaamheden omvatten ook het herleiden van transacties naar de broninformatie.
- Wij hebben significante schattingen alsook oordeelsvormingen en veronderstellingen van het bestuur met betrekking tot de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en de waardering van de beleggingen geëvalueerd. Voor een omschrijving van onze werkzaamheden hieromtrent, verwijzen wij naar de kernpunten met betrekking tot de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en de waardering van beleggingen.

Onze evaluatie van uitgevoerde procedures ten aanzien van fraude en niet-naleven van wet- en regelgeving, hebben niet geleid tot een kernpunt van de controle.

Wij hebben onze risico-inschatting en controleaanpak en resultaten gecommuniceerd aan het bestuur.

Onze controlewerkzaamheden leidden niet tot aanwijzingen en/of andere redelijke vermoedens van fraude en niet-nakomen van wet- en regelgeving die van materieel belang zijn voor onze controle.

Controleaanpak continuïteit – geen significante continuïteitsrisico's geïdentificeerd

Het bestuur van de Stichting heeft haar continuïteitsbeoordeling uitgevoerd en geen continuïteitsrisico's geïdentificeerd. Onze procedures om de continuïteitsbeoordeling van het bestuur te beoordelen omvatten onder andere:

- overwegen of de continuïteitsrisicoanalyse door het bestuur alle relevante informatie bevat waarvan wij als gevolg van de controle kennis hebben;
- overwegen of actuariële ontwikkelingen (inclusief de voorzienbare trend in overlevingskansen) en de ontwikkelingen op financiële markten (inclusief ontwikkeling in de rentetermijnstructuur) aanleiding geven tot een significant continuïteitsrisico;
- analyse van de ontwikkeling van de financiële positie van de Stichting gedurende het boekjaar ten opzichte van wettelijke solvabiliteitseisen op indicatoren die kunnen duiden op continuïteitsrisico's en het evalueren van de toelichting in de jaarrekening hieromtrent.

De resultaten van onze risicobeoordelingsprocedures hebben geen aanleiding gegeven om additionele controlewerkzaamheden op de continuïteitsbeoordeling uit te voeren.

Controleaanpak van klimaat-gerelateerde risico's

Het Bestuur van de Stichting is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW inclusief het vaststellen dat de impact van klimaatrisico's en klimaat-commitments adequaat zijn verantwoord en toegelicht in de jaarrekening.

De Stichting heeft haar klimaatbeleid toegelicht in de paragraaf 'Voortgang en resultaten duurzaam en verantwoord beleggen' van het jaarverslag. Zoals toegelicht bevat dit onder andere:

- de ambitie om de CO₂-voetafdruk van de gehele beleggingsportefeuille met 50% te reduceren in 2030 ten opzichte van het basisjaar 2019;
- de ambitie om te komen tot een beleggingsportefeuille met netto nul CO₂-uitstoot in 2050;
- het doel om tot 2030 voor EUR 30 miljard te investeren in impactbeleggingen.

In de paragraaf 'Beleggingen' van het hoofdstuk 'Hoe ABP risico's beheerst' van het jaarverslag alsmede in de paragraaf 'Klimaatrisico's' in de jaarrekening beschrijft de Stichting op een hoog niveau hoe de risico's van klimaatverandering in kaart worden gebracht en welke maatregelen getroffen worden om deze risico's te beheersen. In de paragraaf Klimaatrisico's in de jaarrekening is tevens een beschrijving opgenomen van de impact van klimaatrisico's op de financiële positie van de Stichting. De Stichting concludeert dat op basis van de nu bekende informatie omtrent klimaatrisico's geen sprake is van een materiële impact op de in de jaarrekening 2023 gerapporteerde waarderingen en financiële positie.

Wij hebben een risicoanalyse verricht gericht op het onderkennen van risico's op een fout van materieel belang als gevolg van de potentiële impact van klimaatrisico's op de posten en toelichtingen in de jaarrekening. Wij hebben hierin betrokken de significante schattingen alsook oordeelsvormingen en veronderstellingen van het bestuur.

Wij hebben hiertoe de volgende werkzaamheden verricht:

- Wij hebben inlichtingen ingewonnen bij het bestuur en medewerkers van de Stichting en haar uitvoeringsorganisatie om inzicht te verkrijgen in de wijze waarop klimaatrisico's in kaart worden gebracht en beheerst.
- Wij hebben klimaat-gerelateerde fraude risicofactoren geëvalueerd en onderkend dat de maatschappelijke druk op de verantwoording en uitingen inzake verantwoord beleggen kwalificeert als een fraude risicofactor, maar niet als een fraude risico.

- Wij hebben kennisgenomen van beleidsdocumentatie gerelateerd aan klimaatrisico's waaronder het Beleid Duurzaam en verantwoord beleggen, het Klimaatplan, het klimaatrisico-dashboard en de Eigen Risicobeoordeling.
- In de uitvoering van onze risicoanalyse hebben wij eigen klimaat experts ingeschakeld.

Gebaseerd op onze risicoanalyse hebben wij vastgesteld dat klimaatrisico's geen materiele impact hebben op de jaarrekening 2023 gebaseerd op Titel 9 Boek 2 BW en ook geen invloed hebben op onze kernpunten van de controle.

We hebben de toelichting in de paragraaf Klimaatrisico's in de jaarrekening gecontroleerd en achten deze toelichting adequaat.

Tevens hebben wij kennis genomen van de in het jaarverslag opgenomen paragraaf 'Voortgang en resultaten duurzaam en verantwoord beleggen' en hebben overwogen of deze informatie materiële inconsistenties bevat ten opzichte van de jaarrekening of kennis verkregen vanuit de controle of anderszins, en in het bijzonder zoals hierboven beschreven.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het belangrijkste waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij aan het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Waardering van beleggingen

Omschrijving

De beleggingen vormen een significante post op de balans van de Stichting. De beleggingen van de Stichting bedragen circa 99,7% van het balanstotaal. Alle beleggingen dienen conform de Pensioenwet te worden gewaardeerd op reële waarde (marktwaarde).

Uit noot 1 bij de toelichting op de jaarrekening blijkt dat voor 69% van de beleggingen van de Stichting de waardering is gebaseerd op directe marktnoteringen, voor 8% van de beleggingen van de Stichting de waardering is gebaseerd op afgeleide marktnoteringen en voor 23% op basis van waarderingsmodellen en -technieken. Het bepalen van de marktwaarde voor deze laatste beleggingscategorieën is complex(er) en bevat subjectieve schattingselementen.

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming van het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van modellen. Gezien de invloed hiervan op de waardering van de beleggingen, het saldo van baten en lasten, het eigen vermogen en de (beleids)dekkingsgraad vormde de waardering van de beleggingen een kernpunt van onze controle.

In de toelichting op pagina's 91 en 92 geeft de Stichting de gehanteerde waarderingsgrondslagen weer. In noot 1 zijn de gehanteerde waarderingsmethoden en belangrijke veronderstellingen voor de waardering van deze beleggingscategorieën uiteengezet.

Het evalueren van de waarderingsgrondslagen en het vaststellen van de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen vormden onderdeel van onze werkzaamheden.

Onze aanpak

Wij hebben de volgende werkzaamheden verricht:

- Wij hebben de grondslagen voor de waardering van deze beleggingen alsmede de verdere uitwerking van de waarderinggrondslagen in het Handboek Waarderingen van de Stichting getoetst op basis van de wettelijke bepalingen en Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving.
- Wij hebben de aanwezige interne beheersingsmaatregelen die de betrouwbaarheid van de waardering van deze beleggingen waarborgen getoetst.
- Wij hebben vastgesteld dat de waarderinggrondslagen en waarderingonzekerheid van deze beleggingen toereikend zijn toegelicht in de jaarrekening.

De accountant van de uitvoeringsorganisatie heeft zijn bevindingen met betrekking tot zijn controle van deze beleggingen aan ons gerapporteerd. Wij hebben de rapportage geëvalueerd, de bevindingen met de accountant van de uitvoeringsorganisatie besproken en een review op het controledossier van de accountant verricht. Wij hebben:

- gebruik gemaakt van Standaard 3402 type II-rapportages, en deze geanalyseerd op toereikendheid van de scoping, bevindingen en de impact hiervan op de controlewerkzaamheden;
  - de gecontroleerde rapportage waarin de beleggingen zijn opgenomen aangesloten met de financiële administratie en de jaarrekening;
  - vastgesteld dat de beleggingen gebaseerd op (afgeleide) marktnoteringen onderzocht zijn met gebruikmaking van een waarderingsspecialist. De waarderingsspecialist heeft de gehanteerde waarderingen vergeleken met zelfstandig bepaalde waarderingen op basis van zelfstandig verkregen openbare marktinformatie uit onafhankelijke bronnen;
  - vastgesteld dat voor beleggingen, waarvan de waardering is gebaseerd op netto contante waarde berekeningen en andere geschikte waarderingmodellen en -technieken, een selectie van individueel significante beleggingen onderzocht is met gebruikmaking van een waarderingsspecialist. Hierbij zijn de geschiktheid van de gehanteerde rekenmodellen geëvalueerd, inputgegevens aangesloten met objectieve brongegevens en de rekenkundige juistheid getoetst. De brongegevens, waaronder marktgegevens, zijn kritisch beschouwd; en
  - vastgesteld dat beleggingen, waarvan de waardering is gebaseerd op door externe partijen opgeleverde periodieke schattingen van de waardering, waar mogelijk getoetst zijn aan de hand van recente, door andere onafhankelijke accountants, gecontroleerde jaarrekeningen (inclusief het evalueren van de strekking van de controleverklaring bij deze jaarrekeningen en het toetsen van de geschiktheid van de in deze jaarrekeningen toegepaste waarderinggrondslagen). Wanneer een jaarrekening niet tijdig beschikbaar was, is de betrouwbaarheid van de marktwaardering zoals door de externe partijen afgegeven, vastgesteld door de inschatting van deze externe partijen uit voorgaande jaren te toetsen aan de hand van de later beschikbaar gekomen gecontroleerde jaarrekeningen.
-

Onze observatie

Wij hebben geconstateerd dat de gehanteerde waarderingsgrondslagen en gehanteerde waarderingsmethodieken voor de beleggingen in overeenstemming zijn met de geldende verslaggevingsregels en geschikt zijn om te kunnen komen tot een marktwaarde van deze beleggingen.

Wij vinden dat de waardering van de beleggingen in de jaarrekening op aanvaardbare wijze is bepaald. De toelichting op de samenstelling en het verloop van de beleggingen in de jaarrekening is toereikend.

Waardering van de voorziening pensioenverplichtingen

Omschrijving

De voorziening pensioenverplichtingen is een significante post op de balans van de Stichting die wordt gewaardeerd op reële waarde (marktwaarde). De waardering van de voorziening pensioenverplichtingen komt tot stand door middel van een berekening waarin aanspraakgegevens van deelnemers met behulp van belangrijke schattingen over levensverwachtingen, kostenniveaus en arbeidsongeschiktheid worden vertaald naar verwachte toekomstige kasstromen (uitkeringen). De kasstromen worden contant gemaakt met gebruikmaking van de rentetermijnstructuur ultimo boekjaar zoals gepubliceerd door De Nederlandsche Bank. Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming door het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van actuariële modellen en het bestuur zich laat adviseren door actuariel deskundigen. Gezien de complexiteit en de invloed hiervan op de hoogte van de voorziening pensioenverplichtingen, het saldo van baten en lasten, het eigen vermogen en de (beleids) dekkinggraad vormt de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen een kernpunt van onze controle.

Het bestuur heeft in de toelichting op pagina's 93 en 94 de waarderingsgrondslagen en veronderstellingen voor de voorziening pensioenverplichtingen opgenomen. Uit deze toelichting op pagina's 90 en 91 blijkt dat schattingswijzigingen hebben plaatsgevonden. In de risicoparagraaf is de gevoeligheid van de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen voor de gehanteerde schattingen uiteengezet.

Onze aanpak

Bij onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden van de certificerende actuaris die door de Stichting is aangesteld. Wij hebben bij aanvang van de controle en bij afronding ervan afstemming gehad met de certificerende actuaris over de te volgen aanpak, de aandachtspunten (waaronder de verwerking van de indexatiebesluiten, schattingswijzigingen en de verwerking van de voorziening langdurig zieken) en de uitkomsten.

De accountant van de uitvoeringsorganisatie heeft zijn bevindingen met betrekking tot zijn controle van de voorzieningen pensioenverplichtingen aan ons gerapporteerd. Wij hebben de rapportage geëvalueerd, de bevindingen met de accountant besproken en een dossierreview op het controledossier van de accountant verricht.

Wij hebben de door het bestuur gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen geëvalueerd. Hierbij hebben wij de consistentie, prudentie en actualiteit van de schattingsmethode en veronderstellingen betrokken. Wij hebben de onderbouwing van de veronderstellingen door het bestuur geëvalueerd aan de hand van een toetsing van de historische betrouwbaarheid daarvan en algemeen geactualiseerde uitgangspunten zoals overlevingskansen. De gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen hebben wij besproken met de certificerende actuaris. Wij hebben de actuariële verklaring zoals opgenomen in de overige gegevens en de werkzaamheden in het dossier van de certificerende actuaris geëvalueerd.

Onze werkzaamheden omvatten verder het evalueren van de uitkomst van de actuariële analyse van het saldo van baten en lasten in relatie tot eerder gemaakte schattingen en kasstroomprojecties. Bij de uitvoering van deze werkzaamheden hebben wij gebruikgemaakt van een eigen actuaris. Tevens hebben wij de waarderingsgrondslagen en de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen in de jaarrekening geëvalueerd.

Onze observatie

Wij vinden dat de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen in de jaarrekening op aanvaardbare wijze is bepaald. De toelichting op de samenstelling en het verloop van de voorziening pensioenverplichtingen alsmede de doorgevoerde schattingswijzigingen is toereikend.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist voor het bestuursverslag en de overige gegevens.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben een mindere diepgang dan onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Aanvullend daarop hebben wij expliciet aandacht besteed aan de transparantie omtrent de uitvoeringskosten. De Stichting geeft in de paragraaf 'Kosten' van het hoofdstuk 'Zichtbaar bijdragen aan een leefbare wereld' in het bestuursverslag inzicht in de kosten van pensioenbeheer, vermogensbeheer en transactiekosten, inclusief een toelichting welke aannames en schattingen zijn gedaan alsmede een verantwoording over de samenstelling van deze kosten.

De accountant van de uitvoeringsorganisatie heeft op onze instructies overeengekomen specifieke werkzaamheden verricht ten aanzien van de uitvoeringskosten en de bevindingen aan ons gerapporteerd. Wij hebben de rapportage geëvalueerd, de bevindingen met de accountant besproken en een dossierreview op het dossier van de accountant verricht.

Verder hebben wij de redelijkheid van de aannames en schattingen van het bestuur met betrekking tot de uitvoeringskosten binnen de uitgangspunten en berekeningsmethodiek van de Pensioenfederatie beoordeeld.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder de informatie die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Verklaring betreffende overige door wet- of regelgeving gestelde vereisten

Benoeming

Wij zijn door het Bestuur op 18 juni 2015 benoemd als accountant van de Stichting voor de controle van het boekjaar 2016 en zijn sinds dat boekjaar tot nu toe de externe accountant.

Geen verboden diensten

Wij hebben geen verboden diensten als bedoeld in artikel 5, lid 1 van de Europese verordening betreffende specifieke eisen voor de wettelijke controles van financiële overzichten van Organisaties van Openbaar Belang geleverd.

Verleende diensten

Wij hebben in de periode waarover onze wettelijke controle van de jaarrekening betrekking heeft, naast deze controle, de volgende diensten geleverd aan de Stichting en haar dochtermaatschappijen:

- andere controle- en assuranceopdrachten.

Deze werkzaamheden omvatten tevens de werkzaamheden uitgevoerd door de onafhankelijke accountant van APG Groep N.V.

Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude. Daarbij is het bestuur verantwoordelijk voor het voorkomen en ontdekken van fraude en de niet- naleving van wet- en regelgeving en het nemen van maatregelen om de gevolgen, voor zover mogelijk, ongedaan te maken en herhaling te voorkomen.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de Stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van de genoemde verslaggevingsstelsels moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de Stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de Stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze doelstelling is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Een verdere beschrijving van onze verantwoordelijkheden ten aanzien van een jaarrekeningcontrole is te vinden op de website van de Koninklijke Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA) op: www.nba.nl/NL_oob_01

Deze beschrijving is onderdeel van onze controleverklaring.

Utrecht, 25 april 2024

KPMG Accountants N.V.

P. Smit RA

Assurance-rapport van de onafhankelijke accountant

Assurance-rapport met beperkte mate van zekerheid van de onafhankelijke accountant over de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds ABP

Onze conclusie

Wij hebben een assurance-opdracht met beperkte mate van zekerheid uitgevoerd over de informatie in het onderdeel 'Voortgang en resultaten duurzaam en verantwoord beleggen' met uitzondering van de paragraaf 'Nieuw: de biodiversiteitsvoetafdruk van ABP' (zie pagina 37 - 40) (hierna 'de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen') in het jaarverslag 2023 (hierna: 'het jaarverslag') van Stichting Pensioenfonds ABP te Heerlen voor het jaar eindigend op 31 december 2023.

Op basis van de door ons uitgevoerde werkzaamheden en de verkregen assurance-informatie hebben wij geen reden om te veronderstellen dat de in het jaarverslag opgenomen informatie over duurzaam en verantwoord beleggen geen, in alle van materieel belang zijnde aspecten, getrouwe weergave geeft van:

- het beleid ten aanzien van duurzaam en verantwoord beleggen; en
- de bedrijfsvoering, de gebeurtenissen en de prestaties op dat gebied in 2023

in overeenstemming met de van toepassing zijnde criteria zoals toegelicht in de sectie 'Criteria'.

De basis voor onze conclusie

Wij hebben onze assurance-opdracht met een beperkte mate van zekerheid over de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen verricht volgens het Nederlands recht, waaronder de Nederlandse Standaard 3810N 'Assurance-opdrachten inzake duurzaamheidsverslaggeving'. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie "Onze verantwoordelijkheden voor de assurance-opdracht over de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen".

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds ABP zoals vereist in de 'Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten' (ViO) en andere relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Daarnaast hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen assurance-informatie voldoende en geschikt is als basis voor onze conclusie.

Criteria

De toegepaste criteria voor het opstellen van de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen zijn de toegepaste criteria zoals toegelicht in de sectie 'Over dit verslag' (zie pagina 186 - 187) van het jaarverslag.

De vergelijkbaarheid van de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen tussen entiteiten onderling en in de tijd kan beïnvloed worden door het ontbreken van geüniformeerde praktijken ter beoordeling en meting deze informatie. Dit biedt de mogelijkheid verscheidene, acceptabele meettechnieken toe te passen.

Daarom dient de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen gelezen en begrepen te worden samen met de toegepaste criteria.

Materialiteit

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij materialiteitsniveaus bepaald voor elk relevant onderdeel in de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen. Bij het evalueren van onze materialiteitsniveaus hebben wij kwantitatieve en kwalitatieve aspecten evenals de relevantie van informatie voor zowel belanghebbenden als Stichting Pensioenfonds ABP in ogenschouw genomen.

Wij zijn met het bestuur overeengekomen dat wij aan het bestuur tijdens onze assurance-opdracht geconstateerde afwijkingen rapporteren die naar onze mening om kwantitatieve of kwalitatieve redenen relevant zijn.

Beperkingen in de reikwijdte van onze assurance-opdracht

In de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen is toekomstgerichte informatie opgenomen in de vorm van ambities, strategie, plannen, verwachtingen en schattingen. Toekomstgerichte informatie heeft betrekking op gebeurtenissen en acties die zich nog niet hebben voorgedaan en zich wellicht ook nooit zullen voordoen. Wij geven geen zekerheid bij de veronderstellingen en de haalbaarheid van toekomstgerichte informatie.

De verwijzingen naar externe bronnen of websites in de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen maken geen onderdeel uit van de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen binnen de reikwijdte van onze assurance-opdracht. Wij verstrekken daarom geen zekerheid over deze informatie.

Onze conclusie is niet aangepast als gevolg van deze aangelegenheden.

Benadrukking van bepaalde aangelegenheden

Wij vestigen de aandacht op de paragraaf 'Eerste jaar voor Klimaatplan' op pagina 38 in het jaarverslag, waarin is beschreven dat ABP de ambitie heeft om de absolute CO₂-uitstoot, gerelateerd aan alle beleggingen van ABP, te verlagen met 50% in 2030, gerekend vanaf 2019, voor zowel de directe uitstoot van bedrijven (scope 1 en 2) en de uitstoot in de gehele waardeketen (scope 3). De uitstoot in de gehele waardeketen (scope 3) heeft een significante impact op de totale uitstoot van ABP. Wij benadrukken dat ABP de uitstoot in de gehele waardeketen van haar beleggingen (scope 3) nog niet heeft meegenomen in haar reductiepercentage ten opzichte van het basisjaar 2019 gezien ABP nog geen betrouwbare uitstoot in de gehele waardeketen (scope 3) kan bepalen voor het basisjaar.

Onze conclusie is niet aangepast als gevolg van deze aangelegenheid.

Verantwoordelijkheid van het bestuur

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen en getrouw weergeven de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen in overeenstemming met de criteria zoals toegelicht in de sectie 'Criteria', inclusief het identificeren van belanghebbenden en het bepalen van materiële onderwerpen.

Het bestuur is ook verantwoordelijk voor het selecteren en toepassen van deze criteria en voor het bepalen dat deze criteria toereikend zijn voor de gerechtvaardigde informatiebehoefte van belanghebbenden, rekening houdend met de van toepassing zijnde wet- en regelgeving met betrekking tot verslaggeving. De door het bestuur gemaakte keuzes ten aanzien van de reikwijdte van de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen het verslaggevingsbeleid zijn uiteengezet in de sectie 'Over dit verslag' (zie pagina 186 - 187) van het jaarverslag.

Het bestuur is ook verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als het noodzakelijk acht voor het opstellen van de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het rapportageproces over de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen van Stichting Pensioenfonds ABP.

Onze verantwoordelijkheden voor de assurance-opdracht over de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van de assurance-opdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte assurance-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven conclusie.

Onze assurance-opdracht is gericht op het verkrijgen van een beperkte mate van zekerheid om de plausibiliteit van de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen vast te stellen. De werkzaamheden variëren in aard en timing van, en zijn ook geringer in omvang, dan die bij een assurance-opdracht gericht op het verkrijgen van een redelijke mate van zekerheid. De mate van zekerheid die wordt verkregen bij een assurance-opdracht met een beperkte mate van zekerheid is daarom ook aanzienlijk lager dan de zekerheid die wordt verkregen bij een assurance-opdracht met een redelijke mate van zekerheid.

Wij passen de 'Nadere Voorschriften Kwaliteitssystemen' (NVKS) toe. Op grond daarvan beschikken wij over een samenhangend stelsel van kwaliteitsmanagement inclusief vastgelegde richtlijnen en procedures inzake de naleving van ethische voorschriften, assurance-standaarden en andere relevante wet- en regelgeving.

Onze assurance-opdracht bestond onder andere uit:

- het uitvoeren van een omgevingsanalyse en het verkrijgen van inzicht in de relevante maatschappelijke thema's en kwesties inzake duurzaam en verantwoord beleggen en de kenmerken van Stichting Pensioenfonds ABP;
- het evalueren van de geschiktheid van de toegepaste criteria, de consistente toepassing hiervan en de toelichtingen die daarover in de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen staan. Dit omvat het evalueren van de uitkomsten van de materialiteitsanalyse van Stichting Pensioenfonds ABP en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur;
- via het inwinnen van inlichtingen het op hoofdlijnen inzicht verwerven van de interne beheersingsomgeving, de rapporteringsprocessen, de informatiesystemen en het risico-inschattingsproces van Stichting Pensioenfonds ABP relevant voor het opstellen van informatie over duurzaam en verantwoord beleggen, zonder het toetsen van de effectiviteit van de interne beheersingsmaatregelen;
- het identificeren van gebieden in de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen waar het waarschijnlijk is dat misleidende of onevenwichtige informatie of een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude of van fouten zich zal voordoen. Het bepalen en uitvoeren van verdere werkzaamheden is gericht op het beoordelen van de plausibiliteit van de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen in reactie op onze risico-inschatting. Deze werkzaamheden bestonden onder meer uit:
  - het inwinnen van inlichtingen bij het management en/of relevante medewerkers verantwoordelijk voor de duurzaamheidsstrategie en -beleid en prestaties;
  - het inwinnen van inlichtingen bij relevante medewerkers verantwoordelijk voor het aanleveren van informatie voor, het uitvoeren van interne beheersingsmaatregelen op, en de consolidatie van gegevens in de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen;
  - het verkrijgen van assurance-informatie dat de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen aansluit op de onderliggende administratie van Stichting Pensioenfonds ABP;
  - het op basis van beperkte deelwaarnemingen beoordelen van relevante interne en externe documentatie;
  - het overwegen van data en trends.
- het lezen van informatie in het jaarverslag buiten de reikwijdte van onze assurance-opdracht om eventuele van materieel belang zijnde inconsistenties met de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen te identificeren;
- het overwegen van de algehele presentatie en evenwichtige inhoud van de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen ;
- het overwegen of de informatie over duurzaam en verantwoord beleggen als geheel, inclusief de behandelde onderwerpen en de opgenomen toelichtingen, duidelijk en toereikend is toegelicht in overeenstemming met de toegepaste criteria.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de assurance-opdracht en over de significante bevindingen die uit onze assurance-opdracht naar voren zijn gekomen.

Utrecht, 25 april 2024

KPMG Accountants N.V.

P. Smit RA

SFDR-bijlage IV Pensioenregeling

Europese verordening betreffende informatieverschaffing over duurzaamheid in de financiële dienstensector.

Duurzame belegging: een belegging in een economische activiteit die bijdraagt aan het behalen van een ecologische of sociale doelstelling, mits deze belegging geen afbreuk doet aan ecologische of sociale doelstellingen en de ondernemingen waarin is belegd, praktijken op het gebied van goed bestuur toepassen.

De **EU-taxonomie** is een classificatiesysteem dat is vastgelegd in Verordening (EU) 2020/852. Het gaat om een lijst van **ecologisch duurzame economische activiteiten**. Die verordening bevat geen lijst van sociaal duurzame economische activiteiten. Duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling kunnen wel of niet op de taxonomie zijn afgestemd.

Model voor de periodieke informatieversting ('periodic disclosure') voor de financiële producten, bedoeld in artikel 8, leden 1, 2 en 2 bis, van Verordening (EU) 2019/2088 en in artikel 6, eerste alinea, van Verordening (EU) 2020/852.

Productnaam:

ABP Pensioenregeling

Identificatiecode juridische entiteiten (LEI):

549300CT8FEJ11-UK9C94

Ecologische en/of sociale kenmerken (E/S kenmerken)

Heeft dit financiële product een duurzame beleggingsdoelstelling?

Ja

Nee

- Dit product heeft de volgende **duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling** gedaan: ___%
- in economische activiteiten die volgens de EU-taxonomie als ecologisch duurzaam gelden
  - in economische activiteiten die volgens de EU-taxonomie niet als ecologisch duurzaam gelden
- Dit product heeft de volgende **duurzame beleggingen met een sociale doelstelling** gedaan: ___%

- Dit product **promootte ecologische/sociale (E/S) kenmerken**. Hoewel duurzaam beleggen niet het doel ervan was, had het een minimum van 0,4 % duurzame beleggingen¹.
- met een ecologische doelstelling in economische activiteiten die volgens de EU-taxonomie als ecologisch duurzaam gelden
  - met een ecologische doelstelling in economische activiteiten die volgens de EU-taxonomie niet als ecologisch duurzaam gelden
  - met een sociale doelstelling
- Dit product promootte E/S-kenmerken, maar **heeft niet duurzaam belegd**.

¹ Nadere toelichting op pagina 166 en 167.

In hoeverre is voldaan aan de ecologische en/of sociale kenmerken die dit financiële product promoot?

Duurzaamheids-indicatoren meten hoe de milieu- of sociale kenmerken die door het financiële product worden gepromoot, worden verwezenlijkt.

Deze pensioenregeling promoot:

Uitsluiting van ongewenste activiteiten

We beleggen niet in bedrijven en landen, die bepaalde (ongewenste) activiteiten verrichten.

In het referentiejaar (van 1 januari 2023 tot en met 31 december 2023) heeft zich in de portefeuille een schending van het Uitsluitingsbeleid voorgedaan. Tussen 5 juni en 17 juli bevatte de portefeuille een positie in een bedrijf dat op de uitsluitingslijst staat vanwege betrokkenheid bij de productie, verkoop of distributie van kernwapens. De positie werd in het kader van een corporate action aangekocht en vertegenwoordigde per eind 14 juli een waarde van 6,4 miljoen euro. Zodra de positie in het bedrijf op 14 juli was ontdekt is direct opdracht gegeven de aandelen te verkopen. De verkoop werd op 17 juli afgerond.

Duurzaamheidsindicatoren #1 t/m #4 zijn van toepassing op dit E/S kenmerk.

Reductie van CO₂-emissies

We monitoren onze CO₂-voetafdruk van onze relevante beleggingen en sturen op reductie van CO₂-emissies.

We maken onderscheid tussen de directe uitstoot van bedrijven (scope 1 en 2) en de uitstoot in de gehele waardeketen (scope 3). Voor 2030 streven we naar een absolute halvering van de CO₂-voetafdruk ten opzichte van 2019 (scope 1,2 en 3).

Wat betreft de directe uitstoot (scope 1 en 2) was in 2023 de CO₂-voetafdruk van onze beleggingsportefeuille 18% lager dan in het peiljaar 2019 (2022: -20%).

Wat betreft de uitstoot van de gehele waardeketen (scope 3) zien we grote schommelingen van jaar op jaar. Dit hangt vooral samen met het beschikbaar komen van betere data over scope 3-uitstoot en ontwikkelingen in de wijze van berekenen sinds 2019. Daardoor hebben we de CO₂-voetafdruk van het basisjaar 2019 nog niet betrouwbaar kunnen vaststellen.

Toen we eind 2022 besloten om te streven naar een absolute afname van de CO₂-voetafdruk voor scope 1, 2 en 3 waren we ons bewust van de uitdagingen die daarmee samenhangen. We zullen de rekenmethode kritisch evalueren om na te gaan hoe we daarin de komende jaren verbeteringen kunnen aanbrengen zodat we in de toekomst over de voortgang van onze CO₂-ambitie kunnen rapporteren. Op [onze website](#) rapporteren we in detail over de CO₂-voetafdruk van onze beleggingsportefeuille.

Duurzaamheidsindicatoren #5 en #6 zijn van toepassing op dit E/S kenmerk.

Afbouw van fossiele brandstoffen

We hebben geen liquide beleggingen in producenten van fossiele energie in ontwikkelde economieën. Hieronder vallen alle aandelen en bedrijfsobligaties in ontwikkelde economieën zoals de Verenigde Staten, Australië en Singapore. We hebben nog posities in aandelen in opkomende economieën, in 2023 is goede voortgang geboekt met het realiseren van randvoorwaarden om afbouw te starten. De afbouw start in Q1 2024. We bouwen onze posities in illiquide beleggingen in producenten van fossiele brandstoffen geleidelijk af maar dat kan nog tot 2028 duren.

Duurzaamheidsindicator #7 is van toepassing op dit E/S kenmerk.

Mitigatie en reductie van effecten van klimaatverandering

We hebben een klimaatbeleid opgesteld om de beleggingsportefeuille in lijn te brengen met de (internationale) afspraken, zoals het Nederlandse Klimaatakkoord. Hiermee adresseren we negatieve effecten van klimaatrisico's door economische activiteiten.

Duurzaamheidsindicator #8 is van toepassing op dit E/S kenmerk.

Bijdragen aan de duurzame ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties (SDG's)

We beoordelen hoe de producten en diensten van onze beleggingen bijdragen aan het bereiken van Sustainable Development Goals (SDG's), zoals duurzame en betaalbare energie, veilige en duurzame steden, waardig werk en economische groei, en gezondheid en welzijn. Wanneer bedrijven met hun producten en diensten bijdragen aan deze doelen, gelden onze beleggingen in die bedrijven als Sustainable Development Investments (SDI's).

Duurzaamheidsindicator #9 is van toepassing op dit E/S kenmerk.

ESG-integratie

We hebben een insluitingsbeleid voor aandelen en bedrijfsobligaties opgesteld dat gebaseerd is op VN Global Compact-thema's (mensenrechten, arbeid, milieu en anticorruptie). We stellen eisen aan bedrijven op basis van de OESO-richtlijnen. Daarmee bedoelen we dat we investeren in bedrijven die aan onze criteria voldoen (koplopers) of die we nog kunnen aanzetten tot verbetering (beloften).

Duurzaamheidsindicator #10 is van toepassing op dit E/S kenmerk.

Hoe hebben de duurzaamheidsindicatoren gepresteerd?

Voor al deze indicatoren geldt dat u meer gedetailleerde informatie kunt vinden op onze regelgeving pagina op [de website](#) in de 'Rubrieken productinformatie bij het promoten van ecologische of sociale kenmerken' onder het kopje 'Duurzaamheidsinformatie'.

E/S kenmerk	#	Duurzaamheidsindicator	Observaties 2023 ¹	Observaties 2022 ²	Toelichting
Uitsluitingen van ongewenste activiteiten	1	Blootstelling aan controversiële wapens (antipersoonsmijnen, clusterbommen, landmijnen, chemische en biologische wapens). Gerelateerd aan verplichte PAI-indicator 14 (tabel 1) ³ .	Geen beleggingen in bedrijven die betrokken zijn bij de productie, verkoop of distributie van controversiële wapens. Waarde voor 2023: 0. Zie 'Waarin belegt ABP niet?'	Geen beleggingen in bedrijven die betrokken zijn bij de productie, verkoop of distributie van controversiële wapens. Waarde voor 2022: 0.	Geen belegging in bedrijven die betrokken zijn bij de productie van controversiële wapens (antipersoonsmijnen, kernwapens, clusterbommen, landmijnen, chemische- en biologische wapens).
	2	Blootstelling aan bedrijven betrokken bij het produceren, distribueren en verkopen van kernwapens of belangrijke onderdelen daarvan.	Gedurende het jaar is er tijdelijk belegd in een bedrijf dat actief is in de productie, distributie of verkoop van kernwapens of belangrijke onderdelen daarvan. De positie werd in het kader van een corporate action aangekocht en vertegenwoordigde per eind 14 juli een waarde van 6,4 miljoen euro. Deze belegging is een aantal dagen nadat deze werd ontdekt verkocht. Waarde voor 2023: 1. Zie 'Waarin belegt ABP niet?'	Geen beleggingen in bedrijven die betrokken zijn bij de productie, verkoop of distributie van kernwapens of belangrijke onderdelen daarvan. Waarde voor 2022: 0	Geen belegging in bedrijven die betrokken zijn bij het produceren, distribueren en verkopen van kernwapens of belangrijke onderdelen daarvan.
	3	Blootstelling aan bedrijven betrokken bij de productie van tabak.	Geen beleggingen in bedrijven die betrokken zijn bij de productie van tabak. Waarde voor 2023: 0. Zie 'Waarin belegt ABP niet?'	Geen beleggingen in bedrijven die betrokken zijn bij de productie van tabak. Waarde voor 2022: 0.	Geen belegging in bedrijven die betrokken zijn bij de productie van tabak.
	4	Blootstelling aan beleggingen in obligaties van landen waarvoor een bindend VN- en/of EU-wapenembargo geldt.	Geen beleggingen in obligaties waarvoor een bindend VN- en/of EU-wapenembargo geldt. Waarde voor 2023: 0. Zie 'Waarin belegt ABP niet?'	Geen beleggingen in obligaties waarvoor een bindend VN- en/of EU-wapenembargo geldt. Waarde voor 2022: 0.	Geen beleggingen in staatsobligaties van landen waarvoor een bindend VN-/EU-wapenembargo geldt.

¹ Referentieperiode 1 januari t/m 31 december 2023.

² Referentieperiode 1 januari t/m 31 december 2022.

³ Tabel zoals opgenomen in de door de Europese Commissie vastgestelde SFDR technische standaarden.

E/S kenmerk	#	Duurzaamheidsindicator	Observaties 2023 ¹	Observaties 2022 ²	Toelichting
Reductie van CO₂-emissies	5	Broeikasgas-emissies (scope 1,2 en 3). Gerelateerd aan verplichte PAI-indicator 1 (tabel 1) ³ .	Het is onze ambitie om de CO ₂ -uitstoot van alle beleggingen te verlagen met 50% in 2030, gerekend vanaf 2019. Ten opzichte van het peiljaar (2019) heeft een daling van de CO ₂ -uitstoot (scope 1 en 2), van 18% plaatsgevonden.	We gebruiken een nieuwe methode om broeikasgasemissies te berekenen. Wanneer we de nieuwe methode toepassen voor het referentiejaar 2022, zou de totale reductie 20% bedragen. Op basis van de methode die we vorig verslagjaar hanteerden, is de totale reductie ten opzichte van het peiljaar 2015: -57,6%	We sturen op deze indicator; initieel voor aandelen en bedrijfsobligaties en op een later moment op portefeuilleniveau. We rapporteren voorsnog de reductie voor de directe CO ₂ -uitstoot (scope 1 en 2). De scope 3 uitstoot willen we eerst kritisch evalueren.
	6	CRREM-alignment (efficiency & CO ₂) of verduurzamingsplan.	De vastgoedportefeuille voldoet aan het CRREM reductiepad dat is opgenomen in de benchmark van het product.	De vastgoedportefeuille voldoet aan het CRREM reductiepad dat is opgenomen in de benchmark van het product.	We sturen op deze indicator bij beleggingen in vastgoed.
Afbouw fossiele brandstoffen	7	Blootstelling aan producenten van fossiele brandstoffen. Gerelateerd aan verplichte PAI-indicator 4 (tabel 1).	Gedurende de referentieperiode zijn de beleggingen in fossiele brandstoffen verder afgebouwd. De liquide beleggingen in de producenten van fossiele energie in ontwikkelde economieën zijn verkocht. Hieronder vallen alle aandelen en bedrijfsobligaties in ontwikkelde economieën. We bouwen onze posities in illiquide beleggingen in producenten van fossiele brandstoffen verder af. Zie voor de voortgang van de afbouw: ABP stopt met beleggen in producenten van fossiele energie	We hebben geen liquide beleggingen in producenten van fossiele energie in ontwikkelde economieën. Hieronder vallen alle aandelen en bedrijfsobligaties in ontwikkelde economieën.	We sturen op deze indicator op portefeuilleniveau, behalve voor beleggingen in termijncontracten.
Mitigatie en reductie van effecten van klimaatverandering	8	Aantal bedrijven in sectoren met hoge klimaatimpact met langetermijndoelen voor reductie van broeikasuitstoot. Voor deze duurzaamheidsindicator rapporteren we over de aanvullende PAI klimaatindicator 4 (tabel 2): Beleggingen in ondernemingen zonder initiatieven voor koolstofemissiereductie.	Gedurende de referentieperiode was het percentage bedrijven zonder initiatieven voor koolstofemissiereductie in de aandelen en credits portefeuilles: 48,81% , ongeacht de sector. Dit percentage is gebaseerd op een beschikbaarheid van data voor 42,9% van de beleggingen in de aandelen en credits portefeuilles.	Niet van toepassing. Deze duurzaamheidsindicator is in augustus 2023 geïntroduceerd in de precontractuele informatie.	We sturen op deze indicator bij beleggingen in aandelen en bedrijfsobligaties.

¹ Referentieperiode 1 januari t/m 31 december 2023.

² Referentieperiode 1 januari t/m 31 december 2022.

³ Tabel zoals opgenomen in de door de Europese Commissie vastgestelde SFDR technische standaarden.

E/S kenmerk	#	Duurzaamheidsindicator	Observaties 2023 ¹	Observaties 2022 ²	Toelichting
Bijdragen aan VN SDG's	9	Percentage SDI ten opzichte van de gehele portefeuille.	Per jaareinde bestond het percentage SDI's ten opzichte van de totale NAV op 19,8% .	Per jaareinde bestond het percentage SDI's ten opzichte van de totale NAV op 20,0% .	We sturen op deze indicator bij beleggingen op portefeuilleniveau. Er is een inspanningsverplichting om bij gelijke geschiktheid een SDI aan te kopen.
ESG-integratie	10	Aantal bedrijven in de portefeuille dat niet voldoet aan onze minimale ESG-criteria.	Middels engagement en portefeuillemanagement wordt een 100% koploper percentage nagestreefd voor de aandelen- en obligatieportefeuille. Per jaareinde was het percentage koplopers: 88,9% . Met het percentage dat niet wordt geclassificeerd als koploper, wordt engaged.	Per jaareinde was het percentage: 83,5% .	We sturen op deze indicator bij beleggingen in aandelen en bedrijfsobligaties. Voor bedrijven die niet aan onze verwachtingen voldoen hebben we een engagementplan.

¹ Referentieperiode 1 januari t/m 31 december 2023.

² Referentieperiode 1 januari t/m 31 december 2022.

...en in vergelijking met voorafgaande perioden?

Voor een vergelijking met de voorafgaande periode (1 januari 2022 tot en met 31 december 2022) verwijzen we naar bovenstaande tabel.

Wat waren de doelstellingen van de duurzame beleggingen die het financiële product gedeeltelijk heeft gedaan en hoe droeg de duurzame belegging bij tot die doelstellingen?

Hoewel dit product niet verplicht is om duurzame beleggingen te doen, zijn wij wel verplicht om te rapporteren over de investeringen in dit product die op de taxonomie zijn afgestemd omdat het product duurzaamheidskenmerken promoot. De beleggingen die op de taxonomie zijn afgestemd komen ook in aanmerking als duurzame beleggingen onder de SFDR en dragen bij aan een van de milieudoelstellingen uit de EU-taxonomie. De 0,4% op de taxonomie afgestemde investeringen in het product droegen bij aan de doelstelling om de klimaatverandering te beperken. Dit cijfer is vrijwel volledig gebaseerd op gegevens gerapporteerd door beursgenoteerde ondernemingen die beschikbaar zijn bij onze dataprovider. We verwachten dat de databeschikbaarheid in de toekomst toeneemt. ABP werkt aan een verbetering van de methode om op de EU Taxonomie afgestemde beleggingen te meten, bijvoorbeeld bij illiquide beleggingen.

Hoe hebben de duurzame beleggingen die het financiële product gedeeltelijk heeft gedaan geen ernstig afbreuk gedaan aan ecologische of sociale duurzame beleggingsdoelstellingen?

Voor beleggingen die op de EU-taxonomie zijn afgestemd is het beginsel "geen ernstig afbreuk doen" vastgelegd in de technische screeningcriteria van de Taxonomieverordening. Alle op de EU-Taxonomie-afgestemde investeringen voldoen aan deze criteria.

Hoe is rekening gehouden met de indicatoren voor ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren?

De belangrijkste ongunstige effecten zijn de belangrijkste negatieve effecten van beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren die verband houden met ecologische en sociale thema's en arbeidsomstandigheden, eerbieding van de mensenrechten en bestrijding van corruptie en omkoping.

Naast de technische screeningcriteria zijn de minimale waarborgen van de taxonomieverordening toegepast om ervoor te zorgen dat bij de beoordeling van het beginsel van "geen ernstig afbreuk doen" rekening wordt gehouden met alle relevante belangrijkste negatieve impactindicatoren. Voor meer informatie over de mate waarin de duurzame beleggingen met een milieudoelstelling in lijn waren met de EU-taxonomie, zie de vraag: "In hoeverre waren de duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling afgestemd op de EU-taxonomie?"

Door het uitsluitingsbeleid voor dit product toe te passen, wordt ervoor gezorgd dat het product niet wordt blootgesteld aan de productie of verkoop van controversiële wapens.

Waren de duurzame beleggingen afgestemd op OESO-richtsnoeren voor multinationale ondernemingen en de leidende beginselen van de VN inzake bedrijfsleven en mensenrechten?

In de EU-taxonomie is het beginsel '**geen ernstige afbreuk doen**' vastgelegd. Dit houdt in dat op de taxonomie afgestemde beleggingen geen ernstige afbreuk mogen doen aan de doelstellingen van de EU-taxonomie, en dat een en ander vergezeld gaat van specifieke Uniecriteria.

Het beginsel 'geen ernstige afbreuk doen' is alleen van toepassing op de onderliggende beleggingen van het financiële product die rekening houden met de EU-criteria voor ecologisch duurzame economische activiteiten. De onderliggende beleggingen van het resterende deel van dit financiële product houden geen rekening met de EU-criteria voor ecologisch duurzame economische activiteiten.

Andere duurzame beleggingen mogen evenmin ernstig afbreuk doen aan ecologische of sociale doelstellingen.

Door de minimale waarborgen van de EU-taxonomie toe te passen op de beleggingen in dit product die op de EU-taxonomie zijn afgestemd, zorgen we ervoor dat deze investeringen in lijn zijn met de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen en de VN-richtlijnen voor het bedrijfsleven en de mensenrechten. Dit betekent dat de investeringen in dit product die op de EU-taxonomie zijn afgestemd passende due diligence- en herstelprocedures hebben geïmplementeerd om de afstemming te garanderen met de normen voor verantwoord zakelijk gedrag zoals vermeld in de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen en de VN-richtlijnen voor het bedrijfsleven en de mensenrechten.

Hoe is in dit financiële product rekening gehouden met de belangrijkste ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren?

Deze pensioenregeling houdt op verschillende manieren rekening met de belangrijkste ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren.

1. Duurzaamheidsindicatoren
In de paragraaf 'Welke ecologische en/of sociale kenmerken promoot dit financiële product?' In onze precontractuele informatie beschrijven we of de betreffende duurzaamheidsindicator gerelateerd is aan een PAI-indicator. We rapporteren hierover vervolgens jaarlijks in onze periodieke rapportage.
2. OESO/IMVB-convenant
In ons Duurzaam en Verantwoord Beleggen ('DVB')-beleid hebben wij onze visie voor 2050 en onze doelstellingen voor 2030 opgenomen en leggen we uit hoe wij aan de afspraken van het IMVB-convenant voldoen. We rapporteren over de resultaten van de dialogen met bedrijven (engagements) die zijn gesloten. Lees hier een meer gedetailleerde toelichting op de implementatie van due diligence volgens de OESO-richtlijnen. Op basis van de principes in het OESO-richtsnoer, zorgt onze uitvoerder voor een screening op de portefeuille op eventuele negatieve impact van beleggingen.

Wat waren de grootste beleggingen van dit financiële product?

De lijst bevat de beleggingen die tijdens de referentieperiode **het grootste deel uitmaken van de beleggingen** van het financiële product.

#	Grootste beleggingen	Sector	Land	% activa
1	Verenigde Staten van Amerika	Overheid	Verenigde Staten	5,5%
2	Republiek Frankrijk	Overheid	Frankrijk	4,8%
3	Bondsrepubliek Duitsland	Overheid	Duitsland	3,3%
4	Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland	Overheid	Verenigd Koninkrijk	1,6%
5	Koninkrijk België	Overheid	België	1,5%
6	Koninkrijk der Nederlanden	Overheid	Nederland	1,4%
7	Koninkrijk Spanje	Overheid	Spanje	1,0%
8	Apple Inc	Informatietechnologie	Verenigde Staten	0,9%
9	Federale Nationale Hypotheekvereniging	Gesecuritiseerd	Verenigde Staten	0,9%
10	Microsoft Corp	Informatietechnologie	Verenigde Staten	0,7%
11	Republiek Oostenrijk	Overheid	Oostenrijk	0,7%
12	Federateve Republiek Brazilië	Overheid	Brazilië	0,6%
13	Prologis Inc	Vastgoed	Verenigde Staten	0,5%
14	Republiek Indonesië	Overheid	Indonesië	0,5%
15	Vesteda	Vastgoed	Nederland	0,5%

De grootste beleggingen zijn berekend op basis van een kwartaalgemiddelde, waarbij de gemiddelde waarde van de belegging is afgezet tegen de gemiddelde Net Asset Value (NAV). Het land is het land van domicilie.

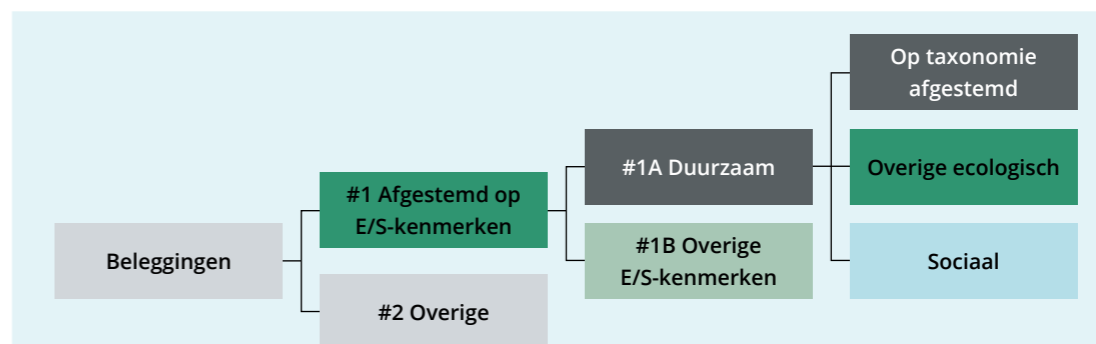
Wat was het aandeel duurzaamheids-gerelateerde beleggingen?

Activa-allocatie beschrijft het aandeel van investeringen in specifieke activa.

De beleggingen van ABP bestaan uit beleggingen die E/S karakteristieken promoten ~88% en "Overige" ~12%. In de paragraaf "Welke beleggingen zijn opgenomen in "overige"?" vindt u hierover meer informatie.

Hoe zag de activa-allocatie eruit?

#1 Afgestemd op E/S-kenmerken omvat de beleggingen van het gebruikte financiële product om te voldoen aan de ecologische of sociale kenmerken die het financiële product promoot.

#2 Overige omvat de overige beleggingen van het financiële product die niet zijn afgestemd op de ecologische of sociale kenmerken en evenmin als duurzame belegging kwalificeren.

De categorie **#1 Afgestemd op E/S-kenmerken** omvat:

- Subcategorie **#1A Duurzaam** omvat duurzame beleggingen met ecologische of sociale doelstellingen.
- Subcategorie **#1B Overige E/S-kenmerken** omvat beleggingen die zijn afgestemd op de ecologische of sociale kenmerken die niet als duurzame belegging kwalificeren.

In welke economische sectoren werd belegd?

Om te bepalen of aan de EU-taxonomie wordt voldaan, bevatten de criteria voor **fossiel gas** emissiegrenswaarden en de omschakeling naar hernieuwbare energie of koolstofarme brandstoffen tegen eind 2035. Voor **kernenergie** bevatten de criteria uitgebreide regels inzake veiligheid en afvalbeheer.

Faciliterende activiteiten maken het rechtstreeks mogelijk dat andere activiteiten een substantiële bijdrage leveren aan een ecologische doelstelling.

Transitieactiviteiten zijn activiteiten waarvoor nog geen koolstofarme alternatieven beschikbaar zijn en die onder meer broeikasemissioniveaus hebben die overeenkomen met de beste prestaties.

Sector	Sub-sector	% activa
Overheid		30,0%
Financiële instellingen		14,2%
Informatietechnologie		10,9%
Vastgoed		8,9%
Luxe goederen		5,2%
Industriële bedrijven		4,6%
Gezondheidszorg		4,1%
Overig		3,8%
Gesecuritiseerd		3,0%
Transport		2,9%
Energie	Overig	2,9%
	Olie, gas en verbruikbare brandstoffen	0,6%
Dagelijkse goederen		2,7%
Telecommunicatie		2,3%
Basismaterialen		2,2%
Nutsbedrijven		1,7%

Sectoren zoals bovenstaand benoemd zijn gebaseerd op BICS en in lijn met de terminologie in de jaarrekening.

De sectoren zijn berekend op basis van een kwartaalgemiddelde, waarbij de gemiddelde waarde van de belegging is afgezet tegen de gemiddelde Net Asset Value (NAV). Sub sectoren gerelateerd aan fossiele brandstoffen worden weergegeven zoals vereist door de SFDR-regelgeving.

In hoeverre waren de duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling afgestemd op de EU-taxonomie?

Door middel van haar investeringen draagt dit financiële product bij aan de volgende milieudoelstellingen zoals uiteengezet in artikel 9 van de EU-taxonomie:

- Mitigatie klimaatverandering: 0.4%
- Adaptatie klimaatverandering: 0.0%

De cijfers geven het aandeel van activiteiten in overeenstemming met de taxonomie als percentage van de omzet weer. De percentages voor afstemming met EU-taxonomie worden berekend op basis van een kwartaalgemiddelde. In gevallen waarin het bedrijf niet publiekelijk rapporteerde over afstemming met EU-taxonomie, werd equivalente informatie verkregen van een externe gegevensleverancier. Dit werd beperkt toegepast. De vereisten vastgesteld in Artikel 3 van Verordening (EU) 2020/852 waren noch onderworpen aan assurance verstrekt door een accountant, noch beoordeeld door een derde partij.

Heeft het financiële product belegd in activiteiten in de sectoren fossiel gas en/of kernenergie die aan de EU-taxonomie voldoen?

Op de taxonomie afgestemde activiteiten worden uitgedrukt als aandeel van:

- de **omzet** die het aandeel van de opbrengsten uit groene activiteiten van onderneming waarin is belegd, weergeeft;
- de **kapitaaluitgaven** (CapEx) die laten zien welke groene beleggingen worden gedaan door de ondernemingen waarin is belegd, bv. voor een transitie naar een groene economie;
- de **operationele uitgaven** (OpEx) die de groene operationele activiteiten van ondernemingen waarin is belegd, weergeven.

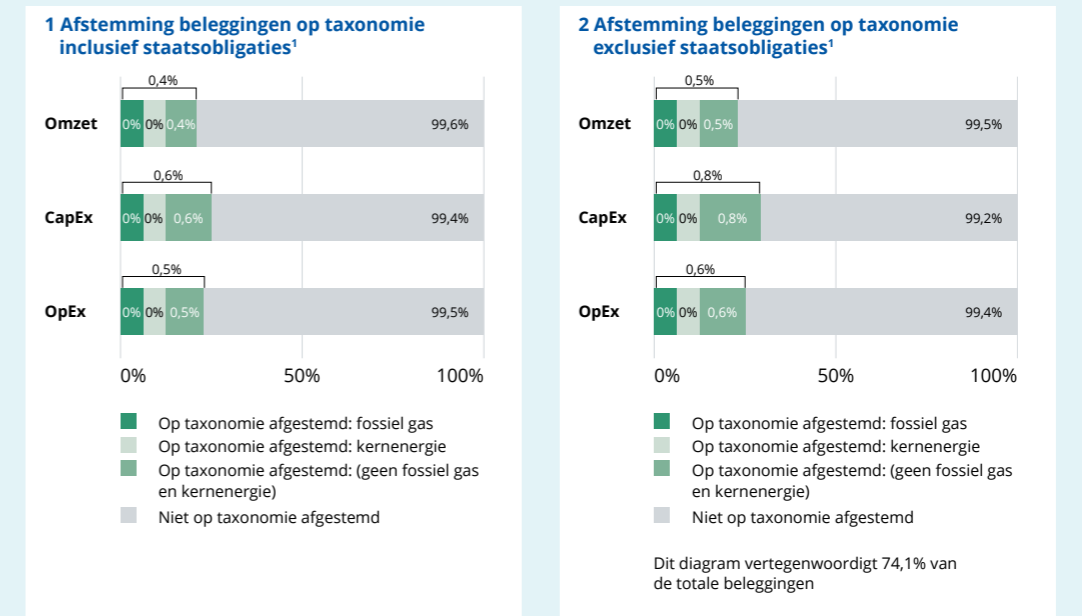
Ja

In fossiel gas

In kernenergie

Nee

De onderstaande diagrammen geven in het groen het percentage op de EU-taxonomie afgestemde beleggingen. Er is geen geschikte methode om te bepalen in hoeverre staatsobligaties¹ op de taxonomie zijn afgestemd. Daarom geeft het eerste diagram de mate van afstemming voor alle beleggingen van het financiële product inclusief staatsobligaties, terwijl het tweede diagram alleen voor de beleggingen van het financiële product in andere producten dan staatsobligaties aangeeft in hoeverre die op de taxonomie zijn afgestemd².

¹ In deze diagrammen omvat "staatsobligaties" alle blootstellingen aan overheden gebaseerd op de BICS sectoren centrale banken, soevereine overheden en Supranationals.
² In deze diagrammen zijn de zijn de balken inzake "op taxonomie afgestemd" uitvergroot, dit om de leesbaarheid van de diagram te vergroten. De omvang van de balken is derhalve niet meer in overeenstemming met de relatieve verhouding ten opzichte van het totaal.

De percentages voor afstemming met EU-taxonomie worden berekend op basis van een kwartaalgemiddelde. In gevallen waarin het bedrijf niet publiekelijk rapporteerde over afstemming met de EU-taxonomie, maakten we gebruik van equivalente informatie verkregen van een externe gegevensleverancier. Dit werd beperkt toegepast. De vereisten vastgesteld in Artikel 3

¹ Activiteiten in de sectoren fossiel gas en/of kernenergie zullen alleen aan de EU-taxonomie voldoen indien zij bijdragen aan het beperken van de klimaatverandering ('klimaatmitigatie') en geen ernstige afbreuk doen aan de doelstellingen van de EU-taxonomie (zie toelichting in het tekstkader). De uitgebreide criteria voor economische activiteiten in de sectoren fossiel gas en kernenergie die aan de EU-taxonomie voldoen, zijn vastgesteld in de Gedelegeerde Verordening (EU) 2022/1214 van de Commissie.

van Verordening (EU) 2020/852 waren noch onderworpen aan assurance verstrekt door een accountant, noch beoordeeld door een derde partij.

Wat was het aandeel beleggingen in transitie- en faciliterende activiteiten?

Van de 0,4% van de beleggingen die op de EU-taxonomie zijn afgestemd investeerde dit financiële product 0,2% in faciliterende activiteiten en 0,0% in transitieactiviteiten. De cijfers geven het aandeel beleggingen in transitie- en faciliterende activiteiten als percentage van de omzet weer. De percentages voor afstemming met EU-taxonomie worden berekend op basis van een kwartaalgemiddelde. In gevallen waarin het bedrijf niet publiekelijk rapporteerde over afstemming met EU-taxonomie, werd equivalente informatie verkregen van een externe gegevensleverancier. Dit werd beperkt toegepast. De vereisten vastgesteld in Artikel 3 van Verordening (EU) 2020/852 waren noch onderworpen aan assurance verstrekt door een accountant, noch beoordeeld door een derde partij.

Hoe verhiel het percentage op de EU-taxonomie afgestemde zich tot eerdere referentieperiodes?

Niet van toepassing.

Wat was het aandeel duurzame beleggingen met een ecologisch doelstelling die niet op de EU-taxonomie waren afgestemd?

Niet van toepassing.

Zijn duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling die **geen rekening houden met de criteria** voor ecologisch duurzame economische activiteiten in het kader van de Verordening (EU) 2022/852.

Wat was het aandeel sociaal duurzame beleggingen?

Niet van toepassing.

Welke beleggingen zijn opgenomen in “overige”? Waarvoor waren deze bedoeld en waren er ecologische of sociale minimumwaarborgen?

Voor deze pensioenregeling zijn de volgende beleggingen opgenomen in #2 Overige:

- Derivaten en hedgefondsen; en
- een gedeelte van de beleggingen: vastgoed, infrastructuur, private equity en bedrijfsobligaties.

Derivaten en geldmarktinstrumenten worden uitsluitend gebruikt voor efficiënt portefeuillebeheer en voor het beperken van risico's in overeenstemming met de Pensioenwet. Voor beleggingen in #2 Overige zijn er geen ecologische of sociale minimumwaarborgen.

Welke maatregelen zijn er in de referentieperiode getroffen om te voldoen aan de ecologische en/of sociale kenmerken?

Uitsluiting van ongewenste activiteiten

Op [onze website](#) staat een lijst met uitgesloten bedrijven en staatsobligaties per 1 december 2023.

Gedurende 2023 heeft er twee keer een actualisatie van de uitsluitingslijst plaatsgevonden.

Reductie van CO₂-emissies, mitigatie en reductie van klimaatverandering en afbouw fossiele brandstoffen

Reductie CO₂-emissies en mitigatie en reductie van effecten van klimaatverandering

Samen met onze uitvoerder stelden we een Focus Engagement Plan op voor klimaat, dat gericht is op veertien bedrijven in de sectoren elektriciteitsvoorziening, auto's, cement, chemie en bankwezen. In dit kader hebben bijvoorbeeld gesprekken met JP Morgan Chase & Co en AkzoNobel plaatsgevonden over de reductie van klimaatverandering. We rapporteren over de resultaten van de dialogen met bedrijven (engagements) die zijn gesloten.

In 2023 heeft ABP meerdere acties ondernomen om ongunstige duurzaamheidseffecten te mitigeren en te reduceren door middel van engagement. In ons jaarverslag en onze rapportage over de resultaten van engagement, rapporteren wij over ons verantwoord aandeelhouderschap. Onze uitvoerder is transparant over hoe zij stemt via haar [stemplatform](#).

Afbouw fossiele beleggingen

In 2023 heeft ABP haar resterende beleggingen in producenten van fossiele energie verder afgebouwd. Op 30 juni was er nog € 5,4 miljard aan beleggingen over, € 600 miljoen minder dan een half jaar daarvoor. De resterende beleggingen zijn 'illiquide'. Hierbij zit geld langere tijd vast in langlopende contracten van soms wel 10 jaar. Daarnaast was er (november 2023) nog een resterend deel aandelenbeleggingen (circa € 740 miljoen).

Beleggen in duurzame ontwikkeling (SDG's)

Over de jaren heen dragen we steeds meer bij aan de Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties (Sustainable Development Goals). Eind Q4 2023 belegden we ca. € 99 miljard (ca. 19,8% van ons vermogen) in bedrijven die met hun producten bijdragen aan de Duurzame Ontwikkelingsdoelen.

In 2023 hebben wij een start gemaakt met ons impactbeleid om zo onze SDG-doelstellingen nog meer meetbaar te maken.

Aanscherping van duurzaamheidseisen aan beleggingen (ESG-integratie)

We willen we alleen nog beleggen in bedrijven die leiderschap op duurzaamheid tonen (koplopers) of bedrijven die wij binnen afzienbare tijd tot verbetering kunnen aanzetten (beloften). Dit noemen wij ook wel het insluitingsbeleid.

In 2023 scherpten we dit insluitingsbeleid aan.

Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten opzichte van de referentiebenchmark?

Referentiebenchmarks zijn indices waarmee wordt gemeten of het financiële product voldoet aan de ecologische of sociale kenmerken die dat product promoot.

Waarin verschilt de referentiebenchmark van een brede marktindex?

Niet van toepassing.

Hoe heeft dit financiële product gepresteerd wat betreft de duurzaamheidsindicatoren voor het bepalen van de afstemming van de referentiebenchmark op de gepromote ecologische en sociale kenmerken?

Niet van toepassing.

Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten opzichte van de referentiebenchmark?

Niet van toepassing.

Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten opzichte van de brede marktindex?

Niet van toepassing.

SFDR-bijlage IV Nettopensoenenregeling

Europese verordening betreffende informatieverschaffing over duurzaamheid in de financiële dienstensector.

Duurzame belegging: een belegging in een economische activiteit die bijdraagt aan het behalen van een ecologische of sociale doelstelling, mits deze belegging geen afbreuk doet aan ecologische of sociale doelstellingen en de ondernemingen waarin is belegd, praktijken op het gebied van goed bestuur toepassen.

De **EU-taxonomie** is een classificatiesysteem dat is vastgelegd in Verordening (EU) 2020/852. Het gaat om een lijst van **ecologisch duurzame economische activiteiten**. Die verordening bevat geen lijst van sociaal duurzame economische activiteiten. Duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling kunnen wel of niet op de taxonomie zijn afgestemd.

Model voor de periodieke informatieverschaffing ('periodic disclosure') voor de financiële producten, bedoeld in artikel 8, leden 1, 2 en 2 bis, van Verordening (EU) 2019/2088 en in artikel 6, eerste alinea, van Verordening (EU) 2020/852.

Productnaam:

ABP Nettopensoenenregeling

Identificatiecode juridische entiteiten (LEI):

549300CT8FEJ11-UK9C94

Ecologische en/of sociale kenmerken (E/S kenmerken)

Had dit financiële product een duurzame beleggingsdoelstelling?

Ja

Nee

Dit product heeft de volgende **duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling** gedaan: ___%

in economische activiteiten die volgens de EU-taxonomie als ecologisch duurzaam gelden

in economische activiteiten die volgens de EU-taxonomie niet als ecologisch duurzaam gelden

Dit product heeft de volgende **duurzame beleggingen met een sociale doelstelling** gedaan: ___%

Het product **promootte ecologische/sociale (E/S) kenmerken**. Hoewel duurzaam beleggen niet het doel ervan was, had het een minimum van 0,8 % duurzame beleggingen¹

met een ecologische doelstelling in economische activiteiten die volgens de EU-taxonomie als ecologisch duurzaam gelden

met een ecologische doelstelling in economische activiteiten die volgens de EU-taxonomie niet als ecologisch duurzaam gelden

met een sociale doelstelling

Dit product promootte E/S-kenmerken, maar **heeft niet duurzaam belegd**.

¹ Nadere toelichting op pagina 178 en 179.

In hoeverre is voldaan aan de ecologische en/of sociale kenmerken die dit financiële product promoot?

Duurzaamheids-indicatoren meten hoe de milieu- of sociale kenmerken die door het financiële product worden gepromoot, worden verwezenlijkt.

Deze pensioenregeling promoot:

Uitsluiting van ongewenste activiteiten

We beleggen niet in bedrijven en landen, die bepaalde (ongewenste) activiteiten verrichten.

In het referentiejaar (van 1 januari 2023 tot en met 31 december 2023) heeft zich in de portefeuille een schending van het Uitsluitingsbeleid voorgedaan. Tussen 5 juni en 17 juli bevatte de portefeuille een positie in een bedrijf dat op de uitsluitingslijst staat vanwege betrokkenheid bij de productie, verkoop of distributie van kernwapens. De positie werd in het kader van een corporate action aangekocht. Zodra de positie in het bedrijf op 14 juli was ontdekt is direct opdracht gegeven de aandelen te verkopen. De verkoop werd op 17 juli afgerond.

Duurzaamheidsindicatoren #1 t/m #4 zijn van toepassing op dit E/S kenmerk.

Reductie van CO₂-emissies

We monitoren onze CO₂-voetafdruk van onze relevante beleggingen en sturen op reductie van CO₂-emissies.

We maken onderscheid tussen de directe uitstoot van bedrijven (scope 1 en 2) en de uitstoot in de gehele waardeketen (scope 3). Voor 2030 streven we naar een absolute halvering van de CO₂-voetafdruk ten opzichte van 2019 (scope 1,2 en 3).

Wat betreft de directe uitstoot (scope 1 en 2) was in 2023 de CO₂-voetafdruk van onze beleggingsportefeuille 18% lager dan in het peiljaar 2019 (2022: -20%).

Wat betreft de uitstoot van de gehele waardeketen (scope 3) zien we grote schommelingen van jaar op jaar. Dit hangt vooral samen met het beschikbaar komen van betere data over scope 3-uitstoot en ontwikkelingen in de wijze van berekenen sinds 2019. Daardoor hebben we de CO₂-voetafdruk van het basisjaar 2019 nog niet betrouwbaar kunnen vaststellen.

Toen we eind 2022 besloten om te streven naar een absolute afname van de CO₂-voetafdruk voor scope 1, 2 en 3 waren we ons bewust van de uitdagingen die daarmee samenhangen. We zullen de rekenmethode kritisch evalueren om na te gaan hoe we daarin de komende jaren verbeteringen kunnen aanbrengen zodat we in de toekomst over de voortgang van onze CO₂-ambitie kunnen rapporteren. Op [onze website](#) rapporteren we in detail over de CO₂-voetafdruk van onze beleggingsportefeuille.

Duurzaamheidsindicatoren #5 en #6 zijn van toepassing op dit E/S kenmerk.

Afbouw van fossiele brandstoffen

We hebben geen liquide beleggingen in producenten van fossiele energie in ontwikkelde economieën. Hieronder vallen alle aandelen en bedrijfsobligaties in ontwikkelde economieën zoals de Verenigde Staten, Australië en Singapore. We hebben nog posities in aandelen in opkomende economieën, in 2023 is goede voortgang geboekt met het realiseren van randvoorwaarden om afbouw te starten. De afbouw start in Q1 2024. We bouwen onze posities in illiquide beleggingen in producenten van fossiele brandstoffen geleidelijk af maar dat kan nog tot 2028 duren.

Duurzaamheidsindicator #7 is van toepassing op dit E/S kenmerk.

Mitigatie en reductie van effecten van klimaatverandering

We hebben een klimaatbeleid opgesteld om de beleggingsportefeuille in lijn te brengen met de (internationale) afspraken, zoals het Nederlandse Klimaatakkoord. Hiermee adresseren we negatieve effecten van klimaatrisico's door economische activiteiten.

Duurzaamheidsindicator #8 is van toepassing op dit E/S kenmerk.

Bijdragen aan de duurzame ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties (SDG's)

We beoordelen hoe de producten en diensten van onze beleggingen bijdragen aan het bereiken van Sustainable Development Goals (SDG's), zoals duurzame en betaalbare energie, veilige en duurzame steden, waardig werk en economische groei, en gezondheid en welzijn. Wanneer bedrijven met hun producten en diensten bijdragen aan deze doelen, gelden onze beleggingen in die bedrijven als Sustainable Development Investments (SDI's).

Duurzaamheidsindicator #9 is van toepassing op dit E/S kenmerk.

ESG-integratie

We hebben een insluitingsbeleid voor aandelen en bedrijfsobligaties opgesteld dat gebaseerd is op VN Global Compact-thema's (mensenrechten, arbeid, milieu en anticorruptie). We stellen eisen aan bedrijven op basis van de OESO-richtlijnen. Daarmee bedoelen we dat we investeren in bedrijven die aan onze criteria voldoen (koplopers) of die we nog kunnen aanzetten tot verbetering (beloften).

Duurzaamheidsindicator #10 is van toepassing op dit E/S kenmerk.

Hoe hebben de duurzaamheidsindicatoren gepresteerd?

Voor al deze indicatoren geldt dat u meer gedetailleerde informatie kunt vinden op onze regelgeving pagina op [de website](#) in de 'Rubrieken productinformatie bij het promoten van ecologische of sociale kenmerken' onder het kopje 'Duurzaamheidsinformatie'.

E/S kenmerk	#	Duurzaamheidsindicator	Observaties 2023 ¹	Observaties 2022 ²	Toelichting
Uitsluitingen van ongewenste activiteiten	1	Blootstelling aan controversiële wapens (antipersoonsmijnen, clusterbommen, landmijnen, chemische en biologische wapens). Gerelateerd aan verplichte PAI-indicator 14 (tabel 1) ³ .	Geen beleggingen in bedrijven die betrokken zijn bij de productie, verkoop of distributie van controversiële wapens. Waarde voor 2023: 0. Zie 'Waarin belegt ABP niet?'	Geen beleggingen in bedrijven die betrokken zijn bij de productie, verkoop of distributie van controversiële wapens. Waarde voor 2022: 0.	Geen belegging in bedrijven die betrokken zijn bij de productie van controversiële wapens (antipersoonsmijnen, kernwapens, clusterbommen, landmijnen, chemische en biologische wapens).
	2	Blootstelling aan bedrijven betrokken bij het produceren, distribueren en verkopen van kernwapens of belangrijke onderdelen daarvan.	Gedurende het jaar is er tijdelijk belegd in een bedrijf dat actief is in de productie, distributie of verkoop van kernwapens of belangrijke onderdelen daarvan. De positie werd in het kader van een corporate action aangekocht. Deze belegging is een aantal dagen nadat deze werd ontdekt verkocht. Waarde voor 2023: 1. Zie 'Waarin belegt ABP niet?'	Geen beleggingen in bedrijven die betrokken zijn bij de productie, verkoop of distributie van kernwapens of belangrijke onderdelen daarvan. Waarde voor 2022: 0	Geen belegging in bedrijven die betrokken zijn bij het produceren, distribueren en verkopen van kernwapens of belangrijke onderdelen daarvan.
	3	Blootstelling aan bedrijven betrokken bij de productie van tabak.	Geen beleggingen in bedrijven die betrokken zijn bij de productie van tabak. Waarde voor 2023: 0. Zie 'Waarin belegt ABP niet?'	Geen beleggingen in bedrijven die betrokken zijn bij de productie van tabak. Waarde voor 2022: 0.	Geen belegging in bedrijven die betrokken zijn bij de productie van tabak.
	4	Blootstelling aan beleggingen in obligaties van landen waarvoor een bindend VN- en/of EU-wapenembargo geldt.	Geen beleggingen in obligaties waarvoor een bindend VN- en/of EU-wapenembargo geldt. Waarde voor 2023: 0. Zie 'Waarin belegt ABP niet?'	Geen beleggingen in obligaties waarvoor een bindend VN- en/of EU-wapenembargo geldt. Waarde voor 2022: 0.	Geen beleggingen in staatsobligaties van landen waarvoor een bindend VN-/EU-wapenembargo geldt.

¹ Referentieperiode 1 januari t/m 31 december 2023.

² Referentieperiode 1 januari t/m 31 december 2022.

³ Tabel zoals opgenomen in de door de Europese Commissie vastgestelde SFDR technische standaarden.

E/S kenmerk	#	Duurzaamheidsindicator	Observaties 2023 ¹	Observaties 2022 ²	Toelichting
Reductie van CO ₂ -emissies	5	Broeikasgas-emissies (scope 1,2 en 3). Gerelateerd aan verplichte PAI-indicator 1 (tabel 1) ³ .	Het is onze ambitie om de CO ₂ -uitstoot van alle beleggingen te verlagen met 50% in 2030, gerekend vanaf 2019. Ten opzichte van het peiljaar (2019) heeft een daling van de CO ₂ -uitstoot (scope 1 en 2), van 18% plaatsgevonden ⁴ .	We gebruiken een nieuwe methode om broeikasgasemissies te berekenen. Wanneer we de nieuwe methode toepassen voor het referentiejaar 2022, zou de totale reductie 20% bedragen. Op basis van de methode die we vorig verslagjaar hanteerden, is de totale reductie ten opzichte van het peiljaar 2015: -57,6%	We sturen op deze indicator; initieel voor aandelen en bedrijfsobligaties en op een later moment op portefeuilleniveau. We rapporteren voorsnog de reductie voor de directe CO ₂ -uitstoot (scope 1 en 2). De scope 3 uitstoot willen we eerst kritisch evalueren.
	6	CRREM-alignment (efficiency & CO ₂) of verduurzamingsplan.	De vastgoedportefeuille voldoet aan het CRREM reductiepad dat is opgenomen in de benchmark van het product.	De vastgoedportefeuille voldoet aan het CRREM reductiepad dat is opgenomen in de benchmark van het product.	We sturen op deze indicator bij beleggingen in vastgoed.
Afbouw fossiele brandstoffen	7	Blootstelling aan producenten van fossiele brandstoffen. Gerelateerd aan verplichte PAI-indicator 4 (tabel 1).	Gedurende de referentieperiode zijn de beleggingen in fossiele brandstoffen verder afgebouwd. De liquide beleggingen in de producenten van fossiele energie in ontwikkelde economieën zijn verkocht. Hieronder vallen alle aandelen en bedrijfsobligaties in ontwikkelde economieën. We bouwen onze posities in illiquide beleggingen in producenten van fossiele brandstoffen verder af. Zie voor de voortgang van de afbouw: ABP stopt met beleggen in producenten van fossiele energie	We hebben geen liquide beleggingen in producenten van fossiele energie in ontwikkelde economieën. Hieronder vallen alle aandelen en bedrijfsobligaties in ontwikkelde economieën.	We sturen op deze indicator op portefeuilleniveau, behalve voor beleggingen in termijncontracten.
Mitigatie en reductie van effecten van klimaatverandering	8	Aantal bedrijven in sectoren met hoge klimaatimpact met langetermijndoelen voor reductie van broeikasuitstoot. Voor deze duurzaamheidsindicator rapporteren we over de aanvullende PAI klimaatindicator 4 (tabel 2): Beleggingen in ondernemingen zonder initiatieven voor koolstofemissiereductie.	Gedurende de referentieperiode was het percentage bedrijven zonder initiatieven voor koolstofemissiereductie in de aandelen en credits portefeuilles: 51%, ongeacht de sector. Dit percentage is gebaseerd op een beschikbaarheid van data voor 72,73% van de beleggingen in de aandelen en credits portefeuilles.	Niet van toepassing. Deze duurzaamheidsindicator is in augustus 2023 geïntroduceerd in de precontractuele informatie.	We sturen op deze indicator bij beleggingen in aandelen en bedrijfsobligaties.

¹ Referentieperiode 1 januari t/m 31 december 2023.

² Referentieperiode 1 januari t/m 31 december 2022.

³ Tabel zoals opgenomen in de door de Europese Commissie vastgestelde SFDR technische standaarden.

⁴ Dit cijfer geldt gezamenlijk voor de ABP Pensioenregeling en de ABP Nettopensioenregeling.

E/S kenmerk	#	Duurzaamheidsindicator	Observaties 2023 ¹	Observaties 2022 ²	Toelichting
Bijdragen aan VN SDG's	9	Percentage SDI ten opzichte van de gehele portefeuille.	Per jaareinde was het percentage SDI's ten opzichte van de totale NAV 17,0% .	Per jaareinde bestond het percentage SDI's ten opzichte van de totale NAV op 20,0% .	We sturen op deze indicator bij beleggingen op portefeuilleniveau. Er is een inspanningsverplichting om bij gelijke geschiktheid een SDI aan te kopen.
ESG-integratie	10	Aantal bedrijven in de portefeuille dat niet voldoet aan onze minimale ESG-criteria.	Middels engagement en portefeuille-management wordt een 100% koploper percentage nagestreefd voor de aandelen- en obligatieportefeuille. Per jaareinde was het percentage koplopers: ~ 88% . Met het percentage dat niet wordt geclassificeerd als koploper, wordt engaged.	Per jaareinde was het percentage: 83,5% .	We sturen op deze indicator bij beleggingen in aandelen en bedrijfsobligaties. Voor bedrijven die niet aan onze verwachtingen voldoen hebben we een engagementplan.

¹ Referentieperiode 1 januari t/m 31 december 2023.

² Referentieperiode 1 januari t/m 31 december 2022.

...en in vergelijking met voorafgaande perioden?

Voor een vergelijking met de voorafgaande periode (1 januari 2022 tot en met 31 december 2022) verwijzen we naar bovenstaande tabel.

Wat waren de doelstellingen van de duurzame beleggingen die het financiële product gedeeltelijk heeft gedaan en hoe droeg de duurzame belegging bij tot die doelstellingen?

Hoewel dit product niet verplicht is om duurzame beleggingen te doen, zijn wij wel verplicht om te rapporteren over de investeringen in dit product die op de taxonomie zijn afgestemd omdat het product duurzaamheidskenmerken promoot. De beleggingen die op de taxonomie zijn afgestemd komen ook in aanmerking als duurzame beleggingen onder de SFDR en dragen bij aan een van de milieudoelstellingen uit de EU-taxonomie. De 0,8% op de taxonomie afgestemde investeringen in het product droegen bij aan de doelstelling om de klimaatverandering te beperken. Dit cijfer is vrijwel volledig gebaseerd op gegevens gerapporteerd door beursgenoteerde ondernemingen die beschikbaar zijn bij onze dataprovider. We verwachten dat de databeschikbaarheid in de toekomst toeneemt. ABP werkt aan een verbetering van de methode om op de EU Taxonomie afgestemde beleggingen te meten, bijvoorbeeld bij illiquide beleggingen.

Hoe hebben de duurzame beleggingen die het financiële product gedeeltelijk heeft gedaan geen ernstig afbreuk gedaan aan ecologische of sociale duurzame beleggingsdoelstellingen?

Voor beleggingen die op de EU-taxonomie zijn afgestemd is het beginsel "geen ernstig afbreuk doen" vastgelegd in de technische screeningcriteria van de Taxonomieverordening. Alle op de EU-Taxonomie-afgestemde investeringen voldoen aan deze criteria.

Hoe is rekening gehouden met de indicatoren voor ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren?

De belangrijkste ongunstige effecten zijn de belangrijkste negatieve effecten van beleggingsbeslissingen op duurzaamheidsfactoren die verband houden met ecologische en sociale thema's en arbeidsomstandigheden, eerbieding van de mensenrechten en bestrijding van corruptie en omkoping.

Naast de technische screeningcriteria zijn de minimale waarborgen van de taxonomieverordening toegepast om ervoor te zorgen dat bij de beoordeling van het beginsel van "geen ernstig afbreuk doen" rekening wordt gehouden met alle relevante belangrijkste negatieve impactindicatoren. Voor meer informatie over de mate waarin de duurzame beleggingen met een milieudoelstelling in lijn waren met de EU-taxonomie, zie de vraag: "In hoeverre waren de duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling afgestemd op de EU-taxonomie?"

Door het uitsluitingsbeleid voor dit product toe te passen, wordt ervoor gezorgd dat het product niet wordt blootgesteld aan de productie of verkoop van controversiële wapens.

Waren de duurzame beleggingen afgestemd op OESO-richtsnoeren voor multinationale ondernemingen en de leidende beginselen van de VN inzake bedrijfsleven en mensenrechten?

In de EU-taxonomie is het beginsel '**geen ernstige afbreuk doen**' vastgelegd. Dit houdt in dat op de taxonomie afgestemde beleggingen geen ernstige afbreuk mogen doen aan de doelstellingen van de EU-taxonomie, en dat een en ander vergezeld gaat van specifieke Uniecriteria.

Het beginsel 'geen ernstige afbreuk doen' is alleen van toepassing op de onderliggende beleggingen van het financiële product die rekening houden met de EU-criteria voor ecologisch duurzame economische activiteiten. De onderliggende beleggingen van het resterende deel van dit financiële product houden geen rekening met de EU-criteria voor ecologisch duurzame economische activiteiten.

Andere duurzame beleggingen mogen evenmin ernstig afbreuk doen aan ecologische of sociale doelstellingen.

Door de minimale waarborgen van de EU-taxonomie toe te passen op de beleggingen in dit product die op de EU-taxonomie zijn afgestemd, zorgen we ervoor dat deze investeringen in lijn zijn met de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen en de VN-richtlijnen voor het bedrijfsleven en de mensenrechten. Dit betekent dat de investeringen in dit product die op de EU-taxonomie zijn afgestemd passende due diligence- en herstelprocedures hebben geïmplementeerd om de afstemming te garanderen met de normen voor verantwoord zakelijk gedrag zoals vermeld in de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen en de VN-richtlijnen voor het bedrijfsleven en de mensenrechten.

Hoe is in dit financiële product rekening gehouden met de belangrijkste ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren?

Deze pensioenregeling houdt op verschillende manieren rekening met de belangrijkste ongunstige effecten op duurzaamheidsfactoren.

1. Duurzaamheidsindicatoren
In de paragraaf 'Welke ecologische en/of sociale kenmerken promoot dit financiële product?' In onze precontractuele informatie beschrijven we of de betreffende duurzaamheidsindicator gerelateerd is aan een PAI-indicator. We rapporteren hierover vervolgens jaarlijks in onze periodieke rapportage.
2. OESO/IMVB-convenant
In ons Duurzaam en Verantwoord Beleggen ('DVB')-beleid hebben wij onze visie voor 2050 en onze doelstellingen voor 2030 opgenomen en leggen we uit hoe wij aan de afspraken van het IMVB-convenant voldoen. We rapporteren over de resultaten van de dialogen met bedrijven (engagements) die zijn gesloten. Lees hier een meer gedetailleerde toelichting op de implementatie van due diligence volgens de OESO-richtlijnen. Op basis van de principes in het OESO-richtsnoer, zorgt onze uitvoerder voor een screening op de portefeuille op eventuele negatieve impact van beleggingen.

Wat waren de grootste beleggingen van dit financiële product?

De lijst bevat de beleggingen die tijdens de referentieperiode **het grootste deel uitmaken van de beleggingen** van het financiële product.

#	Grootste beleggingen	Sector	Land	% activa
1	Republiek Frankrijk	Overheid	Frankrijk	5.8%
2	Verenigde Staten van Amerika	Overheid	Verenigde Staten	3.8%
3	Republiek Duitsland	Overheid	Duitsland	3.3%
4	Republiek Italië	Overheid	Italië	2.7%
5	Koninkrijk Spanje	Overheid	Spanje	2.0%
6	Apple Inc	Informatietechnologie	Verenigde Staten	1.7%
7	Microsoft Corp	Informatietechnologie	Verenigde Staten	1.4%
8	Federale Nationale Hypotheekvereniging	Gesecuritiseerd	Verenigde Staten	1.1%
9	Verenigd Koninkrijk van Groot Brittannië en Noord-Ierland	Overheid	Verenigd Koninkrijk Taiwan,	1.0%
10	Taiwan Semiconductor Manufacturing Co Ltd	Informatietechnologie	Verenigde Staten	1.0%
11	Koninkrijk der Nederlanden	Overheid	Nederland	0.9%
12	Koninkrijk België	Overheid	België	0.9%
13	Alphabet Inc	Informatietechnologie	Verenigde Staten	0.9%
14	Samsung Electronics Co Ltd	Informatietechnologie	Zuid Korea	0.7%
15	Prologis Inc	Vastgoed	Verenigde Staten	0.6%

De grootste beleggingen zijn berekend op basis van een kwartaalgemiddelde, waarbij de gemiddelde waarde van de belegging is afgezet tegen de gemiddelde Net Asset Value (NAV). Het land is het land van domicilie.

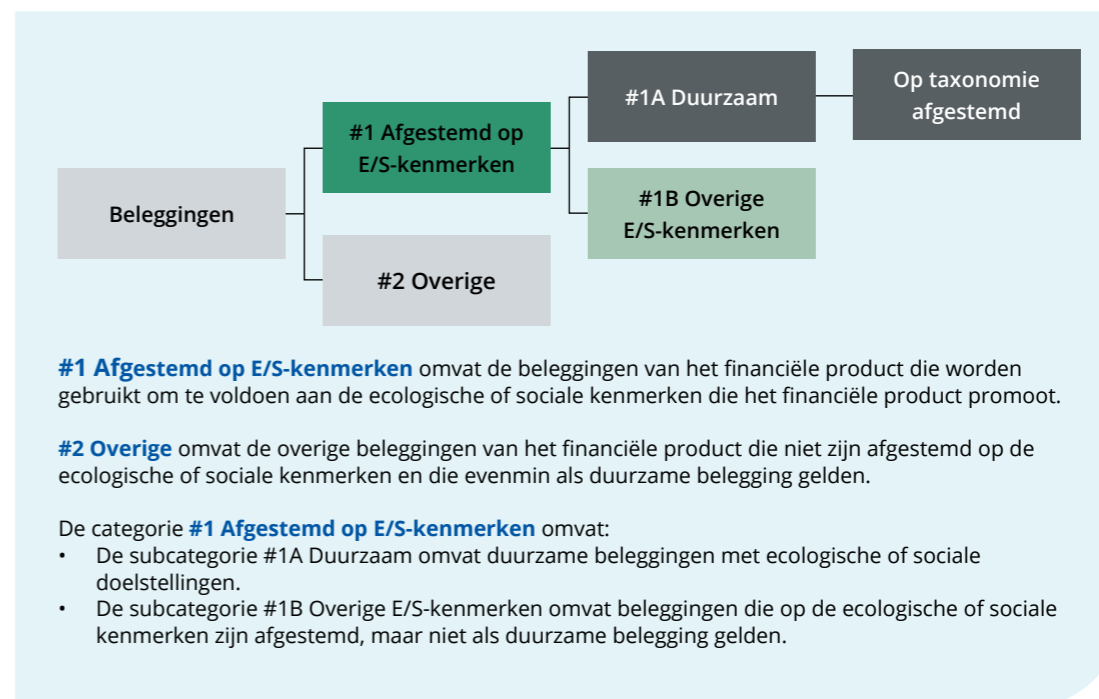
Wat was het aandeel duurzaamheids-gerelateerde beleggingen?

Activa-allocatie beschrijft het aandeel van investeringen in specifieke activa.

De beleggingen van ABP nettopensioen zijn opgebouwd uit beleggingen die E/S karakteristieken promoten ~97% en "overige" ~3%. In de paragraaf 'Welke beleggingen zijn opgenomen in "overige"?' vindt u hierover meer informatie.

Hoe zag de activa-allocatie eruit?

In welke economische sectoren werd belegd?

Om te bepalen of aan de EU-taxonomie wordt voldaan, bevatten de criteria voor **fossiel gas** emissiegrenswaarden en de omschakeling naar hernieuwbare energie of koolstofarme brandstoffen tegen eind 2035. Voor **kernenergie** bevatten de criteria uitgebreide regels inzake veiligheid en afvalbeheer.

Faciliterende activiteiten maken het rechtstreeks mogelijk dat andere activiteiten een substantiële bijdrage leveren aan een ecologische doelstelling.

Transitieactiviteiten zijn activiteiten waarvoor nog geen koolstofarme alternatieven beschikbaar zijn en die onder meer broeikasemissieniveaus hebben die overeenkomen met de beste prestaties.

Sector	Sub-sector	% activa
Overheid		22,0%
Informatietechnologie		15,0%
Financiële instellingen		12,1%
Vastgoed		9,5%
Luxe goederen		8,2%
Gezondheidszorg		7,3%
Industriële bedrijven		6,0%
Dagelijkse goederen		4,4%
Gesecuritiseerd		3,4%
Basismaterialen		3,0%
Overig		2,7%
Nutsbedrijven		2,2%
Telecommunicatie		2,2%
Transport		1,2%
Energy	Olie, gas en verbruikbare brandstoffen	0,3%
	Anders	0,5%

Sectoren zoals bovenstaand benoemd zijn gebaseerd op BICS en in lijn met de terminologie in de jaarrekening.

De sectoren zijn berekend op basis van een kwartaalgemiddelde, waarbij de gemiddelde waarde van de belegging is afgezet tegen de gemiddelde Net Asset Value (NAV). Sub sectoren gerelateerd aan fossiele brandstoffen worden weergegeven zoals vereist door de SFDR-regelgeving.

In hoeverre waren de duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling afgestemd op de EU-taxonomie?

Door middel van haar investeringen draagt dit financiële product bij aan de volgende milieudoelstellingen zoals uiteengezet in artikel 9 van de EU-taxonomie:

- Mitigatie klimaatverandering: 0,8%
- Adaptatie klimaatverandering: 0.0%

De cijfers geven het aandeel van activiteiten in overeenstemming met de taxonomie als percentage van de omzet weer. De percentages voor afstemming met EU-taxonomie worden berekend op basis van een kwartaalgemiddelde. In gevallen waarin het bedrijf niet publiekelijk rapporteerde over afstemming met EU-taxonomie, werd equivalente informatie verkregen van een externe gegevensleverancier. Dit werd beperkt toegepast. De vereisten vastgesteld in Artikel 3 van Verordening (EU) 2020/852 waren noch onderworpen aan assurance verstrekt door een accountant, noch beoordeeld door een derde partij.

Heeft het financiële product belegd in activiteiten in de sectoren fossiel gas en/of kernenergie die aan de EU-taxonomie voldoen?

Op de taxonomie afgestemde activiteiten worden uitgedrukt als aandeel van:

- de **omzet** die het aandeel van de opbrengsten uit groene activiteiten van onderneming waarin is belegd, weergeeft;
- de **kapitaaluitgaven** (CapEx) die laten zien welke groene beleggingen worden gedaan door de ondernemingen waarin is belegd, bv. voor een transitie naar een groene economie;
- de **operationele uitgaven** (OpEx) die de groene operationele activiteiten van ondernemingen waarin is belegd, weergeven.

Ja

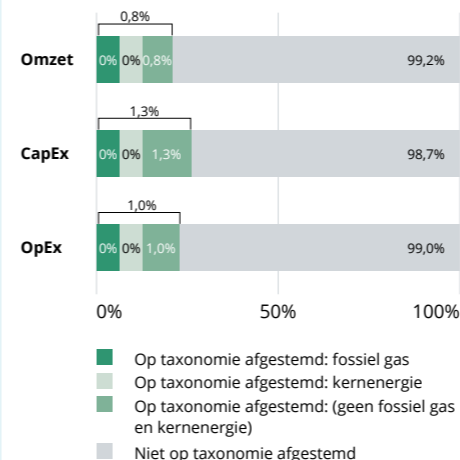
In fossiel gas

In kernenergie

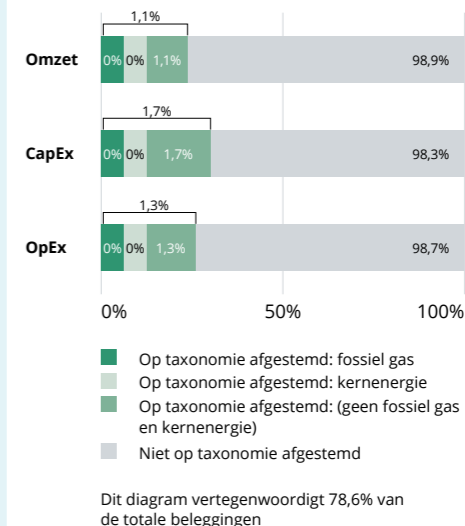
Nee

De onderstaande diagrammen geven in het groen het percentage op de EU-taxonomie afgestemde beleggingen. Er is geen geschikte methode om te bepalen in hoeverre staatsobligaties¹ op de taxonomie zijn afgestemd. Daarom geeft het eerste diagram de mate van afstemming voor alle beleggingen van het financiële product inclusief staatsobligaties, terwijl het tweede diagram alleen voor de beleggingen van het financiële product in andere producten dan staatsobligaties aangeeft in hoeverre die op de taxonomie zijn afgestemd².

1 Afstemming beleggingen op taxonomie inclusief staatsobligaties¹

2 Afstemming beleggingen op taxonomie exclusief staatsobligaties¹

¹ In deze diagrammen omvat "staatsobligaties" alle blootstellingen aan overheden gebaseerd op de BICS sectoren centrale banken, soevereine overheden en Supranationals.
² In deze diagrammen zijn de zijn de balken inzake "op taxonomie afgestemd" uitvergroot, dit om de leesbaarheid van de diagram te vergroten. De omvang van de balken is derhalve niet meer in overeenstemming met de relatieve verhouding ten opzichte van het totaal.

De percentages voor afstemming met EU-taxonomie worden berekend op basis van een kwartaalgemiddelde. In gevallen waarin het bedrijf niet publiekelijk rapporteerde over afstemming met de EU-taxonomie, maakten we gebruik van equivalente informatie verkregen van een externe gegevensleverancier. Dit werd beperkt toegepast. De vereisten vastgesteld in Artikel 3

¹ Activiteiten in de sectoren fossiel gas en/of kernenergie zullen alleen aan de EU-taxonomie voldoen indien zij bijdragen aan het beperken van de klimaatverandering ('klimaatmitigatie') en geen ernstige afbreuk doen aan de doelstellingen van de EU-taxonomie (zie toelichting in het tekstkader). De uitgebreide criteria voor economische activiteiten in de sectoren fossiel gas en kernenergie die aan de EU-taxonomie voldoen, zijn vastgesteld in de Gedelegeerde Verordening (EU) 2022/1214 van de Commissie.

van Verordening (EU) 2020/852 waren noch onderworpen aan assurance verstrekt door een accountant, noch beoordeeld door een derde partij.

Wat was het aandeel beleggingen in transitie- en faciliterende activiteiten?

Van de 0,8% van de beleggingen die op de taxonomie zijn afgestemd investeerde het product 0,4% in faciliterende activiteiten en 0,0% in transitieactiviteiten. De cijfers geven het aandeel beleggingen in transitie- en faciliterende activiteiten als percentage van de omzet weer. De percentages voor afstemming met EU-taxonomie worden berekend op basis van een kwartaalgemiddelde. In gevallen waarin het bedrijf niet publiekelijk rapporteerde over afstemming met EU-taxonomie, werd equivalente informatie verkregen van een externe gegevensleverancier. Dit werd beperkt toegepast. De vereisten vastgesteld in Artikel 3 van Verordening (EU) 2020/852 waren noch onderworpen aan assurance verstrekt door een accountant, noch beoordeeld door een derde partij.

Hoe verhiel het percentage op de EU-taxonomie afgestemde zich tot eerdere referentieperiodes?

Niet van toepassing.

Wat was het aandeel duurzame beleggingen met een ecologisch doelstelling die niet op de EU-taxonomie waren afgestemd?

Niet van toepassing.

Zijn duurzame beleggingen met een ecologische doelstelling die **geen rekening houden met de criteria** voor ecologisch duurzame economische activiteiten in het kader van de Verordening (EU) 2022/852.

Wat was het aandeel sociaal duurzame beleggingen?

Niet van toepassing.

Welke beleggingen zijn opgenomen in “overige”? Waarvoor waren deze bedoeld en waren er ecologische of sociale minimumwaarborgen?

Voor deze pensioenregeling zijn de volgende beleggingen opgenomen in #2 Overige:

- Derivaten

Derivaten en geldmarktinstrumenten worden uitsluitend gebruikt voor efficiënt portefeuillebeheer en voor het beperken van risico's in overeenstemming met de Pensioenwet. Voor beleggingen in #2 Overige zijn er geen ecologische of sociale minimumwaarborgen.

Welke maatregelen zijn er in de referentieperiode getroffen om te voldoen aan de ecologische en/of sociale kenmerken?

Uitsluiting van ongewenste activiteiten

Op [onze website](#) staat een lijst met uitgesloten bedrijven en staatsobligaties per 1 december 2023.

Gedurende 2023 heeft er twee keer een actualisatie van de uitsluitingslijst plaatsgevonden.

Reductie van CO₂-emissies, mitigatie en reductie van klimaatverandering en afbouw fossiele brandstoffen

Reductie CO₂-emissies en mitigatie en reductie van effecten van klimaatverandering

Samen met onze uitvoerder stelden we een Focus Engagement Plan op voor klimaat, dat gericht is op veertien bedrijven in de sectoren elektriciteitsvoorziening, auto's, cement, chemie en bankwezen. In dit kader hebben bijvoorbeeld gesprekken met JP Morgan Chase & Co en AkzoNobel plaatsgevonden over de reductie van klimaatverandering.

In 2023 heeft ABP meerdere acties ondernomen om ongunstige duurzaamheidseffecten te mitigeren en te reduceren door middel van engagement. In ons jaarverslag en onze rapportage over de resultaten van engagement, rapporteren wij over ons verantwoord aandeelhouderschap. Onze uitvoerder is transparant over hoe zij stemt via haar [stemplatform](#).

Afbouw fossiele beleggingen

In 2023 heeft ABP haar resterende beleggingen in producenten van fossiele energie verder afgebouwd (voor beide pensioenregelingen). Op 30 juni was er nog € 5,4 miljard aan beleggingen over, € 600 miljoen minder dan een half jaar daarvoor. De resterende beleggingen zijn 'illiquide'. Hierbij zit geld langere tijd vast in langlopende contracten van soms wel 10 jaar. Daarnaast was er (november 2023) nog een resterend deel aandelenbeleggingen (circa € 740 miljoen).

Beleggen in duurzame ontwikkeling (SDG's)

Over de jaren heen dragen we steeds meer bij aan de Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties (Sustainable Development Goals). Eind Q4 2023 belegden we ca. € 3 miljoen (ca. 17% van ons vermogen) in bedrijven die met hun producten bijdragen aan de Duurzame Ontwikkelingsdoelen.

In 2023 hebben wij een start gemaakt met ons impactbeleid om zo onze SDG-doelstellingen nog meer meetbaar te maken.

Aanscherping van duurzaamheidseisen aan beleggingen (ESG-integratie)

We willen we alleen nog beleggen in bedrijven die leiderschap op duurzaamheid tonen (koplopers) of bedrijven die wij binnen afzienbare tijd tot verbetering kunnen aanzetten (beloften). Dit noemen wij ook wel het insluitingsbeleid.

In 2023 scherpten we dit insluitingsbeleid aan.

Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten opzichte van de referentiebenchmark?

Referentiebenchmarks zijn indices waarmee wordt gemeten of het financiële product voldoet aan de ecologische of sociale kenmerken die dat product promoot.

Waarin verschilt de referentiebenchmark van een brede marktindex?

Niet van toepassing.

Hoe heeft dit financiële product gepresteerd wat betreft de duurzaamheidsindicatoren voor het bepalen van de afstemming van de referentiebenchmark op de gepromote ecologische en sociale kenmerken?

Niet van toepassing.

Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten opzichte van de referentiebenchmark?

Niet van toepassing.

Hoe heeft dit financiële product gepresteerd ten opzichte van de brede marktindex?

Niet van toepassing.

Overige informatie

Over dit verslag

In dit jaarverslag zijn wederom stappen gezet in het verder integreren van de duurzaamheidsinformatie. Als algemeen bestuur rapporteren we over financiële resultaten en ontwikkelingen, en over resultaten en ontwikkelingen op het gebied van duurzaamheid en maatschappelijk verantwoord ondernemen. Ook laten we zien hoe ABP waarde toevoegt, vooral voor deelnemers en werkgevers: als primaire belanghebbenden staan zij centraal in alles wat wij doen.

Als leidraad voor onze verslaglegging volgen we waar mogelijk het veelgebruikte internationale raamwerk voor geïntegreerde verslaglegging van de International Integrated Reporting Council (IIRC).

Waardecreatiemodel

In ons waardecreatiemodel laten we allereerst in een globaal overzicht zien hoe wij de verschillende vormen van kapitaal en kennis inzetten om onze doelstellingen te bereiken en hoe we met onze kernactiviteiten waarde proberen toe te voegen. Vervolgens geven we op elk onderdeel detailinformatie. Uiteindelijk resulteert dat in de impact die ABP heeft op belanghebbenden en op de maatschappij. Ook dit waardecreatiemodel is gebaseerd op de hoofdlijnen van het raamwerk van de IIRC.

Voor aanvullende informatie over duurzaam en verantwoord beleggen geven we duidelijk aan waar lezers die kunnen vinden, bijvoorbeeld op onze website.

Materialiteit

In het Integrated Reporting (IR)-raamwerk en de richtlijnen (Standards) van de GRI staat het materialiteitsprincipe centraal. Dit wil zeggen dat aan de hand van een gestructureerde dialoog met en/of uitvraag onder belanghebbenden wordt bepaald welke onderwerpen zij belangrijk vinden om over te lezen en welke belangrijk zijn om over te rapporteren.

Op basis van de in 2022 vastgestelde dertien belangrijke onderwerpen die onze belanghebbenden hebben aangedragen, is er in 2023 een verdiepend onderzoek gedaan op basis van dubbele materialiteit. Onder begeleiding van een extern bureau heeft het bestuur op basis van dialogen met interne en externe stakeholders de belangrijkste onderwerpen vastgesteld die onze belanghebbenden materieel vinden voor ABP als het gaat om impact, risico's en kansen. In dit jaarverslag leggen wij in de vijf resultatenhoofdstukken verantwoording af over deze acht materiële onderwerpen, aan de hand van de pijlers van de herijkte strategie. Daarnaast rapporteren we over onderwerpen die voortvloeien uit wet- en regelgeving en uit het eigen beleid van ABP.

Reikwijdte en afbakening van het verslag

Het verslag beslaat het boekjaar 2023 van Stichting ABP, dat loopt van 1 januari 2023 tot en met 31 december 2023. ABP presenteert een enkelvoudige jaarrekening die inzicht geeft in de financiële positie van ABP en aansluit bij de in het bestuursverslag opgenomen beleidsmatige informatie en bij andere externe publicaties.

De duurzaamheidsrapportage heeft alleen betrekking op ABP.

Verslaggevingsrichtlijnen

Het jaarverslag bestaat uit het bestuursverslag, het verslag van het niet-uitvoerend bestuur, het verslag en het oordeel van het verantwoordingsorgaan en de jaarrekening. De jaarrekening 2023 is opgesteld op basis van de in Nederland algemeen aanvaarde grondslagen voor financiële verslaggeving en de wettelijke bepalingen inzake de jaarrekening, zoals opgenomen in Titel 9 van Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving.

ABP rapporteert over materiële en maatschappelijk relevante onderwerpen zoals governance, de rol van ABP in de maatschappij en de manier waarop ABP duurzaam en verantwoord belegt. We volgen de wettelijke richtlijnen van de Code Pensioenfondsen en de Pensioenwet. Daarnaast gebruiken we de volgende verslaggevingsrichtlijnen:

- de IR-principes van de IIRC¹: deze volgen we op hoofdlijnen; focus op strategie en toekomst, creëren van samenhang tussen de verschillende onderdelen in het verslag, stakeholders en stakeholderdialoog, materialiteit, beknoptheid, betrouwbaarheid en volledigheid, en consistentie en vergelijkbaarheid;
- GRI Standards: ABP rapporteert zo transparant mogelijk over haar activiteiten en hanteert daarbij de richtlijnen van het Global Reporting Initiative (GRI). We rapporteren met verwijzing naar de GRI Standards. Daartoe is een GRI-index opgenomen onder de aanvullende informatie.

¹ Sinds medio 2021 vormen de IIRC en de SASB samen de Value Reporting Foundation.

ABP is door de Global Sustainability Standards Board (GSSB), het onafhankelijke normbepalende orgaan van GRI, gevraagd om zitting te nemen in een technisch comité dat een norm voor de kapitaalmarktsector moet opstellen. Bij dit werk wordt nagegaan hoe organisaties in deze sector duurzaamheidsinformatie moeten rapporteren met betrekking tot hun rol als investeerders in veel andere sectoren.

Berekenen CO₂-voetafdruk

ABP streeft ernaar de CO₂-uitstoot (scope 1, 2 en 3) van alle relevante beleggingen vast te stellen. Voor het vaststellen van en rapporteren over de CO₂-voetafdruk van onze beleggingen, volgen we de [Leidraad](#) van het Commitment van de financiële sector aan het Nederlandse Klimaatakkoord.

ABP rapporteert in dit verslag de procentuele wijziging van CO₂-voetafdruk van de beleggingen in aandelen, bedrijfsobligaties, staatsobligaties, vastgoed, private equity, infrastructuur, grondstoffen, hypotheek en het Opportunity fund ten opzichte van het basisjaar 2019. ABP rapporteert hiermee over 85% van de totale portefeuille de CO₂-voetafdruk. De CO₂-voetafdruk directe uitstoot door bedrijven (scope 1) en de uitstoot die samenhangt met de energie die ze gebruiken (scope 2). Binnen de beleggingcategorieën beschouwen we individuele beleggingen als relevant voor de CO₂-voetafdruk als er sprake is van eigenaarschap binnen de kapitaalstructuur én we de CO₂-voetafdruk kunnen vaststellen. Contanten (geen CO₂-voetafdruk) en derivaten (geen eigenaarschap binnen de kapitaalstructuur) beschouwen we als niet-relevante beleggingen.

ABP stelt de CO₂-voetafdruk van relevante beleggingscategorieën vast volgens de Global GHG Accounting and Reporting Standard for the Financial Industry, ontwikkeld door [PCAF](#). De CO₂-voetafdruk wordt – op een enkele uitzondering na – berekend op basis van de posities in bedrijven op 31 december 2023. De berekening van de CO₂-voetafdruk in 2023 is gebaseerd op bedrijfsemissies in het boekjaar 2022.

We maken gebruik van data van externe dataleveranciers om de CO₂-voetafdruk te berekenen. De primaire bron van emissiegegevens is de [ISS ESG-database](#). Ook maken we gebruik van data die door bedrijven en/of fondsen die direct aan onze vermogensbeheerder APG is gerapporteerd en van data in de [GRESB-survey](#) voor Vastgoed en Infrastructuur. Een uitgebreide toelichting op de manier waarop ABP de CO₂-voetafdruk vaststelt, publiceren we op onze website.

Berekenen SDI's

Voor aandelen en obligaties zijn de cijfers gebaseerd op holdingsdata (actuele marktwaarde) per 31 december 2023. APG heeft een publiek beschikbare [taxonomie](#) ontwikkeld om vast te stellen welke beleggingen met hun producten en diensten bijdragen aan de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's). Dit gebeurt mede op basis van data van het SDI Asset Owner Platform. Voor beleggingen in private markten zijn de cijfers gebaseerd op de reële waarde, bepaald op basis van de meest recente periodieke rapportage van het betreffende fonds, zo nodig gecorrigeerd voor gewijzigde (markt)omstandigheden. Voor het identificeren van SDI's wordt gebruikgemaakt van de SDI Taxonomie. Voor beleggingen in vastgoed is de data gebaseerd op beleggingen (tegen actuele marktwaarde) met vier of vijf GRESB-sterren per 31 december 2023.

Assurance niet-financiële informatie

De niet-financiële informatie die het algemeen bestuur van ABP voorheen presenteerde in het verslag Duurzaam en Verantwoord Beleggen is onderwerp van de assurance-controle door de onafhankelijke externe accountant. De onafhankelijke externe accountant heeft [limited assurance](#) (zie pagina 156) afgegeven op het onderdeel 'Voortgang en resultaten duurzaam en verantwoord beleggen' met uitzondering van de paragraaf 'Nieuw: de biodiversiteitsvoetafdruk van ABP (zie pagina 37 – 40)'. Het is de ambitie van het algemeen bestuur om de scope van de assurance over de niet-financiële informatie de komende jaren verder uit te breiden.

Aanvullende informatie

Aanvullende informatie over Duurzaam en Verantwoord Beleggen vindt u op [onze website](#).

Het jaarverslag 2023 is gepubliceerd op 26 april 2024.

Reacties op het verslag

Heeft u vragen of opmerkingen over ons verslag, dan ontvangen wij die graag van u. U kunt ons mailen via jaarverslag@abp.nl.

GRI content index

Toepassingsverklaring GRI

ABP rapporteert de in deze GRI content index genoemde informatie voor de periode 1 januari tot en met 31 december 2023 met verwijzing naar de GRI-Standaarden.

GRI-standaard	Omschrijving	Locatie in verslag of toelichting
GRI 2: Algemene indicatoren 2021		
GRI 2-1	Bedrijfsinformatie: naam, eigendomsstructuur en rechtsvorm, locatie van het hoofdkantoor, aantal landen waarin de organisatie actief is	Profiel (zie pagina 9) Juridische structuur (zie pagina 62)
GRI 2-2	Entiteiten opgenomen in de duurzaamheidsrapportage	Over dit verslag (zie pagina 186)
GRI 2-3	Verslaggevingsperiode waarop de verstrekte informatie betrekking heeft, verslaggevingscyclus en contactgegevens voor vragen over het jaarverslag of de inhoud daarvan	Over dit verslag (zie pagina 186) Achteromslag
GRI 2-4	Herformuleringen van eerder verstrekte informatie	CO ₂ -voetafdruk 2022 i.v.m. gewijzigde methodiek (zie pagina 38)
GRI 2-5	Beleid met betrekking tot externe verificatie en vermelding of een assurance-verklaring door de externe accountant is afgegeven op de verantwoording over duurzaamheid	Assurance-rapport van de onafhankelijke accountant (zie pagina 156) Over dit verslag (zie pagina 186)
GRI 2-6 a/b/c	Voornaamste activiteiten, producten en diensten, afzetmarkten, leveranciers van de organisatie, overige relevante zakelijke relaties en significante veranderingen hierin tijdens de verslagperiode	Profiel (zie pagina 9) Waardecreatiemodel (zie pagina 10) Samen bouwen aan goed pensioen in een leefbare wereld (zie pagina 17) Belangrijke onderwerpen voor belanghebbenden (zie pagina 20)
GRI 2-7 a/b	Totaal aantal medewerkers en samenstelling medewerkersbestand	Solide fundament (zie pagina 54)
GRI 2-8	Medewerkers die niet in loondienst zijn (externen)	Naast de 47 medewerkers in loondienst waren er eind december 2023 16 externe medewerkers werkzaam. De reden voor deze externe inhuur is inzet projectmatige werkzaamheden en opvang openstaande vacatures en piekbelasting.
GRI 2-9a	Bestuursstructuur en -samenstelling	De governance-structuur van ABP (zie pagina 62) Personalia (zie pagina 194)

GRI-standaard	Omschrijving	Locatie in verslag of toelichting
GRI 2-10	Nominatie en selectie van de hoogste beslissingsbevoegde van de organisatie	De governance-structuur van ABP (zie pagina 62)
GRI 2-11	Rol van de voorzitter van het hoogste bestuurlijke orgaan	De governance-structuur van ABP (zie pagina 62)
GRI 2-14	Rol van het hoogste bestuurlijke orgaan in duurzaamheidsverslaggeving	Nieuw materialiteitsonderzoek (zie pagina 23)
GRI 2-15	Beleid met betrekking tot preventie en mitigatie van belangenverstremming bij het hoogste bestuurlijke orgaan	Beleid nevenfuncties geactualiseerd (zie pagina 66)
GRI 2-16	Communicatie over bedrijfskritische punten gedurende de verslagperiode	NPC (zie pagina's 50-51 , 60 en 73) Premie en Indexatie (zie pagina 25 en 75)
GRI 2-17	Algemene kennis op het gebied van duurzaamheid van het hoogste bestuurlijke orgaan	Personalia bestuursleden (zie pagina 194)
GRI 2-18	Evaluatie van de prestaties van het hoogste bestuursorgaan	Verslag van het verantwoordingsorgaan (zie pagina 77)
GRI 2-19	Beloningsbeleid voor leden van het hoogste bestuurlijke orgaan	Beloningsparagraaf (zie pagina 130)
GRI 2-22	Verklaring van het hoogste bestuurlijke orgaan betreffende de duurzaamheidsstrategie	Voorwoord (zie pagina 13)
GRI 2-23	Naleving MVO-richtlijnen	Fiscaal beleid (pagina 39) Nieuw engagementbeleid (pagina 38)
GRI 2-25	Aanpak klachten en andere negatieve impacts	Klachten en beroep (zie pagina 28)
GRI 2-27	Naleving van wet- en regelgeving	Voldoen aan wettelijke richtlijnen en codes (zie pagina 66)
GRI 2-28	Lidmaatschap van verenigingen en/of andere belangenorganisaties	Belangrijkste lidmaatschappen en commitments (zie pagina 193)
GRI 2-29	Aanpak stakeholderbetrokkenheid	Belangrijke onderwerpen voor belanghebbenden (zie pagina 20)
GRI 2-30	Percentage medewerkers onder een collectieve arbeidsovereenkomst	Er is geen CAO waar ABP onder valt. ABP heeft een personeelshandboek, dat alle afspraken tussen werkgever en werknemer omvat. Bijvoorbeeld over loon, ziekteverzuim en mobiliteit. Dit zorgt er ook voor dat alle collega's gelijk worden behandeld.

GRI-standaard	Omschrijving	Locatie in verslag of toelichting
Materiële onderwerpen		
GRI 3-1	De manier waarop de organisatie de materiële onderwerpen bepaalt	Belangrijke onderwerpen voor belanghebbenden (zie pagina 20)
GRI 3-2	Lijst van materiële onderwerpen	Belangrijke onderwerpen voor belanghebbenden (zie pagina 20)
GRI 3-3	De manier waarop de organisatie stuurt op materiële thema's	Pensioen als onderscheidende arbeidsvoorwaarde (zie pagina 24) Zichtbaar bijdragen aan een leefbare wereld (zie pagina 32) Meerwaarde bieden voor deelnemers en werkgevers (zie pagina 46) Collectief vertrouwen (zie pagina 49) Solide fundament (zie pagina 54)
Direct en indirect economisch		
GRI 201-1	Directe economische waarde die is gegenereerd	Materieel onderwerp: Toekomstbestendigheid investeringsportefeuille (zie pagina 34)
GRI 201-2	Financiële implicaties en andere risico's en kansen als gevolg van klimaatverandering	Materieel onderwerp: Duurzaam en verantwoordbeleggingsbeleid (zie pagina 34) Risicomanagement (zie pagina 59) Risicoparagraaf jaarrekening (zie pagina 103)
GRI 203-2	Significante indirecte economische impact	ABP draagt bij aan de pensioenen van 3,1 miljoen deelnemers. Materieel onderwerp: Inzichtelijk pensioen voor deelnemer en werkgever (zie pagina 24) Materieel onderwerp: Toekomstbestendigheid van het pensioenstelsel (zie pagina 24) Materieel onderwerp: Toekomstbestendigheid investeringsportefeuille (zie pagina 34) Hoe wij waarde creëren (zie pagina 10) Pensioen als onderscheidende arbeidsvoorwaarde (zie pagina 24) Zichtbaar bijdragen aan een leefbare wereld (zie pagina 32)
Corruptie		
GRI 205-2	Communicatie rondom integriteit, anti-corruptiebeleid en -procedures	Materieel onderwerp: Goed bestuur, bedrijfsethiek en transparantie (zie pagina 54) Risicomanagement (zie pagina 60)

GRI-standaard	Omschrijving	Locatie in verslag of toelichting
Belasting		
GRI 207-1	Het door de organisatie gehanteerde belastingbeleid	Fiscaal beleid (pagina 39)
Energie		
GRI 302-1	Energieverbruik binnen de organisatie	ABP werkt zo duurzaam mogelijk (zie pagina 55)
Biodiversiteit		
GRI 304-2	Significante impact van de (beleggings)activiteiten op biodiversiteit	Materieel onderwerp: Duurzaam en verantwoord beleggingsbeleid (zie pagina 37) Impactbeleggingen (zie pagina 37)
Uitstoot		
GRI 305-1	Directe CO ₂ -uitstoot van bedrijven waarin ABP belegt	Materieel onderwerp: Duurzaam en verantwoord beleggingsbeleid (zie pagina 37)
GRI 305-3	Indirecte uitstoot van CO ₂ (scope 3) veroorzaakt door bedrijven waarin ABP belegt	Materieel onderwerp: Duurzaam en verantwoord beleggingsbeleid (zie pagina 37)
Werkgelegenheid		
GRI 401-1	Nieuwe medewerkers, samenstelling medewerkersbestand, medewerkersbetrokkenheid en verloop	Materieel onderwerp: Betrokkenheid en duurzaam inzetbare medewerkers (zie pagina 54)
GRI 403-4	Medewerkersparticipatie	Versterking van het team (zie pagina 55)
GRI 405-1	Diversiteit van bestuurlijke organen en medewerkers	
Discriminatie		
GRI 407-1	Activiteiten waarbij het recht op vrijheid van vereniging en collectieve onderhandeling in gevaar kan komen	Onderdeel van ons engagementbeleid

GRI-standaard	Omschrijving	Locatie in verslag of toelichting
Kinderarbeid		Materieel onderwerp: Duurzaam en verantwoord beleggingsbeleid (zie pagina 37)
GRI 408-1	Activiteiten met een verhoogd risico op incidenten rondom kindarbeid	Onderdeel van ons engagementbeleid
Dwangarbeid		Materieel onderwerp: Duurzaam en verantwoord beleggingsbeleid (zie pagina 37)
GRI 409-1	Activiteiten met een verhoogd risico op incidenten rondom dwangarbeid	Onderdeel van ons engagementbeleid
Leveranciers		Materieel onderwerp: Duurzaam en verantwoord beleggingsbeleid (zie pagina 37)
GRI 414-2	Negatieve sociale impact in de toeleveringsketen en genomen acties	Onderdeel van ons engagementbeleid
Privacy		
GRI 418-1	Onderbouwde klachten rond schending van de privacy en verlies van data van klanten	Materieel onderwerp: Digitale veiligheid en privacy

Belangrijkste lidmaatschappen en commitments

Pensioenfederatie	Lidmaatschap
PPCA (Powering Past Coal Alliance - Finance Membership)	Commitment
Tobacco Free Portfolios - Finance Pledge	Ondertekend
VBDO - Vereniging voor Beleggers in Duurzame Organisaties	Lidmaatschap
PAAO - NZIF (Paris Aligned Asset Owners)	Commitment
Climate action 100+	Commitment
Eumedion	Lidmaatschap
Financial sector commitment to the Dutch Climate agreement	Ondertekend
MVO Nederland	Lidmaatschap
PRI (general)	Lidmaatschap
TCFD Supporter	Commitment
WBA (World Benchmarking Alliance)	Commitment
GREEN (Global Real Estate Engagement Network)	Lidmaatschap
ICPM	Lidmaatschap
Finance for Biodiversity Pledge	Ondertekend

Personalia

In dit deel zijn de personalia van de leden van het bestuur opgenomen, met vermelding van hun nevenfuncties, naast het lidmaatschap van het Bestuur van Stichting Pensioenfonds ABP. Verder zijn de leden van de bestuurscommissies en het verantwoordingsorgaan opgenomen.

1 Onbezoldigd.

Onafhankelijke voorzitter

De heer A.J.M. Sibbing, 1959

- In functie sinds 07-03-2023
- Termijn eindigt 07-03-2027

Nevenfuncties

Voorzitter beleggingscommissie Instituut GAK.

Niet-uitvoerend bestuur

De heer A.J.M. Sibbing, 1959

Werkgevers

- In functie sinds 07-03-2019
- Termijn eindigt 07-03-2023

De heer R. Becker, 1965

Werknemers

- In functie sinds 11-05-2023
- Termijn eindigt 11-05-2027

Nevenfuncties

Niet-uitvoerend bestuurder en voorzitter beleggingscommissie AXA UK, voorzitter Raad van Advies Kamer van Koophandel, voorzitter adviescomité Agentschap van de Generale Thesaurie, lid van Independent External Oversight Advisory Committee WHO, Geneva.

De heer A. Boonen, 1982

Werknemers

- In functie sinds 01-01-2021
- Termijn eindigt 01-01-2025

Nevenfuncties

Pensioenbestuurder FNV, bestuurslid Stichting Akzo Pensioenfonds, lid Commissie bestuurlijke effectiviteit SPAWW, Partner Research Council (PRC) van NETSPAR.

De heer P.J.H. Fey, 1965

Werknemers

- In functie sinds 01-05-2017
- Termijn eindigt 01-05-2025

Nevenfuncties

Vice president CESI (Europees verbond van onafhankelijke vakbonden)¹, voorzitter CNV Connectief, bestuurslid van de Vereniging van Katholieke Maatschappelijke Organisaties (VKMO) SI¹, vice-voorzitter CNV Vakcentrale, raadslid van Sociaal Economische Raad¹, bestuurslid van de Stichting van de Arbeid¹.

Mevrouw A. Gram, 1965

Werknemers

- In functie sinds 01-06-2021
- Termijn eindigt 01-06-2025

Nevenfuncties

Lid Algemeen bestuur Eumedion, voorzitter beleggingscommissie Pensioenfonds IBM, voorzitter Raad van Commissarissen ASN Impact Investors, voorzitter visitatiecommissie Pensioenfonds HAL, lid commissie beleggingen balansbeheer SPH Pensioenfonds Huisartsen, adviseur balansmanagement Pensioenfonds

ING, lid beleggingscommissie Fonds1818, bestuurslid ATP (Arbejdsmarkedets Tillægspension), Raad van Advies FairClimateFund, Raad van Advies ASN Biodiversiteitsfonds (de laatste twee nevenfuncties sinds begin 2024).

De heer A.J.M. Kool, 1956

Gepensioneerden

- In functie per 11-05-2023
- Termijn eindigt 11-05-2027

Nevenfuncties

Directeur/eigenaar Kool Corporate Communication, voorzitter bestuur Stichting Green Water Cools, Bestuurslid Golfclub Cromstrijen, lid raad van advies van AethiQs, Judge IPE-Awards, Investments & Pensions Europe (IPE), spreker, moderator en dagvoorzitter op (internationale) conferenties, docent bij SPO (communicatie; competenties en gedrag), gastspreker 'Veteraan in de Klas' (Nederlands Veteranen Instituut), Referendumcommissie gemeente Barendrecht.

Mevrouw M.P.I. ten Kroode, 1957

Gepensioneerden

- In functie per 14-11-2022
- Termijn eindigt 14-11-2026

Nevenfuncties

Onafhankelijk voorzitter College Perinatale Zorg, lid Raad van Advies Nederlandse Zorgautoriteit, onafhankelijk voorzitter Architectuurboard Zorg, buitengewoon Raadslid Onderzoeksraad voor Veiligheid.

Mevrouw V.S. van der Meer – Gangapersadsing, 1979

Werkgevers

- In functie per 01-04-2022
- Termijn eindigt 01-04-2026

Nevenfuncties

Zelfstandig pensioenadviseur, bestuurder Humanitas Zoetermeer¹.

Mevrouw K. Nauta, 1983

Werkgevers

- In functie sinds 01-03-2019
- Termijn eindigt 01-03-2027

Nevenfuncties

Directeur Pensioenfonds Wolters Kluwer Nederland.

De heer P. Rosenmöller, 1956

Werkgevers

- In functie sinds 01-12-2021
- Termijn eindigt 01-12-2025

Nevenfuncties

Voorzitter Eerste Kamerfractie GroenLinks-PvdA, lid raad van commissarissen Holding Goede Doelen Loterijen N.V., lid raad van toezicht Scholengemeenschap Bonaire, lid bestuur Centrum voor Parlementaire Geschiedenis¹, strategisch adviseur St JOGG, diverse Comités van Aanbeveling¹.

De heer A.M.H. Slager, 1967

Werkgevers

- In functie sinds 01-06-2022
- Termijn eindigt 01-06-2026

Nevenfuncties

Hoogleraar Pension Fund Management TIAS School for Business and Society, extern lid beleggingscommissie Pensioenfonds SNS Reaal, extern lid Commissie Balans- en Vermogensbeheer PME, lid raad van toezicht Pensioenfonds PGB, lid Commissie Balans- en Vermogensbeheer Pensioenfonds Rail & OV.

De heer A. van Vliet, 1967

Werknemers

- In functie sinds 16-02-2016
- Termijn eindigt 16-02-2028

Nevenfuncties

Lid financiële commissie VTW, voorzitter Van Ravesteyn Fonds¹, lid Raad van Commissarissen Havensteder, bestuurslid Het Nederlandse Pensioenfonds (tot 1-1-2024), bestuurslid Pensioenfederatie, bestuurslid Stichting Zelfregulering Pensioenfondsen.

Uitvoerend bestuur

De heer H.J. van Wijnen, 1967

Voorzitter Uitvoerend bestuur

- In functie per 01-01-2022
- Termijn eindigt 01-01-2026

Nevenfuncties

Lid raad van toezicht (voorzitter auditcommissie) Theater en Kunstencentrum De Kom Nieuwegein, lid raad van toezicht Maatschappij van Welstand (tot november 2023), voorzitter bestuur Stichting Eleven Flowers Foundation.

¹ Onbezoldigd.

Mevrouw Y. E.M. Verdonk - van Lokven, 1964

Uitvoerend bestuurder pensioenbeleid

- In functie per 01-02-2022
- Termijn eindigt 01-02-2026

Nevenfuncties

Lid raad van toezicht (voorzitter G&R Cie) Hogeschool van Amsterdam, lid ledenraad Koninklijk Instituut voor de Tropen.

Mevrouw D.F. Dijkhuis, 1972

Uitvoerend bestuurder beleggingsbeleid

- In functie per 01-01-2022
- Termijn eindigt 01-01-2026¹

Nevenfuncties

Lid Modelcommissie Stichting Waarborgfonds Sociale Woningbouw, bestuurslid Stichting Tuchtrect Banken.

Mevrouw A.C.A. Lemsom - Mosselman (a.i.), 1972

Uitvoerend bestuurder beleggingsbeleid (ad interim)

- In functie per 27-07-2023
- Termijn eindigt 30-06-2024

Auditcommissie

De heer A. van Vliet (voorzitter per 01-01-2023)

Mevrouw M.P.I. ten Kroode

Mevrouw K. Nauta

Mevrouw S.G. van der Lecq (extern lid)

Mevrouw R. van Osch (extern lid)

De heer L. Paape (extern lid)

Commissie Pensioenen

Mevrouw V.S. van der Meer-Gangapersadsing (voorzitter per 01-04-2023)

Mevrouw C.M. Mulder-Volkers (tot 11-05-2023) (voorzitter tot 01-04-2023)

De heer A. Boonen

De heer P.J.H. Fey

De heer A.J.M. Kool (per 11-05-2023)

De heer P. Rosenmüller

Mevrouw Y.E.M. Verdonk- van Lokven

Commissie Beleggingen

De heer A.M.H. Slager (voorzitter per 01-01-2023)

De heer R. Becker (per 11-05-2023)

Mevrouw D.F. Dijkhuis

Mevrouw A. Gram

Mevrouw A.C.A. Lemsom-Mosselman (per 27-07-2023)

De heer X.J. den Uyl (tot 11-05-2023)

HR-commissie

De heer A.J.M. Sibbing (voorzitter per 01-01-2023)

De heer A. Boonen

Mevrouw M.P.I. ten Kroode (per 01-04-2023)

De heer P. Rosenmüller

Mevrouw C.M. Mulder-Volkers (tot 01-04-2023)

De heer H.J. van Wijnen

Mevrouw Y.E.M. Verdonk-van Lokven

Commissie van Beroep**Bestuursleden**

De heer A. Boonen (voorzitter per 01-04-2022)

Externe leden

De heer R. Barnhoorn

De heer H.C.J.L. Borghouts

Mevrouw M.C. Bruning

De heer M. van Seventer

De heer E. Soetendal

Mevrouw E.S.M. van Zadelhoff

Verantwoordingsorgaan**Geleding werkgevers**

De heer R.I.G. Blankemeijer, 1966

De heer M. Damen, 1985

De heer A. Guijt, 1959

De heer P.B.J. Huisman, 1964

Mevrouw A.A.A.M. van Iersel, 1971

Mevrouw P.G.A. Janssen, 1967

De heer A. Jonkman, 1959 (voorzitter per 01-07-2022)

De heer R.H. van Luxemburg, 1974

Mevrouw J.C.C. Oostdijk, 1960

De heer W.O. Schilperoort, 1975

De heer G.A. Storm, 1962

De heer H. Tulner, 1957

De heer J.H.H. Verheij, 1961

Mevrouw M.L.A. van der Wegen, 1963

De heer V.P. Wongsowinangoen, 1973

¹ Mw D. Dijkhuis verlaat ABP per 1-8-2024

Geleding actieve deelnemers

Mevrouw G.M.M. Alofs, 1972
Mevrouw S.A. Blackwell, 1958
De heer E.W.P. van Boven, 1957
De heer G. Camps, 1983
Mevrouw C. den Hartog, 1984
De heer J.J. Hoeijmakers, 1984
Mevrouw L.M. Kos, 1991
De heer J.H.J. Kruuk, 1957
Mevrouw J. de Mol van Otterloo, 1977
Mevrouw S.E. Loeff, 1992
De heer J.M. Mennen, 1960
Mevrouw I.M. Nauta, 1969
De heer F.F.C. Ouwehand, 1986
Mevrouw R. van Putt, 1990
De Heer C. Rausch, 1981
Mevrouw F.C. van Rijn, 1985
Mevrouw A.P. Tay, 1959
Mevrouw J.W. te Velthuis, 1974
De heer S.X. de Vrije, 1976

Geleding gepensioneerde deelnemers

Mevrouw J.A.R.M. van Egmond, 1951
De heer G.W.J. Driessen, 1955
Mevrouw G. Gorter, 1953
De heer A. de Graaf, 1947
De heer A.R. van Kampen, 1954 (vicevoorzitter per 01-07-2022)
Mevrouw A.M. Krol, 1941
Mevrouw J.J. Ligthart, 1953
Mevrouw J.C.M. Matheij, 1950
De heer A.M. Nijdam, 1947
De heer P.L.M. Pex, 1946
De heer M.J. van Rooijen, 1942
De heer J.D. Smit, 1951
De heer T.W.M. de Wit, 1954

Sleutelfunctiehouders

Actuariële functie

De heer R. Schilder, 1976

Interne-auditfunctie

De heer T.E. Wolffenbuttel, 1977

Risicobeheerfunctie

Mevrouw V. Achmad, 1984

Overige functies

Compliance officer

De heer R. Ory a.i.

Externe partijen

Waarmerkend actuaris

WillisTowersWatson

Externe accountant

KPMG Accountants NV

Afkortingen en begrippen

Afkortingen

AAOP	ABP ArbeidsOngeschiktheidsPensioen	NP	NabestaandenPensioen
ABTN	Actuariële en BedrijfsTechnische Nota	NPC	Nieuwe PensioenContract
AG	Actuariel Genootschap	NPS	Net Promoter Score
AEP	ABP ExtraPensioen	OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
ALM	Asset Liability Management	OGM	Omgekeerd-Gemengd bestuursModel
AOP	De arbeidsongeschiktheidspensioenen AAOP, HPT en IP	OOB	Organisatie van Openbaar Belang
AOW	Algemene Ouderdomswet	OP	OuderdomsPensioen
APG	APG en dochters	OPA	Overgangsrecht Privatisering ABP
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek	OTC	Over the Counter Transactie
CEM	Cost Effectiveness Measurement	PP	PartnerPensioen
CHRB	Corporate Human Rights Benchmark	Repo	Repurchase order
DNB	De Nederlandsche Bank	SDG	Sustainable Development Goal
ESG	Environmental, Social and Governance	SDI	Sustainable Development Investments
FGR	Door het uitvoeringsbedrijf beheerd fonds voor gemene rekening	SFDR	Sustainable Finance Disclosure Regulation
FPU	Regeling Flexibel Pensioen en Uittreden	SLA	Service Level Agreement
FTK	Financieel ToetsingsKader	TBA	To Be Announced
HPT	HerPlaatsingsToelage	UNGP	United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights
HRM	Human Resource Management	UPO	Uniform PensioenOverzicht
KPI	Key Performance Indicator	VPL	Wet aanpassing fiscale behandeling VUT-prepensioen en introductie levensloopregeling
IMVB	Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen	VPV	Voorziening PensioenVerplichtingen
IP	InvalideitsPensioen	VUT	Regeling Vervroegd UitTreden
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change		

Begrippen

ABP ExtraPensioen

De mogelijkheid om, binnen de fiscale ruimte voor pensioenopbouw, voor eigen rekening en risico belastingvrij te sparen voor een aanvulling op het pensioen, met een inleggarantie en een rendement gebaseerd op het rendement van ABP.

ABP Nettopensioen

Nettopensioen is een vrijwillige premieregeling waarmee pensioen kan worden opgebouwd over het pensioengevend salaris boven de fiscaal gefaciliteerde salarissgrens. De deelnemer kan ervoor kiezen om ouderdoms- en nabestaandenpensioen met beleggingskapitaal in te kopen bij pensionering en/of zich te verzekeren voor nabestaandenpensioen bij overlijden vóór pensionering.

Absolute return strategies

Een beleggingsstrategie die gericht is op het, ongeacht de marktsituatie, behalen van een positief rendement.

Actief risico

Het verschil in samenstelling tussen de feitelijke beleggingsportefeuille en de normportefeuille.

Actieve deelnemer

De werknemer die op grond van een pensioenovereenkomst pensioenaanspraken verwerft jegens een pensioenuitvoerder.

Actuele waarde

De reële waarde als bedoeld in de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving.

Agressieve belastingplanning

Gevallen waarin bedrijven gebruik maken van het gat tussen twee verschillende belastingstelsels om belastingheffing te ontduiken.

Asset

Beleggingscategorie.

Asset Backed Securities (ABS)

Gesecuritiseerde schuldvorderingen van financiële instellingen uit hoofde van activa die omgezet zijn in obligaties en vrij verhandelbaar zijn.

Asset Liability Management

Analyse van de onderlinge samenhang van de ontwikkeling van beleggingen (assets) en verplichtingen (liabilities) ter toetsing van het premie-, indexatie- en beleggingsbeleid.

Basispunt

Een honderdste procent (0,01%).

Beklemd reserve

Reserve die niet voor uitkering in aanmerking komt.

Beleidsdekkingsgraad

Het 12 maands voortschrijdende gemiddelde van de nominale dekkingsgraden, berekend op basis van de door DNB gepubliceerde rekenrentes. De beleids-dekkingsgraad dient als basis van door het bestuur te nemen beleidsmatige beslissingen, zoals het vaststellen van premie, indexatie en dergelijke.

Benchmark

Norm waarmee kosten en prestaties van instellingen uit dezelfde sector worden vergeleken.

Beschikbaar vermogen

Het saldo van het totaal van de activa minus de posten passiva beleggingen gerelateerd, overige passiva en de bestemmingsreserves (onderdeel van het eigen vermogen).

Bijlage K

Bijlage K gaat over toeslagen en kortingen in verband met de privatisering van Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds. Deze bijlage is van toepassing op deelnemers die pensioen hebben opgebouwd voor 1 januari 1996 en van wie het pensioen of de aanspraak op pensioen is omgerekend volgens hoofdstuk 18 van het reglement, zoals dat luidde op 31 december 2005. Deze bijlage is, met uitzondering van artikel 9, niet van toepassing op degene die als uitreiziger wordt aangemerkt in de zin van de AOW of Anw.

Broker quotes

Waarderingen verstrekt door een deskundig tussenpersoon die handelt in de betreffende titel en daarbij gebruik maakt van beschikbare marktinformatie.

Commodities

Beleggingen in goederen en grondstoffen (verbruiksartikelen).

Compliance

Handelen in overeenstemming met (in- en externe) wet- en regelgeving en integriteitsbeleid.

CPI

Indexcijfer van het CBS dat het prijsverloop weergeeft van een pakket goederen en diensten zoals dit gemiddeld wordt aangeschaft door alle huishoudens in Nederland.

Cross currency swap

Een overeenkomst om rentestromen in verschillende valuta te ruilen zonder uitwisseling van de hoofdsommen zelf.

Deelnemers

De totale groep van actieve deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden.

Dekkingsgraad

De mate waarin de toegezegde pensioenverplichtingen zijn gedekt door het beschikbaar vermogen.

Derivaten

Financiële instrumenten die worden gebruikt voor het beheersen van balans en beleggingsrisico's en het realiseren van de strategische beleggingsmix.

Disconteringsvoet

De rentevoet op basis waarvan toekomstige lasten (of baten) contant worden gemaakt.

Duratie

Gewogen gemiddelde looptijd van een belegging of verplichting rekening houdend met de momenten van de geldstromen.

Duurzaam en verantwoord beleggen

Een manier van beleggen waarbij duurzaamheidsaspecten en criteria voor verantwoord ondernemen volledig zijn geïntegreerd in de beleggingsbeslissingen.

Eigen vermogen

Het overblijvend belang in de activa nadat de voorziening pensioenverplichtingen, passiva beleggingen gerelateerd en de overige passiva daarop in mindering zijn gebracht.

Evenwichtige belangenafweging

De Pensioenwet bepaalt dat alle (mede)beleidsbepalers binnen een pensioenfonds bij het nemen van besluiten ervoor moeten zorgen dat belanghebbenden zich op evenwichtige wijze vertegenwoordigd kunnen voelen. Dit betekent onder andere dat zij zich moeten verdiepen in de verschillende belangen, dat zij geen eenzijdige focus mogen hebben op een deelbelang en dat bij de onderbouwing van besluiten transparant vastgelegd wordt hoe deze verschillende belangen zijn afgewogen.

Exposure

Actuele waarde van een asset of in het geval van derivaten de waarde van de onderliggende asset.

Forward rente

Een geldmarktderivaat dat ingezet wordt om rentekosten of renteopbrengsten te fixeren door met elkaar af te spreken welke rente over een bepaalde tijd zal worden gehanteerd.

Future

Op de beurs verhandeld termijncontract met verplichte levering van de onderliggende waarden in de toekomst tegen een vooraf vastgestelde prijs.

Geamortiseerde kostprijs

Bedrag waarvoor het tot einde looptijd aangehouden financieel actief of de financiële verplichting in de balans wordt gewaardeerd, door rekening te houden met (dis)agio.

Gedempte kostendekkende premie

De kostendekkende premie berekend op basis van een verwacht reëel beleggingsrendement.

Gewezen deelnemers

De werknemer of gewezen werknemer door wie op grond van een pensioenovereenkomst geen pensioen meer wordt verworven en die bij beëindiging van de deelneming een pensioenaanspraak heeft behouden jegens een pensioenuitvoerder.

Groepsvermogen

Eigen vermogen verhoogd met minderheidsbelang van derden in de deelnemingen.

Global Reporting Initiative (GRI)

GRI is een internationale organisatie die richtlijnen voor duurzaamheidsverslaggeving opstelt. In een duurzaamheidsverslag en in een geïntegreerd verslag communiceert een organisatie publiekelijk over haar economische, milieu- en sociale prestaties.

Hedgefondsen

Beleggingsfondsen die op basis van een vastgelegde strategie proberen een positief rendement te behalen onafhankelijk van het marktrendement. Het zijn vaak fondsen met een besloten karakter die met geleend geld opereren en gebruikmaken van afgeleide producten (derivaten).

Integriteitsbeleid

Beleid dat erop is gericht om de normen en waarden die ABP belangrijk vindt te verankeren in de organisatie.

International Integrated Reporting Council (IIRC)

De IIRC is een wereldwijde non-profit organisatie die een standaard heeft ontwikkeld voor bedrijven, die zich willen verantwoorden over de waarde die ze als bedrijf toevoegen op deze wereld. De standaard is daarbij gericht op verslaggeving.

Indexatie

Verhoging van het pensioen met percentage (gedeeltelijk) gelijk aan bijvoorbeeld de prijsinflatie of loonstijging.

Index Linked Bond

Een indexobligatie die een rente oplevert die mede is gebaseerd op de omvang van de inflatie.

Indexobligatie

Obligatie waarvan de couponbetaling wordt gecorrigeerd voor de inflatie.

Inflatie

Een stijging van het algemene prijspeil in een economie.

Initial margin

Bedrag dat bij het openen van een derivatenpositie ter dekking moet worden aangehouden.

Integrated reporting

Integrated reporting is een manier van rapporteren, waarin financiële en niet-financiële informatie op een bondige manier en in samenhang worden samengebracht in één verslag en waarin organisaties aangeven hoe zij duurzaam opereren en hoe strategie, governance, prestaties en vooruitzichten (maatschappelijke) waarde opleveren voor de korte, middellange en lange termijn.

Intraday faciliteit

Kortlopende vermogenstitels die binnen een dag afgerekend worden.

ISAE 3402

International Standard for Assurance Engagements 3402.

Kortgeld o/g respectievelijk u/g

Kortgeld opgenomen (schuld) of uitgezet (vordering) bij een financiële instelling.

Kostendekkende premie

Actuarieel benodigde premie voor inkoop van onvoorwaardelijke verplichtingen plus opslagen voor kosten pensioenbeheer, in stand houden van de vereiste solvabiliteit en (indien van toepassing) voor de financiering van voorwaardelijke indexatie.

Mortgage Backed Securities (MBS)

Gesecuritiseerde schuldvorderingen van hypotheekverstrekkers uit hoofde van verstrekte hypotheeken die omgezet zijn in obligaties en vrij verhandelbaar zijn.

Nominaal

Uitgedrukt in geldwaarde of procenten zonder rekening te houden met toekomstige loon of prijsinflatie.

Normportefeuille

De vooraf gedefinieerde samenstelling van de beleggingsportefeuille met bijbehorende benchmarks, waaraan de behaalde beleggingsrendementen achteraf worden getoetst.

Omgekeerd-gemengd bestuursmodel

De manier waarop het bestuur van ABP met ingang van 1 januari 2022 is ingericht, met een Algemeen Bestuur, een Uitvoerend Bestuur en een Niet-Uitvoerend Bestuur.

Net Promoter Score

Een methode om klantloyaliteit te meten.

Organisatie van openbaar belang

Een organisatie die door omvang of functie in het maatschappelijk verkeer de belangen van grotere groepen raakt. Hiervoor gelden speciale regels.

Overlay

Het via overkoepelend beheer sturen van posities over alle portefeuilles heen (bijvoorbeeld valutaposities).

Over the counter transactie

Transactie die niet via de beurs verloopt, maar die direct tussen 2 partijen wordt afgesloten.

Pensioengerechtigde

Persoon voor wie op grond van een pensioenovereenkomst het pensioen is ingegaan.

Private equity

Participatie in het risicodragend vermogen van een niet beursgenoteerde onderneming.

Rating

De uitkomst van een beoordeling van de kredietwaardigheid van een tegenpartij.

Reëel rendement

Nominaal rendement gecorrigeerd voor de prijsinflatie.

Reële dekkingsgraad

De dekkingsgraad geeft de verhouding weer tussen de bezittingen van een pensioenfonds en de pensioenverplichtingen. In de reële dekkingsgraad wordt de verwachte stijging van de prijzen meegenomen als pensioenverplichting.

Rekenrente

De door DNB gepubliceerde rente op basis waarvan de waarde van de voorziening pensioenverplichting wordt berekend.

Repurchase order

Overeenkomst waarbij tegen een vooraf gestelde aan- of verkoopprijs en tijdstip stukken worden uitgewisseld met behoud van economisch risico.

Samenvallende diensttijd

AOW-gerechtigden die vóór 1995 tegelijkertijd met hun partner pensioen hebben opgebouwd, kunnen recht hebben op een aanvulling op hun ABP-pensioen. Ruim 250.000 mensen kregen

deze aanvulling al. Maar er zijn ook ABP-deelnemers die dit niet wisten. Vanaf 2020 heeft ABP de communicatie hierover verbeterd. Deelnemers kunnen nu bijvoorbeeld via de website makkelijk en snel nagaan of zij recht hebben op deze aanvulling. Ook staat aangegeven wat zij moeten doen en hoe ABP hun melding opvolgt.

Shortpositie

Een positie waarbij een verplichting is aangegaan om in de toekomst stukken te leveren zonder de stukken te bezitten op het moment van aangaan van de verplichting, waarbij het tegenpartijrisico wordt gemitigeerd met behulp van onderpand.

Spread

Het rendementsverschil tussen twee vermogenstitels.

Swap

Een derivaat waarbij partijen kasstromen of risico's onderling uitwisselen.

TBA

Een forward op een mortgage backed security (MBS).

Tegenpartijrisico

Risico dat onze tegenpartijen niet voldoen aan hun verplichtingen jegens ABP.

Toekomstbestendige indexatie

Het verlenen van indexatie als percentage van de ambitie van gerealiseerde prijsinflatie, zodanig dat ditzelfde percentage van de prijsinflatie naar verwachting ook in de toekomst als indexatie kan worden verleend.

Toekomstbestendige indexatie dekkingsgraad

Het niveau van de beleidsdekkingsgraad, waarbij volledige toekomstbestendige indexatie kan worden verleend conform de ambitie van prijsinflatie. Dit betekent dat 100% van de gerealiseerde prijsinflatie als indexatie kan worden verleend.

Tracking error

Het verschil in rendement tussen de portefeuille en de benchmark.

Uitvoeringsbedrijf

Het bedrijf waaraan ABP de uitvoering van pensioenbeheer, vermogensbeheer en bestuursondersteuning heeft uitbesteed, te weten APG.

Uniform pensioenoverzicht

Het format van het pensioenoverzicht waarin de uitkeringen bij pensionering, overlijden en arbeidsongeschiktheid door alle pensioenfondsen eenduidig wordt gepresenteerd.

Valutatermijncontracten

Een valutatermijncontract is een overeenkomst om op een toekomstig tijdstip vreemde valuta tegen een afgesproken koers en hoeveelheid aan te kopen of te verkopen. De afgesproken koers is opgebouwd uit een koers op het moment van afsluiten, de spotkoers, en een opslag. De opslag is gebaseerd op het renteverskil tussen de twee betrokken valuta's.

Vastgoedfondsen

Beleggingsfondsen waarvan het kapitaal is belegd in vastgoed.

Vastrentende waarden

Beleggingen met een vaste looptijd en een overeengekomen plan van rente en aflossing, zoals onderhandse leningen, obligaties en hypothecaire leningen.

Verbonden partij

Een verbonden partij is een natuurlijke persoon of entiteit die verbonden is met de entiteit die haar jaarrekening opstelt.

Voorwaardelijk pensioen

Een verhoging van het ABP Ouderdomspensioen en ABP Nabestaandenpensioen, dit als tegemoetkoming voor het vervallen van de prepensioenregeling FPU

Voorziening pensioenverplichtingen

De contante waarde van alle verwachte toekomstige pensioenuitkeringen voortvloeiend uit de aanspraken van zowel actieven en slapers als gepensioneerden. In wettelijke context wordt hiervoor ook wel de term technische voorziening gebruikt.

Zakelijke waarden

Beleggingen in aandelen, private equity, commodities en onroerend goed.

Z-score

Maatstaf die het verschil meet tussen het feitelijk behaalde rendement en het rendement van de vooraf gedefinieerde normportefeuille, rekening houdend met kosten.

Pensioenfonds ABP
Postbus 4806
6401 JL Heerlen
www.abp.nl

© 2024 | Pensioenfonds ABP

Vragen en opmerkingen

Wanneer u vragen en/of opmerkingen heeft over ons jaarverslag, verzoeken wij u contact met ons op te nemen via jaarverslag@abp.nl.

Colofon

Teksten en redactie

ABP
APG
Van Enk Communicatie

Creatief concept en vormgeving

CF Report – Amsterdam
Tangelo Software

Advies en projectondersteuning

CF Report - Amsterdam